

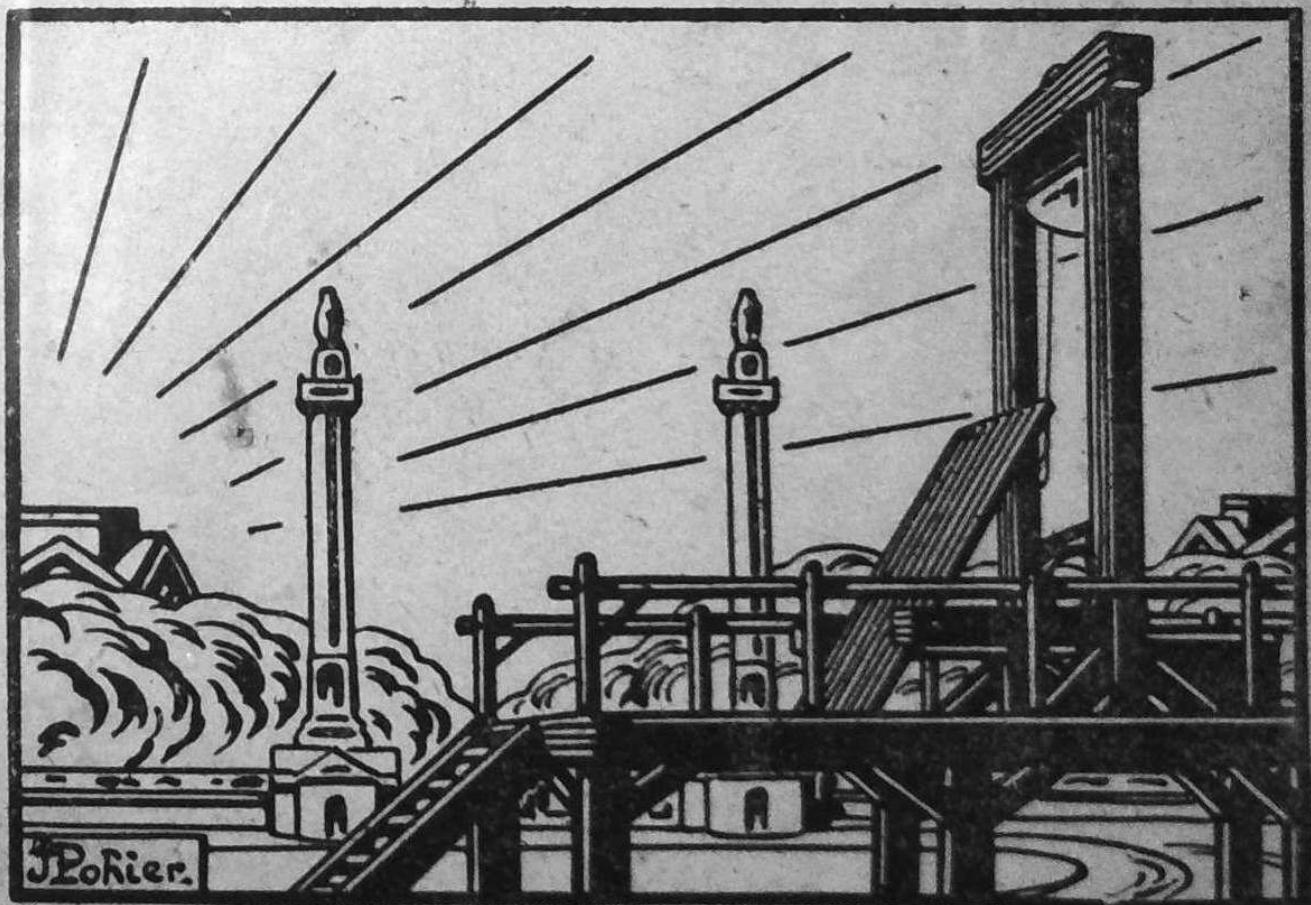
C. JÉZÉGOU

Flor Bro

E PAD

ar Revolucion

KERAES
MOULLEREZ AR BOBL
1914-1918

C. JÉZÉGOU

Hor Bro

E PAD

AR REVOLUSION

KERAEZ
Moullérez Ar Bobl
1915

Kinniget d'an Aotronez

Y.-M. TRÉGUER, kure e PLOBANALEC ;

H. HÉMÉRY, kure e LOCMÉLAR ;

J. GUÏRRIEC, person PLOZÉVET ;

S. BRETON, kure e BRASPARTZ ;

F. TANNEAU, kure e PLEYBEN ;

P. LE LEC, kure e GUITEVEDE ;

Y. LE LEC, kure e MILIZAC ;

dre anaoudegez vad, evit ar skor ho deuz roet da zevel
eur Skol gristen hag eun ti da loja ar veleien, e Plo-
banalec.

C. J.

Hor Bro e pad ar Revolusion

I

*Ar stad ma oa Bro-C'hall araog ar Revolusion. —
Ar gannaded galvet da Baris. — Freuz ha dispac'h en
« assemblée nationale. »*

Pa deuaz ar Revolusion, Bro-C'hall oa kristen abaoe trizek kant vloaz, dija.

Mes eun triugent vloaz benag a ioa, skrivagnerien divergount a skrive leoriou eneb ar Relijion. Hag ar Feiz a deue, a nebeud da nebeud, da vianaad er c'halonou.

Tri rum dud oa, d'ar mare-ze, en hor bro : ar veleien, an noblans hag ar bobl.

An noblans ho doa digant ar Roue ar c'hargou huella en he rouantelez.

Ar bobl oa ar vourc'hizien hag al labourerien : etre ho daouarn edo an oll labourou hag an oll kemverziou.

Mes ar renk kenta, evelkent, oa d'ar veleien. Kalz oa anezho. Dre ar vro e kavet eur bern ilizou ha chappeliou. Pep iliz ha pep chapel, koulz lavaret, he doa he beleien. Ouspen-ze, kouentchou eleiz oa ive. Ennho, daoust ma zoa eun tam rabat abaoe eun nebeud bloavezziou, e chome c'hoaz, en eur gounta ar venac'h hag ar seurezed, var dro eun tri ugent mil benag (1).

Madou an iliz oa bras. Ervez lod, an drederen deuz douar Bro-C'hall oa d'an iliz. Mez pa vo lavaret ar virionez, leveou an iliz ne dalvezent ket ouspen pevar ugent million (2).

---

(1) P. de la Gorce : histoire relig. de la Révolution française p. 51.
(2) ibid. p. 41.

| Evelkent, da heul kement-se, an iliz a elle c'hoaz
sevel an deok var pep parrez.

| Sant Paol, en unan deuz he liziri, hen doa lavaret,
e tie ar gristenien maga ar re 'gelenne anezho. Ha
Roue hor bro, Charlemagn, hen doa, guechall, douget
veleien a gemerje preder diouthi.

An deok n'oa ket evel ma lavarer, avechou, an
dekvet deuz an traou a vije en eun tiegez, da vloaz a
met divar an ed. E meur a leac'h, koulskoude, oa dou-
vro a bez, an deok a dalvez eur pevar ugent million
benag (2).

Madou an iliz na oant ket laeret ganthi. Biskoaz,
zoken, danvez na deuaZ dre hent eünoc'h. An dud, en
evit ober œuvrou mad, goude ho maro. Madou an iliz,
hag inti ebken, a zo bet, pell amzer, och harpa deuz
Mez deuz ar madou-ze, kalz tud oa jalouz.

An noblans, da genta. Kaout a reant ar venach'h hag
ar veleien re binvidig, d'ho doare.

Ar bohl, ive, a grie eneb d'ezho : al labourer douar
a gave diez, bep tro ma vele dond da zevel an deok
d'he di.

Etouez ar veleien, zoken, meur a hini a lavare traou.
Rag danvez an iliz a ies, an darn vuia, gant an eski-
bia en em zilet ar c'his fall da rei da eun eskob pe da
eur manach'h, oll leve eun eskobti pe eur gouent, ave-
chou zoken, levecou diou pe deir hag ouspenn. Ar re-ze
ho dije, evel-se, milluriou leve. Mond a reant, gantho,
e paent menach'h ha beleien da bedi Doue ha da ober
paet ken dister ha guelet madou an iliz o vond er meaz

(2) P. de la Gorce, ibid. p. 41.

deuz ar vro he doa roet anezho. (1).

Beraad a ran ar gount. Rak ne fell d'in lavaret
deuz an amzer goz, nemet ar pez a zo red evit rei
da entent an amzer nevez a oa o vont da ziguezout.

Roue Bro-C'hall, d'ar mare-ze, oa Louis XVI. Gervel
a reaz da Baris tud deuz pevar c'horn ar vro, tud deuz
pep renk ha pep stad. Kemen a reaz, ober eun enklask
e pep karter evit guelet ar pez a c'houenne an dud di-
gant ar c'houarnamant ha lakaat, er giz-ze, an traou
da vond guelloc'h.

Bourc'hizien ha labourerien Bro-C'hall a gasas pemp
kant eiz ha pevar ugent kannad da Baris. An noblans
hag ar veleien a gasas, etrezzo ho daou rum, pemp
kant triugent.

Etouez ar gannaded-ze edo an Aotrou de Lessègue
de Rozaven, persoun-priol Plagonnec, an Aotrou Guino,
persoun Elliant hag an Aotrou Laedon de Keromen,
persoun Gourin, dibabet gant beleien eskobli Kemper,
Parreziou eskobti Leon, goude beza mouzet da genta,
a roaz goudeze, e mis eost, ho moueziou d'an Aotrou
Expilly, persoun Sant-Martin Montroulez ha d'an Aotrou
Verguet, priol abati ar Relec, e Plouneour-Menez.

D'ar bemzek a viz mae 1789, e tiguezaz an darnvuia
deuz ar Gannaded e Versailles.

Ar Roue a dride he galoun. Esperans hen doa e
vije great labour vad evit kas traou ar vro var vellat.

Mez en dro genta, dioc'h-tu, e savaz tousmarc'h. An
noblans hag ar veleien a c'houenne ma rafe bep rum
he labour dispari. Er giz-ze, kerkoulz, oa bet beteg
neuze, pa vije kannadet ar vro e Paris.

Deuz ho c'hostez, evelkent, ar voirc'hizien hag al
labourerien a lavare : « Oll omp kannadet ar vro, oll
e tleomp ober hon labourou kevret. »

Er eur labourat assamez ho doa an esperans da ve-
let meur a veach, an darn-vuia deuz ar Gannaded touellet

(1) ibid. p. 47.

gant komzou elavar ho alvokadet (1).

An noblans hag ar veleien a enebaz da genta. Mez abarz pell, eun nebeud personnet a en em lakeaz a du gant ar bobl. Ha d'ar sez var-n-ugent a vis Even, an oll Gannadet a en em zastumas, assamez, hag a gemeras an hano a « Assemblée Nationale. »

II

Labourou an Assemblée nationale. — Guiriou an noblans kaset da netra. — Madou an iliz laëret, al lezen eneb ar c'houentchou.

Etouez ar goulennou deuet deuz peb korn Bro-C'hall d'ar Gannadet, e-z oa kalz a eneb an noblans.

Lod noblansou, e guirionez, a zalc'he, stard, da vi-riou, avechou kalet, bet roet d'ho zudou koz, en amzer guechall.

An iliz hag ar c'houentchou a rea, aliez, ar menez tra.

Ouspen-ze, an noblans hag an iliz, var bouez eur millionou benag roet d'ar gouarnamant, n'ho doa da baea nemet nebeut taillou. Al loden vrasa deuz ar c'har-gou a gueze var ar vourc'hizien hag al labourerien. Hag ar re ma a c'houenne beza dizamet (2).

D'ar goulen-ze, e zea da veza sevenet abarz pell. Rak an traou, er vro, a iea var ho c'hemant all. Ar Barizianed ho doa kemeret ha dismantret ar Bastill, eur c'hestel koz hag oa deuet da veza eur prizoun, e kear Paris.

An dud diwar ar meaz a lavare : « Pe guir ar Barizianed ha d'ez taolet d'an traon ho c'hestel, ni a

c'hell ive, dismantri ar c'hestel a zo en dro d'eomp (2).

Mar d'eo guir, zoken, dre Vro-C'hall a bez, oa koumet d'ar bobl e felle d'ar Roue e vije gwalgaset an noblans (3).

Hag ho gualgas a reat, avad. Ha da heul e kuezas beac'h, ive, var an dud pinvidik. Gueach ama, gueach ahont, e vije guelet ar manerio hag ar c'houentchou o flamina. Ho madou a vije laeret. Hag en aon na deuent en dro da c'houlen ar madou-ze, ho faperiou a vije devet (4).

Evel-se a c'hoarvezas e parrez Spezet. Eno, e maner Boisgarin oa, d'ar mare-ze, o chom an Itron de Roquefeuil. D'hezi oa a leve, gozik oll douarou ar barrez hag ar parrezioù tro var dro.

Eur zulvez e guengolo, oll dud ar menez a ieaz d'he maner da c'houlen diganthi paperiou ha leveou Nac'h a rez anezho. Neuze oat kroget enni dizamant : taolet oa eur gorden en dro d'he c'hoasleac'h hag oa diskennet er puns.

Pa oa en dour beteg he hanter, oa goulennet ouïhi ha hi a rafe he faperou. — Nan, a respoutas. Hag e oa diskennet beteg he diouskoas. — Rei a rafec'h o paperou ? — Nan. Hag oa diskennet beteg he helgez. Rei a refoc'h anezho, brema ? — Nan. Neuze eo diskennet beteg he ginou. An dour a dourlounke e toul he gouzoug. Hanter veuzet dija, oa tennet er meaz. Ha gant aon da veza lazel, e roaz alc'huez an armel hag oa he faperou enni. Ar paperou-ze oa devet, er porz, dirazhi. Hag an dud a zanse hag a gane dre ma tevent (5).

Kannadet an « Assemblée nationale » oa spourou-net. Dre brez e rejont cul lezen evit gourc'hemen d'an dud chom eb ober freuz ebed. Ar veleien oa karget da embann al lezen-ze, dre ar parrezioù.

Mez ar guir abek ma kemere an traou eur pleg

(1) Sicut, Constitution civile du Clergé.

(2) P. de la Gorce : hist. relig. de la Révolution p. 6, p. 12.

(3) Sicut : Constit. civile.

(4) Sicut, et l'abbé Mallard.

(5) Archives de Spézet.

ken fall, eo ma ho devoa an dud kasouni deuz guiriou an noblans. Hag an oll a zounje oa deuet ar mare da deuler d'an traon ar guiriou-ze.

Ar bevar deuz ar mis eost a ioa.

Deuz an noz, kannadet an « Assemblée nationale » a en em gavaz assamez.

Ha sada ma oa guelet, o sevel en he zav, eun den iaouank hag a zouge unan deuz hanoio kaera Bro-C'hall. De Noailles a reat anezhan. « Hon lezennou, a lavaras ne lakint ket ar peoc'h da zond, ma na zilezomp ket hor guiriou. » Hag e kinnigas diazeza an taillou var an oll, ervez ar binvidigez, ha teuler d'an traon an oll aneriu (corvées) a ranke ar bobl ober evit an noblans.

Eur bern kannadet all o velet eun Aotrou bras oc'h ober eur seurt kinnig, a zavas d'ho zro, aliez daou, tri assamez, evit kinnig guiriou da gas da netra. An Eskibien a reaz evel ar re all. Eskob Chartres a c'houlenzas ma vije taiolet d'an traon ar guir a ioa da chaseal evit au noblans, ebken : « Ah ! mad, a lavaras neuze, an duk de Châtelet, me zo 'vond da gemer ive, eun dra benag diwar goust an eskob-se. » Hag e c'houlennaz teuler d'an traon an deok.

Hag a benn ma oa tremenet an noz, na jome mui gozik netra deuz renkamanchoù koz hor bro.

D'an devez varlerc'h, meur a hini a ioa mezek deuz ar pez ho devoa great. Lod a venne dont var o c'his. Mez re zivezad oa. An dour hen doa torret ar ravel : ruil a ranke : n'oa harz ebet mui.

D'an dek a viz eost oa bet mennek, adarre, deuz an deok. Lavaret oa da genta na vije lezet da gueza nemet roet a vije evithi eun digoll benag. Kalz tabut oa diwar he fenn. Mez pelloch ar veleien a velaz oant o vond da veza trech'het, hag eskob Paris a lavaras : « Lezel a recomp an deok. Fians hon deuz e teuio ar c'houarnamant d'hon lakaat e par da brezek an aviel, da ober ofisou an iliz, en eur fesoun deread, ha da zikour ar beorien (1).

Gant an iliz e chome c'hoaz he leveou.

(1) P. de la Gorce. p. 128.

Mez abaoe eur pennad, ar ministr, Necker, n'e guie kalz penaos sevel an arc'hant hen doa izom. An taillou koz oa bet diskaret. Ne oa tam sounjet lakaat re all en ho leac'h. Ar c'houarnamant n'hen doa guennek. Ha kannadet an « Assemblée nationale » da ober eul lezen evit merka d'an dud, rei er biaoaz-ze, ar bederved deuz ho leve d'ar gouarnamant.

An dra-ze oa d'ar bevar var-n-ugent a vengolo. Daou zevez, goudé, oa goulenet arrebeuri aour hag arc'hant an ilizou, hag eskob Paris, gant aon guelet ho c'hemer en despet d'ho ferc'henn, a ginnigas anezho, dioc'h'tu. Lakeat oa c'hoaz goudé, ma teuje peb tiegez da rei an traou aour hag arc'hant a ioa enhan. Dond a reaz forzik loaiou, fourcheteziou, bizaouedou. Mez an toul na stanke ket : chom a rea, atao, ar ministr dindan ar beac'h : ne c'helle ket paea dre ma zea.

Neuze, oa lakeat e c'helle ar gouarnamant, kemeret e prest, tregont million, kinniget oa trivac'h real dra gant, d'ar re a roje arc'hant. Mez koulz lavaret den n'hen doa fians er gouarnamant. A veac'h ma kavas daou vilouin.

Hag an oll a zounje na ellet dirouestla ar guden német en eur gemeret madou an iliz.

En Assemblée Nationale oa tud dizakr, tud eb kreden. Beza oa, ive, alvokadet. Da genta, koulskoude, den na grede lavaret ger.

Hag oa guelet eun eskob o sevel er gador-bresek. Lavaret a reaz, da genta, ar pez hen doa great ar c'houarnamant evit kaout arc'hant. « Kement-se, emezhan, ne d'eo talvezet da netra ». Ha var digare kozeal goudeze, diwar benn pinvidigez hor bro ha guelet e peleac'h frega evit kaout ar soum a ioa ezoum, e teuaz da lavaret eur ger diwar benn danvez an ilizou. Ar c'houarnamant, emezhan, a c'helfe kemer ar madou-ze, gant ma roio pae d'ar veleien ha ma lakeo ober ar pedennou merket.

O velet eun eskob oc'h ober eur seurt kinnig, an dud fall oa en Assemblée nationale a dride ho c'haloun gant joa. D'an drizek a vis here, e c'houlemment voti, dioc'h'tu, al lezen evit lakaat d'ar c'houarnamant madou an ilizou.

Mez evel ma oa kalz o tifen ar madou-ze e lakajond gortoz divezatoc'h.

Divar neuze, avad, ar Gannadet oa eneb ar veleien en Assemblée nationale, a lakeaz tud fall Paris ha Versailles da ober hu varnho ha var ar re oa troet ganthro.

D'an devez merket evit voti al lezen, an dud fall, kelc'het ganthro ar Gambr hag edo eanhi ar Gannadet o labouret, a grie goasoc'h-goas. Meur a hini na gredjond ket mond da voti. Hag er giz-ze oa gellet dougen pelloc'h, al lezen a lakea etre daouarn ar c'houarnaman madou an ilizou. (daou a vis du 1789).

Mez goasoc'h oa da ziguezout.

Ar venach hag al leanezet eo bleuniou an iliz. Beza e zint, er memez amzer, eun harp deuz ar guella evit ar Relijion. Hogen, d'ar seitek a viz kerdu 1789, eur c'hannad, Treilhard he hano, hen doa lavaret diskar an oll kouentchou. « Ar c'houentchou, emezhan, a zo pri-zoniou. N'euz enno manac'h na seurez ha na garfe dond a nevez er bed. Mez sklavourien int deuz ar veuiou ho deuz great. » (1)

Ar malheurus ! n'e guie ket ne der da vanac'h pe da leanez nemet evit gellout kerzet eurusoc'h var hent ar vuez ha tizout euno'h ar baradoz.

Ar Gannadet fall a gendalc'has da grial eneb veuiou ar venach hag al leanezet. Ha d'an trizek a vis c'huevrer 1790, an « Assemblée nationale », a reaz eul lezen evit kas d'an traon an oll gouentchou.

D'an ugent a vis meurz Treilhard a lakeaz voti e vije great an invantour er c'houentchou goazel gant ar c'honseil munisipal. Ouspen-ze, ar c'honseil munisipal oa karget da c'houlen digant pep manac'h he oad ha da c'houlen diganthan, ive, petra 'gave ar guella, chom er gouent pe mond er meaz.

Dre Vro-C'hall a bez, dorojou ar c'houentchou a oa digoret. En eskobti Kemper, hag eleach all, ive, kalzik menac'h a ieaz er bed.

Kerkoulz, an « Assemblée nationale », d'an ugent a

(1) Siout. Constit. civile du Clergé.

vis c'huevrer, he doa great eul lezen evit merka ar baeamant da rei d'ar re ho doa nac'het o venuioù. Lakeat oa sez kant lur da bep manac'h, beteg hanter kant vloaz ; eiz kant lur, deuz hanter kant vloaz da zek vloaz ha tri ugent ha mil lur goude dek vloaz ha triugent.

Ar venac'h oa chomet fidel, oa lezet evit eur pennad c'hoaz, da veva assamez. Mez meur a hini a rankas chenchiou, rak ne oa mui dalc'het, evit peb urz, nemet eur gouent bep departament.

Al leanezet, avad, oa lezet da veva er c'houentchou ma edond. Hag evit ar mare, n'oa klasket trabas ebet deuz ar seurezet a rea skol pe a brederie deuz ar re glany.

III

Rannadur nevez ar vro. — Penaoz oa gouarnet pep loden. — Al lezen evit distaga iliz Bro-C'hall deuz ar Pab. — Goueliou lakeat e Paris hag er parrezion enenor d'al lezennou nevez.

Ar revolutionerien oa en Assemblée nationale, hag a felle d'hezo diskar kement tra a oa e Bro-C'hall, a lakeaz en ho fenn ranna ar vro e lodennou nevez.

Beteg neuze, oa lodennou bras hanvet « Provinces ». D'ar bevarzel a vis du 1789, al lodennou-ze oa taolet d'an traon. En ho leach, oa lakeat tri ha pevar ugent departament. Pep departament oa lodennet e lodennou all bianoc'h hanvet « districts » ha pep district oa ran-net e parrezioù. Er Finistère oa nao district : Brest, Ker-raz, Landerne, Lesneven, Montroulez, Pountekroaz, Kemper, Kemperle ha Kastellin.

An dud e pep parrez, oa daou rum anezho. Lod, ar re a roe e taillou, talvoudegez tri devez labour oa hanvet, « citoyens actifs », tud da labourat. Ar re all, oa

hanvet « citoyens non actifs », tud ha na labourent ket.

Hogen al labour oa karget ar sitoyanet « actifs » da ober, oa voti. Dibab a reant, evel-se, e pep parrez, eun deleget dre gant « citoyens actifs ». Ar re-ze d'ho zro en em zastume, assamez, evit dibab an deputeed, konsail an district ha konsail an departament (1).

Pep departament oa gouarnet gant eur c'honsail hanvet ar c'honsail general. Er c'honsail-ze oa chuec'h den ha tregont. Ouspen-ze, unan, hanvet « Procureur general syndic » oa karget da lakaat an dud da blega da lezen-nou ar c'honsail general.

Ar re oa er c'honsail-ze, a en em vode bep ar mare, e kear benn an departament. Mez en ho zouez e tibabent eiz den. An eiz den-ze a rea ar pez a hanvet Directoire an Departament. Beza ho doa, tost da vad, ar memez galloud eget, hirio, ar Prefet.

Peb district, d'he dro, hen doa eur c'honsail. Er c'honsail-ze, oa daouzek den. Ouspen hen doa, ive, eur procureur syndic hag eun directoire. Mez e Directoire an district n'oa nemet pavar den.

E peb parrez oa soudardet hag a reat anezho « ar Garde nationale », Gozik oll oant tud fall. Aliez awallach' ar reuz a zigouez e parreziou a veze great ganthro. Meur a veach int bet e penn ar vanden a rea brezel d'ar maneriou ha d'ar re binvidik, brezel great, a lavare Mirabeau, gant ar re n'ho doa netra d'ar re ho doa eun tammiik danvez benag.

Mez ar mell diesa, deuz ar jaden e jome c'hoaz da ober.

Dija kannadet an « Assemblee nationale » ho doa laeret madou an iliz, dija ive ho doa pilet ar c'houent-chou en eur zifen ober vœu. C'hoant ho doa da gas da netra ar renkamant a ioa en iliz Bro-C'hall ha d'hen distaga diouz ar Pab.

Evit guir, abek ne yanke ket. Eur c'hiz fall a ioa eñem zilet en iliz, en hor bro. Tremenet oa an amzer ma lavaret : iliz Bro-C'hall n'he deuz ket izom a c'hoad

huel mez a vertuziou. Abaoe kant vloaz, den na c'helle beza eskob ma na vije a wen an noblans. Hag ar veleien, ar c'halz anezho, a en em glemme. Goulen a reant ma vije lakeat da eskipien ar veleien ar muia guiziek hag ar muia santel, eb d'herc'hel kount ebet deuz ho lignez. Unanou benag, zoken, a c'houenne voti evit dibab un eskipien.

Evit ho unan, ar velcien a c'houenne beza hanvet du bersoun goude pemp bloaz belegiach da viana. Goulen a reant, ive, ma vije roet pae d'hezo gant ar gouarnamant.

An Assemblee nationale a gave d'hezi oa karget da lakaat urz e pep tra. Ha var digare taoler kuit ar plegou fall, e kargas eun nebeud kannadet da ober eul lezen evit an dud a iliz. Gozik oll ar re-ze oa tud disgrisisten. En ho zouez, evelkent, oa eur belek benag, mez a vije bet guelloc'h na vijent ket bet eno. Ho holl bolone a lakeant da ober ar pez a rekete an dud fall, Expilly, persoun Montroulez, oa deuz ar re-ze (1).

Goude beza poaniet awalc'h, setu ama an darn vrasa, deuz al lezen a lakajont da voti d'an daouzek a vis gouere 1790 :

Ne vo mui nemet eun eskob e pep departament : an eskoftiou all a zo diskaret.

Ne vo mui, e Bro-C'hall, nemet dek arc'heskob.

An eskipien hag ar re a zo e penn peb district a en em glevo evit diverka, a nevez, ar parreziou.

Ar parreziou n'ho devezo ket tri c'hart leo a dro a vo diskaret ; diskaret, ive, ar parreziou ne vezint ket tri c'hart leo deuz eur barrez all.

An iliz katedral a vo parrez. Ar parreziou all en dro d'hezi, er memez kear, a vo staget outhi, ma ve kavet mad. An eskob a vo persoun ar barrez-ze. Ar velcien all a vo ganthan, a vez he gureed. C'huezek kure a vo en ilizou katedral hag ho deuz dek mil den stag dioutho.

Beza e vez eur seminar evit skolia ar gloer iaouank. Ar seminar-ze, a vo tosta ma vo gellet da di an Eskob.

(1) P. de la G. Hist. R. p. 210.

(1) P. de la Gorce: Hist. rel. de la Rév. p. 300.

Beleien ar seminer ha beleien an iliz katedral a vezoz konsail an Eskob. Morse na ello ober netra e ho ali, evit gouarnamant e eskobti.

Er c'heariou ha na vo ket enno ouspen c'huech mil den, ne vezoz nemet eur barrez.

Divar an devez ma vo embannet al lezen-ma na vo vo mui, e Bro-C'hall, nag abad, na priol evit ar c'houent-chou, na chaloniet, na zoken beleien stag ouz ar parreziou evit diservicha oferennou evit an anaon. (Chapellies).

Divar an devez ma vo embannet al lezen-ma na mui nemet eleksionou evit dibab an eskibien hag ar bersounet.

Evit henvel eun eskob a vezoz great evel tha rear evit henvel unan deuz konsailleurien an Departamant. Kerrent ha ma klevo, ar Prokureur syndik e vanko eun eskob en Departamant, el lavaro da Brokureur an district. Hen-ma a gemenno d'ar re oa bet er veach diyeza o c'henvel konsailleurien an Departamant. Lavaret a reio d'hezo, ive, e peleach hag e pe da vare, en em gaout evit dibab eun eskob nevez.

Evit gellout beza hanvet da eskob e vo red beza bet epad pemzek vloaz, da nebeuta, persoun pe gure en eskobti.

An eleksion evit dibab eun eskob, na ello beza great nemet da eun devez sul, en iliz vrasa, deuz kear benn an Departamant. An oll elektourien a deuio d'an oferen.

An eskibien hag a zo, dre al lezen-ma, lamet digant ho eskobti, a ello beza choazet evit eun eskobti all.

President an dud galvet da voti, goude ma vo kountet, ar mouzeiou, a lavaro a vouez huel, dirag an oll, hano an hini a vo bet lakeat da eskob. Eun oferen var gan a vezoz lavaret dioc'h-tu, goude.

Ar President, ive, a skrivo d'ar Roue evit kas d'hezan hano an Eskob nevez ha lavaret e pe giz e vo bet tremenet an eleksionou.

An hini a vo bet, evel-se, lakeat da eskob, a ranko mond abarz mis goude, da gaout he arc'heskob evit her pedi da zakri anezhan.

Digant ar Pab, an eskob nevez ne c'houlenno gal-

loud ebet. Mez skriva a reio d'ezhan, koulskoude, pe guir hen a zo e penn an iliz.

An Eskob nevez a vo sakret gant he arc'heskob, en ne iliz katedral. Mez ma na c'hell an arc'heskob sakri anezhan, e vo sakret gant ar c'hasa eskob deuz an arc'heskobti. Evit he sikour, e vezoz an daou eskob deuz an eskobtiou tosta. Ar sakr a vezoz great, d'ar zul, dirag an dud hag ar veleien.

Araog beza sakret, an hini a vo bet choazet da eskob a ranko toui, dirag renourien an Departamant, ar veleien hag an dud bodet en dro d'hezan, da veilla mad var gristenien he eskobti, da veza fidel, atao, d'he vro, d'al lezen ha d'ar Roue ha da lakaat miret dre he oll eskobti, al lezen great gant an « Assemblee nationale ».

An eskob e c'hello choaz, en he eskobti, vikeled he iliz katedral. Mez ne c'hello, morse, kemer, nemet ar veleien a vo bet, da nebeuta dek vloaz o tizervicha parreziou.

Ar bersounet a vo dija en iliz katedral pe er parreziou staget outhi dre al lezen-ma, a vezoz var ho goulen lakeat da vikeled d'an Eskob.

Evit lakaat persounet er parreziou, e vezoz, ive, great eleksionou.

An eleksionou evit henvel ar bersounet a vezoz great bep vech ma vo unanet Assemble an district.

Abalamour da ze, ar mear a ranko skriva d'an district bep tro ma vanko eur persoun, en he barrez.

Beza vo great ken aliez a votadek ha ma vo persounet da henvel : eur votadek evit pep persoun.

Pephini deuz ar re 'ielo da voti, a ranko, araog, toui rei he vouez d'an hini a gavo ar muia din. Difen ive da yerza he vouez nag evit archant nag evit netra all.

An eleksionou evit choas ar bersounet a vezoz great, en iliz an District, da zul goude oferen ar barrez. Ar re vo galvet da voti a ranko mond d'an oferen-ze.

Pa vo echu an eleksionou, e vezoz roet da anaout hanoioù ar veleien a vo bet hanvet, ha goude, dioc'h-tu,

e vez eun oferen var an ton bras, dirag an dud hag ar veleien.

Evit beza hanvet da bersoun e vez red beza bet o servicha eur barrez, pe eun hospital, pe eur gouent, da viana epad pemp bloaz.

Evelkent, ar bersounet a vo bet kemeret he farrez da staga deuz eur barrez all, a elo beza hanvet araog pemp bloaz.

Ar bersounet a elo choas ho c'hureet. Mez na ellint kemer den ebet da gure, nemet beza e ve bet befeget pe kemeret en eskopti gant an eskob.

An hini 'vo bet hanvet da bersoun a ielo da gaout he eskob gant eur paper hag a ziskuezo e vo bet choazet. An eskob, goudeze, a roio d'ezhan galloud var he barrez.

An eskob a c'hello eksamina ar belek bet hanvet da bersoun, evit guelet ha guiziek awalc'h eo. Ma n'her c'hav ket guiziek awalc'h, e ranko lavaret abalamour da betra. Hag an eil hag egile anezho, a c'hello mond dirag ar varnerien ma ne en em glevont ket.

Ar bersounet, en devez ma vezint tronet, a ranko, en ho farrez, dirak an oll, dreist oll dirag ar mear hag he gonsail, araog an oferen-bred, toui sentidigez d'al lezen.

Eur c'haier a vez e peb iliz evit merka al le great great evel-se. Dre al le-ze eo e vez tronet ar persoun.

Setu aze, e berr gomzou al lezen oa great eneb ar veleien.

Da heul, oa fardet al lezen da rei pae d'ar veleien. Expilly, persoun Sant-Martin Montroulez, oa karget da zisplega al lezen-ze, dirag ar Gannadet. Dija, oa troet fall. Setu ama penaoz e renkas he gomzou bilimus : « Mall eo, emezhan, disc'hrixienna deuz hor bro ar skuer fall-ze da velet eur relijion diazezet var ar baourente hag he deuz ministred pinvidig meur. Ar Relijion en em gavo kalz guelloc'h dre ar jenchamant hen deuz great ar c'houarnamant. N'en em lezomp ket, eta, da vez diarbennet gant ar re a lavar eo ar madou-ze d'an iliz. Rag mar d'int d'an iliz, n'int ket bet gounezet ganfhi, mez roet d'hezi gant ar vro. Hag ar vro, abalamour da-

ze, a elle ho c'hemeret, en dro, pa he c'have mad. Var a leverer, ar pez a vo diesa da renka a vo ar baamant da rei d'an eskibien. Me oar, an eskibien a gavokalz alvokadet, mez heleien ar parreziou, avat, ne gavint den d'ho difenn. Tregont mil lur a ve kalz da rei d'eun eskob. Lavaret e vo hen deuz kalz dispign. Hag ar bersounet 'ta ? Ar re-ze, ive, ho deuz da ober dispignou kalz brasoc'h eget an eskibien, ma vijent da viana la-keat e kem gant ar pezik ho deuz beteghen. Beza emaint atao e ti ar beorien hag an dud malheurus.... »

Pelloch al lezen oa douget evelhen :

1° Eskob Paris hen devezo pemzek mil lur ha truagent.

2° An Eskibien all ho devezo daouzek mil hag an hanter deuz ar pez a reant, ouspen, beteghen. Evelkent ne c'hellint kaout, morse, ouspen tregont mil lur.

3° Paeamant vikeled an Eskob a vo daou vil lur.

4° Da bersounet ar c'heariou bras e vez roet pevar mil lur ; c'huec'h mil lur d'ur re a vo e Paris. Ar bersounet er parreziou divar ar meaz ho devezo daouzek kant lur.

5° Ar gureet a vez paet ervez ar barrez ma vezint. Mez na c'hellint, morse, kaout nebeutoc'h eget seiz kant lur.

Al lezen-ze, kroget enni e mis even, oa peurachuet d'ar bevar var-n-ugent a vis eost 1790 (1).

Evel a veler, n'oa ket paet fall ar veleien. Rag mil lur d'ar mare-ze a dalveze tri brema. Mez ar Revolutionerien a lakea pris mad. C'hoant ho doa da douella an dud a iliz ha da lakaat anezho da dreu gantho.

Mez al lezen oant o paquez ober oa gwali fall evit an dra-ze. Kas a rea da netra an urz lakeat gant Jesus-Christ en he iliz. Rag ar galloud hen deuz ar veleien a deu deuz Jesus-Christ d'ar Pab ; deuz ar Pab, ha dre ar Pab ebken, e teu d'an eskibien, ha dre an Eskibien d'ar veleien all.

Mez al lezen nevez a zifenne goulen netra digant ar Pab. Belek ebet, abalamour da-ze, na elle plega d'hezi.

(1) Sicut. Const. Civile. — L'abbé Mailfait 19.

Koulskoude, laouen bras deuz al labour ho devoa great, kannadet an « Assemblee nationale » a lakeaz ober, dre oll, goueliou kaer en henor d'al lezennou nevez.

Ar bevarzek a vis gouere oa merket evit kement-se.

Soudardet deuz pevar c'horn Bro-C'hall oa galvet da Baris. En eun dachen vras e kever kear oa savet eun aoter. Var an aoter-ze oa lavaret an oferen. Ha var-n-hi, ive, ar zoudardet hag ar re all, a douaz sentidigez d'al lezennou ma oat o paouez ober.

E pep kear oa gourc'hennet ober ar memez tra.

Mez ne c'heller oferenna var eun dachen, eb goulen digant an aotrou n'Eskob.

Kear Vrest a falvezas ganthi ober evel Paris. Ar re oa en he fenn a skrivas, eta, da eskob Leon, an aotrou de La Marche. Setu ama al lizer oa diskrivet d'hezo.

* Aotronez,

Lakeat e meuz, atao, va bolontez vad, da ober plijadur da gear Vrest ha d'ar re a zo en he fenn, pa 'm euz gellet hen ober, ervez va c'houstians.

Guir eo, aotreet 'm oa ar pez a c'houlennit pa oa bet tronet e kear, ar re a zo o c'houarn anezhi. Mez abaoe an amzer-ze, an traou en hor bro, ho deuz kement eur stum all.

Mignoun oun d'al Liberte kement ha n'euz forz piou. Mez hirio, e velan ar re a zo e penn ar vro, o lakaat an dourn var an iliz eb derc'hel kont ebed deuz ar Pab ; ho guelet a ran o terri an eskibien, ar bersoune hag o lakaat, ive, anezho en Eskobtiou hag er parreziou. Hag an oll draou-ze a zo great en hano lezennou ar vro.

Ma na vije bet great ar gouel a c'houlennit, nemet evit unani ar zoudardet etrezho, evit ho lakaat e par da zifen guelloc'h ar peoch', ar frankis, an dud, ho madou ; ma na vije great ar goueliou-ze nemet evit lakaat ar garantez da greski elouez tud ar vro, e karjen beza gellet mond va unan da gement kear a zo em eskobti evit beza en ho fenn.

Mez ar goueliou-ze, siouas ! a zo great evit toui sentidigez da eul lezen hag a zo eneb ar relijion, hag a daol d'an traon ar renkamant lakeat enni gant hor Zalver Jesus-Christ he unan.

Lavaret a ran deoc'h, grons, na ellan kemerel perz ebet er zentidigez a vo touet d'al lezennou-ze.

N'ho pefe nemet dismegans evidoun mar teufen evit plijout deoc'h da vresa va c'houstians a zindan va zreid.

Ha goude ma na vijen ket bet bleinet da ober va dever dre respet evit Doue em bije kavet peadra, da jom var ar rouden vad, er c'hoant e meuz da vezza, atao, prijet ganeoc'h (1).

† JEAN-FRANÇOIS,
eskob Leon. »

Louis XVI na grede ket da genta kaout mad an traou a oa bet great. Mez pelloc'h, aliet fall hag enkrezet oll, e lakeaz he hano evit embann al lezennou nevez.

Mez an eskibien, gozik oll, a skrive d'ar Pab evit goulen diganthan penaoy en em gemer. Diskuil a reant ar falloni a gavent el lezennou.

Berardier, eur belek deus eskobti Kemper o chom e Paris, a ziskueze dre skridou pegement oa al lezen great eneb beo d'ar feis christen. Hag a zevez da zevez, en eur gazeten hanvet — *l'Ami du Roy*, — Royou, eur belek deuz Pont-n'Abad, o rejenti en eur skol deuz Paris, a ziskuille d'an oll an traou fall oa great gant an « Assemblee nationale. »

Mez kement-se, ne vire ket deuz ar Revolucionerien da vond, atao, var araog.

Da vis here e c'hourc'hemenjond d'ar venach oa chomet er c'houentchou, ober eleksionou en ho c'houent, dirag ar mear pe eur c'honsailler, evit choas an tad superior hag an tad a gargfent deuz an dispignou. (ecome).

Evit al leanezet oa gourc'hennet ar memez tra. Ha da bep hini anezho, — eleach' ho madou laeret, — oa lakeat rei sez kant lur. Evelkent ar seurezet a rea kevridiou ar gouent — seurs converses — ne oa lakeat rei d'hezo nemet pevar c'chant hanter kant lur.

(1) Tresvaux. Persécut. Rel. I p, 86.

IV

Eskob Kemper ha goueliou ar bevarzek a vis gouere.
— Eur baniel digaset deuz Paris da Gemper. — Al lezen eneb an iliz kaset d'an aotrou de Saint-Luc.
— Lizer an eskob eneb al Lezen. — Maro an aotrou de Saint-Luc. — He lizer sinet gant ar veleien deuel d'an anterramant.

An eskibien n'ho doa nemet eur fesoun da enebi ouz al lezen great eneb an iliz : chom eb plega d'hezi.

Oll ech en em gemerjond, evel-se. An eskibien oa bet diskaret ho eskobti a gendalc'h da ober e giz ma na oa bet chenchet netra.

Eun artikl deuz al lezen, great d'an daouzeck'a vis gouere, a verke na c'heijc eskob, na persoun, na kure kaout tam pae eb beza touet senti ouz al lezen-ze.

Ar revolutionerien a zounje d'hezo e teuje an oll veleien da blega, Mez beza ho devoa eur zouezan. Koulz lavaret belek ebet na stouaz da zastum he bae, er pri.

D'ar mare-ze, e Kemper, an Eskob oa an aotrou de Saint Luc. Pedet da vond d'ar Gatedral evit kemeret perz er gouel oa great d'ar bevarzek a vis gouere evit toui sentidigez d'al lezennou, e respountaz n'e daje ket. Ne elle, emezhan, diskuez nag ober an neuz da ziskuez, e kave mad an traou-ze.

Eun nebeud, goude, e mis eost, soudardet hag oa bet e Paris evit gouel ar bevarzek a vis gouere a zeue en dro, ha ganthro oa eur baniel evit departament ar Finistère.

Kerkent ha ma oa diguezet ar c'helou, lod deuz konsaillerien an departamant, a deuaz da bedi an eskob da vond d'an iliz katedral da gana an Te Deum. Mignounet a lavaraz d'hezan oa guelloc'h mond gant aoun na ziguezel ganthan eun droug benag. — Nan, emezhan, n'e ket mad d'in mond, na d'in ket.

D'an deiz ma zigaset ar baniel, soudardet Kemper, konsail an Departamant, hini an district hag hini ar barrez a ieaz d'he diambroug, var an hent, abarz di guezout e kear. Oll e prosession, e zafond d'an iliz katedral. Eno daou velek oa digouezet, dija.

Mez a veach' ma oa an oll dud en iliz, oa klevet eun trous hag eun dourni spoutus : — « Hag an eskob, a lavaret, hag an eskob ? e peleach' eo chomet an eskob ? Ama e rank dont beo pe varo ! »

Pemp pe c'huech' soudard deuz ar Garde nationale a ieaz beteg enhhan. — Mantrus eo, a lavarond d'hezan, ne ve ket an Eskob e penn tud e Eskobti en eun dro evel houma.

— Muioch' mantrus eo, da viana, a respountaz an aotrou de Saint Luc, guelet ac'hanoch' o kredi e chellit ober katekis da eun eskob.

— Bremaik e teuio ar re a zo en iliz du-ze, oll en ho palez, ama, hag e vezoch' gwal-gaset.

— Evel a girint eme, c'hoas, an eskob. Mez e giz e meuz sounjet e vezoz great. Netra n'am lakaio da jench fronden.

Kerkoulz, den na deuaz da glask trabas ebet mui ouz an eskob kalounek. Hag er gatedral, an Te Deum oa kanet gant an daou velek aonik hon deuz dija lavaret (1).

D'an tri var-n-ugent a vis guengolo, an aotrou de Saint Luc a guezaz klany. D'ar c'huech' var-n-ugent, e mare teir heur, e teuer da zigas beteg enhhan, a berz an departamant, al lezen eneb an iliz.

An aotrou n'Eskob a skriwas eul lizer evit respount ha lavaret d'an Departamant ar pez a zounje diwar benn al lezen-ze. Mez Doue ne roaz ket amzer d'hezan da gas he lizer. Ar maro a ziguezas ganthan, d'an dregouint a vengolo.

Goude an anterramant, ar chaloniet hag ar veleien oa bet deuet da renta d'ho eskob an deveriou diveza, a zisklerias ne anavesfent eskob all ebet evit eskob Kemper.

(1) Téphany, p. 46.

per, nemet an hini a deufe a berz ar Pab. Setu ana al lizer a gasfond evit an dra-ze d'an Departamant.

« Aotronez, — goude beza lakeat er bez, pastor hon eskobti, hag hen deuz epad he vuez roet en dro d'hezan, a bep seurt skueriou mad, e teuomp da lavaret deoc'h ar pez a zounje divar benn an traou a dremen en hon amzer.

Lavaret hen deuz, araog mervel, e kemere evel eun den deuet a eneb pep guir, ar belek a vije lakeat da eskob e Kemper en he leac'h, ma vije lakeat en doars merket gant ar C'hournamant.

Ni oll a oar hen deuz rezoun. Hag an enor hon deuz da ziskleria deoc'h hini ac'honomp na zento deuz an eskob a vo lakeat e Kemper, ma na deu a berz ar Pab.

Ho pedi a reomp, eta, da jom eb ober eleksionou evit dibab hon eskob. Rak eun eskob lakeat, evel-se, na elfe den kaout, dre he zaouarn, galloud ebed var an eneou.

Beza hon defe, c'hoaz, meur a dra all da lavaret. Mez merket int e lizer an aotrou de Saint Luc. Evel-d'han e sounjomp divar benn an traou a lavar. Hen n'hen deuz ket sinet he lizer. Ar maro a zo deuet re drum. »

Hogen setu ama ar pez hen doa ar muia pouez e lizer an aotrou de Saint Luc.

« Ni, eskob Kemper, hon deuz lennet al lezen great gant an Assemblee nationale. Klanv evel ma zoump ne garfemp ket mond dirag Doue, eb beza komzet eneb al lezen-ze. Rak diskar a ra an urz lakeat gant Jesus-Christ en he iliz ha laerez a ra ar madou lakeat d'hezi etre he daouarn evit mezur he ministred, kemenet an ilizou ha maga ar beorien.

....Diskleria a reomp ma ve red evit d'her pae, ober al le a zo gourc'hennet gant al lezen-ze, n'her grafomp ket, Morse, na ellomp ober ar bromesa da zenti deuz eul lezen hag a ziskar, e Bro-C'hall, ar relijion gatholik a zo bet beteghen, kemeret evit ar relijion guirion abalamour, er meaz diouthi, den na c'hell beza salvet.

....Eul lezen hag a fell d'hezi terri galloud an Eskibien var ar veleien hag an dud fidel, eul lezen hag a

deu da derri an ereou etre diou c'halloud great evit en em glevet ; eul lezen hag a zifen ober vœu, en eun amzer evel houn-ma, hag ennih an dud ho deuz c'hoant da zelc'her da c'hened ho eneou a die kaout frankis da vond da veva en eur gouent ; eul lezen hag a denn digant an eskob he gonsail ; eul lezen hag a en em gener ouz kalz tud all hag a dorr an emgefeiotu ar muia sakr.... al lezen-ze na ellomp e neb fesoun, toui plega d'hezi.

....Goulen a reomp ma vo galvet holl eskibien Bro-C'hall da en em unani en eur chonseil evit guelet petra da ober en amzer amjest-ma ; goulen a reomp ma vo pedet ar Pab da gaout mad ar pez hen devezo great au eskibien, rag ar Pab, ebken, a ell barn ar pez a zo mad evit ar relijion hag an iliz (1).

Da heul al lizer-ze kement belek a oa deuet d'an anterramant ho doa lakeat ho hano.

V

Ar chaloniet a zibab dek chaloni evit gouarn eskobti Kemper eleac'h an eskob maro. — Ar votadek deiziadet evit choaz eur eskob da eskobti Kemper. — Lizer ar re oa karget da c'hounarn an eskobti, d'an elektourien. — Lizer beleien eskobti Leon. — Lizer eskob Leon da zis-trict Montroulez divar benn al lezennou nevez.

Daou zevez araog maro an aotrou de Saint Luc, konsaillerien an district a deuaz da gaout ar chaloniet hag a c'hourc'hennet d'hezo chom eb en em gaout mui kevret, evit pedi.

Kerkoulz, ar gatedral oa lamet digantho ha roet da zaou bersoun deuz kear hag ho doa touet sentidigez d'al lezennou.

(1) Téphany, Persécut. religieuse, p. 41 et suiv.

Teir zizun varlerc'h, ar chaloniet a deuaz, koulskoude, a benn d'en em voda. Ha p'e guir e velent an traou o vond kement var fall evit ar relijion, e'ch han-vond dek vikel bras da c'houarn an eskobti eleac'h an eskob maro.

Peurliesa, pa varv eun eskob, na ve lakeat en he leac'h netra nemet eur vikel vrás evit gouarn an eskobti. Mez abalamour ma velent eur goabren zu var an amzer da zond, ar chaloniet ne gafjond ket e vije bet re deuz a zek. Da viana, er giz-ze, pa vije maro unan, pe ma teufe da eun all rankout mond kuit pe beza taolet er prizoun, e vije kavet unan pe unan c'hoaz evit derc'hel da ober he labour (1).

Setu ama an dek oa bet hanvet evel-ze : An aotronez Descognets, de Larchantel koz, de Larchantel iaouank, de Langon, Thiberge, du Laurents, Le Normand, Guesdon, Cossoul ha de Silguy.

Er memez amzer an dek-ze a roaz ar c'halloud a vikel jeneral d'an aotronez Doixant, persoun Crozon, Floyd, persoun Plusquellec, de Mauduit, persoun Plovan, de la Marche, eskob Leon ha Le Mintier, eskob Landreger.

Mez, divezatoc'h, ar Pab ne gavaz ket mad ar pez ho doa great chaloniet Kemper. An aotrou de Larchantel, ebken, oa karget, ganthan, da c'houarn an eskobti. D'hezan oa roet galloud eun eskob d'ar 23 gouere 1791 (1).

Koulskoude, an dud oa galvet da vond da voti evit lakaat eun eskob e Kemper. Al lizer digaset deuz Paris, a berz an Assemblee nationale, evit merka kement-se, oa varnhan hano Expilly. Ar votadek oa deiziadet evit ar c'henta a vis du.

Ar vikeled oa lakeat gant ar chaloniet hag a ehouarne, c'hoaz, eskobti Kemper, a skrivas eul lizer hag her c'hasas d'ar re oa galvet da vond da rei ho mouez. C'hoant ho doa da sklerijenna ho Feiz. Merka a reont d'hezo ho dever : « Lavaret a reomp deo'ch, emezho, en hano Doue, en hano Jesus-Christ, pastor hag eskob

non eneoù, en hano ar pez ho peuz, en hano an iliz katolik hag oc'h he bugale, en hano ar vro hag a garomp eveldoc'h, da jom eb dont da voti. Arabad deo'ch esa rei da iliz Kemper, eun eskob ha n'he devezo ket affer anezhan. Dija ho peleien ho deuz lavaret deo'ch ne c'hellent tam, e koustians, plega d'eun eskob hanvet evel-se. Ne reoc'h ket, emechans, ar skouarn vouzar deuz ar re a zo kargel d'ho kas d'ar baradoz. Ne did ket, eta, da voti. Rei a c'hellit ho mouez er votadek a ve great evit choas tud ar c'houarnamant. Mez na c'hellit ober tam ar memez tra, pa vez keal da choaz tud evit gouarn an iliz. » (1).

An eskob a dlle beza hanvet e Kemper evit ar Finistere a bez. Evel-se, eskob Kastel a dlle beza diskaret. Ha paotred Leon koulz ha goazed Kerne oa galvet da zond da voti evit dibab eun eskob nevez.

Mez beleien Leon a gelennaz ho farrisioniz. Kas a rejond cul lizer, d'an 22 a vis here, d'an dud oa galvet da vond da voti : « Ni beleien eskobti Leon a lavarent d'hezo, o vez a klevet eo merket an devez evit henvel, dre votadek, eskob ar Finistere, ni a ro da c'houzout d'an oll, ne fell d'heomp a bris ebet, e ve lakeat en unan, eskobti Leon hag eskobti Kerne, eb aotro ar Pab. Abalamour da ze e vezimp, atao, a eneh an eleksonou a vo great evit kement-se, e Kemper. »

E traou al lizer-ze e ma hanoiou beleien eskobti Leon, oll koulz lavaret.

D'ar bemzek a vis du, beleien Leon a roaz da anaout d'ho eskob al lizer ho doa skrivet d'ar re oa galvet da vond da voti.

An aotrou de La Marche a respountaz d'hezo evit diskuez he anaoudegez vad hag he laouenedigez.

Eun nebeud deveziou, araog, d'an 13 a vis here, hen doa kaset eul lizer da zistrict Mountroulez hag a verke sklear ar pez a zonje, he unan, diwar benn ar votadek hag al lezennou nevez.

District Mountroulez hen doa skrivet d'hezan. Var

(1) Téphany, Pers. relig. p. 133. Tresvau...T. 1 p. 433.

al lizer a n adres oa lakeat er mod-ma : District Mountroulez,, d'an aotrou de La Marche a zo bet eskob e Leon. Diskriva 'reaz d'hezo: « Diguezet e zo ama, eun tam paper. Lakeat e zo varnhan hano eun de La Marche benag hag a zo bet eskob e Leon. Ar paper-ze, n'eo ket sur evidhon. Guir eo, me 'zo de La Marche va hano. Mez n'oun ket bet eskob Leon : me a zo, atao, eskob Leon. Abalamour da ze e kasan anezhan deoc'h en dro. Ma ho peuz c'hoant e tiguezfe ganhen, c'hui a lakeia mad an adres.

En dro d'in e zo tud hag a lavar, eo evit rei d'in da anaout al lezennou nevez. Dalc'hit hen, neuze. Rag eskob oun ha n'euz gouarnamant ebet hag e chellfe, eb ar Pab, lamet diganhen ar garg-ze. An Assemblee nationale a lavar deoc'h, n'euz eskob ebet ken e Leon. Mez daoust hag an assemblee-ze, a c'hell lamat diganhen eur galloud ha na meuz bet nemet digant ar Pab ? Kaout a ra deoc'h, e guirinez, hen deuz kemeret brem, Jesus-Christ, an Assemblee nationale evit gouarn he iliz ? Daoust ha d'ezhi hon deuz lavaret : « Ar pez a liamfoc'h, var an douar, a vo liamet en Env ; ar pez a ziliamfoc'h a vo diliamet. Ha sounjal a reoc'h, n'ho pezo eskob ebet mui, m'ar plij d'an Assemblee nationale ?

Gouzout a ran e maor o vond da voti, e Kemper, evit choaz eun eskob. Mez piou a roio d'ezhan he c'hal-loud a eskob ? An Assemblee nationale a reio al lezennou a garo. Beza e zo traou ha varnho oll galloud an dud hag an ifern zoken, na ellont netra. Ar c'halloud var an eneou a deu digant Doue, dre an Tad Santel ar Pab, ha nan dre an Assemblee nationale. » (1).

Mez deuz ho c'hostez, ive, tud ar gouarnamant a gasas paperou d'an elektourien. Lavaret a reont da bep hini anezho : « Deuet eo ar mare da derri al liam hen deuz lakeat an iliz var da chouk. Daoust ha na out ket libr ? Arabat selaou mui mouez ar veleien a vir ouzit da velet sklear » (2).

(1) Tresvaux du Fraval. Persécut. en Bretagne, p. 422, t. I.

(2) Téphany, Persécut. Relig. p. 435.

Konseil an Departamant, d'he dro, hen doa aon na vije ket deuet tud awalc'h da voti. Abalamour da ze, d'an nao a vis here, e lakeaz e vije roet hanter kant skoed da gement hini a deuje da Gemper da rei he vouez d'an eskob nevez.

VI

Ar votadek e katedral Kemper. — Disurz ha rouleroz en iliz. — Expilly a zo hanvet da Eskob da ziou-heur goude hanter noz. — He lizer d'an Departamant. — TE DEUM e Brest hag e Kemperle. — Petra oa Expilly.

An dud galvet da rei ho mouez evit dibab eun eskob a ziguezas niverus e Kemper d'an unan ha tregount a vis here 1791. Deuz ar mintin oa.

Da nav' heur oa kanet an oferen er Gatedral. Goude an oferen oa kanet ar Veni Creator hag oa votet evit laakaat eur president.

An aotrou Goret, persoun Guitalmeze, hen doa daou e'hant hag eur vouez, var bevar-chant.

Jannou, persoun Loperc'hét, oa hanvet da zekretour.

Ne oa mui great netra, en devez-ze. Mez d'an deiz varlere'h, da eiz heur dioc'h ar mintin, oa votet, adarre, evit guelet piou da lakaat da ziwal ar pod.

Tri oa hanvet. Mez en ho zouez oa eur belek ha na felle ket d'hezan toui e giz ma oa merket. Kerkent e savaz varnhan ar c'hl hag an dalac'hao. En he leac'h oa hanvet eun all.

Goude oa votet evit lakaat eun eskob. Ar pod oa var an aoter vraz.

En daou du d'an iliz, er c'heuriou bihan, oa veltajou eau de vie. An elektourien, ar baizantet, dreist oll, a vije lakeat da eva evit rei d'hezo eun tammik hardisgez da vend eneb aliou ho beleien. Ha tud hanter-vezo, mer-

c'hem divezet ha paotred iaouank libertin a iea hag a deue dre an iliz en eur iou'hal soniou lous ha divergount (1).

Unan deuz ar re oa deuet da voti a roaz d'ar President eul lizer skrivet gant an aotrou de La Marche, eskob Leon. Meur a hini a c'houlennaz ma vije lennet al lizer-ze, araog kregi er votadek. Mez sevel a reaz eur c'hi spoutuz ma oa red gortoz beteg ar fin.

Ar c'henta a deuaz da voti oa eur Protestant. Gzik sur, ne oa d'ar mare-ze, er Finistere, protestant all ebet nemethan.

Doue a ziskuezas ne oa ket kountant. An amzer a deuaz da goc'henna. Eur gurun spoutuz a zirollas. Kear Kemper a dregerne gant an talmou. Hag al luc'hem a venne devi an daoulagad.

Teir gueach ou bet red voti. Er veach kenta, ar mouezioù oa bet fuillet var hen-ma, var hen-nez. En eil tro, Expilly hen doa daouzek mouez ha nao ugant.

Div heur oa goude an hanter noz, pa oa digoret ar pod evit ar veach diveza. Ki ar skolaj hen doa diou vouez. Diou seurez ho doa, ive, mouezioù. Mear Kemper hag he c'hrefier ho devoa, zoken, meur a hini. Mez daou ch'ant tri ha triugent ho doa votet evit Expilly. (2)

Raktal, oat pignet en tour. Ar c'hléier oa lakeat e brall. Ha pa deuaz an deiz, oa kanet, goude ofis an anaon, an Oferen hag an Te Deum.

D'an devez varlerc'h, konsail an Departamant a skriva da Expilly : « Hasta 'recomp kemen deoc'h e zoc'h hanvet da eskob er Finistere... Mall hon deuz d'ho kuelet o tond da jom etouez ar veleien hag an dud fidel deuz an Departamant a gar kement Jesus-Christ hag an Assemblee nationale. »

Pemp devez, goude, e ligouez respount Expilly. Lavaré a rea : « Aotronez, ma na zilaoufen nemet va zempladurez hag ar joa e mezus deuz eur beva kuzet e refusen ar choaz ho peuz great ac'hanon evit oc'h eskob... Mez senti a ran gant doujans deuz mouez ar bobl.

(1) Tradition Téphany, p. 137.

(2) Téphany, p. 136 et suivants.

Anaoudegez vad am euz deuz ar fians ho peuz diskouezet kaout ennon ha deuz an henor ho peuz great d'in.... Araog pell e vezin en ho touez. »

— 0 —

En devez ma tigueze al lizer-ze, persoun Sant-Louis Brest, an aotrou Laliget, a lakea kana eun Te Deum, en he barrez, evit renta bennoz da Zoue abalamour ma oa choazet Expilly evit eskob ar Finistere.

En Kemperle an Te Deum ne oa kanet nemet d'an eiz-var-a-ugent a vis du. Mez great oa gant eur zolennite vrás. Beleien iliz Sant-Mikeal ho doa dija touet oll, senti deuz al lezennou nevez. Hinchi a ganas an Te Deum. Konsail an ti kear, soudardet kear hag oll ar re oa a du gant ar c'houarnamant a deuaz d'ar gousperou. Ha goude an Te Deum an oll a strakas ho daouarn en eur grial : « Ra vevo ar Vro ! ra vevo al Lezen ! ra vevo ar Roue ! (1).

— 0 —

Louis-Alexandre Expilly oa ganet e Brest. Er skol oa bet e Paris.

Pa saillaz ar Revolucion oa persoun e Saint-Martin Montroulez. Hen hen deuz savet, eno, an iliz a veler c'hoaz hirio.

Mez abaoe eun tachadik amzer, e taremprede tud ha n'ho doa ket a feiz. Mignounet hen doa e kostez Paris ha ne dalient tam muioc'h. Kaset oa bet gant beleien Leon d'an « Assemblée nationale » e mis eost 1790. Eun tammik oa boufounik. Pa oa votet al lezen eneb an iliz e prenas dillad eskob hag e tiskueze anezho en eur en em bompadri. Sur oa, emezhan, da veza eskob er Finistere.

Eskob oa, hervez lezen « an Assemblée nationale. » D'an devez goude ma oa hanvet, ar veleien karget da

(1) Peyron : documents, I.

c'houarn eskobti Kemper a skrivas d'hezan : « Aotrou, a lavarent, ar galloud var an eneou, en eskobti Kemper, a jomo etre hon daouarn belec ma teuio, ama, eun eskob a berz ar Pab. Belek ebet, na vo a du ganeoù mar teuit en hor bro, a hent all. Ne vezo ken nemet an dud fall laouen ouz ho kuelet o tond ama.

Dies bras e kavomp lavaret kement-se deoc'h. E Sant-Martin, guechall h̄o peuz roet skuer vad. Ne c'hellomp ket c'hoas kompreñ penaos ōc'h kuezet izel awalc'h evit senti deuz lezennou fall ar gouarnamant.

Mar kirit, avad, goul en vo miret lezen an iliz evit henvel an Eskibien, mar kirit dont beteg ennhomp a berz ar Pab, ni lakeio, gant plijadur, etre ho taouarn, sevaramant eskohti Kemper.

Expilly ne respountaz ket d'al lizer-ze.

Mez d'an unek a vis genver 1791, e zeaz da gaout an aotrou de Girat, eskob Roazon. Eskob Roazon oa lakeat gant an Assemblee nationale da arc'heskob e Breiz-Izel. Ervez al lezen, Expilly a ranke beza sakret ganthan. Mez an aotrou de Girat a lavaras nan : « An Assemblee nationale na ell, emezhan, na va lakaat da veza arc'heskob na chui da veza eskob. » Hag e pede anehan da zounjal er malloz taotet, atao, gant Doue, var ar re a ia evel eur bleiz, eb beza galvet da c'houarn denved Jesus-Christ.

Distranet evel-se, gant eskob Roazon, Expilly a ieaz
de fludenna da di an aotrou Talleyrand.

Hen-ma oa eskob Autun. Kaset oa bet ive gant es-kibien he vro d'an Assemblee nationale. Ne oa tamm, en he greiz, kaloun eur beleg. Morse, ne oa bet galvet gant Doue da vond er stad-ze. Mez eur c'har gam hen doa. Ne gave ket d'hezan hen dije gellet en em denn koulz hag an dud all er bed. Hag abalamour da ze e-zeaz da velek. Troet hen doa dioc'h-tu gant ar Revolu-sion. Ha d'ar re a gave brao guelet anezhan och' enebi-ouz Doue hag ouz an iliz e lavare, divezatoc'h : Petrac

³ fell deoc'h ? Me ne dien ket beza bet belek. Morse ne d'cau bet galvet da vond er stad-ze, nemet gant va gar (1).

An eskob divezet-ze a sakras Expilly e chapel Sant-Honore e Paris

Kerkent ha ma oa sakret e zeaz d'an Assemblee nationale, daou dabouliner o taboulinat en he raog ha d'heoul ar muzikou ha kalz soudardet.

Tri devez, goude, e zez beteg ar Roue hag e reaz d'hezan an tamm orogel-ma : « Aotrou Roue, ar garantez ho peuz evit al lezennou nevez, ar re vella 'zo var an douar, a ra eun dever evit peb den, e Bro-C'hall, da send da doui deoc'h mignonach ha lealdet.

Dija hon deuz great al le-ze evel sitoyan. Her great hon deuz c'hoaz evel eskob, hag adober a reomp anezhan deoc'h, adarre, gant hor guella karantez. Hor galloud a eskob hag a deu d'eomp digant Doue, dre vouez ar bobl ha dre an iliz, a lakaomp evit deski plega da c'hourc'hemenou ar religion ha da lezennou ar C'houarnmant.

Ar Roue a respountaz bennoz Doue deoc'h ! hag a
drouz he gain.

- 0 -

D'an daouzek a vis meurz Expilly a deue da Gembper. Digemeret mad oa gant an dud fall ha dizoue. Dremma tremene, e viie lezet tennou.

Moz Doue choaz eur yeach, a ziskuezaz he goler.

An amzer a deuaz da veza ken tenval var dro teir
heur, ma na velet ken zoken liou pal an dorn. An eskob
hag an dud a oa eat da zigemer anezhan a zeue var zu-
kear mesk ha mesk eb gouzout kalz e peleach' e oant.

Mez Expilly na reaz vân. Diguezout a reaz en he
þalez. Eno oa fardet eul lein deuz ar re yella. Ar c'ho-
rais a joa. Mez var an daol oa pesket ha kig.

(4) La vocation. Lectures du séminaire. Tresvaux, p. 158.

Epad lein oa sonet ar muzik. Ar « Ça ira » oa neuze sôn ar Revolucionerien : eur sôn divergount mar deuz unan ! Mez da heul ar muzik, Expilly koulz hag ar re oa o leina ganthan, a gane anezhi.

Eun nebeut goude e zeaz da Zouarnenez. Eno oa great gouel bras en he enor. Da echui ar gouel oa great eun tantad. En dro d'hezan e tliet kana an Te Deum. Mez Expilly, en eur lakaat an tanennhan, a zistagas, leiz he gornaillen, ar « Ça ira ».

Araog fin ar c'horais e zeas da Vrest. En eur vond e tremenaz dre ar Faou. Var an daol na petra 'ta, oa adarre kig ha pesket. Hag en dro d'an daol, evel ma vije dre oll, edo ar gristenien falla deuz kear (1).

En deiz varlerc'h, tud Landerne a reaz d'hezan forz prezegennou, a ganaz an Te Deum hag a reaz eun tantad, en he enor.

Mez e Brest hen devoa an digemer kaera. Soudardet, mortolodet hag ar garde-nationale a deuaz d'hen diambroug, lark var an hent. Dre ma tremene e vije ledet tennou. E kreiz an trouz-ze, Expilly oa lorc'hus. Al laouenedigez a bare var he dal. Daoust ha beza edo ive en he galoun ?

Deuz Brest Expilly a ieaz da Vountroulez. En eur demen e Landerne, evit an eil gueach, Expilly a vadet en iliz Sant-Julian, eur bugel da jardinier an hospital.

— 0 —

C'hoant brasa Expilly oa en em lakaat mad gant tud he eskobti. Abalamour da ze, kerkent ha ma oa sakret e skrivas d'hezo : « Hor breudeur ker, galvet dre ho moueziou da c'houarn iliz ar Finistere, hon deuz great kerkent ha ma hon deuz gellet, oll ar pez a zo gouennet gant gourc'hemennou Doue ha lezennou an dud evit kaout ar galloud ma hon deuz izom anezhi. »

(1) Téphany, p. 164.

Ouspen-ze, d'an oll e lavare n'oa ket bet eat da c'houlen beza sakret eskob nemet var ali kannad ar Pab e Paris : ar pez a oa eur gaou anat.

Guechou all, e kounte oa eur paour keaz hag hen doa lavaret d'hezan, epad ma oa persoun e Mountroulez, e teuje, eun devez da veza eskob. Kement-se oa evit rei da anaout, oa bet choazet gant Doue.

Aliez awalc'h, ive, e zea d'ar foariou, d'ar march'jou. Rei a rea an dorn en tu-ma en tu-hond, d'ar merc'hed, d'ar goazed ; kozeal a rea brezoneg hag e lavare d'hezo, eur musc'hoarz var he vuzellou : « C'hui oar, pa ho pezo izom eun dra benag deuz an eskobti, evel eun dispans pe evel-se, e vezoz, hiviziken, oll evit netra. »

D'ar veleien, ive, Expilly a rea flourik, da gentz, Kinnig a rea ar parrezioù guella d'ar re a garje toui sentidigez d'al lezennou. Hag o toui, emezhan, ne oa pec'het ebet.

Var a gounder, en dro genta ma zoaz da Vontroulez e tiguezaz gant he gure koz, an aotrou Guerlesquin, Kinnig a reaz d'hezan, ma karje plega da lezennou ar C'houarnamant, unan deuz guella parrezioù eskobti Kemper. — Salokras, aotrou Expilly, a respount a an aotrou Guerlesquin, n'ho peuz galloud ebet da rei d'in ar barrez-ze. — Allo, denik paour, petra 'ri evit beva ma na zentez ket deuz lezennou an Assemblee nationale ? — Ha c'hui, aotrou persoun, eme gure Mountroulez, petra reot c'hui, evit mervel ?

VII

Ar veleien gwal-gaset. — An Assemblee nationale a laka e ranko ar veleien plega d'al lezennou. — Ar veleien hag al lezen nevez.

Al lezen eneb an iliz n'oa fors ebet c'hoaz da blega d'hezi. Eun artikl deuz al lezen-ze a lakea e ranke ar

veleien toui sentidigez d'al lezennou. Mez ar re a doue
hag ar re na douent ket a vije lezet, beteg neuze, en ho
farreziou. Evelkent, abaoue ar bevar var-n-ugent a vis
gouere, oa great eul lezen evit tenna ho fae digant ar re
na blegent ket.

Mez deuz kalz keariou, deuz Kemper, ive, koulz ha
deuz meur a leac'h all, e teue klemmou eneb ar veleien
na douent ket. Breuriezou mignouned ar C'houarnamant,
hag a zave stank, neuze, dre ar c'heariou bras, a c'hou-
lenne ho c'hastiza en eur fesoun goasoc'h.

Ha pelloc'h, d'ar zeiz var-n-ugent a vis du, eun al-
wokat, Voidel he hano, a lakeaz dougen al lezen-ma :
« An eskibien, ar bersouet, ar gureet, ar veleien a zo
oc'h ober skol er c'helendiou, a ranko toui sentidigez
d'al lezennou pe dilezel ho c'harg. Ar veleien a ranko
toui, en iliz, dirag an oll d'ar zd, en eiz devez kenta,
ma vo embannet al lezen-ma. Ma nac'hont hen ober ha
ma 'c'h enebont, e vezint tamallet da vez a lakeat freuz
da zevel ha kaset dirag ar barner. »

Hogen, ar fesoun da doui ba evelhen : « Me 'dou beilla-
gant aket var an oll dud fiziet ennhoun ; mē 'dou fide-
lite d'al lezen, d'am bro ha d'ar Roue ; toui a ran, ive,
derc'hel atao d'al lezennou great gant an Assemblee
nationale. »

Ar Roue a rōaz he hano evit embann al lezen-ze
d'ar c'huec'h var-n-ugent a vis kerdu.

Kerkent oa digoret ar roll evit kemeret hanoiou ar
veleien a ioa en « Assemblee nationale », hag a deuje da
doui. Al lezen a leze gantho eiz devez evit ober ke-
ment-se.

D'ar seiz var-n-ugent, dioc'h-tu, daou velek ha triu-
gent a reaz al le a c'houennet digantho. D'an eiz var-
n-ugent, Talleyrand, eskob Autun, a reaz ar memez tra.
Goude, beteg fin ar mis, pêvarzek belek all a douaz,
c'hoaz. D'an daou a vis genver, eun eskob, Gobel, a reaz
eveld'ho. D'he heul e teuaz tri all. D'an tri a vis genver

oa, adarre, daou var-n-ugent belek o toui. Kalzik oa.
Mez edor pell c'hoaz deuz an niver var behini oa koun-
tet. Abalamour da ze, evit an devez diveza, ar bevar a
vis genver, oa lakeat da zond en dro d'ar gambr, hag oa
ennhi an Assemblee nationale, an dud falla deuz kear
Paris. C'hoant oa da spounta ar veleien : ne gievant nemet
an hu great varnho : « d'ar groug ar veleien na
douent ket ! » (1).

Mez ar re aonik oa dija kuezet. Ne jome mui nemet
ar veleien dispout hag a galoun. Pevar ebken a blegaz.
Ha Mirabeau souezet he unan o velet ouspen an diou
drederen deuz ar veleien o chom eb ober ie, a lavare :
« Mad ! goazet int : ho arc'hant hon deuz lamet di-
ganto, mez dalc'het ho deuz d'ho eao ! » (2).

— 0 —

Dre Vro-C'hall a bez oa evel-se. Ha koulskoude n'oa
espernet netra evit lakaat, dre oll, ar veleien da blegaz
Kaset a vije dre ar presbitaliou a hep seurt skridou leum
a c'heier. Var Iod, e lakeat hen doa ar Pab kavet mad
lezen nevez : var Iod all oa beleien mad ha santel hag
o doa touet.

D'ar mare-ze, ne oa na kazetennou, nag hentchou
houarn, na telegraph evel a zo hirio. Ar c'helachou a
viye pell o vond. An darn vuia deuz ar veleien na eljond
ket anaout, dioc'h-tu, pe guir pe gaou oa ar pez a ver-
ket d'hezo.

Ouspen-ze, kalz beleien n'ho doa gwennek espernet
ebet ; n'ho doa nemet ho farrez evit beva. Ma vijent
dibarrezet e vijent lakeat var an noaz. Meur a binic,
c'hoaz, ho doa gantho ho zad hag ho mamm. Ma nac'hent
rei sentidigez d'al lezen-ze, ar re goz keaz n'ho dije repu
en neb leac'h.

En despet da gement-se, ne oa bet o toui nemet ne-

(1) P. de la Gorce, 322 et suiv. I.

(2) Tresvaux du Fraval, I, 467.

beut awalc'h a veleien. Ha c'hoaz, meur a hini bet la-
keat da fazia, da genta, en em zislavaraz goudeze.

Setu ama, kerkoulz, penaos e tremenas an traou er
Finistère, d'ar mare-ze. Merket int var ar rollou a ran-
kas peb district kas da Gemper e derou ar bloaz 1791 (1).

— o —

District Brest

Hano ar veleien ho deuz touet senti deuz al lezen-
nou :

Sant-Louis Brest. — Jean-Marie Laligne, kure ; Jean-
Philippe Grandjean, aumônier ar vortolodet ; Jean Bar-
riticiard ha Jean Johanny, aumonerien ar prizoun ; Pierre-
Alexis Lamothe ; Jacques Béchennec ha Jean-Marie Jes-
tin, beleien eb parrez, o chom e Brest.

Rekouvrans. — Michel-Joseph Lagoublay hag Yves-
Marie Le Gendre, aumonerien ar vortolodet ; Cesar-Yves
Mazelauay ha Jean-Antoine Le Nouvel, beleien o chom
e kear.

Lambezellek. — Jean-François Le Gall ha Pierre Le
Roux, kureet ; Jacques Le Gall, belek, o chom er bar-
rez.

Guipavas. — Picrel, persoun ha Bernicot, o chom er
barrez.

Ar Forest. — Claude Pilven, persoun ; Prigent Ma-
dec, kure.

Plouguin. — Yves-Marie Bazil, o chom er barrez.

Plourin. — Louis Prigent, belek o chom er barrez.

Plougongelin. — François Morvan, kure.

Tréouergat. — Jacques-Marie-Ulfien Duval.

Ploumoguer. — Le Moign, kure.

Plourin. — Morel, bet chaloni e Sant-Charlez.

Kouent Sant-Vaze, Penn-ar-bed. — Dom Baron, priol ;
Felix la Vicomté, eil priol ; Dom Thomas ha Dom Gen-
dron, ho fevar menac'h a urz Sant Beneat.

(1) Peyron, documents pouvant servir à l'histoire, I.

Sant-Louis Brest. — Jean-Baptiste Armand, Menou,
Renaud, Le Monier, Daniel Filo, Homond, Vincent-Gérard
Meunier, Jone et Fauchon, aumonerien ; Leribaud, au-
monier ar soudardet, Meunier, Lengromine, Le Bot,
Hyacinthe Lamothe, Bellon, Combrun, Deniel, Mul-
ler, Lapoterie, Le Brun et Duchemin, aumonerien ; Bre-
mond, aumônier e Pontanezen, Bressel, aumônier ar zou-
dardet.

* *

Hanoïou ar Veleien deuz district Brest ha n'ho deuz
kel pleget d'al lezen deuz ar 27 a vis du

Sant-Louis Brest. — Ollivier le Floc'h, persoun ; Clau-
de-Antoin--Raoul Laporte, Pierre Kermarrec ha Vincent
Bernicot, kureet.

Rekouvrans. — Jacques de la Rue, persoun ; Jean
Drevez, kure.

Saint-Marc. — Pierre Quemener, kure.

Lambezellec. — Henri Mocquer, persoun.

Guilers. — Guillaume-Marie Ulfien Duval, persoun ;

Yves Provost ha François Cariou, kureet.

Bohars. — Hervé Riou, kure.

Kerber. — Guillaume Scouarnec, persoun ; Gabriel

Laneur, kure.

Guipavas. — Segalen, kure.

Kerzent. — Mathias Gof, persoun ; Jean Keruzore,

kure.

Plabennec. — Alain Jestin, persoun ; Paul-Hervé Ke-
rangueven, Jacques Abunot, Jean-François Quénéa ha
Pierre Colin, kureet.

Guesnou. — Baptiste-François Le Sénéchal, persoun ;
Jean Goachet, kure.

Loc-Brévalaire. — Guillaume Le Rest, persoun.

Lannilis. — Joseph Le Duc, persoun ; Jacques-Marie

Floc'h hag Yves Bergot, kureet.

Plouvian. — Armel-Joseph Ilou, persoun ; Olivier

Gouriou, kure.

Bourc'h-Venn. — Kerviou ha François Richou, kureet.
Landeda. — Pierre Kerboul, persoun ; Dalabardon, kure.
Brouennou. — Jean Pervez, persoun.
Guitalmeze. — Jean Goret, persoun ; Joseph Ponda-
ven, François Pelleteur ha Laurent Crenn, kureet.
Lambaol-Guitalmeze. — Calvarin, kure.
Sant-Pabu. — Tanguy Jacob, kure.
Landunvez. — François-Marie Roulloin, persoun ; Jo-
seph Godebert, kure.
Plouguin. — Yves-François Le Bourva, persoun ;
Jacques Le Guen, kure.
Treglonou. — Jean-Marie Hanus, persoun.
Plourin. — François-Marie Kersauzon, persoun.
Lanildut. — Pelleter, persoun ; Yves Michel, kure.
Porspoder. — Gabriel Vaillant, persoun ; François-
Marie Lezoc ha Claude Thomas, kureet.
Larret. — René Jaffredou, kure.
Plouarzel. — Jean Pédel, persoun ; Jacques Lanuzel,
kure.
Lampaul-Plouarzel. — Mathieu Toullec, persoun.
Lochrist. — René Kermorgant, persoun ; Jacques Le
Gall ha Guillaume Marc, kureet.
Sant-Vaze. — Carluer, persoun.
Plougonvelin. — Yves-Joseph Quere, kure.
Trebabu. — Vincent Hamelin, persoun.
Molenez. — Laurent-Marie Dalener, persoun.
Eussa. — Yves Laot, persoun ; Jean-Marie Trebaol,
kure.
Lokournan. — Pierre-Marie Poullaouec, persoun ;
Hervé Trévien, kure.
Milizac. — Hervé Le Guen, persoun ; Jean-Marie Ta-
larmiñ ha Jean-Louis Le Meur, kureet.
Guipronvel. — François Loscun, kure.
Lanrivoare. — François Balc'h, persoun ; Yves-René
Lilès, kure.
Coatméal. — René Le Guen, persoun.
Plouzane. — Inizan, persoun ; L'abbé ha Nedelec,
kureet.

Loc-Maria. — Jean Jéséquel, kure.
Ploumoger. — Nicolas-Marie Perrot, persoun ; Jo-
seph-François Leostic, kure.
Lampert. — Olivier Trébaol, kure.

Evel a veler, e District Brest e zo lakeat unan hag
hanter kant hag o deuz pleget d'al lezen. Etouez ar
re-ze, e zo meur a hini ha na zelle ket al lezen outho :
beleien bet dibarrezel, aumonerien ar vortolodet pe zoud-
ardet, gozik oll deuz ar broiul all.

Etouez ar re n'ho deuz ket touet ar c'houarnamant
n'hen deuz ken kountet ar bersouet hag ar gureet. Deuz
ar re-ze e selle al lezen. Mez evel ar re-ze, eur bern re
all ne blegfont ket c'hoas : kapusined, beleien karmes ha
beleien vad a oa dre ar parrezioù.

**
District Keraz

Ilo deuz great al le goulenet digantho :

Plouguer. — Blanchard, persoun ; Colin, Boulin, ku-
reel. Gallois ha Colignon, menech a urz Sant Augustin,
Veller, manach a urz Sant Bernard, tec'het kuit deuz
kouent Sant Maurice e kichen Kemperle.

Plounévézel. — Buzit, persoun ; Creof, kure.

Ar veleien all euz ar c'horn-ze deuz eskobli Kerne a
nac'haz toui. Hag abalamour ma chomaz fidet ar veleien,
abalamour ive ma teuaz divezatoe'h ar chouanet da
ober ho zroiou dre eno, parrezioù district Keraz a
ellaz derc'hel ho fersoued hag ho c'hureet muioch eget
ar c'hostezioù all (1).

**
District Kastellin

Ho deuz great al le da blega d'al lezennou :

Kastellin. — Le Coz, persoun ; Le Bourc'his, kure
ha Beauguion, gouarnet an hospital.

Cast. — Le Baud, persoun.

(1) Peyron, *Documents, I.*

Dineault. — Falc'her, persoun ; Riou, kure.
prest goude.

Sant-Goullitz. — Poho, persoun, a deuaz var he c'her
Argol. — Jolec, persoun ; Palud, kure.
Tregarvan. — Pelliet, kure.
Landevennec. — Riou, persoun.
Telgruc. — Gloaguen, persoun ; Louboutin, kure.
Roscanvel. — Le Pavec, kure.
Gouezec. — David, persoun.
Lokronan. — Le Houarner, persoun.
Plounevez-Porzay. — Le Maitre, persoun ; Le Bot,
kure.
Quéménéven. — Le Gall, persoun ; Coatmen, kure.
Plomodiern. — Le Coedic, persoun ; Keranterf, kure.
Ploeven-Porzay. — Savina, persoun ; Coroller, kure.
Saint-Nic. — Le Hir, persoun ; Le Hars, kure.

* *

Ho deuz nac'het toui :

Cast. — Le Gall, kure.
Braspartz. — Le Bihan, persoun ; Le Lay, kure ;
Quéménéur, kure e Sant-Riwal.
Lannédern. — Floc'hic, persoun ; Bourles, kure.
Locqueffret. — Floutier, persoun.
Crozon. — Doixant, persoun ; Meillard, kure.
Camelet. — Le Marchand, persoun ; Troniou, kure.
Roscanvel. — Graveran, persoun.
Gouezek. — Bozec, kure.
Edern. — Le Pennec, persoun ; Gouezec, kure ; Ker-
danet, kure, Guelleven.
Lothey. — Le Cam, persoun.
Saint-Thois. — Hervé, persoun ; Cojean, kure.
Locronan. — Piclet, persoun.
Plounevez-Porzay. — Le Garrec, kure Kerlaz.
Pleyben. — Tranvœz, persoun ; Guezengar, kure ;
Plassart, kure ar Chloastr.
Lennon. — Bannalec, persoun ; Le Goff, kure.
Sant-Segal. — Quiniquidec, kure.
Loperec. — Morvan, persoun ; Guillard, kure.

* *

District Landerne

Ho deuz great al le da blega d'al lezennou :
Pillet, kure e Sant-Julian ; Corre, aumonier an hos-
pital ; Thomas ha Leier, beleien ; an Tad Alexis, supe-
rieur ar venac'h deuz a urz Sant Beneat ; an Tad Fi-
dèle hag an Tad Pascal deuz ar memez kouent.
Ar Faou. — Jacques Jourdren, kure ; Jean-François
Porlodek, belek ; Lachapelle, kure ; Guillaume Fily, be-
lek ; Mocaer, kure Leuhan, diagent rener ar skol, e Pley-
ben.
Sizun. — Yves Le Gall, bet kure ; Paugam, kure.
Commana. — Yves Stéphan, kure.
Pont-Krist. — Ursin Le Gall, kure.
Hanvec. — Marchand, belek.
Hôpital-Camfrout. — François Crenn, persoun.
Plougastel. — Claude Le Gleau, belek.
Persoun Sant-Thonan ha kureet Sant-Alar, Lanvog
ha Logonna-Quimerc'h ho deuz touet ive. Mez n'ho deuz
ket evelkent great al le e gis ma oa dleet.

* *

Ho deuz nac'het toui :

Sant-Houardon. — La Rue, persoun ; Jocquet, kure.
Sant-Thomas. — Bodenez, persoun ; Marc, kure.
Beuzit. — Roussel, persoun ; Mouden, kure.
Ploudern. — Bouroullec, persoun ; Nicolas, kure.
Lanneufret. — Cadiou, persoun.
Landivisiau. — Pellen, kure.
Guicourvest. — Le Fur, persoun.
Guimiliau. — Richou, persoun ; Nédélec, kure ; Bre-
ton ha Le Gall, kureet Lamhaol.
Plougorn. — Le Bihan, persoun ; Corre, kure.
Mespao. — Gouguil, kure.
Sanfez-Catell. — Moal, kure.
Sizun. — Floc'h, persoun ; Chapalain ha Tabou, ku-
reet.
Loemélard. — Pouliquen, kure.

Commana. — Le Roux, persoun ; Prouf, kure.
Plouziry. — Le Bris, persoun ; Le Roux, kure.
Ar Merzer. — Ouroual, kure.
Loc-Eguiner. — Caroff, kure.
Ar Roc'h. — Laot, kure.
Irvillac. — Le Corvaisier, persoun ; Le Bescont, kure.
Sant-Alar. — Capitaine, kure. An aotrou Capitaine hen
doa touet, evelkent, beza fidel d'ar Roue ha d'ar vro. Mez
evit al lezennou e lavaras : « Kalz artiklou a velan, eno,
var pere va c'houstians ne bernet ket d'in sermenti. »
Dirinon. — Le Gac (Quistillic) persoun ; Cudennec,
kure.
Trevarn. — Rochongar, kure.
Lannurban. — Ollivier, kure.
Logonna. — Le Moal, persoun.
Plougastel. — Cornily, persoun ; Nicolas Joffrey, kure.
Loperc'het. — Jannou, persoun ; Le Bot, kure.
Daoulas. — Kerlen, persoun ; d'Herve, kure.
Hanvec. — Bourillon, persoun ; Rolland ha Saliou,
kureet.
Rumengoll. — Le Cap, kure.
Le Tréhou. — Ollivier, persoun ; Sibiril, kure.
Trélévénez. — Roudaut, kure.
Trévereur. — Berthou, kure.
Rosnoen. — Levenez, persoun ; Brelivet, kure.
Quimerc'h. — Le Doaré, persoun ; Salaun, kure.
Logonna-Quimerc'h. — Le Menez, kure.

* * *
District Lesneven

Ho deuz touet :

Kernouez. — Bizien, persoun, daou ugent vloaz.
Kerniliz. — Roziliau, persoun, pemp bloaz hag han-
ter kant.
Guinevez. — Le Gall, kure, daou ugent vloaz.
Sant-Fregant. — Branellec, kure, hanter kant vloaz.
An oll veleien all deuz an district-ze, a nac'haz toui
plega d'al lezennou. Mez evit lavaret ar virionez, ar re

ea e penn an district, daoust d'hézo da veza troet gant
ar c'houarnamant, ne glaskjond nemeur a drabas ouz ar
veleien vad. Er c'hostez-ze, eo bet, gant kostez Keræz,
lezet ar veleien vad ar muia e peoc'h.

* * *

District Montroulez

N'ho deuz ket touet :

Cloastr-Plourin. — Moreau, kure.
Sant-Malani. — Le Noannès, persoun.
Sant-Vaze. — Pitot, persoun ; Le Moine, kure.
Sant-Martin. — Breton ha Guerlesquin, kureet.
Sant-Sève. — Guénégan, kure.
Santec. — Paul, kure.
Castel. — Corre, persoun ; Kerebel, Branellec ha Grall,
kureet.
Roscoff. — Boutin, kure.
Taole. — Laot, persoun ; Bourhis ha Penguilly, kureet.
Henvic. — Prigent, kure.
Carantec. — Lez, kure.
Guimaec. — Le Breton, persoun ; L'Hermitte, kure.
Plougonven. — Kerneau, persoun ; Nigeou hag Hone-
rault, kureet.
Garlan. — Derrien, persoun ; Lazou, kure.
Plougasnou. — Morvan, persoun ; Periou, kure.
Sant-Ian-ar-Bis. — Barvet, kure.
Lanmeur. — Trogoff, persoun ; Boustouler, kure.
Locquirec. — Goasdoue, kure.
Plouegat-Moysan. — Goasfuec, persoun.
Plouenan. — Le Gall, persoun ; Le Saint, kure.
Botsorhel. — Coll, persoun ; Cuziat, kure.
Le Ponthou. — Picard, — evelkent e touaz senti ouz
al lezennou, e kement ha na zellent ket ouz ar Relijon.
Guerlesquin. — Perennes, persoun ; Le Foll, kure.
Plouian. — Lanlay, persoun ; Roussel, kure.
Plouezoc'h. — Geffroy, persoun ; Le Corre, kure.
Locquenole. — Couffon, kure.

Plouigneau. — Babouy, persoun ; Camus hag Hamoury, kureet.

Plouneour-Menez. — Briant, persoun ; Floc'h, kure.
Plouegat-Guerrand. — Rolland, persoun ; Dantec, kure.
Guiclan. — Autheuil, persoun ; Jezequel, kure.
Plougoulm. — Lejeune, persoun ; Riou, kure.
Sant-Thegonnec. — Abjean, persoun ; Tanguy, kure.
Pleyber-Christ. — Grall, persoun ; Leveyer, kure.
Enez-Vaz. — Inizan, persoun ; Laviec, kure.

* *

Ho deuz great al le da zenti deuz al lezennou :

Plourin. — Le Goff, persoun ; Piton, kure.
Sant-Malani. — Le Fevre ha Lukas, kureet.
Plouegat-Moysan. — Cotti, kure.
Le Vey, aumonier hospital Sant-Fiacr, e Plourin ; an Tad Hippolyte hag an Tad Michel a urz Sant Fransez, e Plourin ; Rivoal, belek e Plounaour-Menez.

En eur gas an hanoiou-ze, d'an departamant, procureur-syndic Montroulez hen doa evel mez. Da heul e skrive hen doa klevet lavaret oa beleien all kountant da doui, ma vije roet eur barrez d'hezo : Evel-se, emezhan, e ma : Des Garennes Le Gall, deuz Lanmeur ; Rouzauf, belek euz Plouian ; Cloastrou, belek e Lanneanou ; Combott, belek e Saint-Martin ; Bahesvre, chalon Itron-Varia ar Vur ; Le Roux a ve o lavaret an oferen e Lesquifiou ; an Tadou Dominiq ha Nicolas, a urz Sant Fransez.

* *

District Pontekroas

A zo chomet eb ober al le a zo bet goulennet digant :
Pontekroas. — Plohinec, kure.

Beuzec. — Ansquer ha Kerneis, kureet ; Le Bras, belek.

Meylars. — Pennaneac'h, persoun ; Calvez, kure.
Mac'halon. — Sohier, persoun ; Gloaguen, kure.

Guilers. — Rochedreux, kure.

Pouldergat. — Gueno, persoun ; Gueno, kure.
Poullan. — Coatpong, persoun ; Le Gall, kure.
Ploare. — Le Clec'h, persoun ; Gloaguen, kure.
Douarnenez. — Herpen ha Larufie, beleien.
Plogastel. — Tromeur.
Landudec. — Andro, persoun ; Raguenez, kure.
Ploneour. — Follic, kure.
Sant-Honoré. — Philippe, kure.
Treogat. — Lauzac'h, kure.
Lanvern. — Le Bloaz, persoun.
Peumeurit. — Le Bihan, persoun.
Treguennec. — Calvez, persoun.
Plovan. — Mauduit, persoun ; Julien, kure.
Pouldreuzic. — Dieuleveult, persoun ; Kerdréac'h, kure.
Lababan. — Riou, persoun.
Plozevet. — Janou, persoun ; Timen ha Charles, beleien.
Plohinec. — Perrien, persoun ; Kerdréac'h, belek.
Audiern. — Gloaguen, belek.
Primelin. — Herviant, persoun ; Goardon, kure.
Gourlizon. — Bozec, kure.
Le Juch. — Kerno, belek.

* *

Ho deuz touet :

Pontekroas. — Billon, persoun ; Quillivic, belek ; Duverger, aumônier an Ursulined.
Poullan. — Le Brusq, belek, deut kerken var he c'her.
Douarnenez. — Auffret, belek.
Ploneiz. — Guegant, persoun ; Pernez, kure.
Plouneour-Lanvern. — Morvan, persoun.
Peumeurit. — Le Roux, kure.
Audierne. — Dagorn, kure.
Eskibien. — Grascœur, persoun ; Riou, Quillivic, kureet.

Cléden. — Gloaguen, persoun ; Gloaguen, kure ; Pelléha Kerizit, beleien.

Plogoff. — Le Gall, persoun ; Salaün, kure.

Goulien. — Le Pape, persoun ; Trevidic, kure.

Enez-Sizun. — Normant ha Le Guillou, kureet.

Etouez ar veleien ho deuz touet plega, eo lakeat an aotrou Sébastien Morvan, persoun Plounour. N'hen doa touet, koulskoude, beza fidel da lezennou ar c'houarnamant nemet e kement ma na vijent ket eneb lezennou an iliz.

* * *
District Kemper

Ho deuz touet :

Sant-Evarzec. — Le Du, persoun ; Hascoet, kure.

Cuzon. — Queinnec, persoun.

Combrif. — Diouron, persoun.

Penmarc'h. — Pochit, persoun ; Berrou, kure. Mez an aotrou-ma, oa deuet var he c'her, n'oa ket pell.

Plomelin. — Lagadec, persoun.

Tréméoc. — Le Denmat, persoun.

Fouesnant. — Hyroe, persoun.

Ar Forest. — Le Bris, kure.

Gouesnac'h. — Saint-Jalmes, persoun ; Paugam, kure.

Clohars-Fouesnant. — Dimisit, persoun ; Guillermou, kure.

Beuzec-Conq. — Bolloré, persoun.

Concarneau. — Kerdraiñ, kure.

Tregunc. — Le Breton, persoun ; L'helgoualc'h, kure.

Locamand. — Vidal, persoun.

Briec. — Goragner, persoun ; Ruppe, kure.

Plogonnec. — Vistorde, kure, deuet var he c'her a benn nebeut.

Guengat. — Gorjeu, persoun ; Louboutin, kure.

Elliant. — Guino, persoun.

Ergue-Gaber. — Yven, persoun ; Baudri, kure.

Kemper. — Le Coz, Ollitraut, Serandour, Le Gac,

où ober skol er chloerdi ; Guillaume Saozanet, Poyer,

Le Bour ha Feillat, où ober skol er chelendi.

* * *
N'ho deuz ket great al le goulennet :

Locmaria-Kemper. — Lalau, persoun ; Le Gall, kure.

Ergue-Vihan. — Danielou, persoun ; Douerin, kure.

Pennhars. — Guilleroux, persoun.

Kemper. — Le Gac, rejent er c'helendi.

Kerfeunteun. — Correoc, kure.

Combrif. — Andro, kure.

Plobannalec. — Le Moal, persoun ; Le Moal, kure.

Locstudy. — Denis, persoun ; Cariou, kure.

Treffigat. — Larour, persoun.

Enez-Tudy. — Le Floc'h, kure.

Lambour. — Daeron, kure.

Plomeur. — Siner, persoun ; Merdi, kure.

Beuzec-Cap-Caval. — Loedon, persoun ; Kerloc'h, kure.

Plonivel. — Benier, persoun.

Bodivit. — Compagnon, persoun.

Pluguen. — Le Flô, persoun ; Trouboul, kure.

Perguet. — Pellerin, persoun ; Burel, kure.

Beuzec-Conq. — Guyomarc'h, kure.

Briec. — Timen, kure.

Langolen. — Cariou, kure.

Landudal. — Philippe, kure.

Quilinen. — L'abbé, kure.

Landrévarzec. — Corgat, persoun ; Bourbigo, kure.

Elliant. — Coden, kure.

Rosporden. — Guillot, kure.

Saint-Yvi. — Guellec, kure.

Tourc'h. — Guéguen, persoun.

* * *
District Kemperle

Ho deuz touet :

Sant-Mikeal-Kemperle. — Louis Barbé, persoun ; Thomas Bizien, kure ; Fougerolle ha Pierre Davan, menach'

a urz Sant Beneat ; Robert Lallemant, priol e kouent
Sant Moris ; Joseph Bigeon, manac'h a urz Sant Fransez.
Clohars-Carnoet. — Gorjeu, persoun ; Nikolas, kure ;
Guillou, belek da zikour kovez.
Moelan. — Jean-Marie La Marre, persoun ; Thomas-
Marie Divalan ha Luc Le Postec, kureet ; Etienne Perrot
ha Joseph-Rene Le Breton, beleien da zikour kovez.
Riec. — Quiniquidec, persoun ; Dagorn, manac'h.
Nizon. — Le Breton, persoun.
Scaer. — Guillaume L'haridon, persoun ; Théophile
Le Cloarec, kure. An aotrou-ma, oa deuet var he c'her-
abarz pell.
Saint-Thurien. — Pierre Le Cleach', persoun ; Conan,
kure.
Arzano. — Le Puit, persoun ; Picart, kure.

* * *

N'eo ket falvezet ganthro toui :

Sant-Mikeal. — Lamoignon, aumônier an hospital ;
Latour, jesuist, aumônier au Ursulinezet.
Sant-Colomban. — Regnier, persoun ; Forget, kure ;
Frogerays, belek da zikour kovez ; Boisrouvray, jesuist.
Redene. — Le Louet, persoun.
Saint-David. — Le Moign ha Guennec, kureet.
Guilligomarc'h. — Le Guennec, kure.
Tréméven. — Rannou, persoun ; Briand, kure.
Querrien. — Ansquer, kure ; Tanguy, Gouil, Quémé-
ner, beleien evit sikour kovez.
Mellac. — Guillou, persoun ; Auffret, kure.
Baye. — Boezédau, persoun.
Lothea. — Galliot, persoun.
Clohars-Carnoet. — Daheron, belek da zikour kovez.
Riec. — David, persoun ; Gurudec, kure ; Berthou,
belek evit sikour kovez.
Trévoix. — Laurent, persoun ; Le Floc'h, kure.
Bannalec. — Oury, persoun.
Trébalay. — Le Merdy ha Le Dréau, kureet ; Le Floc'h
ha Le Calvez, beleien kovesoret.

Scaer. — Le Caro, kure ; Guyomarc'h ha Collobert,
beleien da zikour kovez.
Kernével. — Le Beuz, kure ; Helegoualc'h, belek ko-
vesour.
Melgven. — Pennec, persoun ; Nicolas, kure ; Bon-
din belek kovesour ; Le Moan, kure e Cadol.
Nizon. — Guvoel, kure ; Hamon, belek kovesour.
Nevez. — Louis Galliot, persoun ; Jean Le Calvez ha-
Le Meur, kureet.

* * *

VIII

Lezen ar sez var-n-agent a vis du hag ar gristenien

Bihan oa, ervez m'hon deuz guelet, an niver deuz ar-
veleien a doue sentidigez d'al lezennou nevez. C'hoant e
meuz da lavaret oa bihanoc'h c'hoaz niver an dud a droe
ganthro.

Rag d'ar mare-ze, ar feiz oa krenv en hor bro.
Ar gristenien a gave bras guelet beleien o plega hag o
nac'h guirioneziou hag ho doa prezeget, beteg neuze.

Pa zeant d'an oferen, d'ar zul m'oa galvet ar veleien
da doui sentidigez, ho c'halounou a vije enkrebet. N'euz
douet ebet e zea, en devez-se, pedennou birvidik varzu ar-
faradoz evit gouenn digant Doue rei nerz ha kaloun d'he
veleien.

Deuet ar mare da vont er gador, an oll a jome sioul :
klevet e vije eur gellienen o voudal dre an iliz. An aon
a veac'hje ar c'halonou. Nez ken aliez guech ma lavare
ar belek na blege ket, na cle ket plega da lezennou fall
ar gouarnamant, e torre var an enkrez. An dud a zirolle
da lenva, hag a dreuz ho daelou, gueach e strakent ho
daouarn, gueach all e savent en ho zav hag e lavarent a
vouez huel : mad ! mad tre ! er giz-se oa ober.

Ne deomp ket da gozeal divar benn ar pez a ziguezas, gozik en oll parreziou deuz hon eskobti, d'ar mare-ze. Mez e Plabennec, e Plouescat, e Plougerne e tremenas ker kaer an traou, ma n'omp ket evit miret da verka ama, ar pez a zo skrivet e kahierou koz an teir barrez-ze.

* *

Hirio, tregont a ch'enver 1791, a gemenne da zistrict Brest, konsaillerien municipal Plabennec, hirio, hor persoun karet, an aotrou Jestin, a zo bet er gador. Eiz deveza zo, hon doa lavaret d'hezan divar benn al lezen a c'houlen digant ar veleien toui sentidigez da lezennou ar c'houarnamant. Hag e prôñ a oferen-bréd, hen deuz lavaret oa deuet evithan ar mare da rei da entent ar pez a zounje divar benn an traou a dremen, en hon amzer. ar veleien lakeat gant ar gouarnamant da choas beza belek paour pe beza belek fall.

Hor persoun fur hen deuz great, da genta, meu-leudi kement tra a zo el lezen hag a zo talvoudek evit an dud divar ar meaz. Kement tra, emezhan, a raio vad deoc'h a reio, sur, plijadur d'in-me. Rei a rafen ar pez a meuz evit mad ar vro. Mez ne ellan ket toui da zenti e giz ma her goulenner diganan ha setu ama perak :

1º Eur virionez a feiz eo, e tle ar Pab hag an eski-bien gouarn an iliz ;

2º Eur virionez a feiz eo hen deuz Jesus-Christ lava-ret d'an iliz ha nan da eur gouarnamant : ar pez a liamfot var an douar a vo liamet en Env ;

3º Eur virionez a feiz eo, ne c'hell belek ebet kaout he ch'haloud nemet digant an iliz ;

4º Eur virionez a feiz, ive, eo e ze karget an eski-bien ebken da varn petra zo mad ha petra zo fall evit gouar-mant an iliz.

An oll draou-ze n'ez dalc'het kount ebed anezho, el lezen great gant an Assemblee nationale. Mond a rafen, eta, eneb va c'houstians, eneb va feiz en eur doui teuler d'an traon ar guirioneziou-ze. Nan. Nag ar sec'ched nag an naon, nag ar prizoun, nag ar baourente, nag an danjerou ouz var var da gueza eanhio, na ello va lakaat da

ober eul le hag a zo difennet ouzin. Oll va c'hureet a zounj eveld'houn var gement-se. »

« Hor pastor a lavaras kement-se, ken freaz, ken sklear ha deuz eur vouez ker birvidik, ma hen deuz eur c'hon-sailller municipal kredet lavaret d'hezan, a vouez huel, n'oa hini ebet en hon touez ha na zounje ket eveldhan. Ar gonsaillerien all ho deuz lavaret ar memez tra. Ha raktal, etouez an dud oa en oferen, meur a hini a zave-en ho zav evit lavaret edo ar virionez gant an Aotrou persoun.

« Neuze, eo bet digoret an doriou hag eo bet pedet ar re a zounje a hent all da zavel da vond er meaz. Ouspen tri mil oamp eno. Den ebet na ieaz kuit. An oll, ama, a zounj na dileer ket plega d'al lezen great evit ar veleien ken a vo bet kavet mad gant ar Pab hag an Eskibien.

« Gonde an oferen, pa zeo bet eat ar persoun d'ar sakraturi, eo bet niverus an dud a zo eat da bokat d'hezan abalamour e kave guelloc'h senti deuz mouez he gous-tians eget dastum he dammik pae en eur doui sentidigez d'eul lezen fall.

* *

E Plouescat, e tremenas ker kaer all an traou. Ar mear a skrive da zistrict Lesneven d'ar sez a vis c'hue-vrer 1791 : « Hirio, an aotrou Puyferré a zo bet, e'r gador, ha goude beza diskuezet eo al lezen divar benn an iliz eul lezen eneb ar feiz, hen deuz lavaret : Nan, biken Morse, na rin al le da blega d'hiizi. Al le-ze a ve eneb ar Reli-jion... »

« Gouzout a ran pa na han toui e chellan beza kaset kuit. Mez guezit, ervad, an hini a deuio var va lerch n'hen devezo galloud ebet var hoc'h eneou. Rak-se, ma ve lamet va iliz diganen, me a ielo d'ho tiez, me a govesao hag a oferenno enno..... »

Hag ouz he glevet ar merc'het oll a lenve. Meur a c'hoaz, ive, a lenve 'fors hag a hirvoude

• • •

Mez kaera ma zoa bet e neb leach'h d'ar mare-ze, oa
• Plougerne.

Eno, oa persoun an aotrou de Poulpiquet. Galvet da doui sentidigez d'al lezen, e zeaz d'an ti kear gant he dri gure. Lenn a reaz eur paper var behini oa skrivet ganthan ar c'homzou-ma : « Aotronez, ar pez hon deuz da lavaret, hirio, dirazoc'h, n'eo ket eur frouden, savet en hor penn evel eun taol avel. Mez eun dra eo pouezet mad gant peb unan ac'hanomp : ennhan hon deuz sounjet pell 'zo.

» Ne vevomp mui nemet e kreiz an anken. Bemdez e teu beteg ennhomp keleier fall. Gouarnamant hor bro a garfe, siouas ! lakaat an dorn var an Aotrou Doue ha var he veleien.

» Evet hon deuz e kuz, beteghen, an dour a skuille, bemdez hon daoulagad. Mez, hirio e lenvomp dirazoc'h. Eurus bras e vefemp o velet ho taelou oc'h en em veska gant hon re. Rak kement-se a ziskuefe e talc'hit atao, stard, da feiz hon tadaou koz.

» Ar gouarnamant hen deuz great eul lezen, evit distaga iliz Bro-C'hall deuz iliz Rom, beleien hor bro deuz an Tad santel ar Pab. Goulen a ra ma toufemp sentidigez d'al lezen-ze, a zindan boan da goll hor parrez.

» C'hui, Aotronez, a vezoz an testou, deuz al le a reomp ama, hirio. Toui a reomp senti, bepred, ouz lezen an iliz, ouz bolontez Hon Tad santel ar Pab. Ne blegfomp morse ebarz er pri, da zastum peadra da veva. Kentoc'h meravel eget saotri hon ene en eur zenti deuz eul lezen fall.

» Kerkoulz, ma vije bet deuet an ebrestel, guechall, da blegra da lezennou fall an Impalaeret, petra 'vije bet deuet a gav deoc'h ar relijion da veza ? Evel an Ebrestel, biken morse, na blegfomp d'eul lezen fall. Kaset e vezomp kuit deuz Plougerne. Mez dalc'hit sounj mad mar teu ar gouarnamant, en he hano, da zigas deoc'h eur belek be-nag en hon leac'h, ar belek-se a vo eur belek fall. Arabad e vo deoc'h, morse, selaou anezhan. »

O klevet ho fersoun, konsaillerien Plougerne a deuebihan ho c'haloun.

An aotrou de Poulpiquet a lezaz, etre ho daouarn, ar paper hen doa lennet. Ha, raktal, foug ennho, gant ho beleien, e skrivond d'ar re oa e penn an district e Lesneven ar c'homzou-ma : « Klevet hon deuz hor beleien. Kas a reomp deoc'h, ar paper ho deuz lennet dirazhomp en ti kear. E Bro-C'hall, ervez ho deuz lavaret, diagent, ar re a zo deuz hor gouarn, e c'heller heuil ar relijion a garer. Abalamour da ze, e kavomp dizoare, forsi hor beleien da blegra d'al lezen great ar c'houarnamaat evit distaga anezho deuz ar Pab. Frankis da bep den, d'ober evel a garo. Evidompi a gar hor beleien hag a zalc'ho d'ezho. »

* * *

D'ar zul varlerc'h, oa lennet e prôn an oferen-bred lizer ar gonsaillerien hag ar paper edo varnhan ar c'homzou lavaret dirag ar gonsaillerien gant an Aotrou persoun.

An oll a lenve o klevet : strakal a reant ho daouarn hag e lavarent a dreuz ho daelou : mad ! mad tre ! Er giz-se oa ober. (1).

*

* *

let ar gristenien dre oll, o sevel gant ar veleien na blegent ket, na ziarbennaz tam anezhi.

D'ar c'huec'h var-n-ugent a vis genver, eur c'hannad, Chasset a reat anezhan, a c'houlennaz eul lezen evit di-barrezi ar re na douent ket. Al lezen-ze oa great, dioc'h-tu.

Evelkent, al lezen-ze a lavare e c'helle ar veleien n'ho doa ket touet chom en ho farzeiou beteg ma vije hanvet en ho leac'h beleien all. Mez goude, avad, ho farrez oa d'ar veleien-ze. Hag ar veleien vad, ma felle d'hezo chom er barrez, na ellent mui na kovez an dud, nag ober badiantou na netra all, nemet oferenna.

Red oa, eta, henvet beleien touerien er parzeiou. Departamant ar Finistère ne guie ket kalz dre be seurt penn staga d'al labour-ze. Aon hen doa, da genta.

Pelloc'h, koulskoude, elektourien district Landerne oa pedet d'en em voda evit rei eur persoun da barrez Sizun hag eun all da barrez Loperhet. Eun esa n'oa ken. Edor varc'hed deuz trous. Hag, abalamour da ze, oa digaset evit an devez-se, daou c'hant soudard deuz Brest da Landerne.

Mez, brao awalc'h e tremenas an traou. Ha goude ar votadek ar Procureur-syndik a skrivas d'an Departamant : « D'ar sez var-n-ugent a vis c'huevrer hon deuz choazet ar bersouenel evit parrez Sizun hag hini Loperhet. An aotrou Le Roux, kure Lambezellec a zo hanvet e Sizun hag an Tad Alexis Rannou, manach'h a urz Sant Fransez, a zo hanvet e Loperhet. An aotrou Le Roux, kure Lambezellec a ia da. Sizun da zerched leac'h' an aotrou Floc'h hag en doa her c'haset kuit ac'hano, guechall. Hag an hini a zo lakeat da bersoun e Loperhet a zo bet beteghen eur manac'hik paour. Ra vo, eta, benniget Doue deuz al lezennou mad hen deuz lakeat ober evit hor bro. »

Goude ar votadek-ze, ne oa hanvet beleg ebet mui er parzeiou betek ma oa deuet Expilly da Gemper.

Mez divar neuze, avad, e rear eleksonou dre an oll distrigou. Kerkoulz brao oa, red oa zoken d'an eskob, kaout beleien deuz ar memez danvez ganthan.

* *

Da fin mis meurz, district Brest a skrive da Gemper : An enor a'meuz da gas deoch'h hano ar veleien a zo bet

hanvet er parzeiou d'an drizek, pevarzek ha pemzek deuz-ar mis-ma. N'euz bet trous na freuz ebet. Mez etouez ar re zo hanvet, pemp n'ho deuz lavaret nag ia na nan, daou a zo bet hanvet, dija, gant district Landerne ha tri ho deuz lavaret nan. Kerkoulz setu ama ho hanoiou :

Canton Brest. — Saint-Louis : an aotrou Laligine ; Recouvrans : an aotrou Lagloublaye ; Lambézellec : an aotrou Le Gall ; Guilers : an aotrou Pellan ; Kerber : an aotrou Menez.

Canton Guipavas. — Guipavas : an aotrou Picrel ; ar Forest : an aotrou Pilven ; Kerzent-Plabennec : eno n'euz hanvet den : hounnez a zo eur barrez da staga deuz eur barrez all.

Canton Plabennec. — Plabennec : an aotrou Jacques Le Cail ; Gouesnou : an aotrou Gléau ; Locbrévalaire : da staga deuz ar barrez all.

Canton Lanniliz. — Lanniliz : Pillet, hanvet, iveau, e Landerne ; di e za ; Plouvian : Deniel, n'hen deuz lavaret na ia na nan ; Landeda : Lachapelle, n'hen deuz lavaret na ia na nan ; Brouennou : da staga deuz eur barrez all.

Canton Guitalmeze. — Guitalmeze : Boullain ; Lambaol-Guitalmeze : da staga deuz eur barrez all ; Landunvez : Thomas ; Plouguin : Bazil ; Tregonou : da staga deuz eur barrez all.

Canton Brélez. — Plourin : Brannellec ; Lanildut : Le Moign ; Porspoder : Pellen, n'hen deuz lavaret nag ia na nan ; Larret : da staga deuz eur barrez all ; Plouarzel : Forest ; Lampioli-Plouarzel : da staga deuz eur barrez all.

Canton Conq. — Plougonvelin : Corre, hanvet iveau, e Plouvorn : di e za ; Sant-Vaze : da staga deuz eur barrez all ; Molenez : Lezec, hen deuz lavaret nan ; Trébabu : Michel, hen deuz lavaret nan ; Eussa : Lannuzel, n'hen deuz lavaret nag ia na nan.

Canton Loukournan. — Loukournan : Gendrot ; Milizac : Duval, an nis ; Lanrivoare : Prigent, n'hen deuz lavaret na ia, na nan ; Coatmeal : da staga deuz eur barrez all ; Tréouergat : Le Meur, hen deuz lavaret nan.

Canton Plouzané. — Plouzané : Morvan ; Ploumoguer : Morel.

* * *

Procureur-syndic Landerne a skrive deuz he gostez d'an Departamant : « Lakeat e meuz ober an eleksionou, d'ar bemp var-n-ugent deuz ar mis-ma. N'oa ket ar zul. Mez an elektourien oa o tond euz Brest. Al lezen a verk ober an eleksionou, da zul, goude an oferen-bred, en iliz Mez da c'houl Maria Veurz, oa oferen ive, ha kalz tud enahi. Ha neuze, ma 'm bije gortozet betek ar zul, na vije deuet den da voti. Rag ar baisantet a zo skuiz o tond, evit netra, da rei ho mouez er votadek. Dija e vanke an drederen. Setu ama, evelkent, al labour hon deuz great : Landerne. — Pillet, kure e Sant-Julian, bet hanvet ive persoun e Lanniliz.

Guicourvest. — An Tad Alexis Rannou, bet dija hanvet e Loperc'het.

Rosnoen. — Jourdren, kure ar Faou.

Plouziry. — Gall, kure Pont-Christ.

Hanvec. — Eno e zo bet hanvet tri : da genta, Cenn, kure Hospital-Camfrout ; da c'houde, Menez, kure Logonna-Quimerc'h hag evit echui, an Tad Fidèle, manac'h deuz a urz Sant Fransez e Lesneven ; Plougastel : Le Bris, kure Fouesnant ; Irvillac : Le Gall, persoun Quemeneven ; Commana : Martin, kure Saint-Thonan ; Guimiliau : Le Gall, kure Sizun ; Plouvorn : Le Corre, aumonier an hospital, e Landerne, bet hanvet, diaraog, persoun e Plougonveliu ; Loperhet : Mocaer, kure Leuhan.

* * *

E Kemper, an eleksionou oa great d'ar seiz var-n-ugent a veurz. An elektourien, unan ha tregont anezho, a oa en em votet er gatedral, e chapel Itron-Varia ar Victoriau. Bep tro ma teuent a benn da henvel eur persoun e lakeant bralla ar c'hlleier.

Henvel a rejont : en Ergue-Gaberic : Yven, kure Kerfeunteun ; Tregunc : Le Breton, manac'h a urz Sant Bernard ; Briec : Ollivier, betek deuz Fouesnant ; Combrit : Diouron ; Beuzec-Cap-Caval : eleach an aotrou Loedon, hen doa, da genta, touet, mez oa abaoe, deuet var he

c'her, an aotrou Hascoet, kure Sant-Evarzek ; Pluguen : Guilleroux, persoun Penhars.

Mez ar c'hlleier oa c'hoaz o son pa ziguezaz gant an elektourien daou lizer, unan, digant an aotrou Ollivier hag egile digant an aotrou Harscoet. Ho daou e na'hest mond d'ar parreziou ma oant hanvet.

Eun nebeut deveziou goude, an aotrou Guilleroux a skrive ive : « Dirag va farrezioniz e meuz lavaret ar c'heuz m oa da veza tout sentidigez da lezennou ar gouarnmant. E koustians, na eller tam plega d'al lezennou-ze. »

* * *

D'an unek a vis kerdu oa eleksionou adarre.

Le Breton, persoun Tregunc oa hanvet e Pount-n-Abad. En he leac'h oa lakeat an aotrou Denmad, persoun Tremaoc. L'Allouelle, manac'h a urz Sant Fransez oa kaset da Blomeur ; Guillermou, kure Fouesnant, da Blobanna-lec ; Vidal, da Ergue-Armel ; Bourguillo, manac'h a urz Sant Bernard, da Benharz ; Palud, kure Kerfeunteun, oa hanvet e Guengat hag Auffret, kure Douarnenez, e Plougonvec.

Eur mis benag, goude, oa red koummans en dro. Auffret ha Bourguillo a roe ho dilez. Daou a ioa maro. Trevidic, kure Goulien oa hanvet e Penhars ; Saouzanet, re-jent er c'helendi, oa hanvet persoun e Fouesnant. Hag an aotrou Bigeon, manac'h a urz Sant Benez, oa hanvet en Ergue-Gaberic.

Mez an aotronez Bigeon ha Trevidic ne gemerfond ket ar parreziou oa kinniget d'hezo. An aotrou Lalouelle a roaz he zilez deuz Blomeur. Ha da vis mae oa hanvet, en Ergue-Gaberic : Coatmen, kure Quemeneven ; e Blomeur : Nicolas Loedon hag hen doa touet, a nevez, goude beza bet en em zislayaret ; e Penharz : an aotrou Lagadec, kure Plomelin.

* * *

E Kemperle, an eleksionou oa great d'an dri, pevar, pemp a vis ebrel 1791. Hanvet oa : E Kemperle : Sant-

Colomban : an aotrou Thomas Bizien, kure e Saint-Mikeal ; e Riec : an aotrou Thomas-Marie Divalan, kure Moelan ; e Bannalec : an aotrou Poyet, rejet e kelendi Kemper ; e Melgven : an aotrou Etienne Perrot, kure e Moelan.

Deuz ar pevar-ze, unan, ebken, a gemeras he barrez. D'ar bemp a vis ebrel oa red ober eleksionou en dro. An aotrou Guillou, belek e Clohars-Carnoet, a oa hanvet e Riec hag a lavaras ia. An aotrou Vistorre, kure Plogonec, oa hanvet e Bannalec. Mez hen-ma goude beza bet touet, oa deuet var he c'her hag a lavaras nan, na petra 'ta ? Conan, kure Sant-Thurien, a oa hanvet e Melgven, Mez lavaret a rez ne daje ket d'ar barrez-se, keit ha ma vije heo ar persoun oa eno. En he leach, oa hanvet an aotrou Cloarec, kure Scaer. Mez hen-ma, goude beza touet, a deuaz var he c'her.

E Montroulez ar c'henta eleksionou evit choaz persounet, oa great d'an drivec'h a vis ebrel. E Montroulez, ec'h en em gave evel el leach all. Ouspen eur vech oa red staga ganthi araog doud a benn da gas eur persoun, en eur barrez.

E mis du oa goulennet lakaat persounet e Guimaez, Roscof, Enez-Vaz, Plougoulm ha Guiclan. Mez n'oa kavet belek touer ebet hag oa red lezel e peoch ar veleien vad oa er parrezioù-ze.

Ar re oa bet hanvet e mis ebrel n'oant ket eat d'ar parrezioù oa kinniget d'hezo.

E kommansamant mis kerdu, oa hanvet e Guiclan : an aotrou Cloastrou ; e Plounaour-Menez : an aotrou Charles ; e Plougoulm : an aotrou Goarant ; e Roscof : an aotrou Luslac ; en Enez-Vaz : an aotrou Gall ; e Guerlesquin : an aotrou Buhot de Kerzers.

Deuz ar pemp-se, an aotrou Charles, ebken, a gemeras he barrez.

E district Lesneven oa startoc'h an traou. Deuet oa mis ebrel 1792 ha ne oa c'hoaz gellet nemet lakat daou velek touer er c'horn douar-ze : Kerniliz ha Plougerne.

D'ar bevar var-n-ugent a vis ebrel 1792, district Lesneven a skrivas d'an Departamant : « An elektourien, evit henvel persounet, a zo bet en em votet en iliz Sant-Mikeal, e Lesneven. Hanvet ho deuz da bersoun :

E Lesneven : eleac'h an aotrou Coat, Bizien, persoun Kernouez. Mez an aotrou Bizien goude beza touet a zo deuet var he c'her ; e Plougerne : an aotrou Gall ; e Kernilis : an aotrou Rosiliau ; e Plounour-Trez : eo bet kinniget ar barrez d'an aotrou Perrot, persoun, mez n'eo ket falvezet ganthan'toui ; gant an aotrou Picard, persoun Plouider, eo c'hoarvezet ar memez tro ; an aotrou Mevel, kure Bodilis, a zo bet hanvet e Plounevez, mez n'eo falvezet ganthan na mont d'ar barrez-ze, na toui ; Cléder a zo bet lezel gant an aotrou Laurent ar persoun koz. Hennez, kennebeud hag he gureet, n'eo deuz ket touet. Mez red eo ho lezel en ho farrez, n'euz ket a veleien all. An aotrou Abgrall, manac'h a urz Sant Fransez, a zo bet hanvet e Guiniventer. Mez n'eo ket falvezet ganthan mond d'i... N'hon deuz ket, ama, a veleien deuz hon dourn, ha rak-se, eo red d'eomp lezel en ho farreziou ar veleien goz. »

Mez an Departamant hen doa difizians deuz konsailierien district Lesneven. Abalamour da ze e tigasas unan deuz konsailierien an Departamant, an aotrou Henri Ker menguy, da ober an eleksionou.

Goude poania awalc'h e oa hanvet e Lesneven : Chansy, kure Sizun ; e Plouider : Cariou, kure Plougerne ; e Plounevez : Talarmin, kure Milizac ; en Drenec : Broc'h, kure Quimperle ; e Guisseny : Fagon, kure Saint-Marc ; e Saint-Frégant : Brannellec, kure Plourin ; e Plounour-Trez : Pouchard, kure Lambbezellec ; e Cléder : Demeuré, kure Boharz ; e Plouzévédé : Rannou, manac'h euz a urz Sant Fransez ; e Lanhouarne : Lezec, aumônier an hospital e Brest ; e Guiniventer : Denmat, kure Castel ; e Plougar : Leyer, kure Landerne.

Mez hini ebet deuz ar re-ze n'hen doa bet ouspen pemp mouez var bemp ha tregont. An departamant a dorraz an eleksionou. Ha d'an dregont a vis kerdu an elektourien a en em vodaz, c'hoas, en iliz Sant-Mikeal, e Les-neven. En dro-ze oa hanvet :

En Drenec : Broc'h, kure Kemperle ; e Plougar : Moudir, kure Treflez ; e Plounour-Trez : Le Gall, kure Goulic'h-en ; e Plounevez : Le Gall, persoun Plougerne ; e Guiniveteur : Chanzy, kure Lambaoù-Guimiliau ; e Guitevede : Froul, kure Lanniliz ; e Sant-Fregant : Brannellec, kure Pleurin ; e Plougerne : Moreau, kure an Drenec.

Ar veleien vad a vije dibarrezet dre ma vije kavet be-leien touerien da gemeret ho leac'h.

• •

Da heul ar veleien vad oa sonjet kas kuit ive an aotrou de la Marche, eskob Kastel.

Da vis c'huevrer 1791, procureur jeneral an Departamant hen doa skrivet da Baris evit lavaret e lakea, eskob Kastel, freus er Finistère.

Lavaret hon deuz, dija, pe seurt bazad a bakas district Montroulez, pa gasas d'hezan al lezen eneb an iliz.

District Brest, oa karget, neuze, da rei d'hezan da anaout al lezen-ze. Ha tra iskiz da zounjal, an aotrou Laligine, kure Sant-Louis Brest, a ieaz da Gastel assamez gant eun nebeut re all, evit kement-se. Pebeuz kevridi evit eur mab. (1).

An aotrou de la Marche oa ganet e maner Lezergue en Ergue-Gaberic. Da genta o bet soudard. Kabiten oa. Mez en eur goal grogat, e Plaisance, e oa lazet he oll zoudardet. Neuze e taolaz he zabren hag e zeaz d'ar Se-miner. Eskob oa, pa saillaz ar Revolucion. Kalounek e tifenne, atao, guiriou an iliz.

Da fin mis c'huevrer, archerien a deuas, deuz Montroulez da Gastel, evit kerc'het anezhan.

Mez, dre c'hras Doue, an aotrou de la Fruglaie deuz Plouian hen doa klevet hano deuz ar gevridi ho doa an

(1) Téphany, Persécut. religieuse, p. 464.

archerien da ober. Kemen a reaz da Eskob Kastel evit lavaret d'hezan beza var evez.

Kastellis pa glevchont oa hano da lamat ho eskoù di-gantho, a ieaz neat divar ho zreid. Mond a reond da gaout an aotrou de la Marche hag e lavarond d'hezan arabat kemer aon : ni, emezho, a stourmo beteg ar maro evit difen ac'hanc'h.

Eurus bras oa an eskoù o velet kement a garantez. Mez aon hen doa da velet skuill goad he vignoned. Epad an noz e tec'haz deuz he balez hag e zeaz da guaz da di an itron du Laz, ha goudeze da vaner ar Gernevez hag oa ennhan o chom d'ar mare-ze, an aotrou de Coat-Lez.

Eiz devez goude, an aotronez de Kermenguy ha de Kertanguy a skoe, epad an noz, var dor maner ar Gernevez. Lavaret a rejond d'an aotrou de la Marche, ho doa kavet eur vag evit hen dougen da Vro-Zaoz.

An Eskob ne jomas ket da varc'hata. Guelet a rea ar gorventen o sevel hag o c'hueza goasoc'h-goas. Abred pe zivezad, e vije bet diskullet meuryad : aon hen doa, dreist oll, da noazout d'he vadouberourien. Abalamour da ze, e tec'has kuit, en novez-ze, dre zor ar jardin hag e tiskennas var an aod. Mond a reaz beteg chapel Santez-Barba. Eno, dirag ar chapel, var ar mor, oa eur vag stignet he goeliou o vond da verza eau-de-vie da Vro-Zaoz. Eskob Kastel a en em lakeaz etouez ar barriennou. Doue a vleinaz ar vag. D'an deiz varlerc'h en despet d'an avel e stokaz ouz douar Bro-Zaoz.

• •

, Expilly oc'h esa kaout beleien da lakaat e peb parrez. — Penaoz oa digemeret ar veleien ho doa touet gant an dud fidel. — Ho zrubaillou er parreziou.

• • •

Ervez ar pez hon deuz guelet, al lezen great evit henvel
ar bersoumet, dre eleksoniou, ne dea koulz lavaret da zen.

Ne dea ket d'an elektourien. Ar re-ze oa paisantet, la-
bourerien douar, peurliesa, ha n'ho doa ket amzer da goll
evit mond ken aliez-se da voti : ne dea ket d'an dud fidel,
rak e meur a barrez e ranket chom pell, avechou, eb
kaout belek ebet. Ne dea ket, atao, d'ar veleien touerien
ho unan : guelet hon deuz, lod anezho ne falveze ganthro,
tamm, mond d'ar barrez hag e vijent lakeat da bersoun
ennhi.

Kerkoulz, aliez awalc'h e vanke beleien. En eskobti
Leon n'oa bet nemet seitek o toui deuz ar veleien oa er
parreziou. Penaoz gant an dra-ze, kaout beleien da lakaat
e peb leac'h ?

Guir eo, Expilly a chalvaz da vond var he zikour,
kement belek a c'helle da gaout. Dre an eskobti e zoa
hiniennou bet dibarrezet guechall ; beza e zoa ive eur ma-
nac'h benag bet taolet kuit deuz he gouent. Expilly a zes-
tumas anezho oll, pisa ma c'helle, hag ho lakeaz da gure
pe da bersoun dre ar parreziou.

A hent all, ec'h en em lakeaz da ober beleien. Hag
e c'helliit kredi n'oa ket figuz var an danvez. Lavaret oa
c'hoant da veza belek oa awalc'h, evithan. (1). Abalamour
da zo n'oa ket souez ma tigouez dre an eskobti a bep
seurt skueriou fall. Beleien Expilly a deue eun tammik
muioch, bemdez, da gaillara ho soudanen. (2). D'ho heul
dre ar parreziou, na vije Morse, nemet an dud a nebeuta
kristen, an dud a vuez fall. (3).

Kerkoulz, ar veleien vad ho doa kelennet ho farrizio-
nis. Lavaret ho doa d'hezo na ellent mond da heul ar
belek touer eb nac'h ho feiz ha paquez da veza katolik
Hag evit lakaat ar virionez-ze da vond, guelloc'h, en ho
fenn, ho doa great soniou ha guerziou hag a vije kanet,
deuz an eil tu d'egile d'an Eskobti.

(1) Téphany, Persécut. religieuse, p. 167.

(2) Peyron, Documents.

(3) P. de la Gorce, T. 1 p. 418.

Setu ama unan deuz ar guerziou-ze. Kavet eo bet e
ti eur plac'h iaouank, hanvet Marie Coublanc deuz Douarnenez.
Ar plac'h iaouank-ze, a ie a d'he c'hana, avechou, e
kear hag er parreziou tro var dro.

1

Ma breudeur ker ar Fransisien
Chetu c'hui oll da virviken
Privet euz a bep seurt avantaj
Evit beza ~~je~~ esklavaj.

2

Tud temerer hag imprudent
Servicherien d'an aerouant
A verz, hirio, an ilizou
Hag a zispen an aoteriou.

3

Pevar eskob touerien
Ha ganthro meur a veleien
Eb fe, nag enor, na rezon
A drahis ar relijion.

4

An darn-vras euz ar veleien
Eün en ho relijion gristen
Eleach' ober al le kriminel
A zo bet d'an iliz fidel.

5

Klevet oc'h euz, eb mar ebet
Ho deuz tregont eskob skrivet
Da gonsulti an Tad Santel
Ar Pab, deuz a Jesus vikel.

6

Ar Pab gant Hor Zalver laket
Ar c'henta euz ar bastoret

Euz an iliz ar penn visibl
Deuz hor malheuriou sensibl.

7

E Rom, ugent deuz ar Gardinalet
O veza ganthro assemblet
O deuz examinet pis
Konstitution an iliz.

8

N'ho devez remerket ennhi
Nemet traou kontrol d'ar fei.
Nemet peb seurt erroliou
Goestl da goll an eneou.

9

Gourdrous a zo sur punisa
Ar re a refus en em renta
Da zislavaret ho serment
Hag, eb dale, publikamant.

10

Daou ugent de, eo an termen
Akordet d'an oll touerien
Ha goudeze eb gras ebet
E vezint oll exkomuniet.

11

Resevet ho deuz ho fartaj
Kollet ho deuz ho heritaj.
Guechall, ministret Jesus-Christ
Hirio e zint d'an Antechrist.

12

Iliz Doue n'ho anav mui
Evit pastoret, mez bleizi
Pere dre ardou kriminel
A fell daoni ar bobl fidel.

13

Laket evez, ma breudeur kez
Mar kirit ho silvidigez,
Diouallit eta piz outhe
Pe sur e kollint oc'h Eue.

14

Malheur deoc'h mar heuillet
Ar veleien milliget,
Mar assistet en ofisou
Ha memez en oferennou.

15

Chomet kentoc'h eb oferen
Eb konfessi gant touerien
Rak konvers gant tud kriminel
A ve, serten, pec'het marvel.

Goude kement-se oll, n'eo ket diez komprend, ne fell tam
d'ar gristenien kaout beleien touerien. Enebi a reant
ar pez a ellent evit na vije tronet belek fall ebet en ho
iliz parrez. Ha pa na ellent ket miret euz ar seurt be
licien-ze da zond en ho zouez, n'e deant morse var ha
dro. Aliez awalc'h, zoken, e reant brezel d'hezan.

Kerkoulz, setu ama e kever kement-se, penaos e tre
menas an traou etre parreziou Leon ha Kerne.

E Plabennec, evel hon deuz lavaret, oa persoun an
aotrou Jfestin. Mez d'ar zeitek a vis c'huevrer 1791, oa
bet kaset d'ar prizoun var digarez ma hen doa lavaret
traou eneb al lezen, great gant ar c'houarnamant, evit
ar pez a zell euz an iliz.

En he leac'h oa lakeat eur belek touer.

Konsailieren ar barrez na falvezas ganthro biken, rei
digemer d'hezan. — « Da ober petra, emezho ? An aotrou
Jfestin a garomp. Ne fell d'heomp kaout persoun all ebet. »

Koulskoude, district Brest a lavare e vije tronet, kousto pe gousto, persoun intru Plabennec d'ar zul kenta a vis c'huevrer.

Setu d'an deiz-se, triugent soudard o tiguezout er bourg, gant ar belek fall. Den na ieaz d'ho diambroug, na konsaillerien an ti kear, na re all.

En eur ziguezout e zeond var eûn d'an iliz. Eno eur belek oa o lavaret an oferen. En iliz oa tud eleiz. Hag en dro d'an aoter tregont goaz euz ar re grenva, e tail da zifin ma vije red, ar belek a oferenne.

O velet kement-se ar zoudardet hag ho belek en em dennis ker lostok ha tra.

Evelkent, araog kuitaat ar bourg e torjond konsaillerien an ti kear deuz ho c'harg. En ho leach'h e lakajond re all hag a reaz ar bromesa da droni ar persoun nevez, d'ar zul varlerc'h. Mez sevel a reaz buhan keuz gantho, ha pell araog ar zul, ar chonsail nevez a roaz an dilez deuz ar garg hen doa kemeret.

Paotret district Brest a deuaz, neuze, varzu Plabennec gant daou bez kanol ha pemp kant soudard. Plabennegis a ioa oll er bourg. Kalz oa fuzuillou gantho hag a venne a staga da zoudardet ar republik. Mez ar re-ma a lezaz, a ziabell, daou denn kanol. O velet hag o klevet kement-se, tud kalounek Plabennec a entatas ha vijet, morse, treach'h vije emgann. Plega e rajond. Hag en devez-se, e Plabennec, oa tronet ar persoun intru.

Mez siouas d'hezan ! Mezaon n'oa ket he vuez eun ebat. Rak d'ar c'huezek a vis mae e skrive da Vrest evit lavaret dont var he zikour. Var digarez ober prosesionou, he barrisionis, a lavare, oa en em revoltet hag ho doa la-keat da zevil gantho tud Plouvian, Guipavas, Loc-Maze hag an Drenec.

* * *

Ar Gall, kure Guinevez, oa d'an dek a vis ebrel, hanvet da bersoun e Plougerne.

Skriva 'reaz d'ar mear evit merka d'hezan e vije tro-net d'an unek a vis mae. Hag evit an dra-ze her pede de-

gaout ar vadelez da zond gant ar chonsail municipal, d'an oferen, en deiz-se.

Konsaillerien Plougerne a ziskrivas d'hezan dioc'h-tu, ne dajent Morse da oferen eur belek touer. « Kerkoulz a lavarent, troni eur persoun en he barrez n'e ma tam'm ebet en hor c'harg. »

O kaout ar respount-ze, ar Gall oa lakeat nec'het maro. Mond a reaz da gaout ar re oa e penn an district e Les-neven.

An district a c'hourc'hennnas d'ar gonsaillerien troni ar persoun, d'ar zul varlerc'h. Ha d'an devez merket, ar Gall a ia gant he gamaradet deuz Lesneven da Blougerne.

Pa ziguezchond er bourg, oa eno tud eleiz. An oll a gommansas ober hu var ar belek fall. Mez ar mear hag he gonsaillerien a reaz chom peoc'h.

Ar Gall hag ar re oa ganthan a ziskennaz en hostaliri. Kerkoulz ti all ebet, meurvad, na vije bet digoret d'hezo. Var dro dek heur, e zeond d'an iliz. N'oa den emhi. Ar Gall he unan a grogaz e korden ar chloc'h evit ober son-galv. Kaer hen doa, den na duele var he dro. Ha goude beza gortozet eur pennad mad, e teuaz, eb beza lavaret he oferen, da leina d'an hostalir. Hag an oll a lavare : « Ar Gall, daoust d'hezan da veza belek, n'heit deuz bet oferen ebet, hirio, hag ar zul anezhi. »

An traou, evelkent, na ellent chom er stad-ze. Pennou bras district Lesneven a gasas da Blougerne, daou deuz ho ferz da lakaat voti evit choaz eur persoun. Oll « si-toyaned actif » ar barrez a ziguezas e chapel Itron-Varia ar Vali, d'ar iaou, naontek a vis mae. Votet e oa. Hag an aotrou de Poulpiquet, ar persoun koz, hen doa an oll mouzeiou nemet unan.

O velet kement-se, ar Gall a gemeras aon. Skriva 'reaz da zistrict Brest. E Plougerne, e zo, emezhan, c'huech mil den en em zavet a eneb d'in. Ne glaskont nemet ya laza.

District Brest a gemennas da Gemper. Ha raktal, oa digaset da Blougerne daouzek kant soudard hag eur pez kanol.

Ar zoudardet-ze oa eur rivin hag eur skuer fall evit oll tiegeziou ar barrez. Kemeret a reant da zribi ha da

eva eb goulén na diskén. Laza 'reant d'ober friko, an ane-
valed a blije d'hezo. Skei a reant gant ar goazet ha gwella
'reant ar merc'hed. Pa deuaz ar zul, e treinjond, en des-
pet d'hezo, ar gonsaillerien ha tud all d'an iliz. Hag er
giz-ze, goude poan awalc'h, oa, pelloc'h, lakeat ar Gall, da
bersoun e Plougerne.

Mez ar gonsaillerien na fellaz d'hezo, morse, lakaat
ho hano var gahierou an iliz, evit kaout mad ar pez a
ioa great.

District Lesneven a reaz ho dastum oll hag ho zeuler
er prizoun. Eiz devez oant dalc'het enhan. Bemdez ar Gall
a ies da c'houlen digantho, sina evit anaout anezhan da
bersoun e Plougerne. « Morse, a lavarent, bep tro, gueil-
loch e ve ganeomp mervel. »

Ar Gall keaz n'hen doa morse kalz a blijadur en he
barrez nevez. Rag eur bloaz benag, goudé, e skrive d'ar
re oa e penn an district e Brest al lizer-ma : « Gouzanvet
e meuz beteghen, gant pasianted, an traou a zo bet great
a eneb d'in hag eneb va cherent. Va zad hag hen deuz
penzek vloaz ha triugent hen deuz bet bac'hadou. Va
c'hoar ha va mitizien a zo bet iskinet, meur a vech. Ouz-
zin-me 'zo bet taolet mein. Eur veach, zoken, pa oan ouz
an aoter, o'ch oferenna, ar re a duec d'an iliz da glevet
an oferen ho deuz paket taoliou. D'an oll draou-ze, ne
respountis ket. Aoun em oa ma vijen deuet d'en em goléri
ne vijen ket bet treac'h da m'imor.

• Mez abalamour ma oun bet habask evel-se, ar veleien
all a zo deuet d'en em hardisaat. Kovez, badezi ha pre-
sek zoken a reont eb goulén tamm va autre. N'eoz
gerne. Na ellan ober badiziant nag euret ebet. Ar groagez
da Dremenach pa vezond var ar mare da lakaat eur
c'hrouadur er bed... »

* *

E Lanrivoare, ar Prigent oa hanvet da bersoun. D'am
drivac'h a vis mae, e teuaz en he barrez. Mez ar gon-
saillerien munisipal na dajent, morse, var he dro. Hag

oa red digas, d'ar zul varlerc'h, procureur district Lo-
kronan evit troni anezhan.

E Guipavas an aotrou Picrel oa bet hanvet, da genta.
Mez buhan e teuaz var he c'her goude beza touet. Mond
a reaz kuit. Var he lerc'h oa deuet unan hag a reat Launay,
anezhan. Deuet d'ar c'huec'h a vis Even 1792, ec'h e
em glemme d'an district en eur lavaret ne vije ket roet
d'hezan dillad da oferenna ha pa vije prosesion ne gave
den da zougen ar c'hroaziou.

E Plouguin ar persoun intru oa Bazil. Skriva 'rea
da Vrest evit lavaret ar brezel a vije great d'hezan
ha d'ar re a ies d'he heul. Mein a vije taolet outho lag
ar chas a vije hisset var ho lerc'h.

* *

E Plouzane, an intru, Morvan, hen doa, eur zulvez,
difennet ouz beleien vad ar barrez ober labour ebet, na
kovez, na rei ar gommunion, na guelet ar re glany.

Raktal, goude an oferen-bred, en deiz-se, dioc'h-tu,
d'an tregont a vis here, ar mear a c'halvaz an dud en dro
da eur groaz oa e kreiz ar vered. Eno e lavaras : « Ar
re a fell d'hezo, e kendalc'hfe da ober ama, an aotronez
Jezequel, kure Loc-Maria, L'abbé, kure Plouzane, Le Hir
ha Goachet, beleien, ar pez a reant araog, da lavaret eo
e kendalc'hent da govez, da rei ar gommunion, da velet
ar re glany ha da zarmoun, n'ho deuz ken nemet mond
aze, e kostez an iliz. » Kerkennt an oll a ies er c'hostez-ze.

Ar mear a lavaras goude : « Mar deuz unan beang
hag a fell d'hezan, ne rafent, ama, mui netra deuz ar pez
a reant diagent, n'hen deuz ken nemet mond e kostez
moger ar vered. » Den na ies.

Ha raktal, oa kaset eul lizer da zistrict Brest evit lava-
ret d'hezan ar pez oa diguezet. Al lizer-ze a zo varnhan
c'huec'h kant hano.

An aotrou Morvan a jomas e Plouzane. Mez den, morse,
na ies var he dro. Ne elle, zoken, ober anterramant ebet.
Bugale Herve Ernest deuz Loc-Maria a gasas guelloch
lakaat korf ho zad en douar, eb belek ebet, kentoc'h eget
goulén sikour an intru.

Ha gant an amzer, mezaon, an traou na vellaent tam Rak d'ar bevar a vis even 1793, Laurent L'abbé, mear Plouzane, a skriye da zistrict Brest : « Ma na lakit ket eur c'hloc'h er barrez-ma ha ma na baeit ket anezhan, e rankomp lavaret d'ar paour keaz touer a zo ama, sini ar c'heleier he unan, kempen al lamp ha netaat roudou an horolaj, skuba an iliz, goalc'hi an dillad-oferenno, respouent an oferen d'hezan he unan, dougen al letern pa gaso ar communion, ar relegou hag imaj ar Verc'hez pa vo prosesion.

E Milizac, oa evel e Plouzane. Ar persoun intru, n'hen doa da ober na badizant nag anterramant. Ar groagez pa vijent var ar mare da c'henel eur bugel a iea da dremen eur pennad da eur barrez hag oant sur da gaout enni eur belek mad evit rei ar vadiziant. D'an ugent a vis ebrel 1792, e skriye da zistrict Brest evit lavaret d'hezan, « ne elle kaout guennel ebet digant fabrik an anaon. Hen a roe an arc'hant d'ar veleien vad evit lavaret oferenno. » Ne vije galvet, morse, nag evit ar beo nag evit ar maro.

E Plourin-Guitalmeze, oa bet red kas soudardet da zifén ar Branellec, ar persoun touer. Pa vije guelet o tremen, e vije taolet mein outhan. En he ofern, ne vije morse, hanter kant den.

E Brelez, deiz ar pardoun bras, 12 a vis mae 1792, eun toullad merc'her a en em lakeaz da iou'hal ha da skoi var dor an iliz a daoliou mein hag a daoliou boutou, epad ma oa ar belek o sarmouen. Pelloch oa ranket serri an iliz, er barrez-ze, kement a freuz a vije great bep sul d'ar belek fall.

E Ploumoger, deiz ar pardoun bras, iv'e, an aotrou Morel hen doa bet bac'hadoù. Hennez, an aotrou Morel he ze 'oa diagent chaloni e Sant-Charlez e Plourin. Araog he bardoun e skriye d'an archerien : « Deuit, du-ma, d'ar pardoun, d'an nao var-n-ugent a vis even ; anez e vezofreuz. »

Ha freuz e oa en despet d'an archerien. Evit an draze, oa kaset var goulen ar belek intru, soudardet da Bloumoger. Hag ar re oa bet e penn an abaden oa taolet er prizoun.

Mez kaer e ioa ober den na iea d'an oferen.

O velet kement-se, an intru paour a eseaz mond da glask peuri var ar parreziou all, oa en dro d'hezan ha n'ho doa ket a veleien-touerien. Eun devez, e mis guengolo 1792, e klaskas ober eur vadiziant e Plouarzel. Mez n'oa ket digoret d'hezan na dor ar sakrateuri na dor ar mean-font ken oa deuet an aotrou Moyot, juge-de-paix Brelez, var he zikour.

Pelloch e zeas da Lannildut. Eno, mezaon d'ar marez, oa tud diskramail hag ho doa hen pedet da zont en ho zouez. — Oh ! ia, a respountaz mond a raan rak kaer e meuz, abaoue tri bloaz 'zo emaoun ama, ne c'hellan lakaat den e parrez Ploumoguer da veza a du ganen. *

Persoun touer Plougongvelin oa an aotrou Córre. O chom edo e Lochrist. Kerkoulz, araog ar revolusión, persoun Plougongvelin a jome atao e Lochrist. E Plougongvelin e vije tronet ha goudeze, ne dueve morse d'i nemet d'ar goueliou bras. Eno ar zervij a vije great gant ar c'hure.

Epad pell amzer, — beteg ar c'huech'h a vis guere 1792, — an aotrou Le Querré, ar c'hure koz, oa chomet e Plougongvelin. D'i ech'en em denne an oll evit an ofisou hag evit ar zakramanchou.

Abalamour da ze, an aotrou Corre a c'houenne digant an district serri iliz Plougongvelin. « Eno, a lavare, ech'en em denn oll mignonet an noblansou hag ar veleien n'ho deuz ket touet. Ha pa zan d'i, ne gavan den da respount d'in an oferen. »

* * *

E kostezioù Keraz oa beac'h ive var ar veleien ho doa touet.

Kerkoulz, setu ama eul lizer skrivet gant district Keraz d'an Departamant hag a ziskuez d'eomp pegen amest oa an amzer evitho.

« Digaset eo bet d'eomp, a lavare district Keraz, digaset eo bet d'eomp al lezen ho peuz great d'an nao var-n-ugent a vis mae hag a zell deuz ar re na baeont ket ar rollou. »

, Kusat a reomp muia ma c'hellomp ouz konsailleurien an district, ar fesoun ma za an traou. Diskuez a reomp, zoken, kaout fizians en amzer da zond. Mez var hor spered e zo spount hag enkrez. Al labourerien douar n'int ket troet mad tam ebed. Deoc'hui e tiskuillomp hon anken hag e pedomp ac'hanoc'h da lavaret d'eomp penaos en em gemer.

Ar C'hastel-Nevez eo al loden euz an district hag a ro d'eomp ar muia nec'hamant. Ar re a zo eneb ar Revolution a zo eno, niverus hag abalamour da ze guall hardis. Ar persoun nevez a vez insultet, bemdez, dirag an oll. Ar mear a laver d'eomp e ma ar paour keaz belek var var da goll he vuez.

Huelgoat hag ar c'harteriou, tro var dro, a zo prest d'en em zavel. Goulen a reomp eur gompagnunez soudardet var varc'h da ingala etre ar C'hastel-Nevez hag Huelgoat.

Ar bersounet nevez a zo bet digemeret en ho farreziou. Mez digemeret int bet gant kement aienien ma eo goasoch'an dra-ze eget ma ve bet lavaret nan d'hezo-dioc'h-tu. Ho ilizou a jom goullo. An dud a ia a vern d'ar chapelioù cleac'h ma kavond beleien ha n'ho deuz ket touet.

Ar veleien-ze na brezegont mui. Mez er gador-govez, el leac'h all, e reont an neuz da gaout truez ouz ar veleien ho deuz touet, e lenvond var ho stad. Hag er giz-ze, ho deuz an ear d'ober anezho tud vil, tud da zisprijout... N'ouzomp ket penaos ober evit diwall deuz ar barr arne-a velomp o sevel. » (1).

• • •

E district Kastellin, n'oa trous ebet er parreziou nemet e Braspartz hag e Crozon. Gozik dre oll, el leac'h all oa chomet ar veleien vad, rag ne gavet ket a veleien touerien.

E Braspartz avad, ar veleien fall n'edond ket, bemdez, e kreiz ar blijadur. Ne ellent, zoken, beza sur deuz ho buez evit mond deuz ho presbital d'an iliz.

(1) Peyron : documents, I.

Ar persoun oa an aotrou Guillou. He gure a reat Chanzy anezhan. Ha setu ama an abaden, a gounte divar ho fenn, da zistrict Kastellin, ar sitoyaned Predour, Carrion ha Lesnevel.

« Galvet da vond d'an ti kear e zomp eat. Goude beza goulennet digant ar mear, Le Goyat, evit petra hen doa hor galvet, e lavaraz d'eomp oa evit diambroug deuz ar presbital d'an iliz ha deuz an iliz d'ar presbital, ar veleien a zo ama, hag ho deuz touet senti ouz ar gouarnement.

Mez a veac'h ma hen doa, evel-se, komzet ouzomp, ma hon deuz guelet eur bern tud o tond beteg dor an ti kear, en eur grial a bouez penn, n'ho doa nemet eur vuez da goli, mez e koljent anezhi a volontez vad kentoc'h eget mond da glevet oferen eur belek evel an aotrou Chanzy.

Goulskoude, niver an dud a greske e toul an nor. Pelloc'h ho deuz prennet varnhomp. Neuze, hon deuz bet aon. Hor buez a elle chom eno. Hag hon deuz pedet ar mear da vond da gerc'had an aotrou Le Page, eur belek ha n'hen deuz ket touet, evit mond da lavaret an oferen vintin.

Unan ac'hanomp a zo eat, dre ar prenestr, er meaz, evit mond da gaout an aotrou Le Page.

Kerkent ha ma eo guelet o tond an dud ho deuz kuit-teat an ti kear evid redet oll var ho lerc'h, d'an iliz. Ar mear, ive, ha kâlz deuz ar gonsaillerien a zo eat d'an oferen vintin.

Da zeg heur, omp eat da gerc'had d'ar presbital ar belek a die kana an oferen-bred. Mez a veac'h ma omp bet guelet o kerzet varzu an iliz, eur bern tud, merc'hed ha goazed, a ra hu varnhomp. Lavaret a reont d'eomp a bep seurt hanoioù vil. Meur a hini, zoken, a daol mein ouzomp. Ranket hon deuz en em denna, en deveze-ze, eb kaout oferen. N'euz nemet-omp, hon tri, hag eun all pe daou a du gant ar gouarnamant, e Braspartz. Abalamour da ze, ar c'honsail municipal hen deuz hor galvet, eme-chans evit beza lajet gant he gamaradet. »

Divezatoc'h, Chanzy a skrиве c'hoaz da zistrict Kastellin evit lavaret oa miret outhan oferenha hag hen doa zoken bet bac'hadoù.

Neuze oa kaset an aotronez Golias ha Fenigan deuz Kastellin da Vraspartz, gant daou c'hat soudard.

Dirag ar zoudardet, tud Braspartz a oa bet chentil-tre. Ar veleien touerien a oferennas eb na lavaras den ne-tra d'hezo. N'oa avad, en ho oferen, nemet eun tri pe bewar.

* * *

E Krozon, e zea ker fall all an traou evit beleien ar c'houarnamant. D'ar bevar var-n-ugent a vis guengolo ar mear a skriven : « Ama, en eur barrez a nao pe zeg mil den, ne oe ket kavet hanter kant sitoyan mad. Diez bras eo kement-se evit ar re 'zo karget da lakaat plega d'al le-zennou... »

An aotrou Fenigan, president district Kastellin, a ieaz d'i da glask ar veleien n'ho doa ket touet ha da esa lakaat a peoc'h. Goulen a reaz soudardet. Mez evel a chellit kredi, ne gavaz belek ebet. Hag e skriven d'an departament : « Ne oa ket disul, 30 a c'henver 1791, hanter kant den, en oferen beleien ar c'houarnamant. Ar veleien geiz-se a ve lavarent d'hezo gwall draou, bemdez. Ne vo peoc'h ebet e Krozon, betek ma lakaoc'h eno soudardet... » (1).

* * *

E Landerne, ar c'honsail municipal hen doa pedet Gomaire da zond da brezek ar C'horais evit ar bloaz 1791.

An aotrou-ze oa eur belek deuz an Orian hag a ioa bet dibarrezet gant eskob Gwened. O chom edo en eur maner e Leon hag e rea enhan skol d'ar vugale. Evel a veler ne c'hellet ket kaout guelloc'h pabor evit prezek ar C'horais, d'ar mare-ze.

Mez he brezegennou ne jasfond ket kalz tud d'an iliz. Hag an aotrou Le Gall prokureur-syndik Landerne, a lavare d'an Departament ne vije koulz den o selaou ar prezeger. An oll a rede, emezhan, da Gouent an Ursulinezed hag oa enhan an aotrou La Rue, ar persoun koz hag he gureed.

Evelkent, evit ar Pask, 18 ebrel 1791, an aotronez Joguet, Bodros ha Treguier, ar c'hureet koz, oa deuet, var goulen Pillet, ar persoun intru, ha Renaud, ar mear, da govez an dud da iliz Sant-Houardon.

Ar veleien vad, na petra ta ? a govezseaz an oll gris-teten deuz ar barrez. Pillet, pa na deue den da govez ganthan, a eseaz da viana ober eun dra benag. Eun devez, ma o'a dirag an daol fask, kalz tud o c'houlen communia, e lakeaz he zurlis hag he stol evit rei ar gommunion d'hezo. Mez kerkent, an oll, nemet tri, a dec'haz kuit. Ne felle ket d'hezo digemer Jesus-Christ deuz dorn eur belek touer. (1).

* * *

E Guitevede oa bet hanvet, ive, eur belek intru. Charles oa he hano. D'an eiz a vis du, da seiz heur dioc'h an noz, oa deuet d'ar barrez-ze. Mez dioc'htu, eur vanden verc'hed en em zastumaz en dro d'hezan. Mond a rankas da guzat, en eun hostaliri. Ar mear a ziguezas var an tao hag a eseaz lakaat ar peoc'h. Mez ar merc'hed a lavare oa tri diaoul en ti hag e ranket ho c'has kuit. Ar mear a rankas en em denna pe, hen he unan, hen dije tapet he fall.

* * *

E district Montroulez oa ive eun neboult beleien touerien.

(1) Documents.

(1) Peyron, documents pouvant servir à l'histoire, I.

Hini Plouenan oa he hano Touboulic. Diguezet oa eno d'an drizek a vis ebreli 1791.

Mezaon, n'oa ket er baradoz. Da vis even, e skri've da Vontroulez, « n'hen doa badiziant ebet da ober na den da rei d'hezan he zakramanchou, araog mervel. Ar vu-gale a vije kaset, oll, da vadezi da Henvic.

He nizez oa eat, eun devez, da Vengleuz-Paol da zellet deuz an dans a oa eno, evit eul leur nevez. Digaset oa bet d'ar gear gant eur zaëad bac'hadoù. He vevel, zoken, na elle mond er meaz deuz he bresbital eb kaout he bis-tolen. Hen, he unan, a vije tretet a laer, galeouner, jan-fout, marc'hadour moc'h... » (1).

E Guerlesquin oa ive eur belek touer. Den kennebeut, n'hen darempred. An dud en em denne oll da Blougar ha da Sant-Dener oa ar veleien vad o chom enno.

E Roskof ne vijer deuet, morse, a benn da lakaat eur persoun intru, anez eur vanden soudardet.

E Plounaour-Menez, oa bet kaset an aotrou Park. D'ar bevar var-n-ugent a vis even e lavare da gonsail jeneral ar barrez, n'hen doa den da govez : oll, emezhan, e zeond varlerc'h an aotrou Briand hag an aotrou Floc'h, persou-net koz ar barrez.

Kastellis oa kaset d'hezo, c'hoas, eur persoun intru. Mez morse, hini anezho na deaz var he dro. Ar belek paour a en em glemmaz d'ar re oa e penn an Departamant. « Kemerit pasianted, oa lavaret d'hezan, dond a raffet, pelloc'h, varzu ennec'h. »

Deiz gouel ar Zakramant, 13 a vis even 1791, Kastellad ebet na ieaz e prosesion. Ha varlerc'h an aotrou Doue, douget gant ar belek treitour, ne oa nemet soudardet kear.

Tadou Lazarist Sant Visant a Baol a ioa c'hoaz cho-met e seminer Kreisker. Lavaret oa d'hezo son ar c'hllei'er pa vije ar brosesion o tremen. Mez ar c'hllei'er a jomas mut. Ar zoudardet a ieaz en nez chacha varnho. Mez pa errujent e velont troc'het ar c'herdin.

(1) Documents, I.

E Sant-Thegonnec ar belek intru oa hanvet Alanet. An oll, er barrez, oa eneb d'hezan. Ne gavas ket, zoken, eur c'hlloc'h nag eur c'horust, kaer hen doa kinnig ar-d'hant. Eul lastez kender d'hezan a responce ouz he oferen. Mez bep m'intin, pa zea da glask ober son galv, e kave kerdin ar c'hllei'er troc'het.

E Cleder e padas pell ar peoch'. An aotrou Bernard Laurent oa chomet er barrez-ze, epad blosas goude ma oa douget al lezen. Daou deuz he gureet, an aotrou Marzin hag an aotrou Rous a roe skoazel d'hezan, da gelen mad he barrisionis. Eun all oa c'hoas, kure ganthan. Ar Gall a reat anezhan. Mez hennez oa eun den aonik hag a feiz laosk.

Unan benag a ieaz da Vontroulez da flatta an tri be-lek mad. Klask a zavas d'hezo. An aotrou Laurent a ieaz neuze, da Vro-Zaoz. An aotrou Marzin a ieaz da guzat da Leslaou, hag an aotrou Rous da Vespaol da di he gerent.

Ar c'hure all a deuaz da blega hag a douaz senti deuz lezennou ar Gouarnamant. Dioc'h tu, oa hanvet persoun e Cleder. Mez, raktal, e kollaz he vrud vad. Eun devez oa kavet maro, var oaled he di. Dorn Doue, emechans, oa deut da gastiza ar pec'her. Ha Clederis a zalc'has, star-toc'h, d'ho feiz koz.

E district ar Pount, an traou n'edont ket dizevel deuz al leach'h all.

En devez ma oa deuet Ollivier, ar persoun intru, da Bouldergat, n'oa den deuz ar barrez o velet troni anezhan. Ha goude ma oa tronet, dirag konsaillerien district ar Pount, Pouldergadis a lavare n'ho divije, morse, anavezet evit persoun, nemet an aotrou Guenno ho fersoun koz.

Divezatoc'h, an aotrou Dumarnay, konsailler an Departamant, o chom e Douarnenez, a skrive da Gemper : « Tud Poulaud ho deuz dilezet ho iliz evit mond da ilizou all da glevet oferen ar veleien n'ho deuz ket touet. An aotrou Ollivier a zo evitho eul laer, eur bleiz. En deveziou-ma e zo guelet bugale Pouldergat, Ploare ha re all, o vond da Boullan evit ho fask. Eno e zo c'hoaz eur belek ha n'hen deuz ket touet. »

« An aotrou Ollivier na c'hell kaout na ti nag oz. Rag an aotrou Guenno hen deuz lezet he vobilier e Pouldergat ha konsail an ti kear a zo a du ganthan. D'ar zul, zoken, ar gonsaillerien en em laka er parker, demdost d'an iliz, evit miret ouz an dud da vond d'an oferen. »

Ha d'ar memez mareou, eun den deuz Ploare, hanvet Guiliers, a skrive d'an Departamant : « Pouldergat a jom atao, er memez stad. Deac'h an aotrou Ollivier a ganas an oferen. Ne oa den ouz he zelaou, na roer d'hezan nadour, na guin, na bara evit oferen. » (Documents I).

E Peumerit, an aotrou Bihan, ar persoun koz, a oferenne e chapel Pen-Quelennec. An oll en em denne d'i. Er bourg edo ar belek touer, Le Guellec. Den biskoaz na ieaz da c'houlen diganthan petra rea.

An aotrou Hervian oa persoun e Preveil (Primelin). Morse, na blegas da lezennou ar Revolucion. An oll e broar C'hap, 'anaveze anezhan hag her c'harie evel eun tad. Ar parreziou, tro var dro, ho doa beleien intru hag an dud deuz ar parreziou-ze, a zirede, pa o divije izom, d'a Breveil da gaout an aotrou Hervian.

Tud parrez Preveil, d'ar mare-ze, oa tud a feiz krenv, ive. Eun intru oa bet hanvet da bersoun d'hezo e mis ebrel 1791. Mez, goude beza klevet kelou deuz an aotrou Hervian ha deuz he barrisionis, e lavaraz na deuje, biken, en eur barrez ha ne gafe ennni karantez ebet.

Pelloc'h, koulskoude, Expilly a gavaz eur belek touer evit dont da Breveil.

Paotred ar gouarnamant deuz Goaien a deuaz d'hen diambroug. Ar zul-bleuniou a oa. An aotrou Hervian oa o kana an oferen pa ziguechond. Lezet ou da beurachui. Mez kerkent ha ma oa lavaret an oferen, ar belek intru a bignas er gador. Dioc'h-tu, an oll a lammaz er meaz.

N'hen doa ket, zoken, amzer da zigeri he c'hinou, evit lavaret eur ger.

Neuze, e teuaz d'ar zakrateri. Eno e pakas eur zamoun : « Sitoyan, a lavaraz d'hezan an aotrou Hervian, mantrat oun e vefot deuet, ama, da glask beza persoun, er barrez-ma. An hini a zigas ac'hanoch n'hen deuz gal-loud ebet, evit kement-se. Ama, sitoyan, c'hui a oferenno, ma ve ho faltazi, rag daoust ma oc'h fall, oc'h belek. Mez na elloc'h na kovez nag eureuji den ebet, nag den na deuio var ho tro. »

O klevet kement-se, unan deuz ar re oa deuz heull an druellen fall, a grogas en aotrou Hervian. Mez n'oa ket pell e rankaz diskregi. Dre ar prenest ha dre an nor, tud Preveil a oa o sellat. Lammat a reond er zakrateri evit difen ar belek mad. Eun tammik muioch tud Goaien a vije bet great bleud gant ho eskern. (1).

* * *

E Douarnenez, ar persoun intru oa he hano Aufret.

Eun devez, d'ar zul, iliz Santez-Helena a oa leun-kouch a dud deuet da glask oferen an aotrou La Rufie, belek mad. Mez ar belek touer eo a deuaz hag a lavaraz an oferen. Raktal an oll a ieaz er meaz. Mez var he lerc'h, an aotrou La Rufie a oferennaz hag an iliz oa karget, adarre. (Documents, I).

E Briez ar feiz oa birvidik, en oll galonou. Abalamour da ze an dud, eno, ne chouzavent ket klevet kozeal deuz eur belek touer. Hag eun devez benag aragoz ma oa tronet ar persoun intru, district Kemper a skrive d'ar mear :

Taolit evez, aotrou mear. Ma ve lrous e Briez pa vo, tronet an aotrou Goraguer, ar persoun nevez, c'hui hag ho konsail a respounto. »

An aotrou Goraguer oa tronet. Mez prest goude, ec'h en em glemme d'an district. « En deiz all, a lavare, oun bet eat da Langolen d'ober eun anterrament. Pa oa guelet oa me a lavare an oferen, an oll a zo eat er meaz deuz an iliz, zoken he c'hoar d'an hini varo. »

(1) Téphany, p. 224.

D'ar c'huezek a vis mae 1792, district Kemperle a skrive d'an aotrou Barz, hag a c'houlenne lavaret an oferen e chapel Rosegrand : « Ne c'hellomp ket rei ar bermission a c'houlennit. Rag ilizou ar veleien touerien a zo gozik goullo hag eur skouer fall eo guelet an dud o vond a gantchou d'an ilizou hag a zo ennho beleien a eneb ar gouarnamant. » (Documents, I).

Bannalec ha Melgven a zalc'has pell ho beleien vad. Mez o vez a ma oa a benn ar fin, savet beach' var ho fersoun, oll dud Bannalec a gasas d'an Departamant eul lizer evit he c'houlen da jom gantho. Eun den, Jean Evennou, a nac'has lakaat he hano var al lizer-ze. An oll a reaz, goudeze, kement a vrezel d'hezan, ma lavare d'an Departamant, e c'houlenne an oll he lakaat d'ar maro.

Bannalec, neuze, a en em gemeras a hent all. Gouzout a reant n'oa ket, en district, belek touer ebet da gas d'hezo hag e c'houlennchont eur persoun.

An district oa da genta nec'het awalc'h. Ne oa, e guironez, belek touer ebet, eb parrez. Mez, pelloc'h e sonjond kemer eur c'hure deuz Kemperle evit he gas d'ober ar zervich da Vannalec. Ar c'hure-ze oa hanvet Bijeon.

Trist awalc'h oa he zoare etouez Bannalec. Lavaret a rea d'an district, d'ar 21 gouere 1792 : « Tud Bannalec a zo bet estonet o velet ac'hanon o tiguezout. Kaout a rea d'hezo n'oa belek touer ebet da gas d'ho farrez. Ho sounj oa kaout ho beleien all, en dro. Ar presbital, ama, zo goullo : mobilier ebet. Den na felle d'hezan rei eur gambr'din er bourg hag e meuz ranket loja en hostaliri. Eat oun er mintin-ma, da glask lavaret an oferen. Ne meuze kavet tam dillad oferenna. » (Documents).

E Riec oa persoun an aotrou Floc'h. D'an unek a vis eost e skrire d'an Departamant ne vije den en he oferen. « Ama, emezhan e zeond da Vaye ha da Nevez hag a zo chomet ennho ar veleien n'ho deuz ket touet. (Documents).

Procureur Kemperle a lavare, e mis here 1792 : « Eur vez eo evidomp ! parrez vihan Mellac e tal hor c'hear he

deuz hor diarbennet beteghen. A dra zur, ma vije great el leac'h alla r pez a zo bet great e Mellac, hon dije ranket plega. » (Documents).

E Moelan hag e Nizon, oa bet lakeat ive beleien intru. Mez o klevet, bemdez, rebechou ho farrisonis, ar re-ma deuaz d'en em gconvertisa. Hini Nizon oa eur belek iaouank, hanvet Le Bastard de Kerguifinec. Ober a reaz pinijen ha marvet eo evel eur zant, er Spagn. (1).

XI

Expilly escommuniget. — En em venji a ra en eur la-kaat dougen gwall lezennou eneb ar veleien. — District Brest hag hini Montroulez eneb al lezennou-ze. — Al lezen evit sarra ar chapelou. — Al lezen evit kas ar veleien da Vrest.

D'an drizek a vis ebrel 1791, ar Pab a daolas an es-kommunigen var Expilly. Ar Pab a lavare :

« Tud he eskobti a ranko he gemeret evit eul laer hanan evit eur pastor. Ia, eul laer, p'e guir hen deuz sarret he zaoulagad d'ar virionez, p'e guir hen deuz kemeret eun-hano ha n'eo ket d'hezan. Gellet a ve lavaret diouthan ar pez a lavare sant Leon deuz eskiibien an Egypt : « Evel eo deuz an diaoul. Eat eo pell deuz ar virionez ha kemeret hen deuz eun hano hag eur garg ha n'int ket d'hezan. »

(1) Téphany, p. 246.

Ar pab a lavare, goudeze, oa an eleksionou evit henvel
Expilly nul ha sakrilaj : dre-ze ne c'helle ober netra deuz
ar pez a zo e karg eun eskob. » (1).

Lizer ar Pab a deuaz beteg an aotrou de Larchantel.

Hen-ma a bedaz an aotronez Coz, rener ar Seminer, guechall persoun Kastellin, ha Guillaume, rener ar c'he-tendi, da zond d'he lenn d'he di. Mez an daou atrouze a jeaz da gaout ar mear da lavaret d'hezan petra oa d'guizet. Ha raktal, e Kemper, e krogaz aon, en dud oa troet gant an eskob fall.

Neuze, e penn Expilly e teuaz eur zonj ifern. Ker-koulz, district Landerne hag hini ar Pount ho doa dija her poulzet var an tu-ze. Expilly a lakeaz an departamant da ober eul lezen eneb ar veleien vad. (2).

Al lezen oa great d'an unan var-n-ugent a vis ebreel
1791. Setu ama e pe c'his oat en em gemeret ganthi.

P'e guir, a lavare an departamant, p'e guir e teu betek ennhomp klemmou eneb ar velein n'ho deuz ket touet ; p'e guir ar velein a zo kemeret ho farrez a gendalc'h da rei da gredi int ar velein guirion hag e chomont en ho farreziou ; p'e guir ar velein-ze 'lavar n'eo beleien ar c'houarnamat nemet beleien eb gallout ebet var an eneou ;

« Abalamour da ze, an Directoire deuz an departament a ra eul lezen evit ma teuio ar veleien n'ho deuz ket touet hag a zo bet kemeret ho farrez, d'en em dennia deuz ar parreziou el leac'h ma oant personnet pe gureet, hag a c'hourc'hemen d'hezo mond, da viana, peder leo deuz ar parreziou-ze. Ma na blegont ket d'al lezen-ma e vezogreat d'hezo proses, evel ma ho dije miret euz an urz vad

Al lezen oa kalet. Evit he ober an departamant a lare oa ar veleien vad eun abek a freuz. An dra-ze oa geier. N'oa freuz ebel er parreziou araog ma oa deuet an da ren.

(1) Tresvaux du Fraval, II, 240.

(2) Sciout. cité par Peyron : Documents II p. 3.

velcien touerien. Ar re-ze eo a lakea freuz da zevil dre ma zeant. N'oant tam ar veleien guirion p'e guir oant dis tag deuz ar Pab. Ma klasket ar peoc'h n'oa da ober nemet lezel ar parreziou gant ar veleien goz. Mez nan. Expilly a felle d'hezan beza mestr. Hag evel na felle ket d'an dud. Plega e lakea an departamant d'ober lezennou kris.

Evelkent, ouspen an dud vad a gavaz fall lezen an Departamant. District Brest oa da genta en he eneb. (1). Ha district Montroulez p'oa goulenet diganthan lakaat plega d'hezi a respountas evelhen : « O sounjal e rank beza great al lezennou gant ar vro, pe da viana gant he c'hannadet ; o sounjal n'eo ket bet lezen an departamant kavet mad c'hoas gant ar re zo karget d'ober lezennou ; o sounjal den na dle beza iskinet abalamour d'he relijon ; o sounjal ar garantez a dle ren etouez ar gristenien a die ober eun dever d'an oll velein d'en em c'houzanv hag e zeo d'ar re a zo lakeat e penn ar parreziou dre ma ho deuz pleget d'al lezennou, da lakaat dre ho dousder hag ho buez reglet mad, an dud fidel da ankounac'haad, a nebeud da nebeud, ar velein a garient hag ho c'hellenne, gant karantez, beteghen ; o sounjal e vije beza digaloun harlui tud ha n'ho deuz guennek ebet hag ho deuz kavet guelloch' plega d'ho c'houstians eget kaout pae ; o sounjal na decufet, morse, a benn da lakaat ar gristenien, dre rankout, da blega d'al lezennou nevez ; abalamour d'an traouze oll, an directoire deuz district Montroulez a gafe guelloch' ma c'hortosfed eur pennad aragoa ober an traou merket gant lezen an Departamant. »

Mez Directoire an Departamnnt a zalc'has iud d'ar
pez hen doa gourc'hennet. Lavaret a reaz n'hen doa
great al lezen-ze nemet abalamour ma oa red ober lezen-
nou kalet.

Skriwel hon deuz, emezhan, d'an Assemblee nationale evit kemen d'hezi e guiempr evad e reamp muioch' eget na zelle ouzomp. Mez lavaret hon deuz d'hezi, iye, ne guie ket ar pez a dremene ama hag ar goad hen dije pell 'zo redet araog ma ne divije gellet ober an distera tra.

(1) La Vot: Brest pendant la Terreur. p. 10.

Koulskoude, an oll a zounje evel district Montroulez. Belek na kristen ebet na zalc'haz kount deuz al lezen-ze, Evelkent, ar veleien a lavare nebeutoch an oferen en ilizou parrez : en em denna 'reant er chapeliou divar ar meaz. (1).

O velet kement-se ar veleien touerien, hag en ho fenn an aotrou Derrien, persoun intru Montroulez a c'houlen ma vezò sarret oll, ar chapeliou.

Var ho zikour e teuaz an emgloiu savet er c'heariou hag a reat anezho mignouned al lezennou. En emgloiu-ze 'edo an dud falla, al lampouned deuz pep leac'h. Kounnarel oant, dreist oll, eneb ar veleien n'ho doa ket touet. Ar Revolutionerien, an dud deuz an Assemblee nationale a glaske dispac'h, ho doa lavaret d'hezo e c'hel-lent ober n'euz forz petra eneb ar veleien-ze eb na guesche varnho drouk ebet. (2).

Ha poulzet ganthro oll, an Departamant d'an daou a vis gouere a reaz al lezen gris-ma : « An oll ilizou ha chapeleiou a vezò sarret nemet an ilizou parrez ha chapeleiou an hospitaliou hag ar c'helendiou. Mez evit ma vazint lezet digor, ar zervich a ranko beza great ennho, gant beleien het kavet mad, evit kement-se, gant eskob an Departamant.

Chapeleiou ar c'houentchou ha n'ho deuz ket pleget d'al lezen, great da vis here 1790, na vezint ket, mors, digoret evit an dud divar ar meaz. Abalamour da ze an dorouj varnho, a vo sarret da vare an ofisou ha na vōsonet kloc'h ebet evit merka an ofisou-ze.

Karga 'ra an Directoire deuz peb district da c'hourc'hemen d'ar veleien ha n'ho devezh ket pleget d'al lezen great d'an 21 a vis ebrel, da vond da Vrest hag e vezint dalc'het eno. Karga 'ra c'hoaz, an Distrigou, da rei ditour d'hezan deuz ar veleien a vo eun abek a freuz evit ma vezint, ive, kaset da Vrest. Ouspen, gourc'hemen a ra d'an oll, lakaat badezi ho bugale dre ma teuint d'hezo, gant persouned ho farrez. » (3).

(1) Peyron, Documents II. 8.

(2) P. de la Gorce : histoire relig. de la Révolution française p. 48.

(3) Documents II. p. 43.

XII

Klask var ar veleien. — E pe c'his en em guzont. — Ho anken hag ho foan. — E pe c'his e tionalled anezho. — Ar velqien genta taolet er prizoun. — Ho stad truezus. — Ar frankis roet d'hezo. — Penaos oant digollet deuz ho foan.

Goude ma oa douget al lezennou didruez hon deuz lavaret, e savas beach' var ar veleien vad. Red oa d'hezo tec'het kuit hag en em guzat.

Kenta 'rajont oa teuler ho zoudanen ha kemer dillañ ar vro, ma ho doa c'hoant beva enni. Unanou a ieaz da jom da di ho c'herent, re all da di ho mignouned. Eno, var ho menou, ho doa kemeret peb a vicher. Lod a dre-mene evit kigerien, lod all evit kilviziou, lod evit millerien, lod all c'hoaz a lavare ober micherou all. Pa vije ezom deuz outho, ma tiguezet ganthro dirag tud all, e lavaret d'hezo : « Deuz an abardaez-ma d'gl leac'h ma leac'h, eul loan a vo da laza ; deuz varc'hoaz, du-ma, eun areval a vo da rei d'id. (1).

Evit oferenna na gavent mui nag iliz na chapel, koulz lavaret. Mez Jesus er vech kenta ma teuaz er bed, oa en eur c'hraou. Hag aliez awalc'h, divar neuze, an oferen a vije lavaret en eur c'hraou, pe en eur c'hranj, en eur sa-nail, zoken, en eur c'hoat a zindan ar guez. Eur zon oa bet savet var ar veleien deuz an amzer-ze hag a lavare :

Ar belek a zo eul lapous, erfat,

Hirio e ma el lannok varc'hoaz er c'hoat,

Er mäntin en neiz pik, en noz en neiz bran,

El leac'h ma hen devezo bet he vern ne zrebo ket [he goan. (2).

(1) Histoire de la Bretagne par un chercheur de pain. — P. de la Gorce, p. 320. — Barruel cité par Tresvaux p. 341.

(2) Inizan, Emgann Kergidu.

Hag ar pez a lavare ar zon oa guir, penn da benn.
Setu ama, eul lizer skrivet d'ar Roue, gant eur belek,
Goul'hen Appamoun deuz Plougerne hag a ro da anaout
pegen trist oa doare ar belek en amzeriou-ze.

« Aotrou Roue,

* Eur belek ha n'hen deuz ket touet, euz a barrez Plougerne en em stou d'an daoulin dirazoc'h evit ho pedi da rei d'hezan ar frankis. He enebourien ho deuz lammet digantha he liberte abalamour n'hen deuz ket touet senti deuz lezennou an Assemblee nationale. Ar re ho deuz touet a zo oll tud fall, tud eb reis... Pell 'zo aotrou Rôue e vezen o kousket gant al lapined hag al loened gouez, avechou, en eur goarem, aliesoc'h en eur c'hoat..... » (1).

E meur a leac'h, koulskoude, ar veleien vad ho doa
ar gonsolation da vez a diouallet a eneb peb drouk gant
ho farrisionis.

E Plouenan ar persoun intru a lavare da zistroc Montroulez e zeo, bemdez, ar veileen n'ho doa ket touet da lavaret an oferen da Vespaol. Hag evit ho diambroug, en hent e vije ugent den gant fusuillou karget. (2).

E Plouzane, bop sul, e vije hanvet daou ugent goas
da zifen an iliz 'keit ha ma vije ar veleien o lavaret ho
oferen. (3).

E Kerrien, oa chomet ar pevar belek mad, an aotrou Bernetz hag he dri gure. Prokureur district Kemperle skrиве d'an Departament : « E Kerrien e ma ar veleien n'ho deuz ket touet : bap noz, e ve tud fusuillou karget, ganthro, o tiwall **anezho**. (4).

E Crozon oa ar memez tra. An daou gominisez kaset d'i gant an Departamant da glask ar veleien vad, a skrive d'an 9 a vis c'huevrer 1792 : « N'euz tu ebed da zond a benn deuz tud Crozon. Ne vo gellet, mors,

kaout ho beleien digantho. Klasket awalc'h hon deuz: kinniget a arc'hant ive: netra ne ra. Ar veleien guisket evel tud ar vro, a ia deuz an eil tu d'egile, deuz an eil loden d'heben d'ar barrez. Ar mear hag ar prokureur a guz varnho. Guelloc'h e ve ganthro mervel eget lavaret e peleach'h ec'h en em guzont. (1).

E meur a barrez, an dud guisket e mod kear na-
llent bale. Kemeret e vijent evit tud ar c'houarnamant o-
klask beleien, ha bep tro, koulz lavaret, e kueze beach'h
varnho.

Da vis genver 1792, daou zen deuz Rekouvrans, Duby ha Dassart a ie a velet eur c'hamarad. En eur dremen e Plouzane, oa noz dija, hag e zeont d'an hostaliri da loja,

Antronoz vintin, goazet Plouzane oa leun an ti anezho. Duby ha Dassart o klevet simi an oferen a ieaz d'an iliz. Ar goazet en em dennaz d'ho heul hag en em lakeaz en daou du d'hezo. Kroget aon ennho, e teujond er meaz. Kaset oant d'an ti kear. Eno, e lavarjond da beleach'e zeant. « Allô, mad, eme ar mear, neuze n'ho peuzken nemet paea peb a vanne d'ar goazet-man. » Hag araog mond kuit ho doa ranket paea ar banneou.

Er Vourc'h-Venn e tiguezas ar memez tra. Tud deuz Brest o vond da Lanniliz, a ioa o tremen ar bourg, eur zulvez. Ar chloc'h oa sonet. Raktal, goazet oa diredet, deuz pep leac'h. Brestis oa goall lakeat.

Ha dre ma zea an amzer en dro, an traou e kever ar poent-se na vellajont ket evit tud ar Chouarnamant.

Parrez Henvic oa bet staget deuz hini Taole. Elien, manac'h deuz Cuburien ha persoun intru Taole, a c'hou-lennas na petra ta ? ma vije kaset kuit beleien Henvic.

E mis ebreli 1792, Claude Raoul prokureur-syndic Montroulez a deuaz da Henvic. D'he heul oa daou archer ha daou zen deuz Plouian hag ho doa great marc'had da ziskar oll kleier kondaonet an district. He sonj oa tenna 'r c'bleier deuz an tour, kemer ar c'haliriou ha sarra an iliz.

(1) Documents 1.

(1) Documents II
(2) Documents I.

(3) P., de la Gorce. T. II. p. 197. Documents 1-3.
Documents 1.

(4) Documents 1.

(1) Documents I.

Tremen a rejond dre Daole. Ar persoun intru a deuaz assamez gantho.

Da eiz heur edond en Henvic. Kemen a reont d'ar sakrist dont d'ho c'haout. Mez n'hen doa, a lavare, nemet alic'huez an iliz. Alc'huez ar sakrateuri a foa gant ar mear. Mond a rajor d'he di.

Eat oa da varc'had Montroulez var a lavare, da viana, he c'hreg. Hag e keit ha m'oa bet oc'h ober an dro e ti ar mear ar ar sakrist a oa tec'het. Evelkent paotred ar c'bleier oa pignet dre an dianveaz ebarz en tour hag ho doa, atao, diskennet eur c'hloc'h.

Var ar mare e tiguezas prokureur ar barrez. Lakaat a reaz he chelp, ha krak ha berr, e tifennas ober an distera tra ken a vije ar mear var al leac'h. « Koulz all, emezhan, ni fell d'eomp er barrez-ma, kaout digor hon iliz ha der-c'hel d'hor beleien. »

Epad an amzer-ze, eun niver bras a goazed oa digne-zet er vered. Ganho oa freier-houarn ha freillou. Iou-e'hal a reant a bouez penn hag e lavarent : « Ma kemerit ha hor beleien ha traou ar sakrateri, ne dafoch ket beo ac'hallen ».

Daou c'hoaz a eslaz pignad en tour. Gant morzol an horolaj e skoont var ar c'hloc'h bras evit ober soun an tan gwall. Merc'het ha goazed a zirede a bep korn.

Prokureur an district a lavaras da brokureur ar barrez lakaat an dud da jom sioul ha didrabas. — « Oh ! oa rezontet d'hezan, ne d'an ket da esa, zoken. Goude oll, ne meuz nemet eur vuez da goll. Ne roan forz penaos e tremeno au traou. »

Pelloc'h an archerien a lammias var ho c'hezek evit en em denna. En ho raog edo an datou ziskrouger kleier : Raoul hag Elien oa e kreiz etrezzo. (Docum. II, 191).

N'oant ken fier o vond kuit eget na oant o tond deuz ar mintin. (1).

E Leuhan oa bet ken tom all an abaden d'an eiz a vis gouere.

Daou archer a ieaz d'ar barrez-ze evit kas paper da sevel an taillou. Pa ziguezhont er bourg, an dud oa en

(1) Documents II, 191.

oferen ar belek mad. Mez kerkent ha ma oant guelet ar c'helou a redaz. En eur mare oa ouspen daou vil en dro d'hezo. Lod qa Iusuillou gantho hag an eil a lavare d'egile : Laza ! Laza !

An daou archer a ziskuezas ho faperiou. Ar mear a ieaz gant unan anezho d'an hostaliri, evit rei d'hezan eun diskarg. Epad an amzer-ze an archer all hag ar c'hezeg a bake taoliou mein.

Buana ma c'heljond e zajond en ho zro. An dud a ieaz d'ho diambroug beteg traon ar menez en eur grial atao : Laza ! Laza ! Hag evit kimiad e lavarjond d'hezo : « Ma teuit mui ama e vezoc'h lakeat d'ar maro. »

* * *

Koulskoude belek ebet na iea da Vrest e gis ma oa gouec'hennet gant al lezen great d'an daou a vis gouere.

An departamant hag he dud a en em lakeaz neuze, da chaseal ar veleien n'ho doa ket touet evel ma ra ar chaseour ar gedon hag an aneavaled gouez. Kerkoulz n'oa ket diez d'ezhan ober he droiou. Bemdez, koulz lavaret, ar veleien fall a skrive da Gempere evit lavaret e pe du en em gave ho c'hamaradet guechall.

E meur a leac'h, zoken, gouarnourien an district n'ho doa ket gortozet lezen an departamant evit teuler beleien er prizoun. (1).

Konsel an ti kear e Brest, kroget aoun enhan, o klevet lavaret oa tec'het kuit Roue Bro-Chall, a lakeaz las, da gouent Carmes an aotronez : Claude Laporte, kure Sant-Louis ; Per Kermarrec, kure ive e Sant-Louis ; Jacques La Rue, persoun Recouvrans ; Henri Mocaer, persoun Lambezellec ; Scouarnec, kure Kerber ; Pentrez, jesuit ; Plessis, belek ; Durand de Linois, manac'h ; Christophe Maillard, kapusin ; Kermorgant, aumônier er gouent vihan ; Duchesne, aumônier ar Seurez gris ; Labous, belek e Sant-Louis ; Drevez, kure Rekouvrans ; Larreur, kure Kerber ; Quemeneur, kure Sant-Marc ; Perron, belek e Kerber ; Goret, persoun e Gui-

(1) Documents, 13.

talmeze ; Liles, kure Lanrivoare ; Cariou, kure Guilers ; Lapierre, aumônier ; Goachet, kure Plouzane.

Ar veleien-ze, oa bet taolet er prizoun, d'an eiz var-n-ugent ha d'an nao var-n-ugent a vis even.

* * *

Pa oa fardet al lezen, district Keraez ne guie ket kalz penaoz en em germer ganthi. Diou vech, hen doa klozet beleien, ha diou vech e lezaz anezho da vond kuit. Pelloc'h, e lavaras n'ho doa karg ebet an tri pe bevar belek oa o chom, e kear. Rak-se, emezhan, al lezen great, d'an daou a vis gouere, na zelle ket outho.

Konsailierien an ti kear, e Montroulez, a argile ive, araog lakaat an dourn var ar veleien. « Ne gredomp ket a lavarent, d'an Departamant, e ve kement-se, ervez al lezen. »

Neuz forz, en despet d'hezo, e veljond, gant glac'h ar teuler' er prizoun, d'an eiz a vis gouere, an aotronez : Le Noannez, persoun Sant-Malani ; Nigeou, kure Plougoven ; Kerneau, persoun Plougoven ; Pétot, persoun Sant-Vaze ; Balch', kure Sant-Vaze ; Le Moine, kure Sant-Malani ; Breton, kure Sant-Martin ; Penn, persoun Plouigneau. (1)

D'ar memez mareou, oa paket, e tu Kastellin : an aotrou Graveran, persoun Roscanvel hag an aotrou Meylars, kure Crozon.

En deveziou benag, araog, oa kaset da Vrest an aotronez : Perrot, persoun Ploumoguer ; Jean Goachet, kure Bous-Gouesnou ; Briant, persoun Plounaour-Menez ha Bous-touler, kure Lanmeur.

Ar veleien hon deuz lavaret oa bet kroget eunho eb re a drous. Mez, du-ze, e kosteziou Lesneven, oa eur c'hoari all. Eul lastez aotrou hag a ioa o chom e Treflez, an Trunc a reat anezhan, a ieaz da c'houlen digant konsail municipal Kastel, rei d'hezan soudardet evit kas d'ar prizoun, beleien deuz ar c'harteriou tro var dro. Ar veleien-ze, emezhan, a lakea freuza epad an noz, al labour a rea ober epad an deiz, evit gouinit douar var an nor.

(1) Documents II p. 48.

Ken digompez e zea an traou, dija, d'ar mare-ze, ma oa roet d'hezan he c'houlen. Hag ar zoudardet-ze, dre ma zeant, a rea skrab var kement a blije d'hezo, er presbitaliou hag eleac'h all. Paka 'rejond ha kas da Vrest, an aotronez : Breton, persoun Sibiril ; Jacob, kure e Loc-melard-Guiniventer ; Bonnemetz, persoun e Plounevez-Lochrist ; Le Hir, chaloni er Folgoat ; Cloarec, persoun Tre-flez.

An aotrou Cloarec oa er gador-govez, pa glevaz oa deuet soudardet d'he gerc'hed. Mond a reaz da guzat e lambrusk an iliz. Mez eur planken benag a strakas a zindan he dreid, ha raktal, ar zoudardet a zivarc'has dor an tour hag a bignas. Neuze, an aotrou Cloarec, kentoc'h eget quelet anezho, o tond var al lambrusk oa fall, gant aon na ziguesche drouk gantho, a en em roaz d'hezo. — Lazomp anezhan a lavaras lod. — Nan, a lavaras an darn-vuia, p'e guir eo en em lakeat, anezhan he unan, etre hon daouarn, lezomp he vuez ganthan.

Kement-se a zigueze d'an drizek a vis gouere.

Mez district Lesneven 'en em glemmas ha pemp devez goude, ar veleien oa bet paket, evel-se, oa lezet da vond kuit. (1)

D'ar memez mareou, oa lakeat an dourn var an aotronez : Abjean, persoun Sant-Thegonnec ; Tanguy, kure Sant-Thegonnec ; Tranouez, persoun Pleyben ; Appamon, kure Plougerne ; Pouliquen, persoun Sizun ; Gourmeton, belek e Rekouvrans ; Cossoul, chaloni e Kemper ; Laot, persoun Eusa ; Sannier, belek e Sant-Vaze, Montroulez. (2)

District Kemper a ieaz da c'houlen digant viked an Eskob ha rejant ar chloerdi piou oa ar veleien da gas d'ar prizoun. Var ho lavar oa kroget, d'an 23 a vis gouere, en aotrou Coroller hag en he gure Jean Jacquer. D'ar chuech' var-n-ugent, oa kaset d'ho heul, an aotrou Le Borgne de Kermorvan, chaloni e Kemper, hag an Tad Le Corre, manac'h a urz Sant Fransez e Landerne. (3).

(1) Documents II. 49. — Brest pendant la terreur.

(2) Ibid. II. 20.

(3) Ibid. II. 23.

三

Mez n'eo ket ar c'houarnamant, ebken, eo a deue dre he zoudarded hag he archerien da gregi er veleien ha d'ho c'has d'ar prizoun. Mezaon, ar « sitoyaned » a rea ho unan, a elle ober ar memez tra.

Setu ama, ar gount iskis a rea dek lampoun deuz Brest diwar benn an dro jase, great ganthro d'ar seiz ha ha d'an eiz var-n-ugent a vis gouere, evit klask beleien e goueleg Leon.

"En em glevet omp dek den assamez, da vond da baka beleien. En em lakaat a rajomp, en hent, da deir heur, goude kreiz deiz, hag omp Tiguezet, oll kewret, en eur geriaden a hanver ar Peder Milin.

En eur dremen ebiou Plouzane, omp eat da nav
heur hanter deuz an noz, da vaner Kermorvan, e parrez
Trebabu. Aotrou ar maner, Coataudon, oa o koania ouz
taol, gant he ziou verc'h hag an aotrou de Beaumont. Di-
gemeret mad omp bet ganthro. Goulenennet hon deuz an Tad
Elizee. An aotrou de Coataudon hen deuz touet da lava-
ret, evit eno, ne oa ket. Neuze, omp eat da di ar persoun.
N'hon deuz ket her c'havet, ken nebeud.

Dre an noz, hon deuz kerzet varzu Lochrist. Eno, e kavomp en he vele, ar Gall, kure. Gourc'hennet hon deuz d'hezan dont ganeomp. Hanter-noz oa dija. Ha var eun omp eat da vourg Sant-Vaze. E ti Carluer, ar perrou, hon deuz kavet kousket-mort, an Tad Elizee.

Div heur oa goude an hanter noz, pa hon deuz le-
meret hent Conq. E Conq, hon deuz lakeat etre daouarn
ar mear, an Tad Elizee hag ar Gall hag omp eat d'ober
eur c'housk.

Kerkent ha nav heur, en devez varlerch, etomp
var hent Ploumoger. Er bourg, e krogomp en aotrou Le
Moyn, kure hag a rea, er vro-ze, kalz drouk, dre he
brezegennou.

Da unek heur, emp eat varzu Plouarzel. D'houz e treinemp Elizee, ar Gall hag ar Moyne. Daou ac'h-nomp a ioa var varc'h. Ar re-ze a zo eat en hor raeg da di an aotrou Kermergant, bet kure e Plougongvelin.

Ni n'omp diguezet er bourg, nemet da eun heur. Var eün, omp eat d'ar presbital. N'oа den. Rag an aotrou Madec, kure ar Forest, hanvet da bersoun, n'eo ket diguezet c'hoaz.

En eur zond ac'hano, hon deuz guelet eur bern merc'hed hag a lenve hag a hirvoude ar pez a ch'ellent. Eat omp da di an atrou Kermengant. « Ar belek-ze oa en he gambr. Pa hen deuz hor guelet eo pignet d'ar ch'ingnol. Eur vaouez oa eno hag a lavaras : n'eller ket digeri, rag an trap 'zo ed varnhan. »

— Unan ac'hanoemp, neuze, a bignas en eur skeul hag en eur boulza gant he benu, e tibradaz an trap.
— « Oh ! a lavaras, ed varnhan ! Oh ! n'euz ket : mez eun tamm brao a gik 'zo 'vad ! » Hag e poulzaz adarre. Ar belek oa divarc'hed : ober a reaz he bak hag e teuaz ganeomp.

En eur zond kuit hon deuz ranket tremen dre eur
vanden verched hag a lenve, hag a grie, hag a zave ho
daouarn varzu aña Env, en eur deuler malloz varnhomp.
Kemeret hon deuz hent Brest, ha diguezet e Pount an
hospital, hon deuz evet peb a vanne.

» Foar Lokournan a oa. Var an hent hon deuz kavet eun daou c'hat den benag hag a anaveze an aotrou Kermegant. Hen-ma a lavare d'hezo : ne ouzoun ket da beleac'h e vezin kaset pe d'ar C'hastel pe da Garmez : ar pez a garo da Zoue ! — An dud a lenve. Hag en eur gimiada, Kermegant a lavare ober he c'hourc'hennou d'he anaouderien.

, Digouezet, pelloch' e Brest, var dro eiz heur benag deuz an noz, hon deuz lakeat hor c'havađen, etre daouarn konsal an ti kear. Ha dioc'h-tu, oll asamez, eur bern tud en dro d'eomp, omp eat da Garmez, da gas ar pevar enebour-ze d'hon lezennou. » (1).

Da Vrest ea kaset, c'hoaz, da fin mis gouere, an aotronez Gloaguen, kure Ploare ; Sévère, belek e Pleyben ; Raguennes, kure Landudec ; Talarmin, kure Milizac ; La-

(1) Documents II, 24.

mour, aumônier e Pount-ar-Veuzen ; Gourmelon, belek e Landerne ; de la Briochais, chaloni deuz Roazon ; Buzlot, persoun Plouyé ; Quiniquidec, kure Sant-Segal ; Lanurien, jesuit, deuz Montroulez ; Hardy, chaloni deuz Kastel.

Evel hon deuz guelet, dre ma teue beleien da Vrest, e vijent kaset da gouent Carmez. Eno oa soudardet karget d'ho derc'hel.

Kement-se, evelkent, n'oa ket ervez al Jezen. Hag, eun devez, prokureur an Departamant a skrivaz da district Brest. « P'a hon deuz, a lavare, great al lezen evit kas d'ho kear ar veleien na blegent ket, hor zonj ne oa guelet ho zeuler, er prizoun. Lakeat hon deuz ho c'has da gear Vrest abalamour ar gear-ze, a zo mogeriou en dro d'hezi, hag eur veach ebarz, ne c'heller mond kuit. N'hon deuz klasket netra nemet ho fellaat deuz ho farreziou. Setu perak, ma ve unan benag hag a c'hoantafe mond da jom e kear, arabat, da viana, miret outhan.

D'al lizer-ze, district Brest a respountaz, n'hen doa taolet ar veleien er prizoun nemet evit miret outho da ober drouk. « Ma vije bet lezet gantho, ar frankis, a lavare, ho dije, sur, kaset d'ho heul eur bern merc'hed ha tud kredik. Ha neuze, penaoz ho derc'hel ma na vijent bet prizouniet ? Lakeat ho dije dillad all : na vijent ket bet anavezet hag e vijent tec'het. Ouspen-ze, bemdez, ho buez a vije bet var var, ma vijent bet lezet e kear. Rag ama an dud a zo eneb d'hezo. » (1).

Hag evit guir, d'ar mare-ze, Brest oa eur gear deuz ar re falla. Nebeut awalc'h a vretonez oa e chom ennni. Mez, avad, beza oa tud, koulz lavaret deuz an oll broiou, deuet di da heul hor batimanchou a gemviers hag hon listri a vrezel. Hag an dud-ze n'o devoa koulz lavaret, tam relijion nemet hini ar blijadur. Kounnaret oant, dreist oll, eneb ar veleien. Eur belek a oa eur rebech evit ho buez fall. Hag abalamour da ze, pa vije kaset eur belek d'ar prizoun da Vrest, dre ma zea, an dud en em zas-tume en dro d'hezan, evit iouchal var he lerc'h. Aliez

(1) Tresvaux I. 295. — Souvestre, Souvenirs II. 193.

awalc'h, zoken, e zeant betek ar prizoun hag e vennent lammat ebarz, evit laza ar brizounierien.

D'ar bemp var-n-ugent a vis eost, district Brest a skrive da Gemper :

« An traou, ama, a ia goasoc'h-goaz. Ne ellomp muil respount deuz buez ar veleien a zo lakeat er prizoun, e kouent Carmes. Pa sounjer da nebeuta, kearis a saillo varnho. Pedi a reomp ac'hanoc'h, eta, da dennar ar beach'ze, dirav hor chouk. Kemerit anezho ganeoc'h, e Kemper, pe ho c'hasit da eul leac'h benag. Mez en han' Doue, n'ho lezit ket ama, eleac'h ma eo ken tom ar goad hag eleac'h ma zo soudardet ha na eller ket da gommardi pa garer. (1).

An departamant, nec'het awalc'h, a c'houennaz diant Expilly petra vije r' guella da ober. « Mad, e ma ar veleien e Brest, a respountaz an eskob intru, lezit anezho eno. (2).

* * *

Koulskoude, ar veleien a gargas eun ofiser a vor, da gas ho c'hlemmou d'an Departamant. He hano oa Carnavalet. Skriwa 'reaz da Gemper. Hag he lizer a ro d'eomp da anaout pegen garo oa buez ar veleien geiz, er prizoun.

« Ar veleien a zo dalc'het, e Brest, a lavare, ho deuz sounjet, e vije bet eur blijadur evifhon, dont da rei d'heza skoazel en eur lakaat, dirazoc'h ar poaniou ho deuz da c'houzanv, bemdez.

« Ar re zo karget d'ho tiouall a ve aliez, da genta, e lavaret d'hezo traou diez..

« Eun den koz a zo deuet deuz a zek leo, evit guelet he vab ha pokat d'hezan, er prizoun. Harluet eo bet kuit. Ar gardian n'eo ket falvezet ganthan hel lezel da velet he grouadur.

« Eur vaouez, tost d'he fevar ugant vloaz, a zo bet deuet evit guelet he breur. Lavaret e zo bet d'hezi ne chelle ket hen ober. Neuze ec'h en em daolaz da lenva.

(1) Le Vot: Brest pendant la Terreur. p. 10.

(2) Tresvaux, Persécut. Relig. I p. 297.

Hag ar zoudard oa he dro da ziwall ar veleien, d'ar mareze, oa evelato, beget he galom, hag a feaz da favare d'ar breur en em lakaat en eur prenestr. Ar breur hag ar c'hoar en em vel, ha dre sin, e tiskuezont ho c'harantez an eil d'egile. Var ar mare, dres, e tiguez eun ofiser. Guelet a ra ar breur hag ar c'hoar o sellet an eil ouz egile hag e chourdrous ar zoudard da veza lezet ober traou, evel-se.

Eur belek hag hen deuz ezom da gemeret ear, dre ma e ma varnez kaout eun taol goad, ne ve ket lezet da vond da bournou d'ar jardin.

Eun all hag hen deuz daouzek vloaz ha tri-ugent, oa miret outhan da vond da entarramant he c'hoar.

Erfin, ar veleien geiz-ze, a garg ac'hanon da lavaret deoc'h n'eo, c'hoaz, netra an trubuillou-ze. Goasa a gavont eo guelet skeuden ar maro, bepred, dirag ho daoulagad. • (1).

Al lizer-ze a ziguezas gant an departamant e derou mis guengolo.

D'ar memez mareou an « Assemblée nationale », he doa goulenet digant ar Roue lakaat, eur vech c'hoaz, he hano var al lezennou he devoa great evit diskuez kave mad anezho.

D'an drizek a vengolo, ar Roue a roaz he sinatur. Mez goulen a rea ma vije ankounac'h ean amzer dre-menet ha lezet da gueza am tamallou, great abaoe kom-mansamant ar Revolucion, dre abek al lezennou nevez. (2)

Kerkent, dre Vro-C'hall a bez, oa roef frankis d'ar veleien, nemet er Finistere. Expilly a lakeaz d'herc'hel er pri-zoun he genvreudeur malheurus, beteg ar sez var-n-ugent a vis guengolo. Ha pa oant lezet, pelloc'h, da vond kuit, an departaman, var goulen an eskob intru, a zifennas ou-tho, mond d'ho farrez koz, mond, zoken, tostoc'h eget peder leo d'ar barrez-ze. Ouspen, oa gourc'hennet d'hezo, kaout eur paper-hent. (passe-port). Hag evit mond da gerc'het ar paper-ze, e rankent treuzi kear Vrest, var var da veza lazet gant al lamponidi, er ruiou. (3)

(1) Documents, II. 33.

(2) Documents, II. 35.

(3) Tressaux I. 311-312. Tradition.

Mez, kerkent, ha ma oant er meaz deuz kear, ar bri-zounieren baour oa digollet deuz ho foan. Tud gouled Leon oa diredet, a vandennou, d'ho diambroug. Lod a lamme d'ho briata. Oll e lenvent. Oll en em strinkent d'an daoulin evit goulen ho bennoz. « Deuit da m'zi, aotrou, a vije lavaret d'hezo : An tam kenta a vezò bepret deoc'h en dorz, ar plas huella deuz an daol, ar guele toma da gousket. Sur omp da gaout bennoz evit beza roet lojeiz da eur belek hag hen deuz gouzanvet evit Doue. »

XIII

An « Assemblée Législative ». — Freuz ha dispac'h er parrezion goasoc'h eget bisroaz. — Ar veleien touerien o flata ho chamaraded. — Ar veleien vad taolet, en dro, er prizoun. — Ho stad e Kastell Brest. — Lezen an harlu.

An « Assemblée nationale » oa padet beteg an dre-gont a vis guengolo 1791. Nao mis var-n-ugent oa bet oc'h ober he zro. Epad an amzer-ze he doa great a beg seurt reusiou fall : lakeat beleiem da drei eneb ar Pab, great d'ar Roue orjella var he dron, kaset da netra al lezennou koz, lakeat brezel etre an dud, kemeret madou an iliz, roet tro da ober ar revolucion ha rivinet ar vro.

Meur a zen a zounje : an « Assemblée nationale » a zo bet fall. Ar gannaded a denio, goude, a vo guelloch. Ar gannaded-ze a gemeras an hano a « Assemblée Législative ». Ne oa tam guelloch. Ni a velo, kerkouz, he labourou. Ne oa enni nemet daou velek intru, deuz Breiz : Le Coz, arc'heskob Roazon, ganet e Plounevez-Porzay, hag Audrein, vikel eskob intru ar Morbihan.

Koulskoude, Expilly a gave diez awalc'h abaoe ma
na digoret ar prizoun var ar veleien vad. Karet hen dije
na vije bet en he eskobti, nemet beleien deuz he zorn.

Mez ne oa ket pell, hen doa, adarre, tro da zestum
ar re a zisplie d'hezan. A veac'h ma oant diguezet en
ho farreziou, an oll, evel diagent, a rede var ho lerc'h.
Hag ar veleien touerien, dre voarizi, en em lakeaz da
flata, goasoc'h eget biskoaz.

Ar c'henta oa Bazil, persoun Plouguin. Skriva 'rea
da zistrict Brest, d'ar seiz var-n-ugent a vis here 1791.
« Ar mear zo deuet da c'houlen diganhen alc'huez an
armel a zo ennhi ar c'haliriou. Lavaret hen deuz d'in,
n'em bezo mui an alc'huez-ze. Lezet e vez, brema, etre
daouarn prokureur ar gommun. Ar prokureur hen dezo
ouspenn alc'huez ar sakrateri hag unan deuz alc'hueziou
an iliz. A balamour da betra ? Abalamour d'ar veleien n'ho
deuz ket touet, difouchet deuz ho zoul kuz, abaoe disa-
dorn. Brema e c'hellout, adarre, mond eleac'h ma karont
ha kas d'ho heul n'euz forz piou, lavaret an oferen, kon-
sakri, rei ar gommunion... Karout a rafen guelet ar ve-
leien n'ho deuz ket touet o c'houlen diganen lavaret an
oferen ; karout a rafen kaout em dourn, alc'huez armel
ar c'haliriou... Ma na eller ket, en eur fesoun pe fesoun,
teuler ar mear d'an traon, d'an eleksionou kenta, ne vezo,
morse, ama, urz na polis ebet. » (1).

Thomas, intru Landunvez a lavare ar memez tra, da
zistrict Brest, d'ar 24 a ch'enver. « Choant em oa, emezhan,
da veza mignoun d'ar veleien ha n'ho deuz ket touet. Mez
ne ellan mui. Terri a reont, bemdez, lezennou ar vro ha
diizrei a reont an tud deuz ar veleien a zo pfeget d'al le-
zeniou-ze... Diskuil a raan deoc'h, ive, Salaun, mear Lan-
dunvez. Nac'het a meuz d'an aotrou Le Hir, chaloni deuz
Kerzenn-Tremazan, badezi d'hezan he grouadur. Rag beza
e zeo enebour touet d'al lezennou : he c'hroeg hen deuz
kaset da Borspoder da c'henel he bugel. En han' Doue,
taolit mear Landunvez e Kastel Brest. » .

(1) Documents, p. 40.

E Keraez oa eur belek intru hag a ziskuille ive.
Hennez oa Blanchard. Hag e lavare, oa deuet en dro, er
barrez, an aotrou Huitorel.

« Disadorn, emezhan, ar belek-se, var dro nao pe
zeg heur, a zo deuet da iliz Sant-Tremeur evit lavaret he
oferen. Eur bobl tud oa deuz he heul. Kaset e meuz ga-
nen da m' zi alc'huez ar sakrateri hag eno, dirag ar gu-
kear hen deuz forset a'chanon da rei an alc'hueziou d'ar
belek-se... Eat oun d'ar sakrateri hag eno, dirag ar gu-
rusted hag ar c'hloc'her e meuz lavaret da Huitorel e ti-
fennen outhan oferenna. Mez ar pez a zo goasa, hag a zo
eur vez, konsail an ti kear hen deuz galvet a'chanon di-
rag an aotrou Quemar, prokureur ar barrez var digare em
oa roet skuer fall. » (1).

E Sant-Thegonnec, d'ar c'huezek a vis du, ar gon-
saillerien ho unan a skrivaz d'an district evit lavaret d'he-
zan hen doa, an aotrou Alanel, persoun intru, difennet
deuz an aotrou Drolac'h, en he hano hag en hano Expilly,
lavaret an oferen. Kalz tud oa d'ar mare-ze, en iliz. Freuz
a zavaz. Anez ar mear, Pierre Fichou, an an aotrou Ala-
net hen doa tapet he stal.

Deuz he gostez, ar belek intru hen doa skrivet da
Vontroulez. Ha district Montroulez, a zigasas evit ar zul
23 a vis here, daou archer da Sant-Thegonnec.

Er memez amzer, e kasas daou archer all da Blei-
ber-Krist. Eno edo, ar persoun koz, an aotrou Le Gall
en em zavet eneb ar veleien ho doa touet. Ouspen-ze,
dalc'het oa tringant soudard prest da vale, var ar parre-
ziou-ze ma vije red.

E Lokronan-ar-Fank, Georges-Louis Cañarec, Nicolas
Duval ha Jean-Marié Costiou, konsaillerien an ti kear,
hag Yves Mevel, prokureur ar barrez, a flate an aotrou
Trevien, ar c'hure koz, deuet en dro, hag ar mear Le Hir
a ioa a du ganthan.

D'ar c'henta a vis mae, mear Camelet, an Dall, a
ziskuille he bersoun. « N'eo ket falvezet ganthan, a la-
vare, lenn mandamant an aotrou Expilly. Ne anavez ket
an aotrou Expilly evit he eskob.

(1) Documents II p. 43.

' E kant leac'h all, e c'hoarvez ar memez tra. Dalc'h mad e teue klemmou da gaout an Departamant.

Konsail jeneral ar Finistère en em gavaz e Kemper, d'an drivach a vis du. Dioc'h en em lakeaz na petra ta, d'en em emmel deuz ar veleien na douent ket. Hag e lakeaz skriva eul lizer d'an Assemblee legislative, evit goulen diganthi ma elfe ar re 'zo o c'houarn eun departamant, kas d'ar broiou pell, ar veleien n'ho deuz ket touet. « Arabat kredi, a lavare al lizer-ze, e ve ar veleien a en em ziskuez eo a ve o lakaat freus er parreziou. Nan. Enebourien goasa al lezennou eo ar re en em guz a zindan mantel ar relijion, a ia er gador-gofez, a ia er gador-zarmoun hag a lavar d'an dud aonik eo ar veleien ho deuz touet enebourien d'ar feiz. Kredit ac'hanomp, an drouk great, dija, a zo eb muzul... »

Ar penn abek deuz an dizurhous, a zo brema, er vro, eo bet al lezen he deuz digoret ar prizoniou. Lakeat hon doa, enno, ar veleien n'ho doa ket touet, hag ar peoch' a dueu nebeud da nebeud, hag an dud 'en em voaze, tammik ha tammik deuz ar veleien ho doa pleget d'al lezennou...

Evit brema, ar pez a ve guella da ober, eo farda eul lezen hag a lezfe gant an Departamant, ar c'halloud ho devezo dre skrid, dre zarmoniou pe hent all, lakeat da zisken ar respect dleet d'al lezennou, pe c'hoaz, kozeef eneb ar veleien ho deuz touet, pe erfis, lakeat freuz er parreziou, a vezoz kaset da Vrest ha dalc'het, eno ;

• • •

Koulskonde, evit ar mare, oa ouspen ar veleien vad oc'h ober enkreuz da c'houarnamant ar Finistère.
District Brest a skrive d'an departamant d'an drizek a vis du : « Emaomp o kas paper ar c'hontributionou. Aon hon deuz na zavie ravolt, pa velo an dud ar c'hem a zo etre ar pez ho deuz da baea, brema, hag ar pez a baent araog. Evit ober mañ, a gav d'eomp, e ve red lakaat, e pep kanton, kant hanter-kant pe daou-c'hant soudard. »
Eun devez benag goude, district Brest a skrive c'hoaz : « Eskob Leon hen deuz digaset da veleien ar parreziou,

(1) Documents II. p. 54. Tresvaux I. 226.

ha zoken, da gonsail an ti kear deuz pep leac'h, eul lizer hag a lakeio an tan er vro... kalz parreziou, var digare d'al liberte, a c'houlen kaout, en dro, ar veleien n'ho deuz ket touet... E meur a leac'h beleien ar c'houarnaman ho deuz ranket sina na en em emmellint mui da ober netra. » (1).

Eaz, ma ho dije karet, oa bet da c'houarnourien ar Finistere digas ar peoch' en dro. Ne oa da ober nemet rei d'ar parreziou ho goulen. Mez siouas ! diguezout a ra mareou, evel-se, hag e veler skrivet var peb moger, hag e ve c'hopet e peb leac'h : liberte, egalite, fraternite. Hag e neb leac'h na ve frankis nemed d'an dud fall. An departamant a rea atao eneb-beo d'ar pez a c'houenne tud ar vro. (2).

D'an nao var-n-ugent a vis du 1791, touellet a leverer gant Expilly ha gant Gomaire he vikel (3), konsail jeneral an Departamant a reaz al lezen-ma eneb ar veleien vad :

1° Kement belek a zo e nao district ar Finistere hag ho devezo dre skrid, dre zarmoniou pe hent all, lakeat da zisken ar respect dleet d'al lezennou, pe c'hoaz, kozeef eneb ar veleien ho deuz touet, pe erfis, lakeat freuz er parreziou, a vezoz kaset da Vrest ha dalc'het, eno ;

2° Ar veleien a zo bet dija e prizoun Brest pe a zo bet lakeat ho hano ha klasket evit mond d'i, a vezoz, dre oll, kroget enno ha taolet er prizon ;

3° Karga 'reomp ar prokureur-syndik hag an directoire deuz peb district, da ober eur rol deuz an oll veleien a elfe beza lakeat er prizoun ha da ober ar chenta 'r guella, ar pez a ellint evit ho c'has da Vrest ;

4° Karga 'reomp district Brest da glask eul leac'h da ober eur prizoun.

District Brest a reaz eun tammik kempen d'ar C'has-tel a veler c'hoaz var bord ar mor pa zeer da Rekouvrans. Eno, hen doa sounjet prizounia ar veleien. Rag e kouent Carmez oa bet, abaoue mis du, lakeat soudardet.

(1) Documents I.

(2) Tresvaux du Fraval, I. 328.

(3) ibid. — — I. 326, 329.

* * *

Ar c'henta oa kaset, en taol-ma, d'ar prizoun, oa an aotrou Richaut, deuz Brest. O chom edo e Porzik-Kerigui e parrez Poullan, e ti an itron de Lessègues, intanvez Moreau de Rozanselin. Tud deuz Douarnenez a ieaz da glask anezhan hag her c'havas, deuz an noz, o leun, en he vele. An dra-ze oa d'ar 4 a vis kerdu.

D'ar memez devez, oa kroget el loden vrasha deuz konsail an ti kear, e Plouguin. Charles Le Guen, Michel L'hostis, Michel Lort, Jean-François Tournellec, François Bolloré, Yves Le Bris ha François Lescob oa digaset d'ar prizoun, rag m'ho doa goulennet ho beleien vad, en dro.

Klasket oa ive, er memez devez, paka an aotrou Le Guen hag an aotrou La Brioche, beleien, o chom e parrez Plouguin. Mez tec'het oant kuit.

Kerkoulz, dre oll, eun tamnik, ar veleien ho doa klevet divar benn al lezen nevez hag a ioa en em guzet. Abalamour da ze ar troiou kenta great evit ho c'hlask a ioabet, aliez, troiou goulou.

Ha neuze, ive, e meur a leac'h oa kavet diez kregi er veleien. Ama, a lavare an aotrou Dizez, prokureur district Montroulez, n'oa trouz ebed mui. Brema, avad ne ouzoun ket petra a ziguezo. (1).

Mez al loden vrasha deuz ar re oa e penn an district ze, oa tud troet fall, abaoe un eleksionou diveza. Lakaat a reont kregi, d'an dri a vis du, en aotronez Noannez, personn Santi-Malani, de Lanvurien, jesuit, Breton, kure Sant-Martin. Tri devez goude, e lakeont kregi e pevar belek all : an aotronez Pitot, Le Balc'h, Forestier ha San-

Var dro fin mis du, archerien ha soudardet deuz ar garde nationale, oa eat da Zant-Seo da glask beleien. Gwal grogat oa bet. Al labourerien douar oa deuet da zoudardet ar gouarnamant gant feir houarn, bizier, hag

a reaz d'hezo tec'het. Mez, en deiz varlerc'h, oa kaset var ar barrez-ze, seis ugant soudard ha daou bez kanol. Unek den oa digaset d'ar prizoun.

D'an drizek a vis genver 1792, district Montroulez a lakeaz kregi en aotrou Guy Cras oa o chom e ti ar Bonnel, clocher e Saint-Thegonnec. Konsail municipal ar barrez a ieaz en egar hag a c'hoanteaz kaout, en dro, ar belek mad. Nan a respountaz district Montroulez, ar belek-ze a jach var he lerc'h an tri c'hart deuz ar barrez.

Eur miz benag goude, d'an dek a vis c'huevrer, pevar archer a ziskennaz da hanter noz e ti ar personn intru. Goulen a reont diganthan, penaoz en em gemer evit kregi en aotronez Drolach ha Rolland. — Ne das ket ar boan deoc'h mond d'ho c'hlask, a respountaz ar belek fall. N'ho c'hasfet ket, rag, morse, na gouskont diou nosvez er memez ti. Guella 've, eo gortoz anezho a zindan an tour. Da c'huec'h heur, e lavarout an oferen, bemdez.

Da c'huec'h heur, e guirionez, oa tintet ar c'hlac'h. Tud eleiz a ziguezas. An aotrou Rolland a lavaras an oferen. An archerien a ieaz d'an iliz. En eur ho guelet, eur vaouez a lammaz gant korden ar c'hlac'h da ober soun an tan gwal. Eun archer a fellaz d'hezan, miret outhi da sini. Mez gwal laoniet oa ganthi. Dija he doa lakeat korden ar c'hlac'h, en dro d'he zivreach ha d'he zivesker, pa ziguezas, eurusamant evinhan, eun archer all d'hen diluia.

Pelloc'h, e tiguezas ar mear, Bernard Breton. — E peleac'h, a lavaras d'an archerien, e ma ar paperiou hag a ziskuez ho peuz guir da zond ama, da gerc'hat beleien. — Hor paperiou a zo ganeomp, eme an archerien. — Allo, mad. Mez guelet a rit e zo diguezet eur bern tud. Ne elfac'h, hirio, ober netra. Hag an archerien a rankas mond kuit.

En devez varlerc'h, mear Sant-Thegonnec a lavare da zistrict Montroulez ec'h en em garge he unan da glask ar veleien n'ho doa ket touet : ar pez sur, n'edo ket en he soun. Hag er memez amzer ar c'hsais municipal a rea d'an district ar gentel-ma : « Ne ouzomp ket abalamour da beira e virit ouz an dud da heuil ho c'hou-

(1) Documents II. 65.

tians. Lezit 'ta e kenver an dra-ze, frankis gant pepini. Ar parreziou divar ar meaz ho deuz dienez d'ar veleien n'ho deuz ket touet. Ma zit eneb ho bolontez e pakfot affer fall. Mez lezit liberte gant peb den hag an traou a jomo didrous. E Sant-Thegonnec eo bet sioul an traou beteghen. Pennou foll o krial eneb ar veleien n'ho deuz ket touet, ho [deuz lakeat] tan... Hirio ar veleien vad a zo tec'h kuit hag ama, an oll a zo o keuzial d'hezo. » (1).

* *

District Lesneven a lavaras d'an departamnt :

« Er c'halter-ma, n'euz trous ebet. Den ne em glemm deuz ar veleien. Mar deomp da brizounia anezho, neuze avad, e vez c'hoari. An dud, var dro ama, ne anavezont ket a veleien all nemet ar veleien n'ho deuz ket touet. Marteze, en em faziont. Mez petra fell deoc'h ? Er giz-ze e ma an traou. Goulskoude, ma klevomp eun trouz benag lakeat gant eur belek, ar belek-se a vo kaset, dioc'h-tu, da Vrest. »

Ha district Lesneven ne glaskas affer ebet, deuz ar veleien. (2)

Koulskoude, d'an dregont a vis ebreil 1792, an Departamant a c'hourc'hennnas d'hezan teuler er prizoun an aotronez Roudaut ha Bleunven deuz Plouguerne, pe e vije kaset soudardet a nevez, d'ar barrez-ze. Mez an daou velek-ma, o sounjal en drouk oa bet great d'ho c'henvrois gant ar zoudardet, daou vloaz a ioa, a ieaz anezho ho uman d'en em Iakaat etre daouarn an archerien.

* *

Prokureur district Landerne, ar Gall, a reaz evel hini Lesneven, da viana, da genta. Araog e tiskuille beleien.

(1) Peyron, documents pouvant servir à l'histoire, II. 473, 177.
(2) ibid. II. 67.

Mez brema, e kave d'hezan e reat re d'hezo. D'an eiz a vis kerdu e skrive da Vrest hag e lavare : « Ar veleien a meuz kaset ho hano deoc'h a zo hirio e prizoun Brest, nemet an aotrou Julien dalc'het e prizoun Landerne. An aotrou Pellen, kure Landivisiau, an aotrou Roquinarc'h, persoun ar Merzer, a zo kaset da Vrest. Mez abaque no ouzoun ket e piou er kroget. Ne meuz ket a gouraj d'hen goulen. Re a rear d'hezo ! An aotrou La Rue en despet ma eo mac'hagnet, a zo ive, kaset da Vrest. Ne gav ket d'in e c'houennite al lezen kement-se. »

Mez truez prokureur Landerne ne badaz ket pell.

E derou mis genver, an aotrou Ouroual, belek touer, a ioa bet eat da Blougorn, en esper beza tronet. Mez an barrez oll a zavas eneb d'hezan. Ar paour keaz loidik a rankas dont var he giz. Ha prokureur Landerne a la-keaz e vije kaset, a benn ar zul varlerc'h, daou c'chant soudard da Blougorn evit troni ar persoun intru ha kregi en Herve Kervian, Claoza Faujour, Herve Cadiou, Yves Larnicol hag ar Grall oa bet e penn ar freus. Da heul, evel a c'heller kredi, oa lavaret tapbat, ive, beleien vad Plougorn. Tri oant : an aotronez Bihan, persoun, Le Corré, kure Plougorn, ha Moaf, kure Santez-Katel.

D'ar 26 a vis genver, tri archer ha soudardet a ziguezas e Plougorn. Kaout a rea d'hezo ho dije gellet eaz paka Preiz. Evit eur vech, ho doa bet eur zouzen.

An tri archer a ieaz da Zantez-Katel. Noz oa. An aotrou Moal oa, en he vele. Ober a rejond d'hezan sevel hag e kasond anezhan ganthro. Mez tud ar c'halter ho doa klevet ha guelet. Buhan ec'h en em vodjond. Teuler a reont mein ouz an archerien. Ar re ma a denn gant pistolennou. Mez kaer ho deuz ober, e rankont diskregi deuz an aotrou Moal. Hent all ho dije lezet ho buez. (1).

D'an noz, etre ar 6 hag ar 7 a chuevrer, district Landerne a reaz kemer an aotrou Nicolas, kure Ploudern, epad ma roe an Nouen da unan klanv. /

(1) Peyron : documents, II. 70.

E doug an amzer-ze e zea fall an traou ive, e district ar Pount. D'an nao a vis kerdu 1791, an district-ze a skrive d'an departamant hen doa taolet er prizoun : an aotrou Le Gac, ganet e Plounevez-Porzay ha rejent e kelendri Kemper abalamour n'hem doa ket touet hag abalamour ma edo o chom etouez tud hag a zo eneb ar gouarnamant ; an aotrou Plohinec, kure ar Pount, rag ma chach d'he di, tud hag a zo eneb ar vro ; an aotrou Gloaguen, kure Ploare, evit beza labouret e meur a barrez, eneb lezennou ar vro ; an aotrou Rochedreux, kure Guilers, e parrez Mac'halon, evit beza kaset eneb beleien ar c'houarnamant, dreist oll eneb an aotrou Ollivier, ha beza great heb goulen na diskenn, labour eur persoun e Poudergat, Landudec ha Plozévet ; an aotrou Charlès, hen deuz great eun drouk bras, e Plozévet, d'an aotrou Quillivic ha lakeat, e Cleden hag e Plogoff, an dud da enebi ouz ar c'houarnamant ; Guezengar, kure Pleyben, evit beza dizroet oll parrezioù Cleden ha Plogoff : ouspen-ze, lakeat hen deuz ar veleien n'ho deuz ket touet da vond er meaz deuz an ilizou epad ma vije beleien ar gouarnamant oc'h oferenna : Lakeat hen deuz, ive, he oll gerent da drei eneb al lezennou ha da lavaret na baint fioncher na tail ebet.

Ar c'huech' belek-ze oa kaset, kewret, da Gemper. A zindan an noz oa. Eur glao a rea ma zoa spontus. Pell araoq ma oant diguezel, ne oa ket varnho eun neuden zeac'h. Deuet oa unek heur, en devez varlerch', ha n'ho doa bet tam. Unan anezho a gredas goulen eun dra benag da zribi. Neuze, oa taolet d'hezan eun tamm bara, gant fae ha dismegans. Ar chas a ve great guelloc'h d'hezo.

E mare diw heur, oant kaset d'ar Seminer. O velet anezho chadennet o vond dre ar ruiou, Kemperis oa beget ho c'halonou : kalz, zoken, a lenve. Pemp devez goude, archerien a ieaz d'ho diambroug beteg prizoun Brest.

Divezatoc'h, d'an daouzek a vis even, district ar Pount a lakeaz he grabanou var an aotrou Kernaliz oa-o chom

e maner an aotrou de Plœuc ha var an aotrou Morvan, persoun Plounéour-Lanvern.

District Keraes hen doa lakeat kregi e tri belek : An aotrou Hourmant, kure Tremeoc, arretet d'ar sez a vis kerdu, an aotrou Kernaléguen, persoun Berrien, d'an unek a vis kerdu, hag an aotrou Séac'h, kure Sant-Tudec, e parrez Poullaouen, e kommansamant mis genver.

Divezatoc'h, d'an daouzek a vis meurs 1792, e lakeaz teuler er prizoun an aotrou Bernard, persoun Scrignac, he gure an aotrou Breilvet hag an aotrou Hascoet, o chom er barrez.

E district Kastellin ne oa kemeret, da genta nemet daou velek : an aotrou Quiniquidec, kure Sant-Segal hag hag an aotrou Yves Bozec, kure Gouzelec. Mez d'an nao var-n-ugent a vis mae 1792, oa arretet c'hoaz an aotrou Jourdren, kure ar Faou e parrez Rosnoen, ha d'an daou a vis eost, an aotronez Doare, persoun Quimerc'h ha Salaün he gure. E kreis an noz e oa. A veach ma oa roet amzer d'hezo da viska ho dillad.

District Kemper a gasas da Vrest an aotrou Vistorte, kure Plogonnec, d'ar 15 a vis kerdu. Divezatoc'h, e reaz kregi en aotrou Guyomarc'h, kure Beuzec-Conq hag en aotrou Keruhel, sakrist ar chaloniet e Kemper. Divezatoc'h, c'hoaz, d'ar bevar a vis even, oat kroget en aotrou Denys, persoun Loctudy, ha d'an 12, en aotrou Le Clech', persoun Ploare. Er mis varlerch' (26 gouere) oa kaset da Vrest, an aotrou Troboul, kure Pluguen hag an aotrou Bolloré, belek euz Plomeur.

An aotronez Boissière, sekretour an eskobiti ha Penanros, priol Sant-Herbot, oa arretet en Elliant. D'ar memez mareou, oat kroget en aotronez Gellec, kure Sant-Yvi, Rouziec, belek er gathedral, Bozec, kure Gourlizon.

Ar pemp belek-ze oa kaset da Vrest, d'ar bevar a vis gouere. Da beder heur deuz an noz oant loc'het deuz Kemper. Daouzek « garde-nationale » ho diambrouge.

Kemperis oll oa en em lakeat, en daou du, var ar ru deuz ar Seminer beteg ma oant eat er meaz euz kear. Meur a hini a oueule dourek.

E mis gouere, ive, ar polis a gemere e Guengamp, an aotrou Guilloux, persoun Penharz hag an aotrou de Silguy, chaloni. Ho daou oant guisket e bourc'his : ho daou oant digaset da Vrest.

Stad ar veleien e Kastel Brest oa goasoc'h, c'hoas, eget na edo e kouent Carmes. Lakeat oant hanter-kant ha triugent, zoken, er memez kambr. N'ho doa skabel ebet da azeza ha na ellent chom nemet en ho zav pe azezet var ho gueleou. Morse, na vijent lezet da zisken, er porz, nag er jardin. Ha koulskoude, an ear er gambr, a deue da veza fall. Da zribi n'ho doa ket hanter leun ho c'hoef ha da eva n'ho doa nemet eur banne guin hanterein.

Ho unan e skrivont d'ar Roue evit goulen ar frankis. Aotrou Roue, a lavarent d'hezan, beleien mal-lheurus a skriv deoc'h deuz goulet Kastel Brest. Taolet int ne: enhan, dre venjans. Sevel a reont ho daouarn varzu ennoc'h evit ho pedi. N'ho deuz esperans ebet mui nemet en ho madelez.

Kaloun ho deuz c'hoaz, dre ma ne en em gavond kabluz var netra. N'eo ket choant a vank koulskoude da damal ho buez. Hor c'hlemmou, zoken, a laka kassouni da gouenza varnhomp. Lammat a rear diganeomp ar pez a laka peurliesa, eur begadiik eurusted e kaloun an den : goulet ar re all o truezi d'hezan. (12 genver 1792).

O kaout al lizer-ze, ar Roue keaz oa beget he galoun. D'ar bemp a vis meurz e c'hourc'hennnas rei Liberte d'ar veleien dalc'h et prizoun Brest. Mez dija ar Roue keaz n'oa mestr da netra, e Bro-C'hall.

Deuz he gostez, an aotrou de la Marche a skrive c'houarnerien ar Finistere, d'an ugent a vis ebrel 1792 : « Aotronez, en hano an druez a dileer da gaout ouz an dud malheurus, e tigasan da zounj deoc'h deuz ar brizounerien ho peuz dilezet e Kastel Brest. C'houi ho peuz gourc'hennnet ho zeuler eno. Pemp mis a zo, dija, emaint bern var vern, er memez sal, e kic'henn diou sal all hag a vez enno prederiet ouz ar re ho deuz paket klenvejou lous o tarempred leach'iou fall. An ear bilimus, ar goany bras, ar boued dizantsun ho deuz dija goall gastizet ho iec'het. Daou 'zo maro ; unan hen deuz kollet eul lagad ; trivach a zo kaset d'an hospital klanv-bras ; ar re all a zo o languisa.

Koulskoude, n'ho deuz great torfet ebet. Sounjet e zo, avad, e c'heffent ober. Mez aotronez, teuler tud, en prizoun, abalamour ma ho peuz aoun e lakafent reus da zevel, mez kastiza tud araog ma vint kabluz a zo — lezit ac'honan d'hen lavaret deoc'h — a zo beza druez, beza eb lealdet, a zo bresa, à zindan an treid, guir pep hini.

Touet ho peuz fidelite d'al lezen, d'ar vro, d'ar Roue. Al lezen ? Mez enebi a rit outhi. Ar vro ? Mez an darn-vuia deuz ar rouantelez a gas ho c'hlemmou eneb deoc'h. Ar Roue ? Mez lavaret hen deuz deoc'h petra c'houlen.

Perak eta, ne roit ket frankis d'an dud k'piz-se, d'ar veleien hag ho poa, guechall, istiu evitho, d'ar veleien hag a estimit c'hoaz, mar ho peuz eun tam-mik feiz. Ne gav ket deoc'h e ve deuet ar mare da derri ho jadennou ? Ah ! deuz ar jadennou-ze, e touingt ar merk pell ! beteg ar maro. Pegeit c'hoaz ho lezoc'h da gaout poan ? Emechans, n'ho peuz ket ho c'hondaonet d'ar maro, da eur maro hir ha didruez, da zond deuz ar prizoun nemet evit mond d'ar veret pe d'an hospital.

Ma n'ho deuz ket touet senti ouz al lezen nevez, eo me a zo bet abek d'hezo. Ho lexit eta da vond,

sep bini en he tranks, ha me drenzo lounen ar mor evit en em lakaat, etre ho taouarn, ha mond en ho leach d'ar prizoun.

D'ar mare-ze ive, kalz parreziou a skrive d'an Departamant pe d'an district evit goulen rei d'hezo ho beleien. Evel-se a rea Kemper, Ploudern, Skrignac, Plogonnec, Bannalec ha re all. Berniou liziri, varnho, hano kement hini a guie sina er parreziou, a zigueze bemedez, e Kemper, evit an dra-ze. Gouarnourien ar Finistere n'ho lennent ket, zoken, peurlesa. Koulz lavaret belek ebet, n'oa lezet da vond kuit.

Parrez Skrignac a en em zavas. Mez e leach' art belek a c'houenne oa kaset soudardet eneb d'hezi. Stourmadek oa bet el lanneier a zo etre Skrignac ha Berrien. Skrignakis n'ho doa ket a fusuillou hag a oa trec'het.

An oll draou-ze, koulskoude, a lakea meur a sounj da drezen e penn ar re oa o kas an departamant en dro. A nebeudou, e teujent eun tammik da habaskaat, e kenver ar veleien oa dalc'het e Brest. E mis c'huevrer, oa permetet na oferen er prizoun. D'an unek a vis ebrel, oa lavaret d'ar brizounierien e ch'ellent diskenn er porz hag er jardinou. Divezatoc'h, ho doa skrivet d'ar Roue evit kemen d'hezan e vije roet frankis d'ar veleien. « Mez, a lavarent, lezit ac'h-nomp d'ho derc'hel choaz, eun tammik, er prizoun, beteg sul ar C'hasimodo, abalamour d'ar veleien ho deuz touet, da c'helltout, didrous, ober ar pask en ho farreziou. »

• •

Koulskoude, an Assemblee Legislative a en em emel-laz deuz al lizer skrivet d'hezi, e mis du 1791, gant departamant ar Finistere, evit goulen kas ar veleien d'an harlu. Kalz tabut oa etre ar Gannaded divar benn kement-se. Hag evit lakaat dougen eneb ar veleien al lezennou ar skrijusa, e vije kountet geier eleiz divar ho fenn.

E Taole, oa bet diguezet eun darvoud bras. Eun deu ha ne dea ket, e guirionez, da oferen ar veleien intru, oa bet skoet gant eur barrad tersien fall. Dre he derzien e lazas he c'hoeg hag he vugale. Galvet dirag al lezvarn, n'oa ket bet koundaonet da netra, evel just. Ar varnerien a zisklerias ne elle ket beza kablus evit eun dra great gantha dre he dersien, eb gouzout, ervad, petra rea.

Mad, en Assemblee Legislative, e zoa eur medisin deuz Montroulez, hanvet Bouestard, hag a lavaras oa tremen mall, kas kuit ar veleien n'ho doa ket touet. « An darvoud, emezhan, a zo bet diguezet e Taole, a zo bet c'huezet gantho ober anezhan. » (1).

Neuze, Benoiston eun alvokad deuz Naonet a lakeaz dougen eul lezen, da gas d'ar broiou pell, eur belek hag a vije bet flatet gant ugent den. (27 mae 1792).

Ar Roue a nac'has lakaat he hano evit embann al lezen. Abalamour da ze, oa bet c'hiset lampouet ha tud fall Paris, da vond varnhan d'he balez, evit ober aon d'hezan. Eun tammik muioc'h e kollaz he vuez, en devez-ze. Evelkent, e chomas stard en he volonteze.

Kement-se, avad, ne viras ket deuz konsaillerien departamant ar Finistere da vond, var araog. Hinthi oa bet da genta, e Bro-C'hall, o lavaret ober lezen an harlu : da genta oant, ive, o lakaat plega d'hezi. D'an unan a vis gouere, ec'h en em vodond, e Kemper. Ha, goudre beza sonjet, emezho, en torfet bras diskuillet gant Rouestard, en Assemblee Legislative, e lakeont e vo ar veleien a zo e Kastel Brest, kondaonet d'an harlu, nemet guelloc'h e kafent chom, atao, er prizoun.

D'an unek deuz ar memez mis, mear Brest hag he gonsail, a deuaz da lenn d'ar brizounierien, lezen an departamant. « Eun devez ho peuz da ober ho sounj, a lavaras : red e vo deoc'h ober ho choaz, pe m'ond d'ar broiou all pe chom er prizoun, atao.

(1) Tresvaux, p. 368.

• •

Mez araog ma oa sevenet d'al lezen-ze oa bet var ar mare, da veza dizammet deuz ar veleien, en eur fesoun alt.

D'ar bevarzek deuz a vis gouere, oa great e Brest eur gouel hanvet gouel ar « federation. » Teir heur oa goude kreis deiz. Sada ma oa kleet eun dourni spoutus e tal ar prizoun. Eur bern soudardet, ha tud Brest deuz ho heul, a deu e porz ar chastel. Iouc'hal a reant evel eur vanden tud gouez. Mond a reont dirag ar prenestou evit lavaret d'ar veleien a bep seurt traou divergount. En despet d'an diouallerien, ec'h esaont mond, er zal, dre an nor. Pa velont e virer outho, ec'h en em lakeont an eil var egile evit pakout ar prenest. Dija oant var ar mare da zond a benn deuz ho zaol, pa ziguezas konsaillerien an ti kear. Neuze, ebken, oa gellet ho ameni hag ho c'has c'has kuit.

D'an deiz varlerc'h, avad, labourerien ar porz a reaz ar menez tra.

Koulskoude, ar veleien ho doa skrivet d'an departament evit goulen beza barnet. Al lezen, emezho, ne c'houlen ket lakaat er prizoun nemet an dudl ho deuz lakeat freuz. Ne verk tam e rankomp a zindan boan da veza kondaonet, touti sentidigez d'al lezennou. Goulen a reomp eta beza selaouet gant ar varnerien.

Eun alvokad hag ho doa karget da brezeg evitho a ziskuezas, ive, d'an departament pegement oa eneb al lezen ar boan a reat d'ar veleien.

Mez gouarnourien ar Finistère, poulzet gant Expilly ne rajond van. Kas a reont daou zen da Vrest da gozeal ouz ar brizounierien ha da renka evitho ar vuez da zond.

An daou zen oa le Prédour ha Daniel, konsaillerien an district, e Kemper. Diguezet e Brest d'an dri a vis eost, e zeond d'ar prizoun, en devez varleroù.

Eno, en eur zal, lod deuz hkonsaillerien an district ha konsaillerien kear en dro d'hezo, e ch'halvond, a unan da unan, ar veleien dirazho. Klaskl a reond, eur vech c'hoaz, ho lakaat da doui sentidigez d'al lezennou. Mez

an oll veleien oa, eno, deuz eskobtiou Kemper hag hini Leon, a jomas stard en ho feiz. Ha pa c'houennet di-gantho, goudeze, petra joazent pe an harlu pe ar prizoun, an darn-vuia a c'houennas mont d'an harlu.

Kerkoulz n'oa dalc'het kount ebet deuz ho goulen.

D'an eiz a vis eost an Departament a lakeaz e vije kaset an oll veleien d'ar Spagn nemet ar re ho doa ous-pen dek vloaz ha triagent. « Ne ellomp ket, a lavare, ho derch'el mui e Kastel Brest : sur e vijent lakeat d'ar maro gant Brestis. »

Pevar devez goude, oant embarket var eul lestr a reat ar « Jean-Jacques » anezhan. Evit mond el lestr oa great d'hezo disken, deuz an tu d'ar Chastel, a ra var ar mor. Dre ma tremenent, an dud oa var ho hent oa ankeniet. Lod anezho, ha, zoken, soudardet, a lenve.

Var an divezadou, e tiguezas an aotrou de Silguy, chaloni, hag an aotrou Bazile Kerboul, frer-Carmes, e Kastel. Ho daou oant harluet da heul ar re all.

Difennet oa d'hezo, kas gontho, aour nag arc'hant : an dra-ze a vije bet kas aour er meaz deuz Bro-C'hall. Mez roet oa d'hezo arc'hant paper : an arc'hant-ze hen doa kour er Spagn, oa lavaret d'hezo. Siouas ! arc'hant paper hor bro n'hen doa, d'ar mare-ze, kour e neb leach'. Hag ar pez a lavare d'hezo paotret an departament oa evit ober goab anezho ha laérez ho mouniz. (1).

Eun devez araog, c'huezek belek koz pe mac'hagnet oa lakeat var eul lestr evit mond da Voain. Ha le Pre-dour ha Daniel a skrive da c'houarnourien ar Finistère : « Pebeuz samm, tennet divar choug ar re a zo ho c'houarn ar gear-ma : pegement a neach' tennet divar speret ar re a jom enni. Eun danjer oa lezel, en eur porz mor evel hen-ma, tud hag a vije bet kaoz d'ar freuz da zevvel. » Ne zounjent ket sur, en eur skriva kement all, e vijent bet deuet araog daou zloaz, da gemeret leach' ar veleien ho doa bet kaset kuit, e prizoun Brest.

(1) Le Vot, Terreur à Brest, 35.

XIV

Ar veleien e prizoun Goaien (Audierne). — Ar veleien kaset da Gouent ar Retret e Kemper.

Ar veleien da gas da Voaien, oa faolet var eul
testr a reat an « Alexandrie », anezhan. Eat deuz Brest
d'ar zul, ec'h erujont e penn ho beaj, d'al lun, da unek
heur, deuz an noz. C'huezek oant. Setu ama ho hanoiou :

Louis de Lannurien ;
Etienne Bernard, persoun Skrignac ;
Charles-César Le Clerc, persoun Ploaré ;
Yves Le Rouzic, kure ar chaloniet e Kemper ;
Mathias Mevel, aumônier ar Chalvaire, Montroulez ;
Joseph-Marie Le Corvaisier, persoun Irvillac ;
Pierre Quemeneur, persoun Sant-Marc ;
Yves Le Roux, kure Plouziry ;
Jean Michel, belek deuz Guimaec ;
Ollivier Hourmant, kure Tremeoc ;
François-Marie Bahezre de Lanlay ;
Joseph-Marie de la Rue, persoun Sant-Hoardon, Lan-
derne ;
Pierre-Joseph Bodenetz, persoun-priol Sant-Thomas,
Landerne ;
Yves Kerniliz, aumônier an aotrou de Pleuc, e Lan-
dudac ;
Guillaume Guillou, persoun Mellac ;
Jacques La Rue, kure Rekovrants.

Pa zigueuez-jond e Goaien, kouent ar Gapusinet n'oa
c'hoaz e par d'ho digemer. Da c'hedal, oant bet kaset
da di an dud oa ar muia troet gant ar c'houarnamant, e

kear. Ne ellent ober pourmenaden ebet nemet beza e vije-
deuz ho heul, an hini a roe lojeiz d'hezo pe unan deuz
ar gonsaillerien munisipal. Difen ho doa da lavaret an
oferen.

Pelloc'h, d'an nao var-n-ugent a vis eost, oant klo-
zet, Mez an ti, n'oa ket c'hoaz prest awalc'h.
Ar speurinier oa ranket da zevil evit ober eur prizoun
deuz ar gouent, oa c'hoaz gleb, hag a lakeaz meur a hini
da veza klany.

Evelkent, ar pez ho doa kavet an diesa oa an urz-
striz lakeat, varnho. — Na ellent kas na kaout lizer ebet
ebet a zindan boan da veza harluet. — Na ellent, mors, e
guedet den ebet. — Ar re ho devoa gantho mitizien, na
ellent ket ho c'has er meaz da ober kevridi ebet. — Pour-
men a ellent er jardinou. — Lavaret a ellent an oferen,
mez, mors, er chapel.

Koulskoude, ar goany a deuaz. Ar veleien baour n'ho
doa ket a zillad guele. Dre druez outho Kacis ho doa
roet ar pez a ellent. Mez n'oa ket awalc'h, pell deuz eno
Ha d'ar bevar a vis du, an aotrou Lanlay a skrive, en he
hano he unan hag en hano he holl genvreudeur, da gon-
saillerien Goaien : « Aotronez, emezhan, an enor em beuz
da lavaret deoch'e teu ar ienien da lakaat da boeza var-
nhomp muioc'h-mui, pouez ar bloavezou. Kalz en hoa-
touez, na ellont en em domma en eur vale, rag n'int
ket gwestl d'en em ambreg. Kerkoulz, ar ienien a vir
euz meur a hini, diouzomp, da vond er meaz. Daou a zo
klany ha na ellond dont deuz ho guele abalamour neuz
ket a dâñ.

Konsail an ti kear e Goaien a reaz al lizer-ze da
zistrict ar Pount. Ha district ar Pount a c'houennaz ma
vije kaset ar brizounierien da gouent ar Retret da
Gemper.

An Departamant a gavaz mad ar goulen-ze. Ha d'an
drizek a vis geniver, oa klaskez, var ar meaz, kirri evit
ho dougen d'ho frizoun nevez.

An aotronez Bernard, Penn ha Poho ne oant mui-
An aotronez Barazer, Brichel Keramec, Jacopin ha Joly

oa maro. Mez en ho leac'h oa bet digaset an aotronez : Le Masson, belek deuz Brest ; Le Sénéchal de Penanguer, persoun Gouesnou ; Antheil, persoun Guiclan ; Yves Lanrvinec, kapusin deuz Kemper ; Guerdon ha Lenormand, chaloniet-vikelet bras ; Levenez, kure Rosnoen ha Frogerai, belek a urz Sant Sulpice.

Diguezet e Kemper, oant kaset da gouent ar Retred. Eno, oa kamarañed all : an aotronez Kerdanet, kure Guelvain, en Edern ; Sezneç ; Heliou, persoun Sant-Koullitz ; Gregoire Herve Le Guillou, manac'h ; René Le Borgne, persoun Goulchan ; Salomon Kermarrec.

Er prizoun-ze, ar veleien *ja brao awac'h*. Mez e kouent ar Retred edo, ive, an hospital. Soudardet klanv a dueu d'i evit beza predieriet. Kueza reant jalous deuz ar veleien. Teuler a reant dismegans var ho stad ha var ho bleo guen. Pelloc'h e c'houennond beza lojet eleac'h ma loje ar veleien.

An departamant a gargaz tri den da vond da velef penaoz edo an traou. An tri-ze oa Doucin, Expilly ha Dandin. Setu ama petra gavjont da lavaret d'ar c'huezek vis genver 1793 : « Eatomp d'an hospital. Guelet hon deuz gant poan, eo lojet fall ar zoudartlet. — Guelet hon deuz ive, e ma ar veleien er c'hamjou kaera... Mad e ve, a gav d'eomp, kas ar veleien da gouent Sant Fransez, evel ma lavar an eskob... Mad e ve, ive, rei ar gueleou guella d'ar zoudardet klanv... Arabad lezel anezho da gozeal gant den ebet. »

Ar c'homzou-ze, a zo gant ho, blas an eskob intru, Mez deuz ho ch'hostez ar veleien oa kountant awalc'h da vond da eul leac'h all. Hag e want kaset da gouent Kerlot. (1).

• •

XV

Labourou diveza al « *Legislative* » eneb ar Relijion. — Ar c'houentchou lakeat e guerz : ar Roue taolet er prizoun : ar veleien lajet e Paris. ar Gonvansion.

Dre ma zea an amzer en dro, *ja Masoni* deuz ar veleien vad na dea tal var bihanaat. Petit dioc'h eno. Coasaad a rea, bemdez. Beteg ar bloaves 1792, n'oa ket bet, mors, hano da ziskar ar relijiou. Mez goude, kanadet al « *Legislative* » ne gozeent *keo*, nemet divar benn an dra-ze. En dro d'ar gambr, hag reant ho labourou enni, ar Revolucionerien a lakeaz da zond ar falla tud deuz kear Paris. Ha pa zea uman blaag de esa kozeal evit ar relijiou hag an urz vad, e vije iouchet varnhan, ha lavaret d'hezan a bep seurt komzou *sdur*.

D'ar c'huech a vis ebrel, e lakeont dougen eul lezen evit diskar ar c'houentchou a rea skol pe a brederie deuz ar re glany hag oa bet dalc'het d'hezo beteg neuze. Et memez devez, eun eskob intru, hanvet Torne, a lakeaz ober eul lezen all, evit lamat ho guiskamant digant ar seurezet, digant ar venac'h hag ar veleien.

Beteg neuze c'hoaz, ar seurezet hag ar venac'h n'oant ket taolet er meaz deuz ho ziez. Mez eun alvokad hanvet Charlier a lakeaz ober eul lezen evit goulouader ar c'houentchou ha guerza anezho. Hanter kant mil maouez, eb kounta ar venac'h oa taolet evel-se, var an dispalur.

Ar merc'hed-ze, o kounta mervel en ho c'houent ho doa staget outhan an oll danvez ho devoa. Mez an danvez-ze oa dija bet kemeret gant ar gouarnamant. Guir eo, promettet oa d'hezo, bep bloaz, eun nebeud pae. Mez ar bae-ze a vije roet en arc'hant paper ha na dalvezet netra,

(1) Documents II. 414.

'koulz lavaret. Evit he gaout e vije red mond d'an ti kear da ober le da zenti deuz al lezennou. Koulz lavaret hind deuz al leanezet na blegas da ober kement-se.

Etouez al leanezet ha seurezet, lod oa koz : n'oant mui guest da labourat. Lod all, oa klanv. N'euz forz. Tud ar gouarnamant oa digaloun. Ho zeuler a reant dreist treujou ho c'houent, avechou, koulz lavaret, eb tam dillad.

Epad ma tremene an traou, evel-se, an Aotrich hag ar Prusse oa en em' glevet da zond var Bro-C'hall. An noblansou, ar re oa tec'het kuit abaoe tri bloaz a en em lakeaz a du, ganthro. Ho c'hoant oa mouga 'r revolusioñ ha lakaat an urz vad da ren, adarre, en hor bro.

Tud fall Paris a en em zav a eneb ar Roue, ha var digare savetei d'hezan he vuez, ar Roue paour a zo taolet er prizoun.

Tri den oa neuze o kas en dro afferiou Bro-C'hall : Danton, Robespierre ha Marat. Lakaat a reont an Assemblee Legislative d'ober lezennou kris : 1° Ma ranko an oll veleien oa e karg ha n'ho deuz ket touet, mond er meaz deuz ar vro a zindan pemzek devez. Ha hent all e vo kroget ennho hag e vzint kaset d'ar Guyane. Ar veleien n'ho do karg ebet, evel ar chaloniet hag ar venac'h, a ranko plega ive, d'al lezen-ze ma lakeont freus en eun tu benag ; 2° ma vo dastumet kleier an ilizou ha kaset d'an teuz d'ober kanoliou ; 3° ma vo kaset d'an teuz, ive, ar-reubeuri aour hag arc'hant an ilizou, evit ober mounis ; ma vo great an invantor, en oll ilizou ha chapeliou.

Er memez amzer, paotred iaouank ar vro a zo savet da vond d'ar brezel eneb ar Brusianed. Mez goulenn a reont, ma na vo ket lezet var ho lerc'h ar veleien er prizoniu. Sevenet oa d'ho goulenn. Hag e derou mis guen-golo, oa lazet en eur fesoun iskis, kement belek oa e prizoniou Paris.

Ar Finistere hen doa pevar euz he vugale etouez ar verzerien-ze : Claude Laporte, persoun Sant-Louis ar Brest ; Le Livec de Tresurek, deuz Kemper ; Le Rous-seau de Rosencoat deuz ar C'hastel-Nevez ; Nicolas-Marie

Vernon, deuz Kemperle. An tri diveza oa jesuisted. (1).

Ar re ho doa gourc'hennet laza ar veleien e Paris, a gasas dioc'h-tu, tud deuz ho dorn dre gement korn oadre ar vro, evit teuler spouroun e kalonou an oll ha miret ma na deufet da grial eneb al lac'herez-ze.

D'ar Finistere oa bet digaset Royou ha Jézégabel. Mez ar re a c'houarne an Departamant a lakeaz kregi e Royou hag a viras outhan d'ober netra. (2).

Pemzek devez, goudre, oa echu he zro gant an Assemblee Legislatrice. Beuzi a rea er goad.

D'ar c'huec'h var-n-ugent a vengolo, oa dibabet ar Gannadet nevez. Falloc'h oant c'hoaz eget ar re oa bet en ho 'raog. Kemeret a rajond an hano a « Convention nationale ». Deuz ar Finistere n'oa belek ebet en Assemblee-ze, nemet Gomaire, vikel-vras Expilly.

XVI

*Kouentchou ar Finistere da vare ar Revolucion
Penaoz oant bet diskaret.*

Dre eskobti Kemper hag hini Leon, oa pemp kouent var-n-ugent benag evit ar merc'het. Unanou anezho, a droaz gant ar c'houarnamant evit ar pez a zelle divar benn choaz ar superiorez hag an hini en em temelle deuz madou ar gouent. Mez a hent all, hini na blegasi 'Ha conseil jeneral an Departamant a skrive d'ar bemp var-

(1) Léopold de Charancé : Nos Martyrs. 26.

(2) Le Vot, Brest pendant la terreur. 54.

ugent a vis du 1791 : « An directoire hen deuz kavet etouez ar merc'het-ze, ken bresk ha ken dister da welet, kement a hardisegez hag a volontez da stourm eget etouez ar goazet ar muia troet eneb al lezennou nevez. »

Kerkoulz, setu ama, e berr gomzou, ar pez a dremennaz, e peb gouent.

• •

Kouent Kerlot oa er barrez a hanver, hirioù Loc-Maria-Kemper. Ennhi oa seurezed deuz a urz Sant Bernard. Abadez pe superioerez ar Gouent a vije hanvet gant ar Roue hag ar Pab.

Pa deuaz ar Revolution an abadez oa an itrouin de Kergu, eur vaouez leun a feiz hag a galoun. D'an eiz a vis c'huevrer 1791, konsaillerien district Kemper a ieaz, Gerlot. Lavaret a reond d'ar seurezet e rankont, ervez al lezen, henvel en eur ober eleksionou, ho superioerez hag an hini he devezo da en em emmel deuz madou ar gouent. A hent all e rankint mond kuit.

— Ne fell ket d'eomp mond kuit, a lavaront : « Ne fell ket d'eomp, ken nebeud, henvel hor superioerez ervez lezen ar c'houarnamant. Hag an abadez a respountaz : « Beza oun superioerez keit ha ma chomin beo, hag ervez reolenou va c'houent e chellan choaz evel ma kiriñ, an hini, ama, he devezo d'en em emmel euz madou ar gouent. »

D'an daouzek a vis c'huevrer, oa kaset d'hezo, gant gouarnourien ar Finistère, eul lizer hag a lavare e vijent taolet kuit da fin ar mis ma na deujent ket da blega.

D'al lizer ar seurezet a respountaz : « Nag an harlu nag ar maro na ell hon lakaat da nac'h senti deuz ar Pab. Hag abalamour da zo, hon deuz lakeat, en hor penn,

derchel d'ar veiou hon deuz great beteg ma plijo gant an iliz, terri anezho. Ha mar teu, d'ar re ho deuz kementret hor madou da nac'h ouzomp hor bara, e fiziomp e madelez Doue hag en he brovidans hag e pedfomi evit ar re a fello d'hezo, hon lakaat da verval gant an naon. »

Koulskoude, prest goude, Expilly a ziguezas e Kemper. Gouarnerien ar Finistère ho doa an esperans da veflet anezhan o tond a benn euz al leanezed. Mond a reaz eta da Gerlot. Al leanezet a ieaz oll d'he zigemer. Mez lavaret a reont d'hezan : « Aotrou, n'oc'h ket eskob. Belek oc'h, netra ken. Ni fell d'eomp mervel hon dorm e dorm ar Pab. » An eskob intru a en em dennaz mezek ! ne deaz mui, biken, var dro ar gouent. (1).

Neuze, oa klasket plega leanezet Kerlot dre an naon. D'an unek a vis ebreli, an hini oa karget da Bourvei da ezomou ar gouent, a skrive d'an departament : « Ouspen ugent gueach hon deuz goulennet diganeoch peadra da veva, ha na deu netra. » Da vis even ar memez leanez a skrive c'hoaz : « Goude beza kementret hor madou, ne elloc'h ket, evelkent, hon lezel da verval gant an naon. Ne fell ket d'eomp, evit guir, toui-sentidigez d'al lezennou ar gouarnamant. Mez n'euz lezen ebet hag a lavar hon lakaat d'ar maro evit kement-se.

Divar ar mare-ze e vije roet d'hezo eur guennegik benag. Deuz an nebeudik-ze e vevent.

Koulskoude, seurezet an hospital oa bet kaset kuit deuz gouent Santez Katel, d'an unan var-n-ugent a vis c'huevrer 1791. Seurezet Kerlot a roaz d'hezo digemer. Mez tri devez, goude, ar beac'h a guezas varnho.

Epad eun devez penn-da-benn, abaoe nav heur deuz ar mintin, beteg c'huec'h heur deuz an noz, gouarnerien

(1) Téphany, p. 315.

Kemper a eseaz lakaat digeri dorojou ar gouent. Pelloc'h e lakeont ho brevi a daoliou bouc'hal, hag e tao-lont, da c'huec'h heur deuz an noz, e kreiz ar goanv, endespet d'ar glao ha d'ar ienien, ar seurezet er meaz.

E kouent Santez Katel, e kear Gempfer, e chome seu-rez, hanvet seurezet ar re glanv. Beza oant deuz urz Sant Augustin.

D'an dek a vis c'huevrer 1791, e teuer d'ho fedi da joas eur superiorez. Oll e respountond : « Lezennou hor e'houent na lezon ket ober traou evel-se. »

Divezatoc'h, Expilly, a deuaz, ive, beteg ho zi. Deuz ar mintin hen doa kaset d'ar seurezet eur billet skrivel, er mod-ma : « Expilly hen devezo an henor, hirio, da saludi seurezet ar re glanv, evel sitoyen. » Ar seurezet a ziskriva d'hezan : « Seurezet ar re glanv a zigemero Expilly evel sitoyan. » Dond a eure. Esa 'reaz kozeal d'ar seurezet divar benn plega d'al lezennou. Mez distranet oa, dioc'h-tu, hag e zeaz, lostok, en he dro.

An departamant hen doa roet, da gonsail municipal Kemper, ar bermision d'ho c'has kuit ha da glask merc'hed all evit prederia ouz ar re glanv. Koulskoude, d'an 19 a vis c'huevrer, Directoire an departamant a lavaras ne verke ket al lezen mond beteg eno. Mez avad, red oa ho lezel da vernel gant an naon, rak, emezhan, ne ellomp rei arc'hant d'hezo nemet kuitans hon dese digant eur zuperiorez hanvet ervez al lezen. »

Ar seurezet n'ho doa tam dienez evit an dra-ze, rag tud kaer ho magaz.

Pelloc'h d'an 21 a vis genver 1792, konsail municipal Kemper ho lakeaz er meaz. Eur mor a dud oa deuet, en devez-se, da en em voda, en dro d'ar gouent. Au oll a veule ar seurezet hag a ziskueze beza droùk-kountant. N'euz forz, var dro pem'heur, eur zoudard a lakeaz an dorn var skoaz an itron de Kervazégant, ar Superiorez, evit he zeuler er meaz. Ar seurezet all oa great d'hezo ar memez tra. Unan anezho oa koz ha mac'hagnet oll.

Pedi a rea d'he lezel da vernel en he c'houent. Pevar zoudard a grogas enni hag hen taolaz var ar ru.

Neuze, e zajond da gouent Kerlot.

Taolet, a nevez, er meaz, tri devez goudé, e zajond da c'houlen digor, digant leanezet all.

E mis gouere, divezatoc'h, oa freuzet mogeriou kouent Santez Katel, deuz kostez ar blasen. Vikeled-vras Expilly, rejentet ar Seminer hag oll revolutionerien Kemper a deuaz da ober pep hini he damm, deuz al labour-ze.(1).

* * *

Kouent Sant Beneat e Locmaria-Kemper. — Ar gouent-ze, savet e Locmaria, en navet kanvet, a zelle deuz kouent Sant Sulpis deuz Roazon. Ar superiorez a zouge an hanoc'h Vam-priol (prieur) deuz kouent dukal ha royal, Locmaria ha Quiliou.

D'ar 16 a vis c'huevrer 1791, konsail municipal Locmaria a duez da lavaret d'an 22 seurez oa eno, choaz eur superiorez, ervez al lezen. Oll e nac'hont hen ober. Hag an Departamant a en em gemer ganthro evel ma hen devoa great gant ar seurezet all, a grennas d'hezo ho bevans.

Bloaz a drezenjont o veva, divar aluzennou a roe d'hezo, an dud vad oa e kear. Pelloc'h, poulzet gant ar veleien ho doa da velet var ar gouent, e reout evel ho

(1) Ar gouent-se a zo bet beteg a nevez 'zo ar « préfecture ».

doa great Benedictinez ar C'halvar, e soublont, da henvel, dre votadek, ho superiores hag ar seurez he doa d'en em emmel deuz afferiou ar gouent. Neuze, oa roet ho fae da bephini anezho hag e c'heljond mond beteg mis guengolo 1792, ma oant taolet er meaz deuz ho zi.

E kouent ar C'halvar oa leanezet a urz Sant Beneat. Digaset oant bet gant an itroun de Kerc'horo, priolez e kouent Roazon, er bloavez 1634, da vaner ar Palud, e kichen Kemper. Deuz ar maner ho doa great eur gouent.

Er bloavez 1790, pa deuaz al lezen evit an eleksionou da ober er c'houentchou, oa deuet, ive, ar mare da jench superiores. En em gemer a rejont evel ma oa merket gant ar c'houarnamant. Dre gement-se oant bet didrous, epad daou vloaz.

Digemer ho doa roet da leanezet Kerlot ha re ar Retred. Mez ho unan oant taolet kuit, e mis guengolo 1792.

En em dennet, neuze, lod e tiez ho mignounez var dro Kemper, lod e ti ho c'herent, n'ho doa peoc'h ebet digant gouarnourien ar Finistere.

Kouent ar Retret. — Leanezed kouent ar Retret a reaz evel ar re all. Konsail municipal Kemper a deuaz aliez d'ho egasi; Expilly, zoken, a glaskas ho gounit. Mez netra na ellaz trech'i var-n-ho.

Eun devez, d'an daou a vis gouere 1791, oar deuet da lavaret d'hezo en em reiza evel a lavare al lezenou nevez pe e rankfent mond kuit.

D'ar mare-ze, unan anezho, an demezel de Saint-Luc, a oa klanv.

Ar c'homiser a c'houennaz digant an eil hag heben ha plega a rafe. — Plega ? biken ! a lavarjont oll.

Neuze, e zer da gaout an demezel de Saint-Luc, d'he c'hambr. — Ne fell d'in, tam, senti ouz lezennou fall ar c'houarnamant, a lavaras, ha pa rankfen mervel.

En devez varlerc'h, oant taolet er meaz deuz ho c'houent.

Seurezet Sant Thomas, karget deuz an hospital bras hag ar seurezet guen pe seurezet ar Spered Santel, a zerviche ar re glany paour deuz kear Gemper, a oa kaset kuit er memez deveziou. Oll, ive, ho doa nac'het trei gant ar c'houarnamant.

Kouent Keraez. — Er gouent-se oa Ursulinez. Eun devez ma oat o lakaat anezho da sina evit lavaret e na-c'hent mond kuit, eun ofiser municipal a lavaraz da eur seurez n'qa mui a liou. — Oh ! mad, emezhi, me a sino ar memez tra ; me 'm euz goad em goazied ! me a sino gant va goad !

Al leanezed-ze oa karet kalz e Keraez. Soagna ha maga 'reant ar beorien. Ha pa dueu komiser an district d'ar gouent, e ranke, bep guech, treuzi dre eur vandenn peorien ha labourerien hag a venne lammat varnezhan.

Pelloc'h, ar c'homiser a deuaz d'ar gouent, gant pevar c'hang soudard, hag a c'houennas ar superiores.

Kaset oa d'ar gambr eleac'h ma vije ar seurezed, o kozeal gant ar re a dueu d'ho guelet. Pa ziguezaz, e velaz en tu all da eur c'hril houarn, oll seurezet ar gouent.

Rok an tam anezhan, e lavaraz d'hezo raktal :

— Pell awalc'h zo, sitoyanezed, ma c'heder ac'hano'h da doui ha da zenti ouz ar c'houarnamant. Pe guir ne fell ket deoc'h plega, al lezen a c'hourc'hemen mond kuit.

— Eul lezen nul, aotrou ; ni hon deuz great vœu da jom, ama, da verval, a respountaz ar superiorez.
— En hano lezen ar vro, eme ar mear, digorit an nor-ze. Hag e tiskueze an nor gant he vis.
— Doue, aotrou mear, a zo huveloc'h eget ar vro, hag en hano Doue eo sarret an nor-ze ; ha sarret e chomo.
— Mad, neuze, e vo torret.
— C'hui rei evel a garfoc'h.
Ar zoudardet a gommans distaga taoliou bouc'hal.
Ar seurezet a ieaz var ho daoulin da gana + ar misérere. »
An nor oa freuzet. Ar zoudardet a lammaz er gouent.
— Seurezel, emezho, hastit lavaret d'emp ar pez a zo da bep hini ac'hanc'h : an traou all a zo d'ar c'houarnamant.
— Oh ! ama, emezho, an oll draou a zo da Zoue ha d'ar beorien.
— Mez, oc'h arreubeuri ?
— N'hon deuz nemet hor c'heroaz hag hor chapeled.
— Ho kuelecou ?
— Kasit hi ganeoch'. Ni gousko, laouen, var an douar.
— Ho leor pedennou ?
— Gouzout a reomp anezho a zindan envor. Skrivet int en hor spered hag en hor c'haloun.
Allô ! Awalc'h, eme ar mear, kasit ganeoch' ar pez a zo, a lavaras, d'ar zoudardet.
Ar re-ma, a lammais er c'hamjou. Kement ho doa gellet da zastum a oa taolet e kirri. Pa oa karget oll, oa lavaret d'ar seurezel sevel var ar c'hiri, ive. Neuze, en eur zellet, ar vech diveza, deuz al leach'h ma ho doa bevet enhan ken didrous, meur a hini en em daolas da lenva. Ar mobilier oa lezet en ti kear. Mez inthi oa kaset d'ar prizoun da Gemper. (1).

*

*

Kouent an Ursulinez e Kemperle. — Kouent an Ursulinez, e Kemperle, a ioa uz kear, en eul leach'h deuz

(1) Souvestre, Souvenirs d'un Bas-Breton I. 207.

ar re gaera. Nao var-n-ugent seurez oant o chom enhan. Ar superiorez oa he hano Pelagie Le Malvyc. Ober a reant skol d'ar merc'het bihan deuz kear.

D'an dek a vis mae 1790, oa goulennet diganþo petra rajent, pe chom en ho c'houent, pe mond er meaz hag e vijent paet. Oll e respountjont ne felle ket d'hezo, a bris ebet, dilezel ho vœuioù.

Divezatoc'h, oa goulennet outho, toui sentidigez d'al lezennou. Oll, ive, e nac'hont hen ober.

D'ar mare-ze, ho doa evit aumônier an aotrou Latour, jesuist. Hen, ken nebeut, n'hen doa ket touet. Klask a zavaz varvan. Hag ec'h en em guzaz er gouent. An oferen à lavare, bemdez, en eun toul kuz.

Ar brud o veza eat, dre gear, oa tec'het kuit, ar chonsail munisipal a hanvas eur belek touer, an aotrou Fougerolle, da aumônier d'an Ursulinez. An oferen a lavare, bemdez, er gouent. Mez biskoaz, morse, seurez ebet, na ieaz var he dro. Hag a benn tri mis, inouet maro da veza aumônier en eur gouent ha n'hen doa netra da ober enñhi, e roaz he zilez.

Koulskoude, goulou oa bet guelet, en noz, e kouent an Ursulinez. Eun teod benag, ive, oa bet eat en dro. Lavaret a reat edo an aotrou Latour eno, atao. Ar gardennationale a ieaz da ober eun enklask. Eurusamant, ne gav-dhond netra, Mez spountet oll, an aotrou Latour a dec'has evit mond da Vontroulez.

Da vis guengolo 1791, e torras eur pennad, koulskoude, an avel fall a c'hueze eneb ar veleien. An ursulinez a gemeras an aotrou Capitaine-du-Bois-Daniel, evit aumô-Mnier. Mez tri mis, goudé, e rankte tec'het kuit d'he dro. (Kerdu 1791).

Seurezel Kemperle n'ho devoa aumônier ebet mui. Mez, er vro, oa chomet kalz beleien vad, hag unan pe unan anezho, a iea, bep ar mare, d'ar gouent, da govez, da gommunia anezho ha, zoñen, da lavaret evitho an oferen.

Pelloc'h, d'an eiz var-n-ugent a vis guengolo, oant taolet er meaz. Ha Cambry, president district Kemperle, d'ar mare-ze, n'oa ket evit miret da ober, goudeze, meu-leudi ar seurezel dreist oll, meuleudi ar superiorez :

« Morse, a lavare, na meuze kavet, var va hent, eur vaouez ken dous, ken habask eget ar seurez Le Malvyc.

Ar gouent oa, neuze, guerzet. Euz ar chapel oa great eur vagajen foen. Ar zal evit dibri a deuaz da veza eun « theatre ». Hag al leac'h ma vije ar seurez o kozeal gant ar re a deue d'ho guelet, oa lakeat enhan dansou, bemdez.

Er bloas 1803, daou zen pinvidik ha kristenien vad, an aotrou hag an itroun Mancel, a brenaz ar gouent hag he zourau. He chinnig a rajond, en dro, d'an Ursulinezet. Ar re-ma oa unan ama, unan ahont. En em voda a reont, raktal. Ha d'an eiz a vis here e skrivent var gahier ar gouent : « Nao var-n-ugent omp bet taolet kuit, pevarzek omp deuet en dro ! Ar maro hen deuz kemeret ar re all. »

• •

Hospital Kemperle. — Pa deuaz ar Revolucion, e oa, en hospital Kemperle, seurez gris pe evit lavaret mad, seurez an den eurus Grignon de Montfort, oc'h entent deuz ar re glany.

Nac'h a rajont, oll, senti deuz lezennou fall ar c'houarnamant. Taolet oant kuit, d'an unan var-n-ugent a vis genver.

En ho leac'h oa deut diou itroun : unan deuz Kemperle hag heben deuz an Orient. Mez heb dale, ar re glany ho doa keuz d'ar seurez hag ar mear a vele gant aoun, disignou an hospital o vond var gresk.

E berr, an ti-ze a deuaz da veza eun ti a blijadur. Digor oa d'an oll. Kalz a deue di da glask ebad, plac'het iaouank, paotred iaouank ha tud dimezet. Epad ma vije ar re glany o tiwaska poan hag o vervel, ar binion a zone hag an dud a zanse ».

Eun devez, ma oa, evel-se, dans, evel kustum, eun ofiser o velet eur grusifix en eur zal, a dennaz he gleze evit he vruzuna....

Mez abarz pell, an oll oa o keuzial d'ar seurez. Ar mear a skrivaz d'ar zuperiorez evit lavaret d'hezi doud en dro. Diguezout a reaz e mis ebrel 1797.

Hospital ar vortolodet e Brest. — Ar seurezed oa en hospital Brest, oa ive seurez Grignon de Montfort. Chuec'h-ha-tregount oa anezho. Mez pa oa bet devet ho zi-meur, e Saint-Laurent-sur-Sèvres, ar seurez oa eno, a deuaz, ive, da jom da Vrest. Etre oll, en hospital, oant neuze, pevar-ugent.

N'eo ket tregas a vankas d'hezo.

D'an eis var-n-ugent a vis even 1791, oa taolet er prizoun, e Carmes, an Tad Duchesne, ho beleg. Eurusamant, mignouet d'hezan a c'hellaz kaout ma vije lezet da vond e frankis. Mez difennet, avad, oa outhan chom mui, var dro Brest.

Eb den d'ho c'heunnerzi, ar seurezed oa ankenius ho doare. Pelloc'h e kredont skriva da c'houarnourien ar Finistere evit goulen ho aumonier en dro.

Ar re-ma a reaz, da genta, ar skouarn-vouzar. Mez ar seurez a skrivas, evit an eil guech. Hag en taol-ma oa roet d'hezo ho belek. Evelkent, oa lavaret d'hezo : « Ho pelek na oferenno nemet evidoc'h. » Merket oa d'hezo, ouspen, pe da vare e vije lavaret an oferen ha merket, ive, d'erc'hel kloz an dorojou evit ma na daje nikun, deuz kear, d'an oferen-ze.

An Tad Duchesne oa, neuze, er Pordic er C'hôtes-du-Nord. Dond a reaz en dro, eb dale pelloc'h. Mez a veac'h diguezet oa klasket kement a affer outhan, ma rankas en em guzat. Chom a reaz etouez ar seurezed. Guiska reaz dillad eveld'ho. Hanvet oa ar seur Lazare. Mez an dud oa o tarempedi an hospital a ziskredas eun dra benag divar benn ar seur Lazare, ma oa ranket chench hano d'hezan. Hag oa hanvet sœur Sant Mean.

Eur beac'h all a guezaz var ar seurez kelz. Ar re a c'houarde Brest, d'ar mare-ze, a gountas divar ho fenn a bep seurt traou euzus. Ranket ho doa skriva d'ar ministr evit diskuez ne oant tam kablus var ar pez a rebechet d'hezo.

E penn an hospital d'ar mare-ze edo an demezel Sappinaud de Boishuget. He hano seurez oa Térèsa ar Sperret Santel.

Beza deuz eul lignez nobl, oa eun dra fall epad ar

Revolution. Ha paotred Brest a lakeaz en ho fenn ober d'ar seurez kement a dregas, ma rankas mond kuit.

En he leac'h, da Vrest, e leuaz ar seurez Iphigénie. D'an drivac'h a vis eost 1792, an Assemblee Legislativ a gasas kuit an oll seurezet nemet ar re a entente deuz ar re glany. Ar re-ze oa dalc'hét eur pennadik c'hoaz nemet oa lakeat d'hezo chenç hano ha kemer dil-lad all.

En despet da ze, seurezet hospital Brest a zalc'has da genta d'ho guiskamant. Mez d'an nao var-n-ugent a vengolo, ain departamant a lavaraz d'hezo e rankfent plega. Ne ellent chom hospital nemet guisket evel tud ar bed. Hag oll e kemeront dillad all. Evelkent, e talc'hond d'ho châl guen.

Divezatoc'h, oa goulennet digantho, toui sentidigez d'al lezennou. Nan, emezho. Ober a reomp hon evel ebed mui.

Ar bloavez 1793 a ziguezas : Bloavez an torfejou ha bloavez ar goad ! Krisaad a reaz, c'hoaz, an urz var ar seurezed paour. Bemdez ha bep uoz, aliez, ho c'hrambjou a vije furchet. Eun devez an Tad Duchesne oa o paouez echui an oferen, pa oa skoet var dor ar gambr eleac'h ma edo. Eur seurez oa o tastum ar c'halir hag an dillad oferenna. Ober a reaz, da genta evel pa ne dije klevet netra. Mez an taoliou a gueze goasoc'h-goas var an nor. « Gortozit, a lavaras neuze : bremaïk e meuz echu. »

An Tad Duchesne en em daolaz, buhan, var eur quele oa eno. Ar seurez a jachas varnhan ar ridojou. Staga 'reaz dioutho kuef eur vaouez. Neuze e tigoras an nor. Ar sitoyaned o velet eur c'huef deuz ar quele a gredas oa, ebarz, eur vaouez klanv benag hag a dec'has kuit.

Eun devez all, da eiz heur dioc'h ar mintin, tud karget gant an district a deuaz da lavaret d'ar superio rez en em zerc'hel prest hi hag ar seurezet all da vond d'ar prizoun. Eaz awalc'h e plegont d'an urz-ze. Mez gant an Tad Duchesne emaint nec'hét maro. Petra e teuio da vez pa vezint kaset kuit ?

Ar superiorez a skrivas da eur vaouez deuz kear a reat Mac'harit Vras anezhi. He fedi a rea en han' Doue, da zigemer en he zi eun den hag a garie.

Ha goude, buhan, e visk d'an Tad Duchesne dillad maouez. Lavaret a ra d'hezan, pignad var eur c'harrad dillad fank o vond d'ar c'houez. Hag e tremenaz, evel-se, dre zor an hospital, a zindan fri ar zoudardet eb na zounjas den ennan.

Neuze ar seurezet a c'hortoz dienkreñ-tre, beza kaset d'ar prizoun. Mez den, morse, na deuaz d'ho c'herc'het.

Kement-se a zigueze e fin 1793.

E derou ar bloaz varlerc'h, konsaillerien district Brest a zounjas guiska d'hezo, dillad galeouerien hag ho c'has da Gayenne. Dibabet oa, evit derc'hel ho leac'h e kever ar re glany, dimezellet hag itrounezet deuz kear. Ar seurezet eb tam goarizi, a ziskuezas d'an itrounezet-ze ar fesoun d'ober ho micher.

Mez ar vedisined hag ar re glany ho unan a en em zavas a eneb tammou merc'het hag a deue, en ho c'hrambjou, eur manegou var ho daouarn. — « Mar kasoc'h kuit ar seurezet, emezho, ni a daol an dimezellet-ze dre ar prenest hag a lakaio an tan en hospital ! »

Ar seurezet oa dalc'hét.

Mez evit ho egasi, oa lakeat en hospital, an tribunal « revolutionnaire ». An tribunal-ze oa gant hini Rochefort, ar muia garo deuz Bro-C'hall. Kalz deuz ar re a zeue, dirazhan, a vije kondaonet d'ar maro.

Hag oll, an dud reuzeudik-ze, a dremene dirag ar seurezet en eur vond d'an tribunal ha dirazho, adarre, en eur vond d'ar maro. Pebeuz melkon, evitho ! Pebeuz poan, dreist oll, o klevet komzou goapaüs ar révolutionnerien !

Epad ar bloaz 1794, eur c'hlenvet spegus a stagas etouez mortolodet Brest. Kaer ho devoa ar seurezet, ne oant ket evit entent deuz an oll dud klany. Jean Bon Saint-Andre a oa d'ar mare o c'houarn Brest. Skriva 'reaz eleac'h ma oa seurezet gris er prizoun. — « Lezit anezho, a lavare, d'an dud ho dalc'hé prizounerezet, lezit anezho da zond da Vrest : ama e ranker ho c'haout, evit savetei ho buez da zifennourien ar vro. »

Ar c'hlenved oa a veach' echu, pa deuaz da Vrest beleien eskobti Nevers. Pemzek ha triugent oant pa ho doa kuiteat ho bro. Ar gouarnamant ho c'haseda Gayenne. Mez kement a boan oa bet great d'hezo, ma n'oa ken nemet pemp var-n-ugent pa ziguezjont e Brest. Ar re all oa maro. Hag etouez ar pemp var-n-ugent a jome, varnez pell, ken stard hag ar c'houentchou merc'hed. c'huezek oa ker klanv, ma lakeaz ar vidisinet ho c'has, raktal, da hospital Brest.

Kement-se oa bet — en despet d'ar c'houmoul oa var an amzer, — evel eur bann eol, e buez ar seurezet. Da viana, elec'h ar sikouriou a roent da gorfou ar veleien, e resevet digantho frealzidigez, evit ho eneou.

Mez siouas ! pa oant parceet, meur a hini anezho a ieaz dirag an tribunal « revolutionnaire » hag oa kon-donet d'ar maro...

Pelloc'h, Robespierre a deuaz da veza guillotinet hag he varo a zaveteaz ar re all. Er bloavez 1795, oant lezot da vond kuit. Ne jome mui dioutho nemet en dek benag.

Koulskoude, an amzer a vellea bemdez. Ar seurezet a laoskeaz, ive, varnho. An Tad Duchesne a deuaz, adarre, da veza ho aumônier. Mez ne gemerfond ho guiskamant nemet er bloavez 1799.

* * *

Kouent ar seurezed gris ha kouent an Ursulinez, e Landerne. — E Landerne ar seurezet gris ho doa eur eur gouent. O veza nac'het toui sentidigez d'al lezennou fall e oant taolet er meaz. — An Ursulinez oa roet d'hezo tri devez evit mond kuit. Tremenet an tri devez, edor o vond d'ho zeuler var ar ru. Hag anezho ho unan e kimiadond deuz ho c'houent, en eur lenva.

* * *

Kouent an Ursulinez e Lesneven. — Konsaillerien district Lesneven a falveaz ganthro derc'hel al leanezez, en ho c'hear.

Mez gouarnourien ar Finistere a c'hourc'hennnaz ho c'has kuit p'e guir ne felle ket d'hezo toui.

E Montroulez oa teir gouent leanezed pa deuaz ar Revolucion : *Benedictenez ar C'halvar*, en neac'h deuz ru Plouian ; *an Ursulinez* er penn huela deuz ru ar Vinien hag ar *C'harmelitez* e ru ar Feunteun. Vinit henvel ho superiorezed, ervez lezen ar gouarnamant.

An teir gouent oa en em glevet da ober eleksionou Mez ho zeir e lavarond ne ententont ket, dre eno, nac'h rikun deuz lezennou ho urziou, na deuz gourc'hener nou an iliz.

Konsail municipal Montroulez hag konsail an district oa, da genta, a du ganthro. Mez e konsail an district oa bet chenchet tud e fin 1791. Divar neuze, e rear brezel d'hezo. Ha pelloc'h, d'an nao a vis du 1792, e taoler anezho er meaz. Mez an darn-vuia a jomaz e kear Montroulez, oa neuze ennnhi, tud vad ha leun a feiz.

En hospital e Montroulez oa seurezed gris. Poan ne vankas ket d'ezo. Evelkent, ne oant ket taolet kuit. Mez seurezet Trede Urz Sant Dominik, hag a zeske griat hag empezi d'ar plac'het iaouank, oa taolet er prizoun, e mis gouere 1794.

Ar c'houentchou menac'h n'oant ket bet en hor bro, varnhed pell, ken stard hag ar c'houentchou merc'hed. Kerkoulz, setu ama, e pe c'his, oant taolet d'an traon.

* * *

Kouent Sant Vaze Penn ar bed. — Pa deuaz al lezen da gas kuit ar Venac'h, an aotrou de Robien oa Tad abad ar gouent-se. Mez ne jome ket ennnhi. Chom a rea en Auxerre, eleach' ma oa, ive, vikel-vras an eskob. En he leach', e penn ar gouent, oa eur priol. Tri manac'h all oa c'hoaz, eur belek evit sikour kana an ofisou hag eur mevel. Ar belek a zikoure kana an ofisou oa persoun e Sant-Vaze, parrezik vihan ha n'he doa, d'ar mare-ze, nemet daou c'chant hanter kant den o kommunia, da Bask. D'an daou var-n-ugent a vis mae 1791, konsail mu-

nisipal ar barrez a ieaz d'ar gouent d'ober an invantor ha da c'houlen digant ar venac'h plega d'al lezennou nevez. An Tad priol a lavaras na blegfe ket, morse. An hini oa karget deuz madou ar gouent, an Tad de Robien, a respountas ar memez tra. Mez ne jomaz ket pell fidel d'he c'her, p'ez guir, ervez hon deuz guelet, oa bet hanvet da bersoun e Loukournan-ar-Fank.

Abati ar Relek e Plounaour-Menez. — Ar gouent-se oa bet great d'an unan var-n-ugent a vis gouere 1132, evit digemeret sez manac'h. Mez ne oa mui nemet pevar pa deuaz ar revolusion. Priol diveza ar gouent oa dom François Verguet, ganet e Chantilly, er Franche-Comté. He dad oa medisin.

Kaset gant beleien Leon, d'an Assemblee nationale, oa da genta din euz an enor great d'hezan...

Mez siouas ! kueza reaz meur a vech. Ha deuz an eil lamm en egile, e teuaz da veza vikel-vras e Langres, persoun en eur barrez, prefet e Lure. Eun devez, e 1814 oa kavet maro en he gambr. (1).

E Roskof oa kapusined. Eno oant chomet beteg ma oar deuet d'ho c'herc'hat evit ho harlui. N'oa ket, zoken, roet amzer d'hezo da jench dillad na da lammad ho baro.

Kouent Sant Dominik e Kemperle, oa ennhan pemp manac'h.

D'an dek a vis mae 1791, an Tad priol, Pierre-Jules Fissol, oa goulennet diganthan, toui sentidigez d'al lezennou nevez. Goulen a reaz eur pennadiak d'ober he zounj. Ha d'an tri var-n-ugent deuz a vis guengolo e zeas er meaz, eur manac'h all hag hep. Mez mis benag goude, e teuaz en dro hag e lavaras diom manac'h beteg fin he vuez. Taolet oa bet deuz he gouent, e fin 1791. (1).

(1) Téphany, p. 529.

E kouent Sant Beneat e Kemperle oa pemp manac'h. An Tad priol, ebken, dom Guillaume-Paul-Yves Malherbe, a jomas fidel. Deuz ar re all, daou a douez sentidigez d'al lezennou ha daou a ieaz er bed.

Kouent an Gapusined e Kemperle oa enni, iv, pemp manac'h. Var ar pemp-se, unan oa deuet da veza sot. Tri a nac'has senti deuz lezennou fall ar gouarnamant. Egile all, ezom d'hezan, var he venou, da vaga he dad hen doa pevar ugent vloas, a douaz sentidigez hag a zistroas er bed.

E kouent Sant Maurice, e Clohars-Carnoet, n'oa nemet tri manac'h. Priol an abati a douaz sentidigez d'al lezennou, en iliz Sant-Mikael, deuz Kemperle, d'an nao a vis genver 1791.

E Kemper hag e Goaien oa kapusined. An oll venac'h euz ar c'houentchouze a jomas fidel nemet unan.

Kouent ar « Chordelier » e Kemper a oa ennhan tri manac'h. Oll oant chomet fidel.

E Landerne oa menac'h deuz urz Sant Fransez. Daou anezho, a douaz. Mez deuz an daou-ze, unan, an Tad Cloarec a deuaz var he c'her.

E Keraz oa menac'h deuz urz Carmez ha deuz urz *Sant Augustin.* N'hon deuz gellet gouzout netra divar ho fenn. Evelkent, priol kouent Carmez, var a leverer, a nac'haz toui sentidigez d'al lezennou fall hag oa bet la-keat er prizoun e Brest.

E Pount-,n-Abad oa iv menac'h deuz urz Carmez. Pemp oant. Unan anezho, a droaz gant ar c'houarnamant.

E Landevennek oa eur gouent hag oa bet savet gant ar Roue Gralon hag he vignoun sant Gwenole. Da vare ar Revolucion, ne oa ennhi nemet pemp manac'h. An Tad priol a jomas fidel. Mez daou deuz he venac'h a droaz kein. Unan anezo a deuaz da veza aumônier ar vortolodet hag egile persoun intru en eur barrez. An Tad priol a deuaz da jom da Veil-ar-Vern (Port-Launay), goude ma oa bet kaset kuit deuz he gouent. Eno var bord ar ster, etouez ar bojennou, e testume ar vugale hag e rea d'hezo katekis. He blijadur oa guelet mortolodet Landevennek, o tond en ho bagou, var an dour. Anaout a rea pepini anezo. Karet oa ganthro. Plijadur ho doa o tiguezoul, er gis-ze, an eil gant egile. Hag e kaozeent divar benn Landevennek hag ar gouent dilezet. (1).

* * *

XVII

Ar veleien e gouent Kerlot

Kouent Kerlot a oa bet prenet gant ar sifonyan hanvet Boutibonne. Ar gouarnamant e c'havas mad da ober eur prizoun hag a fermaz anezhi àvit kement-se.

E gouent Kerlot oa dastumet pevar hag hanter kant belek. Stris meurbed oa an urz varnho. Ne ellent pourmen nemet er porz : na ellent ken nebeut kozeal gant den estren, nemet dirag ar c'homiser.

Setu ama hano ar veleien oa e Kerlot, d'ar mare-ze :
Le Borgne, persoun Goulien ;
Le Clec'h, persoun Ploare ;

Corvaisier, persoun Irvillac ;
Michel, belek, Guimaëc ;
Levenez, belek, Rosnoen ;
Piclet, kure Locronan ;
Sesnec, belek euz Briec ;
Nicol, Pacifique, belek ;
Lanrivinec, kapusin deuz Kemper ;
Latour, aumônier e Kemperle ;
Guillou, Grégoire, jesuit ;
Poho, persoun Sant-Coulitz ;
Du Laurent, vikel-jeneral ;
Guesdon, chaloni, e Kemper ;
Antheil, chaloni Leon, persoun Guidlan ;
Le Bihan, persoun Peurit ;
Pencoat, manac'h Carmes, Brest ;
Bernard, persoun Scrignac ;
Eliou, superior ar Misionou, Leon ;
Cleac'h, belek, deuz Laz ;
Jean Le Roux, kure Plouziry ;
Pharadon ;
Le Seneschal, persoun Gouenou ;
Troniou, kure Camelet ;
Kerdanet, kure Guelvain, en Edern ;
Savina, deuz Poullan ;
La Rue, persoun Sant-Hoardon ;
Kermarrec, persoun Sant-Nouga ;
Pedel, kure Plouarzel ;
Moan de Cadal, belek, deuz Melgven ;
La Rue, persoun Recouvrans ;
Frogerai, belek, deuz Kemperle ;
Le Hars, chaloni, deuz Daoulaz ;
Danielou, persoun Ergué-Armel ;
Carré, manac'h, deuz Lesneven ;
Tual, manac'h, Lesneven ;
Picard, persoun Plouider ;
Bodenez, deuz Sant-Thomas Landerne ;
Quemeneur, persoun Sant-Marc ;
Rouziec, belek, katedral Kemper ;
Breton, persoun Sibiril ;
Le Garrec, kure Kerlaz ;

(1) Téphany, p. 224.

Lannurien, jesuist, Montroulez ;
Mevel, belek, Plounour-Lanvern ;
Guillou, persoun Mellac ;
Forget, belek deuz Kemperle ;
Marchand, persoun Camelet ;
Kernilis, deuz Landudec ;
Masson, deuz Brest ;
Boeedan, deuz Baye ;
Lanlay, deuz Plouian ;
David, persoun Quilliou ;
Hourmant, kure Tremecoc ;
Du Laurent, vikel-vras.

* * *

Mez an niver deuz ar brizounerien, e Kerlot, ne za-
leaz ket da greski. Rag, da vis eost ar gouarnamant hag
an Departamant, ive, ho doa great eul lezen evit merka
ma zafe ar veleien ampart er meaz deuz ar vro ha ma
teufe, anezho ho unan d'ar prizoun, ar re goz hag ar re
vac'hagnet. Hag e teuent, hini da hini.

An amzer, kerkoulz, a deue da vez muioc'h mui-
amjest. Ar veleien vad, e leac'hennou, ne ellent mui beva.

Setu ama, eul lizer deuz ar muia glac'harsus, skrivet
en amzeriou-ze, d'an Departamant gant an aotrou Philippe
Jacob, persoun Laz : « Eul lezen, a lavare, a bermette
d'ar veleien, a c'hourc'hennem d'hezo, zoken, chom en
ho farreziou beteg ma teuje eun all, en ho leac'h. Dis-
trict Montroulez, hag a dlie pe va faea pe lakaat eur be-
lek all em farrez, a zigase dalc'hmad, soudardet da laerez
va zi. An Departamant, ive, a lavaras d'in chom em far-
rez, beteg ma vije digaset eur persoun all. Chomet oun.
Mez, morse, n'oun bet paet. Ne m'oia mui grinsen da
veva. Eat oun, neuze, da di va zud, eur c'hart leo deuz
va farrez. Eno, ken nebeud, ne m'oia ket a vara. Va foa-
niou a greske, ive, hag e meuz skrivet da eur c'hamarad
deuz ar C'hastel-Nevez, evit lavaret d'hezan digas an ar-
cherien d'am c'herc'hat. Hirio, emaoun er prizoun e Kem-
per, goulent a raan beza kaset da Gerlot. » (1).

(1) Documents II. 432.

An aotrou Jacob a oa lakeat e Kerlot d'ar bemp a
vis even 1793. Eno, en em gave, neuze, trizek belek ha
triugent. Ne oa da rei d'hezo, na gueleou na, zoken,
dillad guele.

Dre oll, e c'hoarveze ar memez tra. Ar prizoniou oa
leun, e peb leac'h, er Finistere. Hag ar Gonvention a
zounjas, tra iskis ! a zounjas berraat ar gount en eur
laza an oll brizounerien. Unan ginidik deuz Pount-an-
Abad, hanvet Michel-Claude Royou, oa digaset da Gem-
per evit an dra-ze.

An departamant ne gredas ket mond beteg eno. Mez
avad, lakaat a reaz urz strisoch var ar brizounerien. Ar
prenestou oa masouet ha gouda oa difennet ouz ar ve-
leien mond da bournen er porz, zoken.

XVIII

Roue Bro-C'hall lakeat d'ar maro. — Brest e kaon.

Louis XVI oa eun den deuz ar gwella. Mez pa deuaz
ar revolusion e chomas, re hir, da varc'hata. Ne guezas
ket en em gemer, gant nerz-kaloun awalc'h evit diarbenn
an dizurchou.

Ha pa velaz, divezatoch, an traou o vond falla oc'h
falla, pa velaz ne elle ket, zoken, kaout en he zervich,
eur belek ha n'hen doa ket touet, e lakeaz en he benn
tec'het da eur vro all.

Siuas ! ne ellaz ket mont pell : ne deaz nemet beteg
Varennes. Anavezet oa bet ha digaset, en dro, da Baris.
(21 even 1791).

Evithan e kommansas, neuze, eur vuez a boaniou.
Hag ar Roue-ze, bet en he vro, ar falla deuz ar gouar-
nourien, a deu d'en em lakaat er renk kenta deuz ar
gristenien. Roue dic'halloud, kristen eb par, e ve lavaret
e ve bet lakeat, a ratos, evit merka an hent d'an oll

dud santel hag a c'hounezo ho c'hurunen, epaf ar revolution, en eur verval var ar chafot. (1).

Taolet oa bet er prizoun da vis eost 1792.

He brizoun oa eun douribel. En douribel-ze oa peder gambr an eil azioc'h heben. Er gambr en traon, oa lakeat he c'hoar hag ar plac'hez. E kreiz edo ar Rouanez hag he bugale. Ar Roue oa lakeat er gambr a zindan an doen.

Da genta, ne oa ket great d'hezo kalz a boan. Ar Roue hen doa kavet, en eur c'horn, levr Imitasion Jesus-Krist, levr an eneou glac'haret. Lenn a rea, bemdez, ennahan. Bemdez, ive, e rea skol d'he vugale. Lezet e vije da bournmen epad eun heur, bemdez, en eur vali, hanvet bali ar guez kistin. Mez na elle ket mond deuz ar vali-ze. E pep penn oa lakeat tud da ziwall anezhan.

D'an naontek a vis eost 1792, e teujer da lenn d'hezan eul lizer aberz an Assemblee Legislative da lavaret kas kuit, dioc'h-tu, he oll mitizien.

En ho leac'h, oa lakeat da zervicha ar Roue, unan hag a reat Tizon anezhan. He c'hoeg oa lakeat, ive, assamez ganthan. Ho daou oant gwall dud. Mez eun all oa lakeat, c'hoaz, hag oa goasoc'h. Atao, e vije o kouch var ar Roue hag he famili. Hennez oa eur c'hoz tam kemener hanvet Simon. Ober a reaz muia ma c'helle a boan d'ar paour-keaz prizounieren. Skriva 'rea var ho c'hrampon a bep seurt traou bris. Eun devez, e verkas var gambr ar vugale ar geriou-ma : « Bleizibihan da grouba arbarz ma teuint da zibri ar bobl. »

* * *

Ar Roue hen devoa mall da velet an Assemblee nevez o tond. Esperans hen doa da gaout diganthi muioc'h a frankis. Mez siouas ! ar Gonvansion hanvet d'ar sez var-n-ugent a vis guengolo, a lavaraz, dioc'h-tu, en devez kenta, n'oa mui Roue. Hag e kreiz an noz, a bep seurt tud fall a deuaz da grial kement-ze dirag prenestou ar prizoun. Ar Roue oa kousket. Mez he c'hoeg hen devoa klevet. Konta 'reaz d'he goaz pa deuaz ar mintin : —

(1) P. de la Gorce, T. II p. 199.

« Mad, eme ar Roue, Doue hen doa roet d'in ar rouantelez. N'oun ket bet eurus ganthi. Va sujidi a lamm divar va fenn va c'hurunen a roue. Ma velan Bro-C'hall eurus, ne en em glemmin tam. »

Prest goude oa lammet diganthan he gleze hag he gurunen. Kaset oa da eun douribel all, pell diouz he c'hoeg ha deuz he vugale. N'oa mui lezet, ganthan, na levr, na liou, na paper.

Goulskoude, tud a galoun a eseaz tenna ar Roue deuz he brizoun. Mez na cheljond ket dont a benn deuz ho zaol. Hag ar Roue oa muioc'h diouallet abalamour da-ze.

Er memez mare, ar broiou all a reaz brezel da Vro-C'hall.

Ouspenn-ze, ar veleien vad, kuzet er vro, a zarmone, goasoc'h-goz, eneb al lezennou fall. Arc'hant paper oa bet great. Mez an dud n'ho doa tam fizians er paper-ze. hag a guze ho hed kentoc'h eget he gas d'ar marc'hada. Ar beach'h deuz an traou-ze oll, a gueze var Louis XVI.

Robespierre a c'houlennas ma vije lakeat d'ar maro, dioc'h-tu. « Ar roue, a lavare, a rank mervel, mar ho peuz c'hoant e chomfe beo hor bro ! »

Evelkent, n'oa ket lakeat d'ar maro, en devez-ze. Da genta oa great, varnhan, eul lastez barnedigez. Mear Paris, Cambon, a ieaz da gerc'hat anezhan d'ar Gonvansion. En em zifeni a reaz he unan. Tamallet da vez lakeat goad tud Bro-C'hall da redrek, e lavaras : « Nann, kement-se n'eo ket guir. »

Daou alvokat a gemeras ar garg d'hen difenn. Unan anezho a reat Malesherbe anezhan. Mond a reaz d'ar prizoun d'en em glevet gant ar Roue. En eur ziguezout n'oa ket kredet he furcha. — « Tremenit, oa lavaret d'hezan, rag c'houi 'zo eun den honest. Na gasfoc'h ket sur, d'ar roue netra evit en em laza. » — « Ar Roue, eme Malhetherbe, n'eo ket eur paian. Feiz hen deuz hag he feiz a zifenn outhan en em laza. »

* *

Pa deuaz deiz ar varnedigez e kavaz c'hoaz eun diennour var behini na elle ket kounta. De Lanjuinalais, hag

hon deuz komzet anezhan diaraog, a c'houennaz ma vije barnet ar Roue ervez lezennou ar vro. — « N'eo ket deoc'hui d'he varn, a lavaraz da dud ar Gouvansion. C'houi a zo bet oc'h unan o skuil ar goad a rebechoch d'hezan. Ne ellit ket beza tamallerien ha barnerien assamez ! »

Mez Robespierre oa ar mestr er Gouvansion. D'an deiz merket evit voti maro ar Roue e reaz lezel er meaz deuz ar prizouniou kement lampoun fall oa enno. An dud fall-ze oa lakeat en dro d'ar gambr ma edo enni ar Gannadet. Dre ma teue ha dre ma tremene ar Gannadet e krient : « Pe he varo pe da hini ! »

Robespierre a reaz eur brezegen evit goulen maro ar Roue. Dioc'h-tu, goude, oa lakeat voti. Seiz kant hanter kant oa er Gouvansion. Tri c'chant unan ha triugent a votas evit ar maro. An diveza a roaz he vouez evit goulen kement-se oa an dük d'Orleans, kenderv-gompez d'ar Roue. Eun all, deuz Breiz-Izel, a votas ive evit maro ar Roue : hennez oa Audrein, vikel-vras Guenet, deuet diavezatoc'h da veza eskob e Kemper.

Tri devez, goude, d'an unan var-n-ugent a c'henver, ar Roue a diez beza dibennet.

Araog mervel e c'hellaz guelet he c'hoeg. An eil a en em strinkas etre divreac'h egile. Lezet e oant eur pennad assamez.

Pa deuaz ar mintin, ar Roue a glevas an oferen hag a communias. An aotrou de Firmond eo a oferenas, er prizoun.

Santerre, an hini oa e penn soudardet Paris, a deuaz da gaout ar Roue. « D'am c'herc'hut oc'h deuet eme Louis XVI. Gortozit eun tammik, aze. Bremaik, e maoun prest. »

Neuze, e serraz dor he gambr hag en em daolaz d'an daoulin dirag he govesour. — « Va zad a lavaras, echu eo oll. Roit d'in, c'hoaz eur vedh, ho pennoz, evit ma c'hellin kaout kaloun beteg ar maro. »

Treuzi 'reaz kear Baris evit mond d'ar maro en eur lenn pedennou e brevier he govesour. Diguez et kenver ar c'hillotin, e pignas var ar chaffot hag e lavaras gant eur vouez krenv : « Mervel a ran eb beza tamm kabluz

var ar pez a damaller d'in. Pedi a ran Doue da jom eb kastiza Bro-C'hall abalamour d'am maro. »

An dud a gomanse skrija. Santerre hen doa mil aon na deujent da c'houlen buez evit ar Roue. Lakaat a reaz an taboulinou da roul. Ha mui, neuze, n'oa klevet mouez Louis XVI.

Tri bourreo a dosteaz, kerkent, evit diviska ar Roue. Horta a reaz anezho hag ec'h en em ziviskas he unan.

« Ar yourrevien a fellaz d'hezo liamma he zaouarn, — Biken, a lavaras. — Eo, eme he dad kovesour : Jesus i've a zo bet liammet. — Ah ! ia, guir eo. » Hag en eur zevel he zaoulagad varzu an Env, e roaz he zaouarn evit ma vijent staget adrevn he gein.

Kerkent, oa astennet var ar planken. Kountel ar c'hillotin a guezas ; penn ar Roue a ruillaz ha tud Paris a griaz leiz ho c'hornailien : « Bevet ar Republik ! » (21 janvier 1793).

Pa deuaz da Vrest ar c'helou deuz maro Louis XVI, an dud oll oa sebez. Var kalz tiez oa sarret kloz ar stalaou. Lavaret ho pijet great oa ar gear oll e glac'h. Brestis ho doa an esperans, atao, da velet tenna he c'haloud digant ar Roue mez oll e kavent oa kalz beza he lakeat d'ar maro !

* * *

XIX

Paotred ar Menez hag ar Girondined. — Gouarnourien ar Finistere en em zav a eneb ar Gouvansion. — Oll int taolet er prizoun. — Landerne kear benn an Departamant.

Lampounet Paris, abaoue pell amzer, a gase an traou en dro, e Bro-C'hall. Lakaat a reant, ervez hon deuz guelet, kannadet al Legislativ d'ober al lezennou a grient. Dalc'hmad, er Gambr a vije kelc'het ganthro.

E meur a zepartamant, koulskoude, an dud a gave oa great re, beteg neuze. Dibab a reont evit an assemblee nevez tud a urz vad, tud muioc'h leal, tud ha ne garjond ket skuil ar goad.

Mez Paris, hag eun triugent departamant benag, a gasas d'an Assemblee nevez, tud disakr ha digaloun hag a felle d'hezo kerzet dre ar memez hent ma oa kerzet dreizhan, beteg neuze.

Er giz-se, en em gavas er Gonvansion, daou rum tud,

Ar Revolucionerien oa hanvet paotred ar Menez abalamour ma oani var an huela bankou deuz ar gambr. Ar vistri ganthro oa Danton, Robespierre ha Marat.

Ar re all a reat anezho ar Girondinet, abalamour an darn-viau deuz outho oa deuz departamant ar Gironde. En ho fenn oa Vergniaut ha Condorcet. (1).

Bemdez, koulz lavaret, e vije sinkan etrezhio. An eil loden a glaske kabestra heben.

Kannadet departamant ar Finistere oa efouez ar Girondinet. Abalamour da ze, district Brest a c'houennas kas eur vataillon da Baris evit beza prest da zifenn ar Girondinet ma veze red. (9 genver 1793).

Ar vataillon-ze a ieaz deuz Kemper, e fin mis genver. En he fenn edo Le Hir ha Trouille, offiserien ar garde-nationale ; en ho zouez daou gonsailler deuz an district, Mérienne ha Moulin.

E mis c'huevrer, koulz lavaret en eur ziguezout, ho doa tro da zifenn ar Girondinet. Marat hen doa lakeat revolutionerien Paris, d'ar c'huec'h var-n-ugent a vis genver, da laerez ar magazinou evit kaout leac'h da damall ar Girondinet ha da gueza varnho. Bataillon ar Finistere a daolas kuit al laeron.

Divezatoc'h, d'an dek a vis meurz, e savefeaz d'ar Girondinet ho buez. Oll e lient beza lazet, epad an noz. Hailloñet Paris, galvet gant Danton ha Robespierre, a dlie diguezout da zek heur hag ober d'hezo ho stal. Mez ar ministr, Beurnonville, hen doa klevet eun dra benag. En em lakaat a reaz e penn bataillon ar Finistere hag e teuaz eaz a benn deuz lampounet Paris.

(1) Tresvau du Fraval, I. 466.

Ar Girondinet, kaer he doa ar gostezzen all ober, a jomas atao, ar vistri. Er gis-ze, oa beteg an daou a vis even. Mez, neuze, Danton hag he gamaradet a c'halvaz pevar ugant mil den deuz Paris da zond epad an noz, d'an ti ma tlie enhan, en em voda kannadet ar Gonvansion. Ho sounj oa laza pe da viana teuler er prizoun ho oll enebourien. Mez ar Girondinet a zantaz c'huez fall hag eleac'h dont d'ar Gonvansion a ieaz da guzat da di ho c'hamaraded. O velet ho doa manket ho zaol, lamponet Paris a lakeaz, en nosvez-ze, ar Gonvansion da zougen e vije taolet, er prizoun, daou vinistr hag unan ha tregouez deuz ar Girondinet. (1).

Etouez ar re oa kondaonet, neuze, oa daou gannad deuz ar Finistere : Kervelegan ha Gommaire.

Ar gannadet oa da deuler er prizoun, a ieaz dre gement korn Bro-C'hall, da gounta ar pez oa diguezet. Dre oll e savet a eneb Paris. (2).

Departamant ar Finistere a gasas eneb d'hezi pevar mil den hag oa en ho fenn Boutibone ha Danguy des Dé-serts, ofiserien ar garde-nationale. Tremen a reont dre an Normandi. Ho sounj oa en em glevet gant an Normandet evit miret deuz tam bevans da vond e kear Paris ha da gemeret anezhi, dre an naon.

Hanter-kant departamant benag a rea ar memez tra. Ar Gonvansion a gemeras aon. Dougen a reaz eul lezen, hag a lakea « e vije kemeret evit treitourien d'ar vro, kement hini a zo e karg hag a ro he sinatur evit lakaat eul loden deuz Bro-C'hall d'en em zevel eneb heben. »

Den ne argilas evit-se, Gouarnourien ar Finistere nebeutoc'h eget ar re all. Mez kaer ho devoa, ar Revolucion a deuaz da veza ar vestrez. Soudardet ar Gonvansion a deuaz a benn deuz an dud savet a eneb d'hezi, e Parcysur-Eure, d'ar 15 a vis gouere 1793.

Neuze, n'oa hars ebet mui. Dougen a reaz lezennou deuz ar re falla. Ha d'an naontek deuz mis gouere, e c'hourc'hemennas teuler, er prizoun, oll gouarnourien ar

(1) Le Vot, Terreur à Brest, 88.

(2) Tresvau, p 466.

Finistere, « abalamour ma ho doa taolet dismegans, var kannaded Bro-C'hall. »

En ho leac'h, evit kas an departamant en dro, oa la-keat ar pez a hanvet « eur gomision administrative » hag oa ennih unan deuz konsail peb district. Ar c'houarnourien nevez-ze, ho doa urz da vond da Landerne da ober ho labour, rag Kemper oa bet « saotret gant ar gouarnourien koz. » N'oa ket lezet, zoken, he hano ganthi. Iviziken, oa hanvet Kear-ar-Menez-var-Odet.

Ar gouarnourien koz a zounjas da genta e c'heljent ameni ar Gonvansion en eur c'houlen pardoun. Skriva'reont eta d'hezi, d'ar bevar var-n-ugent a vis gouere, evit lavaret ho doa keuz d'ar pez ho devoa great.

Mez siouas ! Royou-Guermeur ha Perrin a labouraz eneb d'hezo. N'ho doa pardoun e-bet. Neuze, gouarnourien ar Finistere a ieaz, anezho ho unan, d'ar prizoun, lod da Landerne, lod da Geraez, lod da Vontroulez, lod da Gemper ha lod da Vrest. Goudeze, oant bet dastumet, assamez, ha kaset da Roazon. Mez pelloc'h e oant klozet holl e Kastel Brest, d'an dri var-n-ugent a vis c'huevrer 1794. (1).

XX

Freuz er Finistere. — Lannilis, Plougerne ha Kastell var zao. — Emgan Kergidu.

E derou ar Revolucion, ar gouarnamant he doa lakeat embann ar pez a hanve Guiriou an Dud : (Les Droits de l'Homme). Etouez ar guiriou-ze, edo hen-ma :

(1) Le Vot, Brest pendant la terreur. 312.

« An dever ar santela hen deuz an den da ober, eo en em zevel a eneb ar re a zo deuz her gwaska. »

Evit guir, tud Breiz-Izel oa kalz gwasket d'ar mare-ze. Tennet oa digantho ho beleien hag a garient, laeret oa madou an ilizou hag oa d'hezo evel ma hon deuz lavaret ; kresket oa kalz an taillou. Ho ed, ho aneveled a rankeat da rei koulz lavaret evit netra. Mez ar pez a lakeaz anezho da egari muia oa al lezen great evit sevel ho zud iaouank da vond da zoudardet. N'ho doa ket, beteg neuze, kuiteat ho c'harter, hag e c'houennet digantho, mond a bell, da zervicha ar c'houarnamant.

Bro Leon a nac'has a genn plega d'al lezen-ze. E tri leac'h, dreist oll, oa sounjet stourm deuz ar c'houarnamant : Plabennec, Lannilis ha Kastel.

D'al lun, trivac'h a vis meurs, persoun intru Plabennec, Jacques Le Cail, ha Bergevin, an hini oa deuet da lakaat sevel an tenn, ho doa ranket tec'het a dreuz ar parkeier. Er parreziou tro var dro, beteg Sant Servez ha Landerne, oa bet sonet kloc'h an tan gwall. An dud a deue leun an hentchou da Blabennec. Gant lod oa fusuilou gant lod all freillou, freier houarn ha bizier.

District Brest a gasas eneb d'hezo tri c'chant soudard hag eur pez kanol. Mez, Leonis, ar re ho doa fusuillou, en em lakeaz adrenv ar c'bleuziou, hag en eur redek deuz an eil kleuz d'egile, e rajond eun drouk spoutus d'ar zoudardet-ze.

E Lannilis, d'ar memez mare, oa ive stourmad. Deuz Plougerne, Guitalmeze, Tremenac'h, Ar Vourc'h-Venn, Plou-vian ha parreziou all, oa diredet tud.

District Lesneven a gasas kant hanter-kant soudard, a eneb d'hezo. Mez petra oa an dra-ze eneb tud e kounnar ?

Koulskoude, deuz an eil leac'h ha deuz egile e teue da Vrest ar c'heleier ar falla. Konsaillerien an district on nec'het maro. Eurusamant evitho, ar jeneral Canciaux a

deuaz var ho sikour. Mond a reaz gant daou c'chant soudard ha tri bez kanol var an dud ravoltet. En eur redaden ho lakeaz oll da blega. Tapout a reaz seis ugant pri-zounier. Ha goude beza lezet soudardet evit beilla var an tan a verve c'hoaz, dreist oll e Plougerne, Guineventer, Plouzeniel, Guisseney, Kerlouan ha Guitavede, e teuaz gant pemp kant soudard all da jom da Landerne evit gellout, ac'hano, sailla easoc'h var al leac'hiou ma vije red. (1).

Dond a benn deuz Kastelliz oa bet eur c'hoari all.

An tennadek d'ar zort oa deiziadet evit ar bevarzek a vis meurs 1793. Lakeat oa hen ober en iliz ar Fransiskanet.

D'ar mare merket, n'oa diguezet nemet eun nebeudik tud. An daboulin oa lakeat da vond en dro dre ar ruiou. ha forzik deuz kear a zeuaz pelloc'h evit ober an tenn.

Mez al labourerien douar, ar c'halz anezho, a oa chomet e kever kloued ar Gernevez. Mond a rajor beteg enno evit lavaret d'hezo dond. — Ia, emezho, ni, ielo laouen da soudardet, ma vezomp lezet en hor bro.

A nebeudou, meur a hini oa deut d'an iliz. Sioulik awalc'h e zea, zoken, an traou, pa ziguezaz eur vanden dud vezo. Ar re-ma a en em lakeaz da grid ha da skei kement, ma rankas an oll mond er meaz.

An tenn oa, neuze, deiziadet evit ar c'huezek a vis meurs, da eiz heur, deuz ar mintin.

En aon na zavche freuz adarre, oa galvet da Gastel soudardet deuz Montroulez. Diguezout a reont d'ar bemezek a vis meurs, da bemp heur deuz ar mintin.

E Kastel d'ar mare-ze, an traou oa didrouz brao.

An aotrou Denmat, hanvel evit ober an tenn e district Montroulez, assamez gant daou all : Pinchon hag Homon, a ieaz dre ruiou kear hag a gasas, er c'heriadennou tosta, da velet penaouz oa troet an dud.

Hag evel ma kave d'hezo n'oa danjer ebet, e skri-vond da Vrest, d'ar re oa o telc'her leach' ar Gonvansion,

evit lavaret d'hezo oa, e Kastel, pevar c'chant soudard, hag oa awalc'h anezho eno, p'e guir d'ar mare n'oa freuz ebet.

En devez-ze, tud konsail munisipal Plougoulm a deuaz da lavaret e vije diez brao ober an tenn en ho farrez. Er memez amzer, ar sitoyan Le Bihan a gemennas na ellet ket dont a benn da lakaat Plouenanis da blega da lezen ar zort.

Pavar archer oa roet d'hezan evit he zikour.

Mez paotred iaouank Plouenan na fellaz d'hezo, morse, tenna d'ar billet.

D'an devez varlerc'h, d'ar c'huezek a vis meurs, e teuer da lavaret e zo labourerien douar, a vanden, o tond varzu Kastel deuz kostez Plouenan. Ar jeneral Canclaux a gas en ho eneb tri c'chant soudard. Ingala 'ra he dud, var an hentchou dre ma teu, ha gant hanter kant soudard, e za da iliz Plouenan. Eno e c'halv dirazhan ar mear ha prokureur ar gommun. Ho daou e prometond, e vezoo savet an tenn a benn an deiz varlerc'h, ma kar kerzet kuit, gant he zoudardet.

En deiz-ze, pa oant dizroet, Kastellis ho doa tennet d'ar zort, dija.

Mez, deuz Plougoulm, kelou ebet. Homon ha daou archer a ieas beteg eno, d'ar zeitek. Esa a reont lakaat Plougoulmis da blega. Ho c'hemerout a reont dre gaer, dre rusder : gounid ebet var ho c'haloun. An oll dud iaouank a lavar, atao, nan. Ha d'an naontek a vis meurs, an aotrou Denmat a skrive : « O veza ne ellomp ket dont a benn deuz Plougoulm dre gaer, hon deuz lakeat kas di, varc'hoaz, tri c'chant soudard hag eur pez kanof. Dre aon, marteze, e plego. »

Mez n'ho doa ket amzer da ober ar pez a ioa en ho mennoz.

D'an naontek, deuz an noz, tud ar c'houarnamant, e Kastel, oa var ar mare da veza bet trech'het, gant labourerien douar, diredet deuz ar parreziou tosta.

Setu ama, ar pez a gountas ar sitoyan Guillier, unan deuz gouarnourien ar Finistere, da zirectoire an Departament divar benn an abaden-ze. — 22 meurs 1793. — E berr-gomzou e lavarin deoc'h, e teuaz dimeurz da noz, naontek deuz ar mis, var dro teir pe beder heur, eul la-

(1) Le Vot: Prest pendant la Terreur. p. 71

bourer douar da lavaret d'an ti kear e oa e kever Kastel eur bern tud, armou ganho.

» Dioc'h-tu, ar c'honsail municipal a reaz taboulinat. Pephini a grogaz en he fusuil. Mez dija, ar brigantet oa deuet e ru *Kroaz-al-Lin*. An tri gomiser, Denmat, Pinchon hag Homon a redaz eneb d'hezo e penn Grenadourien ar C'halvadoz ha kanolerien Montroulez.

» Ar briganted a denne varnho. Hor pez-kanol a responce d'ho zennou. Epad eur pennad ar poullr a strakas-hag ar bolojou a fic'has. Ar briganted evit tenna dizanjerusoc'h a en em guze e pleg ar ruiou. Ha soudardet ar C'halvadoz, strafuillet oll o velet o kueza daou gommendant hag eur c'hanolier, a en em dennaz, en eur ru zall, e kichen an ti kear. Eno, ec'h en em lakeont da dennaadarre, ha pelloch' ar briganted a rankas tec'het.... Mez pemp deuz hon tud a zo bet lazet ha tregont benag, pis-tiget.

» Ar gomiserien a c'houleñnaz digant Montroulez soudardet, munisionou ha bevans... Redet a reont dre gear evit lakaat ar peoc'h. Kredi a reant beza deuet a benn d'hen ober pa deuaz pevar soudard da jacha ar mear var al leur gear en eur lavaret oa ezom anezhan, eno. Kerkent ha ma oa diguezet e roont d'hezan taoliou sabren. Eurusamant tud all a deuaz var hezikour. Mez kaset oa leun-c'hoad d'he di

« Kement-se a dremene d'ar meurs da noz.

» D'an deiz varlerch, mear Plougoulm ha daou ofisier municipal oa deuet da lavaret oa bet tennet d'ar zort en ho farrez. Mez var bouez ober d'hezo gouleñnou, hō doa amzavet, oa bet ar barrisionis en emgan, en devez araoag. Taolet int bet er prizou.....

» Ar merc'her oa bet didrouz awalc'h hag ar iaouive, zoken, betek peder heur. Er mareou-ze e tiguezas eun den hag a lavaras oa tud o tond, leiz an hent, deuz kostez Lesneven. Dond a reant varzu kear hag, evit an doare, ho m'ennoz oa troc'ha ar pontchou, dreist oll, pont al lenn, tri c'hart leo ac'haleñ.... Eneb d'hezo oa kaset daou c'hat soudard hag eur pez kanol. An dud-ze a droaz krenn, neuze, hag a ieaz varzu Berven, Sant-Nouga ha Treflaouenan...

» An noz a zo bet eb trous. Mez er mintin-ma e zo diguezet, daou varc'hadour kezeg hag a lavar beza guelet, var hent Lesneven, demdost da Sant-Nouga, labourerien douar ganho fusuillou ha traou all danjerusoc'h c'hoaz. Beza oant eiz mil den benag. Ho banden en em astenne var an hent, hed eul leo, da viana. Ho c'hoant, mezaon, a zo en em deuler var Lesneven, evit tenna deuz ar pri-zoun, mear Plougoulm hag he gamaraded.

» Neuze hon deuz kaset da Vontroulez da c'houlen pemp kant soudard ha daou bez kanol. Kaset hon deuz, ive, eun all beteg ar jeneral Canciaux evit he bedi da zond var hor sikour ha da gas da netra ar pemp pe c'huec'h parrez ravoltet. E penn an dud-ze e ma, a leverer, an aotrou Bollore de Kerbanalec. *

* * *

Koulskoude, an traou a ieaz e Bro Kastel var falla, bemdez. Ha d'ar bemp var-n-ugent a vis meurs, Guillier a skrive adarre da Gemper : « Eleac'h guellaat, hor stad a oasa. Ha ma na chellit ket, en departamantchou tosta hag e kantonou Kerne, dastum soudardet awalc'h evit plega ar ravolt a zo dre ama, hon deuz aon na ve kollet evidomp al loden-ma deuz Bro-Leon.

» Ar jeneral Canciaux a dlie diguezout, hirio. En em glevet mad oamp gantha, evit mond var barreziou Plouescat, Sibiril ha Plougoulm. Mez o veza klevet e zo trizek parrez o tond var Gastel, ar jeneral hen deuz kemennet d'eomp, eleac'h dont da c'hortoz an enebourien e kear, e kav guelloc'h stourm outho, var ar meaz. Lavaret a reaz eta, mond gant pevar c'hat soudard ha kommandant ar C'halvadoz, da c'hortoz anezhan da Bont Kergidu, kas ganeomp eur pez kanol, koat ha labourerien evit ober, a nevez, ar pont-ze hag oa bet diskaret.

» Mond a rajenib, ar sitoyan Pinchon, komiser e Montroulez ha me, var dro nav heur hanter. Ganeomp oa daou c'hat soudard deuz rejimant ar C'halvadoz, triugent deuz garde nationale Montroulez, pevar gar leun a dreustou ha bevans evit pevar devez. Kerzet a reomp, buhan, varzu ar pont. Mez, a veach hon deuz

great eul leo, ma tiguezaz varnhomp eun arme hag hor golo a dennou. Stourm hon deuz great gant nerz-kaloun. Kement a reomp ar run edo hon enebourien, varnhi. D'hon heul e chachomp hor pez kanol. Ganthan, e lezomp tri denn. Daou anezho, a gav d'eomp, ho deuz great kalz drouk etouez tud Kerbanalec. Deuz hon c'hostez hi a denne gant fusuillou.....

» Ar stourmad a bade abaoe eun heur pa deuaz ael ar pez kanol da derri. Ha neuze, hor c'hartouchennou oa devet oll, dija. Mall bras hon doa da velet ar jeneral o tiguezout.

» Ar pont oa a veac'h dresset, ma velomp he zoudardet o tond, varzu enhan, hag o sini argad.

Ar gwel deuz hor breudeur a ro d'eomp nerz-kaloun. Lavaret a reomp d'hezo mond d'an dud ravoltet gant armou guen. Er giz-ze, e lazont kalz hag ar re all, pa veljond, a dec'has.

» Mez epad ma teue ar jeneral da veza treac'h, ni na ellemp ket ober ar memez tra. En despet da nerz-kaloun hor zoudardet, niver an enebourien a greske, atao, en dro d'eomp. Kemen a reomp d'ar jeneral dond en tu ma edomp. Mez, da genta, na grede ket tremen ar pont. Rak sounjal a rea mond da loja da Lesneven hag hen doa aon na vije troc'het an hent outhan. Pelloc'h, koulskoude, e teuaz d'hor c'haout. Neuze, ar stourmad oa stard, e pep tu. Goude poan awalc'h, hor grenadourien hag hor fusuillerien a chell mond er parkeier. Eno, e lazont kement den a bakont rag ne fell ket d'hezo ober prizoueren. Ar pez kanol, ive, a ra eun dismant mantrus. Tennen a vije ganthan, var an tiez hag ar granchou. An dud oa spourouet oll hag a dec'he.

» Var dro peder heur oa echu. Ar jeneral a noaz urz da vond oll da Gastel. »

Ar parreziou oa en em zavet, ne glaskjond ket enebi mui.

D'ar zeiz var-n-ugent a vis meurs, ar peoc'h oa simet etre ar jeneral Canclaux ha Guitevede.

Dek tlevez, divezatoc'h, Plougerne, Tremenac'h, Guivinenter, Plouzeniel, Guisseny, Kerlouan, Kerniliz, Lanarvily, Sant-Fregan ha Sant-Servez a gasas kannadet, da Lesneven, da en em glevet gant ar jeneral evit kaout ar peoc'h. An emgleo oa great var bouez kement-ma : 1° Tud ar parreziou a roio ho fusuillou ; 2° A benn tri devez, an tenn a vo savet ; 3° ar parreziou a baeo an oll dispignou, great evit kas soudardet a eneb d'hezo ; 4° Pep parrez a roio da gomiserien ar c'houarnamant, hano ar re a zo bet e penn ar freuz ; 5° ar c'heier a vez diskenet deuz an touriou ; 6° pep parrez a roio pevar den, e guesti.

Ar re oa bet e penn ar freuz hag oa bet tapet, oa kastizet, en eur fesoun skrijus. Eul lezen great d'an naontek a vis meurs a lakea e vije kondaonet d'ar maro, kement hini a vije kavet armet eneb ar vro. Ervez al lezen-ze, oant oll barnet.

D'an dregont a vis meurs, komiserien ar c'houarnamant a skrive deuz Kastel, da zirectoire an departament : « N'hon deuz gillotin ebet ama, nag e Montroulez. Goulskoude, e ve mad dibenna, er c'charter, unan benag evit spounta ar re all. E Lesneven e zo eur c'hillotin. Ne goustfe ket ker digas anezhi beteg ama. »

An tribunal kriminel a ieaz da Vrest, da Blabennec, da Lesneven, da Gastel ha da Vontroulez. Eur c'hillotin oa deuz he heul ha soudardet ive. Kerkent ha ma vije barnet an dud, ar pennou a vije troc'het.

Er giz-ze, oa lakeat d'ar maro, d'ar bevar a vis ebrel, Jean Pedel, hostiz er Relecq, ha d'ar bemp, François Guiavarc'h, labourer douar deuz Kerroz e Guipavas. — D'an nao deuz ar memez mis, da c'huec'h heur deuz an noz, oa barnet e Brest, an aotrou Barbier, mear Guitalmeze : dioc'h-tu oa dibennet. — Divezatoc'h, d'an dri var-n-ugent, oa lakeat d'ar maro, e Lesneven, Jean Prigent mear Guitevede.

Ar parreziou ho doa bet guall sommou da baea. N'oa lezet gantho nemet peder heur var-n-ugent evit rei ho arc'hant. Setu ama ar goumpit merket evit pephini :

Plougerne ha Tremenac'h, uneg mil lur ; Guivinenter, nao mil lur ;

Plouzeniel, sez mil lur ;
Guisseny, sez mil lur ;
Kerlouan, pemp mil lur ;
Kerniliz ha Lanarvily, pemp kant lur ;
Sant-Fregan, daou c'chant hanter-kant lur ;
Sant-Servez, daou c'chant hanter-kant lur ;
Plouenan, daou vil lur ;
Plouvorn, trizek mil lur ;
Plougoulm, trizek mil pevar c'chant hanter-kant lur ;
Sibiril, naø mil lur ;
Guitevede ha Sant-Nouga, trizek mil c'huec'h kant
daou lur ha tregon ;
Treflaouenan, c'huec'h kant lur ;
Plouescat, c'huec'h mil lur ;
Cleder, trizek mil pevar c'chant hanter-kant lur.

* * *

XXI

Pennou ar veleien lakeat e gwerz. — Al lezen eneb
ar re a guz beleien. — Freuz dre ar parreziou. — Al le-
zen evit diskuill mignouned ar veleien hag an noblansou.
— Ar veleien e Kastell an Taro.

Dirag al lezennou divarn oa bet great, eun niver bras
a veleien ho doa kuiteat ar vro.

Evelkent, unanou benag a jome, c'hoaz, dre ar par-
reziou. Kristenien vad, kerent aliez, mignouned, ive, a roe
d'hezo digemer.

Mez an dud oa e penn ar Finistere, oa adarre, eb
dale, o verka d'ar c'houarnamant ar fesoun da zond a
benn deuz ar veleien-ze.

Kerkent hag an drivac'h a vis eost, ho doa lakeat e
vije roet daouzek lur ha triugent da gement hini a deuje
da lakaat an dorn var eur belek ha n'hen dije ket touet.

Divezatoc'h, d'ar c'huec'h a vis genver 1793, e rejond
al lezen-ma : « Konsail ar Finistere a c'hourc'hemen, ma
ve kavel mad gant gouarnamant ar vro : 1° e vo roet
eur pris a gant lur, da gement hini a bako eur belek ha
n'hen deuz ket touet ; 2° ar veleien-ze a vo kaset da Gas-
tel an Taro ha goudeze, d'ar Guyane ; 3° ar re ho devezo
lojet beleien a vezо lakeat er prizoun ha konsail an De-
partament a c'houlen ma vezint dalc'het, eno, epad dek
fioaz ha ma vo lakeat da bep hini anezho nao c'chant lur
amand. » (1).

D'ar mare-ze, e Plonevez-ar-Faou oa beach'h dija, var
ar veleien. Eno oa kuzet an aotronez Le Guen, Keren,
Guevel, Laffeter, persoun Plonevez ; Guyomarc'h, Auffret,
Le Du, Mevel, Le Gall ha Lallouet, beleien deuz Colorec ;
Plassart ha Joncourt, deuz ar C'hloastr.

Archerien oa deuet d'ho c'hlask, mez ober a rajond
tro venn. Rag ouspenn ma oa diez diguezout, var beleien
hag a jenche ti, bemdez oant diouallet mad gant oll Blou-
neveziz hag ho mear Le Page he hano.

Ha district Kerazez, egaret neat, o welet oa, emezhan,
kollet parrez Plonevez gant ar veleien n'ho deuz ket touet,
a lakeaz e zaje soudardet d'ar barrez-se.

Kement-se a zigueze d'an unek a vis genver.

Prest goude, d'an dek a vis c'huevrer, pevar archer
deuz ar C'hastel-Nevez, o veza klevet e lavare an aotrou
Lallouet an oferen e Collorec, a ieaz d'i, eur zulvez. Di-
guezout a reond var dro dek heur. Eleiz a dud oa er
bourg o c'hortoz an oferen. Mez pa oa guelet an archer-
ien o toad e zajet da gemen d'an aotrou Lallouet. N'oa
oferen ebet. Pell dioc'h eno. Kloc'h an tan gwali oa so-
net. Tud a deuaz, deuz a bep leac'h. Krial a reond :
Lamomp 'ta varnho. Pelloc'h e tiguezaz ar mear, proku-
reur ar barrez hag eur c'honsailler munisipal benag. Kas
a reont ar pevar archer d'ar gear.

E kostez Briec ne dea ket guelloc'h an traou. Er bar-
rez-se, oa ive daou velek kuzet.

(1) Documents, II. 231.

An aotrou Jacquer, kure Gourin, oa e karter Lango-
len e ti he gerent. Tapet e oa. Mez eur bern tud a zire-
das da esa hen diframa deuz a dre daouarn an archerien
hag ar re-ma na c'heljond he gas ganthro da Gemper,
nemet en eur lezel tennou pistolen. (13 genver 1793).

Eur mis benag, goude, douanerien oa e tiwall bord
ar mor, e Trefeuuntek, e parrez Plounavez-Porzay. Eno
e velfond eun den o lenn. — Pe hano ho peuz? a lavarjond
d'hez.

Mez hen a en em lakeaz da zisplega d'hezo ar pez a
lenne. Neuze e tapond krog ennhan evit he gas da gaout
Guillaume Petibon, mear Plounavez. Hag eno, e tiskleriaz
aoa Yves Pennaneac'h, ganet e Kerneguen e Brie. Ne an-
zavas ket, evelkent, oa personn Meylar. Mez evit ober
goab anezho e lavaras ne guie ket a c'halleg, ne zougo
ket kokarden ar Republik ha ne oa bet, morse, o klevet
oferen eur belek touer. (1).

Konsail district ar Pount a oal-gase, evel kustum, ar
veleien. Kerkoulz personn intru Landudec a vire outhan
gousket. « Karget o'ch, a skrive d'hezan, d'an daou-
zek a vis kerdu 1792, karget o'ch da zigas ar peo'ch.
Mez ne elloc'h, morse, dont a benn d'hen ober ma na
glozit oll ar veleien n'ho deuz ket touet hag ar re a zo
a du ganthro. Tud Guilers na fell ket d'hezo beza staget
ouz Landudec. Hag oll, bep sul, e zeont d'an iliz da gana
an Introit, ar Gredy hag ar Gloria, ha goude kreisdeiz,
ar gousperou penn-da-benn. D'eoc'hui eo da drocha ar
pleg fall-ze. (2).

Beleien Pouldreuzik a zo chomet er vro hag a ra
eun drouk spoutous. Bep sadorn e kouskond e Keralever.

Ar re a zo ar muia egaret e Guiler eo : Le Brenn,
mear, Lan Stephan hag he vab Jacquez, Guillaume Stéphan
deuz ar bourg, Jacquez Lucas ha Jacquez Stephan, ar
c'hanner hag ar c'hure. Ar re-ze, ne fell ket d'hezo, a briz
ebet, e ve staget Guilers ouz Landudec. Ha kalz a dud a
dro ganthro, zoken, deuz ar barrez-ma. Hastit buhan-ta,

kregi ennho, pe dizale, e vezin va unan o kana an oferen-
bred, em iliz parrez. »

Er mis-ze, an aotrou Herpin, kuzet e ti he dud e Pou-
david, oa kemeret ha kaset da Gemper. Mez eleach'h all
ne oa great koulz lavaret netra.

Ha d'ar zeiz a vis c'huevrer 1793, Coroller a skrive,
adarre, da zistrict ar Pount : « Beleien ha n'ho deuz ket
touet, deuz parreziou Pouldreuzik, Plozevet ha Lababan
a gendalc'h da brezek eneb al lezen hag ar c'houarna-
mant. Bep sul ha bemdez, e lavaront an oferen e cha-
pel al Loc. Ho guelet a rear o vond euz an eil keriadenn
d'heben en despet da lezenou ar Republik.

« Goulen a raan ma lakafoch mear Guilers da zigas
d'in alc'huezou he iliz parrez ; ma kasoc'h kuit ar ve-
leien n'ho deuz ket touet ha goulen a raan, ive, ma vo
savet eur voger da stanka an nor var chapel al Loc. »

Mez district ar Pount na ell netra.

Hag hen da skriva d'an departamant : (14 c'huevrer
1793). « Er c'horn douar-ma, emezhan, an noblansou ho
deuz dilezet danvez da dalvoud ouspen pevar million.
Ama, en district-ma, ive, e zoa kant hanter-kant belek ha
n'ho deuz ket touet. Gwir eo, unanou benag a zo er pri-
zoun. Meur a hini, ive, a zo tec'het d'ar broiou all. Mez
kalz a jom c'hoaz. Na ellomp ober netra ma n'hon deuz
ket a zoudardet. Digasit, eta, eul lestr a vrezel da jom-
da Voaien ha pevar c'chant soudard, da ranna etre Douar-
nenez hag ar Pount. Ouspenn, roit daou vil fusuil da la-
kaat etre daouarn ar garde-nationale. »

Er menez amzer, e skrivas da Expilly da lavaret d'he-
zan : « Roit beleien d'ar parreziou. Rak pa c'houennomp
digant ar mearet, lakaat ar veleien n'ho deuz ket touet
etre hon daouarn e respountout bep taol : digasit d'eomp
re all. »

Expilly a respountaz n'hen doa ket a veleien. Mez,
emezhan, lavaret e meuz d'ar gureet azo er parreziou,
mond da bersoun d'al leac'hiou ha n'euz belek ebet. Ne
zilaouont ket ac'hanon. C'hui, marteze, a ve selaouet
guelloc'h. (26 c'huevrer 1793). (1).

Pelloc'h district ar Pount en em dennas a hent all. Evit kaout ar veleien ec'h en em gemeras deuz ar mearet hag ar chonsaillerien munisipal. Er giz-se, e reaz evit Plogof, Primelin ha Cleden. D'an 29 a vis ebrel e kasas da Gemper, Clet Normand, Pierre Cozic, Jean Breton, Nicolas Dagorn, Yves Guezengar hag Herve Moullec deuz Plogof ; Jean Arc'han, Jean Riou, Jean-Guillaume Poullazan, Yves Velly deuz Primelin. N'oant ket lakeat er pri-zoun. Mez e Kemper e rankent chom. Bemdez da nav heur ha da deir heur e rankent mond d'an ti ma chome enhan, sekretour an Departamant. Noel Bourdon, mear Cleden ha Guillaume Guezengar oa lezet evit klask ar ve-leien. Pemzek devez oa roet d'hezo evit ober ho c'hrevidi. Mez goude ar pemzek devez, ma na vijent ket deuet a benn deuz ho zaol, e tlient beza lakeat er prizoun ha bar-net gant ar re all, kewret... « Hag e vo kaset d'ar parre-ziou, soudardet da veva, ennho, divar goust ar barrez beteg ma vo lakeat ar veleien n'ho deuz ket touet, etre daouarn an departamant. »

District ar Pount na elle en em gemer guelloc'h. Rag er giz-ze, e rea d'ar veleien vad, mond da en em ziskuil ho unan kentoc'h eget guelet kastiza ho mignouned. Ha d'an tri a vis mae 1793, an atroncerez Klet Kerloch ha Herri Mevel deuz Plogof, Yves Goardon ha Jean Calvez deuz Primelin ; Glaougen ha Kerizit deuz Cleden, beleien ha n'ho doa ket touet, a en em lakeaz etre daouarn kon-saiellerion ho farrezioù. (1).

E Pount-en-Abad, procureur ar barrez, o veza klevet, d'ar bemp a vis mae, e zoa beleien kuzet e maner Kernu, a ieaz d'i, gant c'huezek « gard national ». Araog mond er maner, e laka he zoudardet darn adrevy an ti, darn all da ziwall an nor-borz, ha pemp da ziwall dor an ti.

Eat er maner e kay daou zen guisket e giz labou-
rerien douar. Ne zounj ket int beleien. Mez o vez a guelet
daou leor hag eur mountr, e kemerañ anezho. Unan deuz

ar goazet-ze, o vez a felvezet ganthan kemer ar mountr,
e c'houlen diganthan piou oa. Deuz an eil goulen d'egile
e teuaz a benn da c'houszout, a do dirazhan, Yves Andro
kure Combrif ha Jean Kerneau, kure ar Juk (Yeuch') ganet
e Triagat. Ho daou oant kaset d'ar prizoun ha, goudeze,
da Enez Aix.

D'ar bemp a vis even 1793, archerien Montroulez a dap e Guikrien, e ti Yvon ar Bras, unan hanvet Yves Le Gall. Ho daou ar c'huzer bag an hini en em guze oant kaset d'ar prizoun da Gastel. Ha koulskoude, Yves Le Gall a lavare ne oa ket belek, n'oa nemet avielez.

E Roudouallec, da vis eost 1793, edo 'choas ar veleien vad. Ar barrez-ze a zo var ar meneziou. N'oa ket eaz tam ebet kas d'i beleien all. Kerkoulz ar barrez a oa eneb d'hezo.

D'an drivac'h a vis eost, Nicolas Le Leap, kure intru
Gourin, a falvezaz ganthan mond da Roudouallec, evit
ar pardoun braz. Ar bourg oa leun a dud hag a reaz hu
varnhan. Ha pa edo o tec'het kuit, e velaz o vond d'an
iliz, Loedon, persoun koz Gourin hag oa deuet var he
e'hher, goude beza touet, Fournier, kure Roudouallec, Cas-
tree ha Le Borgne, beleien.

Personn intru Plovan, ar Guellec a ziskuille da zistrict ar Pount, d'an eiz a vis guengolo 1793, mear Pouldreuzik. C'hoanteat hen doa lavaret an oferen e chapel Penhorz. Mez kaer hen doa bet ober, ar mear a nac'haz an alc'hueziou outhan. « Var a lavarer, emezhan, an abek hen doa mear Pouldreuzik da nach' ouzin an alc'hueziou, oa ma edo, d'ar mane-ze, Dieuleveult ha Kerdreac'h o lavaret an oferen, er chapel.

Ar veleien vad a jome c'hoas, er vro, oa peurliesa diwaller deuz ar gwella. Diskuillet a vijent. Mez râl oa ma kavet anezho. Var evez a vijet, atao, ha pa zeat d'ho c'hlaask al lapolis a vije nijet deuz he neiz.

Er gizze e tiguezas gant eur belek ou kuzet e ti an
dimezel Beaugendre deuz Kemperle. Da s'huzech heur deuz

(1) Documents II p. 265.

ar mintin edo an archerien, en ti. En eul lochen vihan, er porz, oa kavet eur guelle, c'hoaz tom. Mez n'oa avaq belek ebet. Soudardet oa lakeat da ziwall an ti, en esper e teuje c'hoaz en dro. Goude tri devez an demezel Beau-gendre a reaz an neuz da lenva : « Va Doue ! a lavaraz d'ar zoudardet, me laka eo maro pell 'zo, ar belek a glaskit. — Perag ? ta, oa lavaret d'hezi ? — Perag ? Du-ze, o ma en eun arbel goz e traon ar jardin, eb tam, abaoe tri devez ha kilozet, varnhan ! » Ar zoudardet a ieaz da velet. Evel just, ne gafemp beleg ebet hag e zajont kuit⁽¹⁾.

Gant an Tad Noirot deuz Montroulez e tiguezas kaerroc'h. Edo, eun devez, en eur gambr, o kozeal gant eun itroun pa saillas archerien en ti. — « Sur omp e ma, ama, an Tad Noirot, emezho d'ar plac'h. Digorit d'omp ar c'hrambjou. »

An itroun a glevas. Hag hi krial d'he flac'h deuz he c'hramb : — Ya, Mari, digorit ar c'hrambjou d'an archerien.

An itroun-ze oa teo e giz d'eur variken. Dougen a rea, var he chouk, eur vantel hir ha ledan.

An Tat Noirot, en eneb, oa mestr ha bihan. Lavaret a vije great, n'oa ket eun dornad anezhan.

Hag an itroun, dioc'h-tu, lavaret d'an Tad azeza var eur gador ledan, oa eno. Teuler a reaz he mantel adrenv he c'hein, var bordou ar gador, hag ec'h azezaz var barlen ar manac'h.

Pa bignas un archerien e lavaras d'hezo : « Aotronez, me 'zo koz. Seizet oll va izili, ne c'hellan ket sevel diwar va c'hador evit diskuez d'eoc'h an ti. Mez ar plac'h a zo aze. Hi ziskuezo ar c'hrambjou d'eoc'h. Klaskit mad enno. Furchit, i've, ma kirit an arbili. Rag an hini a glaskit, a gav d'in, 'zo bihan-bihan. Marteze, e ma kuzet, en eun armel benag. Ne gav ket d'in, k'ulskoude, ha chansuz bras e ve d'eoc'h he gaout, ama.

O klevet kozeal, evel-se, an archerien a daolaz a veach'h, eur zell deuz an itron goz. Galoupad a rejont da glask e kement toull a gafchond, deuz ar c'ha beteg ar c'halatz.

(1) Documents II, p. 295.

P'ho dos furchet oll ha troet kement tra oa en var an tu a eneb, an hini a gommande an archerien a deuaz da c'houlen eskus digant an itron goz. « Guelet a reomp emezhan, eo tud fall a zo bet o kounta traou divar ho penn. Sur omp brema, n'euz en ho ti, nemet ho plac'h ha c'hui.

— Sur, avad, eme an itron. It, eta, eleac'h all, da glask an Tad Noirot. Mez hennez 'zo fin. Bihan eo i've hag eaz da guzat. Nemet an diaoul a ve a du ganeoc'h na lakaoc'h, morse, ho krabanou varnhan. Hennez a c'heller da c'holo a zindan diwaskel eur iar gluchet.

Hag an archerien a ieaz, er meaz, en eur lavaret : « Anat eo, n'e ma ket an Tad Noirot, aze. Anez an hini goz na vije ket bet kement a farserez ganthi. » (1).

Mez n'eo ket ebken var ar veleien n'ho doa ket touet, e kueze beac'h ha trubujl. Kueza 'reaz, i've, var ar gristenien vad hag a an dud honest. Aliez awalc'h ar vearet hag c'honsail munisipal, evel hon deuz lavaret, a vije diskuillet ha taolet er prizoun. Re all a ieaz d'ho heul.

Rak ar c'hoant oa da gaout ar veleien a reaz diskuil, i've, ar re a zonjet a oa douget d'hezo.

* * *

Ha d'ar zeiz var-n-ugent a vis ebrel, kannaded gouarnamant er Finistere Le Mailland ha Guermeur a zougas al lezen-ma :

1° Oll an dud a vo da ziwall outho a vo taolet er prizoun e kear Benn an distrigou a oa bet choazet evit an dra-ze, gant gouarnourien ar Finistere hag ar Morbihan.

2° A vo da ziwall outho, tad, mam, breudeur, c'hoarez, bugale ar re 'zo tec'het d'ar broiou all ; ar seurezet n'int ket bet eat, a volontes vad, kuit deuz ho c'houent-chou ha mitizien ar veleien a zo kaset d'an harlu.

Eur bern tud, neuze, a oa bet taolet er prizouniou.

Ar veleien oa bet kroget enno oa kaset da Gastell an Taro.

(1) Téphany, Persécut. religieuse, p. 535.

Kastell an Taro, a zo var eur roc'h e kreiz ar ster a gas da Vontroulez. Savet eo bet gant Montrouleziz, guechall, evit miret deuz ar Saozon da sailla var ho c'hear.

Ennhan, a zindan al leur-zi e zo toullou great var vaout evel fernal. En ho ch'reiz, eun dea a c'hell chom, peurzvad, en he zav. Mez en daou gostez, avad e ranker beza daou-bleget. En toullou-ze, var ar roc'h en oa taolet ar veleien nao, dek assamez.

* * *

Setu ama hanoiou ar re oa bet kaset d'i, d'ar manouze :

Guillaume Rochongar, kure Trevarn, e parrez Dirinon ; Ollivier Marc'hic, kure Lanvoa, en Hanvec ; Fransoa-Augustin Falc'her, persoun Dineault hag he gure M. Jolivet ; Pavec, persoun Plogonnec ; Thomas, belek ha Menou, avieler, deuz Plestin ; Pierre Goasduf deuz Bodilis ha Carof, kure Pount-Christ ;

J. Coat, persoun Lesneven. Mez an aotrouze oa bet lezet da vond kuit, abarz pell, pe marzeze oa bet kaset da brizoniou Kemper ;

Scouarnec, belek deuz Sant-Segal ; Jacques Le Corre, kure Sant-Goazek ; Julien Tremeur, deuz district Landerne ; Guillaume Herve, kure ar Vouster e parrez Trebriwan ; Yves Gourmelon, kure Sant-Divy ha Causeur, belek e Sant-Divy ;

Fransoa-Mari Lazou, bet kure, e Porspoder ; Jacques Corre, manac'h deuz kouent ar Gapusinet, e Landerne ; Henri, kure Laz ; Quemener ha Tanguy deuz Kemperle, Ansquer, kure Kerien ha Vinoc Gouil, belek deuz Plouhinec hag o chom e Kerien ; Ignace Lugern, sakrist e katedral Kastel ; Pierre Jaffry deuz ar Pount, Le Geff deuz Montroulez,

Guillaume Le Jeune deuz Plougoulm, Guillaume Heliez deuz Landerne ha Le Gac deuz Kastellin ;

Jacques, kure Gourin, paket e Langolen ;

Yves Cochard deuz Plouzeniel ha Dantec deuz Montroulez, daou Gloarec.

Oll ar veleien-ze oa bet kaset da gear Brêmed'an drentont a vis meurz 1793.

Tri, en ho zouez, oa bet tapet, emechans, gant hailouet deuz ho bro : rak, evit an aotronez Guillaume Herve ; Henri, kure Laz ha Jaques Corre, kure Sant-Goazek, oa bet paet daouzek lur ha triugent pa oant digasek d'ar prizoun.

* * *

Guelet hon deuz pegen diez oa bet kemeret an aotrou Jacques e Langolen.

Evit an aotronez Gourmelon ha Causeur oa bet ivestard an abaden, e Sant-Divy.

Ar zul a ioa. Edor o kana gousperou pa ziguezas er bourg, soudardet. Mond a reont var eun d'an iliz. Unan anezho a lammas er c'hoëu dreist ar balustrou.

— Sitoyanet, emezhan, d'an daou velek a ioa eno, touet ho peuz senti deuz al lezennou ?

— Oh ! nan, morse, a lavaront.

— Pe hano ho peuz ?

— Me a zo Gourmelon, persoun ar barrez, eme unan.

— Ha me Causeur, eme egile, o chom e ti va zad er bourg.

— Mad, eme ar zoudard, kement ha ma ho peuz kommanset, e ch'ellit kana ar gousperou penn da benn.

Pa oa kanet ar Gousperou, — eur gousperou trist, — an aotrou Causeur a deuaz er meaz dre ar sakrateri hag an aotrou Gourmelon dreñ nor dal. Mez e pep korn deuz ar veret oa soudardet. Paket e oant ho daou. Staget oa d'hezo ho daouarn etre ho c'hein. — Ha brema, sitoyanet, a lavaras d'hezo mestr ar zoudardet, dic'hin hag en hent da Vrest.

Kalet e vije bet kaloun an den n'hen dije goulet, neuze. An daou velek paour ho daouarn liammel a gerze etre ar zoudardet. Mamm an aotrou Causier a boke d'he mab hag a vriate anezhan. — Awalch'a jestou, randouen goz, eme eur zoudard en eur zistaga ganthi eur ja-vedad.

Neuze e savas eur c'hoari all. Goazel Sant-Divy a en em lakeaz a dreuz an hent evit miret deuz ar zoudardet da vond larkoc'h. Mez ar re-ma 'zistagas taoliou sabren a gleiz hag a zeou hag a dremenras. Droug ennho, Sant-Divys a reaz kaeroc'h. Lammad a rejond dreist ar chleuziou, hag hed an hent deuz an daou du e veinatent ar zoudardet. Heuillet ho doa anezho, er giz-za, en tu all da Vipavaz. Mez kaer ho doa bet ober ho beleien oa bet treinet da brizoun Brest. Goudeze oant bet kaset da Gas-tel an Taro.

xxiii

Lezennou divarn. — Ar veleien vad kondaonet d'ar maro. — Ar veleien tall dizoren. — Hanoiou nevez roet d'ar mizioù, d'ar c'heariou. — Goueliou an Dekad. — Gouel ar Rezoun vad. — Daou gristen kalounek.

Kaér oa ober, beleien vad a jome atao, kuzet dre ar meaziou.

Pelloc'h evit o spouna hag ho lakaat da dec'het oa
great d'an drivac'h a vis meurs al lezen-ma : « Kement
belek, bet er parrezio hag a vo tapet, deuz ar re n'ho
deuz ket touet, a vezoo lakeat d'ar maro, a zindan peder
heur var-n'ugent. » (1). Evelkent prest goude oa lakeat
na vije ket lazez ar re ho dije triugent vloas.

Mez al lezenhou-ze oa evit ar veleien bet persoun pe gure.

(4) Scout. Pierre de la Gorce II, 322.

Eur seurt all a veleien oa c'hoaz ha n'oa evitho great netra, nemet al lezen fardet d'ar bemzek a vis eost 1792, hag a lavare e ranke ar venac'h, chaloniet, beleien ar c'houentchou pe keléndiou toui da zerc'hel « d'al liberte ha d'an egalite » da lavaret eo d'ar frankis da bep unan da ober ar pez a garo ha da gemer an oll evit beza kevatal.

Eur c'halz n'ho doa ket touet.

D'an dri var-n-ugent a vis ebrel, oa great eneb d'hezo,
al lezen-ma : I. — Kement belek a zo ha n'ho deuz ket
great al le a zo bet goulenet digantho, d'ar bemzek a
vis eost, a vezó kroget enho. Taolet e vezint var batimanchou ha kaset da Gaienne. II. — Ar veleien ho deuz
great al le, zoken, a vezó kondaonet, ive, ma vezont diskuillet gant chuech den, da vezá great an distera tra
deuz karg eur belek.

Eun n'ebent wondre, oa merket e vije lakeat d'ar maro,
a zindan peuer heur var-n-ugen, ar belek a vije deuet
en dro deuz ar broiou all. (1). Ar re a guze beleien oa
douget ive, zoken, e viijent lakeat d'ar maro.

Erfin eul lezen all oa fardet, c'hoaz, hag a c'hourc'hemenne d'ar veleien goz ha mac'hagnet dont, anezho ho unan, d'ar prizoun. Ma chomfent eb senti e vijent lakeat d'ar maro ugent devez goude ma vije lakeat an don varnho.

An oll lezenou-ze a lakeaz da vond kalz var ziminu an niver deuz ar veleien a jome c'hoaz e Bro-C'hall. Aon ho doa, nan da vez a lakeat d'ar maro ho unan, mez aon dreist oll, na zeuje ar re ho c'huze, da gaout drouk abalamour d'hezo.

Pelloc'h oat kuezet var ar veleien fall ho unan. E
meur a barrez e troet, atao, kein d'hezo. Mez, evelkent,
oferenna reant. Tennet oa deuz ho ilizou an arreubeuri
aur liag arc'hant. Diskaret oa, ive, ar c'hléier deuz an
touriou. Lidou an iliz n'oant mui na koant na brao. Mez
re oa c'hoas. Red oa ho c'has da petra.

Dija, d'ar c'huezeck a vis du 1792, Cambon hen doa goulennet tenna ho fae digant ar veleien ho doa tonet.

Neuze, emezhan, e rankint kemer eur stad all ha ne vo belek ebet mui. — « Nan a lávaraz Robespierre, labourenier a zo ha tud all, i've, hag a fell d'hezo kaout beleien. Ma tennomp ho fae digan^{tho}, evit kaout beleien e leien. Ma tennomp ho fae digan^{tho}, evit kaout beleien e paint anezho, ho unan, hag ec'h en em glemmin, rag prometet hon deuz ho faea. Guella ve, eo ho lakaat da zisprijout, a nebeud da nebeud, ar veleien-ze hag ho lakaat da goll ho feiz. Rag den na c'hell lamat ar veleien digant ar bobl beteg ma velo ar bobl, sklear awalc'h, eo bet faziet o vond d'ho heul. »

Divar ar mare-ze, oa poulzet var ar veleien touerien evit ho lakaat da vond er fank hag er vouillen.

Meur a-hini deuz al loidigou paour-ze a rene buez fall. Ar re ho doa ho digemeret da ganta a droe kein d'hezo. Neuze, ar Gonvansion a reaz al lezen-ma : « Ar veleien dimezet hag a vo great poan d'hezo, en ho farrez, en em denno eleac'h ma kirint gant ho groagez. Mez ar barrez, eleac'h ma vezint bet iskinet, a ranko rei d'hezo, peadra da veva. (27 guengolo).

Etouez ar veleien touerien, koulskoude, meur a hini a gave bras dimezi. Eskibien intru a zave ho mouez evit lavaret ne diec ket ar veleien kemeret merc'hed.

Mez al lezen great d'ar zeitek a vis guengolo 1792, a lakeaz kalz anezho da blega. Al lezen-ze oa bet fardet evel-hen : — « Ar re a vo da ziwall outho a vezo talet er prizoun, e peb leac'h, dre ar vro, kerken ha ma vo anavezet al lezen-ma. Hag a vo da Ziwall outho, ar re dre ho fesoun da veva, pe dre an dud a heuillond, pe dre ho skridou, pe dre ho c'homzou, a vo bet en em ziskuezet mignoumet d'ar Girondinet pe d'ar Roue ; a vo c'hoaz da ziwall outho, ar re n'ho devezo ket eur paper digant mear ho farrez evit diskuez int sitoyaned mad. »

Al lezen-ze oa eum trap : an neb a garie a veze tapet ganthi. Ar veleien troet gant ar chouarnamant oa gwaz, meur a vech, abalamour d'hezi.

D'an dek a vis here 1793, ar Gonvansion a lakeaz kas, dre bevar c'horn Bro-C'hall, tud deuz he dourn hag a hanvent « komiserien ». D'ho heul oa euu tribunal hag a varne, koulz lavaret atao, d'ar maro. Ar gomise-rien-ze, dre ma zeant, a lavare d'ar veleien touerien :

« Kemerit eur vaouez : ma na zimezit ket eo sklear n'oc'h ket mignoumet d'ar gouarnamant hag e vezoch' etouez an dud a vo da ziwall outho. (1). »

Hag an darn vuia deuz ar veleien intru, eskibien hag all, a zimeze. E Kemper, ar vikel vrás, Gomaire, oa bet dimezet teir guech. (2).

Ar gouarnamant a reaz muioc'h c'hoaz. Gouzout a rea hen doa peg ar pez a garie var galouen eur belek fall. Difen a reaz ouz ar veleien intru derc'hel, en ho iliz, roll ebet deuz ar re ho doa roet d'hezo ar zakramanchou. Ouspen-ze, oa gourc'hemennet d'hezo eureujit an oll — ar re da viana ho doa c'hoant da veza eureuet gantho, — eb goulen deuz pe seurt relijon int, eb goulen pe int ba-dezet pe n'int ket, pe int divisorset pe n'int ket. (3).

Hag ar veleien intru a ranke plega, bep taol, pe kueza a zindan al lezen oa great var an dud oa da ziwall outho.

Da heul al lezennou-ze, oa fardet, d'an nao a vis here 1793, eul lezen all hag oa goasoc'h c'hoaz. Al lezen-ze a roe da Gonseil an ti kear ar c'halloùd da sarr a ili-zou, deuz an intrus. Iliz Kastellin a deuaz, neuze, da veza eul leac'h da zec'ha dillad, iliz Sant-Louis Brest hag iliz veur Kemper, templou d'ar Rezoun vad.

Dija, abaoue eur pennad, Chaumette, eur mestr skol hag oa prokureur ar gommun e Paris ha kannad, hen doa lavaret er Gonvansion : « Red eo kaout eun devez ehan benag evit an dud. Mez arabad e ve ar zul bet kaillaret, beteghen, gant superstisionou sot. Ober a reomp goueliou laik. D'an dek a vis eost, ec'h en em vodomp, evit ar vech kenta. Ar bobl a vezo hon Doue. Ne dlefe, morse, beza Doue all ebet. »

Ar miziou, zoken, hag an deveziou oa chenchet hano d'hezo. Pep 'nis oa rannet e teir guech devez. Hano an dekved devez oa an dekad. Hennez oa lakeat evit derc'hel leac'h ar zul. D'an devez-ze, an oll a ranke ehana hag en em deuler d'ober c'hoariou gourc'hemennet gant ar c'houarnamant. E Moelan hag e parreziou all oa talet

(1) Mailfait 36.

(2) Téphany, p. 394.

(3) Mailfait 34. Tresvaux 498.

plac'het iaouank, er prizoun, abalamour na felle ket d'hezo
dansal, d'an dekad. Ar re a ehane da labourad, d'ar zul,
a viie, ive, taolet er prizoun.

Beteg neuze, ar relijon gristen he doa lakeat pep devez a zindan skoazel eur zant pe eur zantez. En ho leach' ar Gonvansion a lakeaz hanoiou plant pe legumach, d'ar pempet devez hano eun aneval ha d'an dekved devez, hano eur benveg. Setu ama penaos oa merket an trauou evit an dekad kenta deuz mis guengolo. An deveziou all, epad ar bloaz, oa evel-se.

Primidi, rezin ;
Duodi, safran ;
Tridi, kistin ;
Quartidi, karrotez ;
Quintidi, march' ;
Sextidi, balzam ;
Septidi, panez ;
Octidi, sitrouillez ;
Nonidi, gwiniz ;
Dekadi, barriken.

Hano ar c'heariou hag ar parreziou oa mennek eunho deiz eur zant pe eur c'hastel benag, a oa chenchet.

— « En eur barrez, a skrive prokureur district Montroulez da vearet Sant-Pol, Sant-Ian-ar-Bis ha Sant-Thegomme, en eur barrez, ne die mui bez a netra hag a zisgasfe sounj deuz an amzeriou-ze hag an dud a stoue hofenn pe dirag an noblans pe dirak eun den, eur mintr var benn. — (eun eskob). — En em glev, eta, gant da conseil munisipal, evit rei d'az parrez eun hanou republikan. »

Ne ouzoun ket pe hano oa roet da Gastel, da Sant-Ian-ar-Bis ha da Sant-Thegonnec. Mez Kastellin oa hanvet Keraven pe Keraon.

Evel a veler, var zisken e zea, atao, an traou evit an
rellidion Goasoc'h, evelkent, oa c'hoaz da ziguezout.

D'ar sezid a vis du 1793, Gobel, arc'heskob Paris, a
zedor er Gonvention Eno, en he zav, e tennas

ieaz er gador, er Gonvention. Eno, en ne zav, e ledas
he groas aour divar he stomok, hag en eur deuler anezhi,
d'an traon, e lavaraz e felle d'hezan en em zivelegi.

Eur rol oa great, raktal, evit ar veleien a blije ganthro
ober ar memez tra. Hag evit ho dougen da gement-se,
oa prometet d'hezo kalz sommou arc'hant.

En touriou e chome c'hoaz dre ar vro, kleier, e meur a leac'h, da viana. Ar c'hleier eo mouez an iliz. Hint-hi eo a laka ar gouelioù da veza kaeroc'h. Eul lezen oa great evit gourc'hemen ho diskar oll, nemet unan, deuz pep tour.

Deuz ar Finister, ar c'hléier oa kaset da Vrest. Evel-kent mar d'eo gwir ar pez a lavar, hirio c'hoat, ar re-goz, kalz parreziou a guzas ho re : Kleier Pount-Christ-a zo var ar gount-ze, kuzet abaoe, e lenn Brezel ; kleier Sant-Yvy oa, ive, taolet en eul lenn, dizec'het a nevez-zo.

Var an ilizou, e chome, c'hoaz, mein kizellet ; ouz ar mogeriou oa patromiou sent ha sentezet hag ive skouejou an noblans. Ar Gonvension, c'hoas, a reaz eul lezen evit kas da netra an oll draou-ze. Gozik dre oll, siouas ! oa pleget d'hezi. Kalz tensoriou a zo bet, er giz-ze, dis-truet. E Kastellin oa draillet poltred Itron-Varia Ker-luan ; e Lanriot, e Moelan, paotred iaouank, d'an dekad, a c'hoarie boulou gant pennou ar zent ; haillounet Lesne-neven a ieaz, d'ar Folgoat, da vruzuna eno ar vein kaer oa en dro d'an iliz.

Ne respetet mui netra. Kroaziou ar berejou ha re an henthou a oa diskaret. Ar guer a liou var an ilizou a oa torret. Aveqhou, zoken, e zeat, en tiez, da regi an taolenou ha da vruzuna ar chrusiflou.

Ha neuze, peurgaset ganthi ar Relijion, ar Gouvansion a reaz pelloc'h, ar pez a hanve gouelioù laïk. Unan deuz ar gouelioù-ze, ar brasa, oa gouel ar Bezoun vad.

(4) Tresvau du Fraxal II 526

ha var he chouk, eur vantel vleûm. Douget oa, e prosession, dre gear. En dro d'hezi oa tud oc'h ober farserez, guis ket ganthro dillad iliz.

Gouel ar Rezoun vad oa bet great dre ar c'heariou bras oll. E Saint-Louis Brest, gouarnour kear, Jean Bon-Saint-André, a ioa bet pignet er gador. Ober a reaz eur brezegen a eneb ar veleien katolik. N'ho doa great, emezhan, nemet skigna dre ar bed, kredennou sot hag ober goab deuz an dud. Alia 'reaz ar re 'zilaoue, da drei kein d'ar relijon ho doa heuillet beteg neuze... A veach ma oa lavaret gantha, ma lammaas a a dud da regi an taolennou kear oa uz an aoteriou ha da derri ar c'hlil houarn tur niet deuz ar guella, oa en dro d'ar Chœur.

E Kemper, ar Gouel oa great, d'an daouzek a vis du. Eun den, he bano Dagorn, oa bet lakeat e penn ar zoudardet a ieia d'ar Gathedral evit an dra-ze. Mond a reaz beteg an Aoter vrás hag e torras gant he zabren an or var an Tabernakl. Goude, gant he zaouarn lous, e kemer ras ar c'halir hag ar siboor, ha var al leur-gear, dirag an oll e saotras, divodest, al listri sakr-ze.

Evelkent, en eun amzer spountus evel hounnez, e kavet c'hoaz tud a galoun.

* * *

Da fin ar bloaz 1793, oat oc'h ober, e Brest, eur gouel en henor da Virabeau. Skeuden an den fall-ze, oa var eun aoter, savet e kreiz al leur gear. En dro d'hezi edo pennou bras an district ha bugale, ezans ganthro. Abars pell ec'h en em lakeer da gana sôn ar Marseilaise. Hag an oll, kerken, da stoui dirag ar skeuden.

Eun den, unan ebken, a jomas soun en he zav e kreiz an dud diot-ze. Eugi a rea o velet renta, da eun den, eun henor ha na zere nemet euz Doue. Hag e krias a bouez penn : « Idolatri ! idolatri ! »

He gamaradet, en he gichen, a c'hoantea hen lakaat da zaoulin hag a jache var he zillad. Bepred e chome en he zav.

Ar zoudardet, sonezet da genta, a en em lakeaz da lavaret : « Feburier ! var da zaoulin ! » — Nan, a res-

pountas, n'oun bet, morse, var va daoulin nemet dirag Doue. *

Ti an den-kalounek a ioa var al leur gear. He c'hroeg, ebarz er prenest, a oa o sellet outhan. En devez varlerch, e skrivas d'he fersoun tec'het da Vro-Zaoz : « Euruz bras oun bet o klevet anezhan oc'h anzav he feiz. Fier oan da vezza groeg d'hezan. Karet em bije, n'ouzoun pement, beza en he gichen, gant hor bugale. Pa velis e save beac'h varnhan e lakis hor re vihan var ho daoulin hag kevret e pedemp Doue da rei kouraj d'ho zad. Dija ar sabrinier oa savet a uz d'he benn. Ne oan ket evit tenna divarnhan, na va daoulagad na va c'haloun. He zell a baras em hini. Guelet a reaz oan kountant. Mez dioc'h-tu, e tistroaz he benn. Aon hen doa, a lavare, goudenze, na vije deuet da fall-galouni en eur zellet diouzin... »

Koulskoude, ar Gouel oa echu. An dud, drouk enno, a iouc'he eneb Feburier. Ar zoudardet a rankas diambroug anezhan da vond d'he di ha chom, zoken, d'he ziwall, epad an noz. Mez d'an devez varlerch, an oll a lavare : « N'euz nemet eun den a galoun e kear Vrest. hennez eo Feburier. » (1).

E Kastellin, e tro ar memez mareou, eur vaouez a ziskuezas, ive, kalz nerz kaloun.

En devez-se, oa bet great e kear eur gouel benag. Ar zoudardet, oll mezo, oa o pignat gant ar ru-vras, pa ziguechond dirag kroaz ar Mission.

— Sell, a lavaras unan, en eur ziskuez imaj an Aotrou Krist ; hennez, pelloc'h, a dlie beza skuiz aze : disken-nomp anezhan. Kerken, ar zoudardet a en em vodaz en dro d'ar groaz hag a bilas anezhi. Imaj ar C'hrist a oa distaget. Eur gorden oa taolet en dro d'he c'houzoug hag ec'h en em lakejond, er giz-ze, d'he stleja dre ruiou kear. Da fin an devez, skuiz dija, e zeont e porz an hotel. En ti-ze, edo ho ofiser. Dirag he brenestr, e reont eur bern keuneut, ha varnhan, e lakeont ar C'hrist, gant ar sounj d'he zevi.

(1) Tresvaux 1. 420.

Mez, sada, eur vaouez o tond a benn er. Lammad a ra, a dro vriad, var an imaj benniget hag e toug anezhan d'he zi.

Ar zoudardet, mantret, da genta, a zelle an eil deuz egile. Pelloc'h, unan benag en em lakeaz da grial : « Hê ! sitoyanez, da beleach'... ? — « Da beleach' ? eme an itroun. Deuz 'ta ma vo guelet ha kouraj e pezo da denna, digant eur vaouez, imaj he Doue ! » Ar zoudardet a dech'as oll mezek, deuz ar porz.

Ar vaouez kalounek-ze oa an itroun Blaizonneau. He hano a virit beza skrivet e lizerennou aour (1).

XXIII

An « tribunal révolutionnaire » e Brest. — Ar velein hag an dud all barnet ganthan d'ar maro. — Maro gouarnourien ar Finistère.

Ar gouvansion deuet da veza mestrez e Bro-C'hall, he devoa kaset, e kement korn deuz ar vro, er c'heariou brasa, dreist oll, tud deuz heORN da ober en he leac'h. Ar re oa digaset da Vrest oa Jean-Bon-Saint-André, Prieur na Bréard.

Ouspen-ze e kement parrez he doa great ar pez a hanve « Comité de Surveillance » da lavaret eo, he doa lakeat tud da deuler evez evit ma vije miret, penn-dabenn, he lezennou.

E Paris, ar Gouvansion he doa great eun tribunal hanvet « tribunal révolutionnaire ». Hennez oa evit dileunia ar prizoniou. Atao, koulz lavaret, e kondaone d'ar maro.

Kalz keariou ho doa great evel Paris, Bréard a choantea ober ar memez tra, e Brest. Mez diou vech e 1793, Jean-Bon-Saint-André a viras outhan. Pelloc'h, d'ar bemp

(1) Archives de Châteaulin.

a vis c'huevreur 1794, e teuaz a benn deuz he daol. Setu ama an « arrêté » a oa kemerev evit kement-se :

1° Savet a zo e kear Vrest, eun tribunal révolutionnaire henvel deuz hini Paris. Barn a reio an oll sitoyaned tamallet da vez a great eun dra benag eneb al liberte, ar bobl, gouarnamant ar republik ; 2° An tribunal-ze, a varno dirag an oll, en eul leac'h ar franka ma vo gellet ; 3° Ar Spierien (comité de surveillance) deuz an oll parreziou ha kement hini hen deuz eun tam galloud benag digant ar chouarnamant, a zigaso ar re a vo da vez a barnet ; 4° An tribunal a vez o tronet d'an unan varnugent deuz ar mis ; 5° An tribunal-ze a vez o ennhan, pevar barner, eun tamaller, eur substitut, eur greffier ha daouzek jure.

Ar varnerien a vo Goarant, president, Lignières, Païlis, Barz. An tamaller a vo Huges, hag en he leac'h pa vanko, Granjean. Ar greffier a vo Dayot hag ar jureet : Despuyl, letanant a vor, Gautier, kabiten, Durand, konsailler munisipal, Combaz, sergent-major, Desrues, kaporal, Fourier, letanant, Blot, kalafer, Duclos, ofiser a vor, Brandin, marc'hadour, Allegol, amenuser, Mazeaz ha Baroux.

Kerkent ha ma oa tronet an tribunal-ze, Hugues, an Tamaller, a skrivas d'ar C'honsail munisipal : « Gourc'hemen a roan deoc'h, ervez al lezen, lavaret da galvez ar gommun, lakaat var blasen al Liberte, a benn sez heur, varc'hoaz, ar c'hillotin zantel. »

Ar c'hillotin oa savet d'ar mare merket. (1).

Claud-Robert Rougemont, letanant a vor, c'huec'h vloaz ha tregouint ; Charles-Marie Le Dall de Kerneon, deuz Kemper, naontek vloaz hag Herri-Louis Montecclair, trivac'h vloaz. An daou diveza, oa mortolo-det. Deuz an tribunal, dioc'h-tu oant kaset d'ar c'hillotin. Kear Vrest oa spountet oll. Dre ar ruiou ne vije guelet, morse, epad eur pennad, nemet ar soudardet ha lod merc'het fall. Ar re all a jome en ho zi.

(1) Le Vot. Terreur à Brest, 198.

Epad eun nebeut amzer ne oa barnet den mui. Goarant oa lakeat en he leach' Ragmey, eun den divarn mar d'oa unan, deuz tribunal Paris. An tamaller oa chenchet, ive, en he leach' oa lakeat Donze-VerteUIL, eur manac'h fall. Fouquier-Tinville a deuaz da veza greffier⁽¹⁾

Ar c'henta belek hen doa an henor da veza barnet, gant an tribunal revolutionnaire, oa an aotrou Coz, persoun Poullaouen.

Eun nosvez oa bet, epad an noz, o kovez e parrez Leuhan. Pa deuaz ar mintin, e lavaras he oferen. Epad an oferen-ze, an dud a lenve ken a strake ho c'haloun. Sounj a deue d'hezo deuz ar gouelioù kaer a vije great en ho iliz parrez, bep sul araog ar revolucion. Ha brevit pedi ha digemeret ho Doue, e rankent en em guzat evel laeroun. — « Aotrou Doue ! na pebeuz amzer ! a lavarent, d'an aotru Coz, araog kimiada. Kenavo er baradoz, aotrou keaz ! Eur ral a ve d'emp en em velet mui er bed-ma.

— Ah ! tudou keiz, eme ar belek mad, araog ma vo digaset an traou var ho zu, e vo red goad. Gozik c'hoant e meuz da lavaret da Zoue, kemper va hini. Me gaf d'in, mar teufe, brema, an archerien d'am c'herc'het da vond d'ar maro, ne rafen ket kalz a van. »

Eun devez benag, goude, an aotrou Coz oa en eun ti deuaz Poullaouen. Azezet oa dibreder e kichen an tan, guisket e giz tud ar vro.

Digouezout a reaz daou zen digaset gant ar c'houarnamant da vuzula ar ed. An daou vuzuler a c'houennaz namant an aotrou Coz hag hen oa ar mestr. — « N'oun digant an aotrou Coz hag hen oa ar mestr. — « N'oun ket, sur, a respountas ; ar mestr a zo er park ; me zo o vond da lavaret d'hezan e zoc'h diguezet. N'ho peuz nemet gortoz, eun tammik.

Hag hen er meaz.

Er porz, e zoa tud all, deuet da heul ar vuzulerien. En ho zouez e zoa unan deuz ar barrez a anaveze mad an aotrou Coz. Raktal, e lakeaz kregi er belek paour.

Eiz devez varlerc'h, oa kaset da Vrest. Eur marc'h oa roet d'hezan da ober an hent. Daou archer han am-

(1) Tresvaux 11, 2. Téphany. 388.

brouge. En eur bignad var varc'h, ec'h en em lakeaz da gana ar c'homzou-ma deuz ofis an anaon : « Libera me Domine. »

Eun devez goude ma oa diguezet e Brest, oa kondaonet d'ar maro. Deuz an dribunal oa kaset d'ar c'hillotin. Kerzet a rea dispoint, he zaoulagad savet varzu an Envou. He unan e c'hourvezas var blanken ar maro. An dud iskis oa en dro a iouc'has neuze a bouez penn : Bevet ar Republik ! An aotrou Coz a respountaz : Bevet ra vo Jesus ha Mari ! Hag ar gountel a droc'haz he c'houzoug. Kement-se a zigueze d'an drizek a vis meurz.

Eun nebeud, divezatoc'h, d'ar bemp var-n-ugent deuz ar memez mis, an aotrou Jean Drevez, kure Rekovrans, oa galvet dirag al Lez-varn. Tri mis a ioa e vedo, er prizoun. Paket oa bet oc'h ober eur vadiziant e ti he c'hoar, e Ploumoger. He affer oa sklear. Kondaonet oa bet d'ar maro ha kaset, dioc'h-tu, d'ar c'hillotin. (1).

D'an daou var-n-ugent a vis mae oa bet tro gouarnourien ar Finistère.

Evel hon deuz lavaret, edond oll e kastel Brest abaoe an daou var-n-ugent a vis c'huevrer. Esa ho doa great e pep fesoun tennar ar zam divarnho. Mez enebourien ho doa hag a lakeaz ho dere'hel, er prizoun.

Pelloc'h e teuaz evitho deiz ar varnedigez. En devez araog, Riou-Kersalaün, Le Hir ha Chiron, alvokadet, a deuaz d'ar prizoun da en em glevet ganthro, var ar pez a ioa da ober ha da lavaret evit ho difen. En eur gimiada e lavarjont an eil d'egile : Kenavo, varc'hoaz, da eiz heur !

En devez-ze, da c'huec'h heur, oll zoudardet Brest a ioa var zav. Pavar mil anezho, oa lakeat en daou du d'ar ru, a ranke ar brizounierien da dreuzi, evit dont d'an dribunal. En dro d'hezo, dre ma kerzent, oa eiz kant soudard deuz an « armée révolutionnaire. »

Pa oant diguezet, er zal, eleach' ma oa an tribunal, e veljond, dija, ar varnerien, eur bonet ruz var ho fenn, azezet dirag eun daol, karget a baperou. Adreny ho c'hein, edo ar jureet. Hag en daou benn d'an daol, Donze-VerteUIL ha Bonnet.

Ar gouarnourien, oa lakeat, pep hini anezho, pell deuz ho alvokadet, e kreiz etre daou archer, hag oa, ganthro, sabrinier e noaz.

En daou zevez kenta, n'oa great nemet leann paperou hag a damalle d'ar gouarnourien traou ha n'ho doa ket, biskoaz, sounjet zoken enno.

Pa dosteaz an testou, da lavaret ar pez oa ar virionez, evit difen ar gouarnourien, eun archer gant he zorn a stankas d'hezo ho ginou.

An alvokad, Riou-Kersalañ, a zavas, pelloch, en he zav : « Ma kave d'ar gouarnourien, a lavaras, e reant, en eur enebi deuz ar Gouvansion, ar pez oa ar guella evit mad ar vro... » Ne c'hellas ket lavaret mui. Rag ar President, gant eur vouez spourounus, a lavaras d'hezan : « Kleo-ta, lavar d'emp, da genta, ar pez a zounjes da unan deuz ar pez ho deuz great ?... Goude ni velo !

An alvokadet ne lavarjond mui koulz lavaret netra. Ar gouarnourien ho unan n'oant ket lezéet da en em zi-fen : « Ta, ta, awalc'h pell 'zo a lavaras Ragmey, gant kounnar. »

Tregont oant, dirag al Lez-varn. Pevar oa lezet da vond kuit. Ar re-ze oa Bienvenu François, deuz Kemperle, Descombes, ive, deuz Kemperlé, Pruré, deuz Poul-laouen ha Le Cornec, deuz Kerac'h. Tri all n'oa bet hano ebet anezho : Poullain Auguste, Boisjaffray ha Le Goazre.

C'huec'h var-n-ugent oa kondaonet d'ar maro :

1° De Kergariou, François-Louis, 66 vloaz, ganet e Plounevez-Moëdec. Guechall, oa ofiser en armee ar Roue. Bet oa bet President district ar Finistere beteg ma oa lakeat er prizoun.

2° Brichet, Mathieu-Michel, deuz Landerne, den a lezen.

3° Agnez, Jaques-Remy, deuz Brest, marc'hadour-guin.

4° Morvan, Ollivier-Jean, ginidic deuz Pountekroaz hag o chom e Kemper, alvokad.

5° Guillier, Jean-Louis-Marie, pemp bloaz ha daou ugant, marc'hadour, ganet hag o chom e Douarnenez.

6° De Bergevin, Pierre-Marie, tri bloaz ha daou ugant, ganet e Brest hag o chom e Lanildut.

7° Dubois, Joseph-Marie, 36 vloaz, barner e tribunal Landerne.

8° Doucin, Thomas-Bernard, 38 vloaz, alvokad e Kemper.

9° Derrien, Louis, 40 vloaz, o chom e Sant-Thurien.

10° Postic, Yves, labourer douar, 39 vloaz, o chom e Kerigel e Scaer.

11° Cuny, Antoine, marc'hadour, 45 bloaz, ganet e Bourdel hag o chom e Kemperle.

12° Le Roux, Guillaume, marc'hadour lien, 27 vloaz, ganet e Pleyber hag o chom e Landivisiau.

13° Le Prédour, Louis-Joseph, ganet e Pleyben, barner e tribunal Kastellin.

14° Daniel-Kersaux, 45 bloaz, ganet hag o chom e Penmarc'h.

15° Expilly, Louis-Alexandre, eskob Kemper.

16° Herpeu, Guillaume, barner e tribunal ar Pount, 46 vloaz.

17° Mérienne, 39 bloaz, o chom e Brest.

18° Malmanche, Charles-François, ganet e Verteuil hag o chom e Lambezellek, 46 vloaz.

19° Baneat, 43 bloaz, ganet hag o chom e Kerac'h.

20° Le Pennec, Jean-Marie, alvokad, 50 vloaz, ganet hag o chom e Kerac'h.

21° Le Thoux, Julien, barner e tribunal Kemper, 72 vloaz.

22° Deniel, François-Marie, 36 vloaz, marc'hadour, ganet e Landerne hag o chom e Lanniliz.

23° Moulin, Julien, 42 vloaz, ganet e Konkerne hag o chom e Kemper.

24° Le Gac, Yves, alvokad, 42 bloaz, ganet hag o chom e Plounevez-Porzay.

25° Piclet, Louis, 64 bloaz, ganet e Lokronan.

26° Le Denmat-Kervern, Yves-Louis, alvokad, ganet e Kallak hag o chom e Mountroulez.

Epad ma oa o lenn ar zetans, an dud oa sioul evel pa vije bet ar maro o para a uz d'hezo. Mez, goude, de Bergevin, Guillier ha Moulin a graz a bouez penn ouz ar varnerien ; boued ar groug, ma zoc'h ! hor goad a guezo varnoch' !

Deuz ar mintin, araog ma oant kondaonet, ar bourreo, Ance, oa bet o klask kirri da gas anezho d'ar chil-

lotin. — Mez, oa lavaret d'hezan, ne vo ket roet d'hezo, zoken, eun devez evit en em anaout hag en em lakaat e par da verval. — Nan, nan, kerkent ha ma vezint kondaonet e vezint d'in-me, a respountas.

• •

Donze-VerteUIL n'oa ket ken kris. En devez araog, hen doa lavaret da Gamarec, gouarner district Brest, lakaat farda eul lein vad hag a elfer da zibri eb kountel na fourchetez, ha klask e kear, tregont boudaillad deuz ar guin guella. Camarec a lavaraz d'hezan ne zelle ket an dra-ze outhan, ha Donze-VerteUIL a glaskas e leac'h all.

Mez an dud paour ne falvezaz ket ganthro tanva deuz ar pred-ze : « E verr, da noz, a lavare Expilly, ni goanio gant an Elez. — Avanset kaer, a respountaz d'hezan Doucin, hor pennou a vo chomet e Brest. »

Ar bourreo a grogaz enno, dioc'h-tu. Lakat a reaz troc'ha d'hezo ho bleo ha staga ho daouarn, etre hō e hein. Goude, e taolaz anezho e daou gar, evit mond varzu ar c'hillotin.

Expilly a roaz an absolen d'he oll gamaraded hag a ieaz da ziveza, var ar chafot. Ervez lod e lavare e vele an Env digor. Ervez lod all, e lavaraz : « Kalz eo beza barnet gant un dud ha gant Doue, er memez devez ! »

Var a gounter, dre ma kueze ar pennou, Ance a renke anezho, en ho floum, var bordou ar chafot, hag en drô, an dud a grie, bep taol : bevet ar republik !

Prest goude, an tribunal « revolutionnaire » a gondaonaz d'ar maro, Thomas Raby, 20 vloaz, ganet e Brest. He benn oa troc'het d'an nao var-n-ugent a vis mae. D'an naontek a vis even oa tro Guillier, presidant komite « revolutionnaire » ar Pount.

D'an daou var-n-ugent a vis even, oa bet kondaonet Louis Kerebel, deuz Kerdu e Plouvian, var digarez ma hen doa lakeat tud d'en em zeval, a eneb ar chouarnmant, e mis meurz.

Pemp devez, goude, diou c'hoar gaer, an itroun Anne-Marie-Françoise de Coatanscour, intanvez de l'Etang hag an itroun Barbier de Lescoet, intanvez de Coatanscour, o

chom e maner Kerian, oa kondaonet, var an digarez ma na velent nemet noblansou !!

An aotrou Augustin Cleac'h, kure e Plestin, a oa bet kavet, e Montroulez. Eno, teir maouez devot ho dôa digemeret anezhan en ho zi : Anna Levron, pemp bloaz var-n-ugent, Anna Le Blanc, pevar ugent vloaz hag Anastasie Le Blanc, eiz vloaz ha tregont. Ho fevar oant dibennet, asames, d'an 31 a vis even.

D'ar seiz a vis gouere, oa troc'het he benn da veair Kastel, Yves-Michel-Hervé Du Penc'hoat, abalamour hen doua kaset arc'hant da dud eat d'ar broiou all. (Le Vot).

Beza e oa, e Landreger, eur gouent seurezet hanvet Seurezet Sant Paul.

D'ar gouent-ze oa bet eat eur plac'h iaouank deuz Pleyber-Krist, Julienne Gigant. Mez araog ma oa profezet, oa deut ar Revolucion. En em denna 'reaz var parrez Taole. Eno e chachas, varnhi, e berr amzer, droulans ar belek fall. Ar belek-ze oa eur manac'h hanvet, en he gounet, an Tad Hippolyte.

E derou ar bloavez 1794, eun demezel vad deuz Taole, an demezel de Kerlean, a deuaz archerien da gerc'het anezhi. Dioc'h-tu, e rankas bale ganthro, da Vontroulez. Ne doa ket amzer, zoken, da jench nag he dillac, nag he boutou.

En eur vond e tremenaz ebiou ti ar seurez Gigant. Ar seurez keaz he devoa truez deuz an demezel hag a ginnigaz d'hezi eur vaz, evit en em harpa, en hent, hag en am denna, easoc'h, deuz an toullou lagen. Ar belek fall oa, var al leach' : — Sellit, emezhan, d'an archerien, ar re-ze, an diou vaouez-ze, a zo kamaradezet. Ken sot ha ken sot int gant ar veleien all, Koulz tra doc'h, kas anezho ho diou ganeoc'h.

Dirag ar varnerien oa gouennet digant ar seurez Gigant, perak he devoa truez deuz an demezel de Kerlean.

— Perak, emezhi ? Me 'meuz truez deuz oll ar re a ve great poan d'hezo. Deuz an demezel de Kerlean em oa muioc'h c'hoaz a druez, abalamour oa mignounez d'in.

Gouennet oa diganthi, c'hoaz, abalamour da betra oa ken troet gant ar veleien oa eneb ar Republik.

— Me ne ouzoun ket, emezhi, a eneb piou e maint. Mez gouzout a raan e maint a unan gant Doue hag abalamour da ze e karan anezho.

Barnet oa d'ar maro ha dibennet d'an nao a vis guere 1794. (1).

D'an unek, oa troc'het he benn d'eur mortolod.

D'an drizek a vis guere, oa galvet dirag an tribunal Florentin Le Bronsort, barner e district Brest, 51 bloaz, Pierre Bideau, 40 vloaz, belek-touer, gouarnier e Departament an Indre, ha Pierre Toullée deuz Brest, unan deuz gouarnerien an district. Tamallet oant ho zri da veza bet enebet deuz lezenou ar Gvention.

Noz oa dija pa oant kaset d'ar c'hilloù. Ar re 'zi-kouire Ance, oa goulou gantho. P'oa dibennet Le Brônsort hag ar belek fall, Iod deuz ar goulou a varvas. — Ne velan mui, a lavaras Ance. » Toullec, neuze, a gemeras eur c'houlaouen, c'hoas var elum, hag en eur lammat e daoulagad ar bourreo e lavaras d'hezan : — « Den millizout. » Evit en en venji, Ance a lezaz teir guech ar gouzon. (2)

D'an naontek a vis guere, oa dibennet François Gerhard, piker mean, pevar bloaz var-n-ugent, var digarez ma hen doa lavaret da zoudardet trei kein.

En devez varler'h oa lakeat d'ar maro François Beauregard, bet kaner e Montroulez, evit beza taolet d'an douar eur gokarden.

D'an nao var-n-ugent, e tiguezaz tro eur miliner deuz an Drenec, Jean Mingant, peimp bloaz ha tregont, evit beza roet bleud fall d'ar zoudarded.

D'an 30 a vis Gouere, an Tad Mevel, giniidik deuz Roskof a oa kondaonet d'ar maro. An Tad Mevel oa koz dija. Mez ne oa ket eat d'ar prizoun p'oa deuet al lezen da vond evit ar velcien goz. Chom a reaz e ti an intanvez Ic Saux ha Marie Coant he c'hoar.

Eno, bep mintin, an Tad Mevel a oferenne. Eun nebeud merc'het dévot a vije, bep vech, en he oferen. An archevêque a gasaz d'ar prizoun trizek anezho. Furcha 'rajond

(1) Tresvaux, 11, 6.
(2) La Terreur à Brest.

an ti, deuz an traon beteg an ein, hag ho doa kavel eur c'halir hag an dillad oferenna.

Deuz ar re oa tapet da heul an aotrou Mevel, pemp a bignaz, assamez ganthan, var ar chafot : an itron Ruvilly-Le Saux, 66 vloaz ; an demezel Le Coant, 64 vloaz ; Julie Desmarests ; an demezel de Forsanz, 27 vloaz, ha Barba Jago, eur bloaz hag hanter kant.

Pa deuaz tro an demezel iaouank, da lakaat he fenn dindan ar gountel, ar re oa en dro a skrije. Rag Modeste-Emilie de Forsanz oa eur plac'h deuz ar re gaera 'chellet da velet. Ar vourrevien ho unan ho doa evel diegi o troc'ha ar fleuren-ze, divar he gar, hag o teuler anezhi er goad. (1).

D'an unan ha tregont a vis gouere, oa kondaonet Gabriel-Louis Moreau, tad ar jeneral Moreau deuz Montroulez. Reseour oa evit ar markis de Lescoet. Var dro gouel Mikeal, hen doa kaset d'hezan an arc'hant hen doa bet digant he fermourien. Tamallet oa da veza kaset arc'hant e meaz ar vro ha lakeat oa d'ar maro.

Assamez ganthan, oa dibennet an demezel de Kerjegu, abalamour, en eul lizer, he doa lavaret e kave trist guelet, e kanton Lesneven, tud en em zavel eneb ar veleien vad.

Demdost d'ar Faou, e chome, d'ar mare-ze, e ti eun contr d'hezi, eun dimezel deuz Rekovrants. He hano oa Anna Pichot de Kerdizien. Pinvidik oa. Mez he danvez a lodenne, gant ar beorien. Bemdez, koulz lavaret, e vije, en tu pe du, o velet tud klanv. Rei a rea, pa elle, louzeier d'hezo evit netra. Atao, e kase da bep ti, eur gomz douz ha tener hag a gonsole pa na elle parea.

Eur zulvez, en iliz Quimerc'h, an dud oa bodet. Ne a belek ebet mui er barrez. Hi a ieaz er c'hoëur hag e lennaz eur zarmoun he doa bet digant eur belek mad benag, emechans.

Eun den fallakr a ziskuillas anezhi. Raktal, oa kaset soudardet beteg he zi. En eur furc'hia ho doa kavel eul

(1) An demezel de Forsanz e dije gellet sayetoi he buez var briz he enor. Pa oa dibennet oa kaset ar c'horf c'hoaz tom d'an hospital, hag eno, eur barner hanvet Balis, a saotraz anezhan. (Le Vot, Brest pendant la Terreur, 336).

levr devot hag ar zermoun. Kerkent oa kroget enni evit he c'has da Vrest. En eur dremen er Faou e velaz eur gamaradez : « Kenavo, a lavaras d'hezi, prest me 'bedo evidout er baradoz ! »

Guir awalc'h, a lavare. Derc'hel levriou devot en he gerc'h-en oa, d'ar mare-ze, evel hon deuz guelet, eun torfed bras. Barnet oa d'ar maro ha dibennet eun nebeud deveziou, goude. En traon ar chafot oa devet an traou devot oa kavet en he zi.

XXIV

*Beleien guillotinet e Kemper hag e Lesneven. —
Maro an demezel de Saint Luc.*

Ne ellomp ket lavaret pegement a dud oa dibennet e Kemper. Kalz oa. Ha var a leverer, epad eur pennad mad, ar goad a rede, bemdez, dre ar ru, evit mond d'ar ster.

Mez setu ama eur ger benag divar benn ar veleien oa bet guillotinet eno.

Ha da genta, an aotrou Riou.

An aotrou Riou oa ganet en Hellez, e parrez Dineault. Personn oa e Lababan. Ne falvezas tam d'hezan plega da lezennou fall ar Revolucion.

Kaset kuit, deuz he brespital, ec'h en em guzaz etouez he barrisioniz. Rak beza oa eur pastor mad. Ne falvezaz ket gantha lezel he zened da veza mac'het gant belek intru Landudek.

Koulskoude, eun devez, ar belek fall ma, a deuaz da ober eun dro da vourk Labalan. En hent e tiguezaz gant eur bugel, dek pe unek vloaz.

— Paotrik, emezhan, te zo en oad d'ober da Bask ?

— Ia, da, aotrou, a respountaz ar bugel.

— Mez, ne deuez ket d'ar c'hatakis ?

— Oh ! eo, me ve er c'hatakis, bemdez, e Kerbabu.

Enzo zo eur belek koz, mad ha chentil, hag a ra katekis, bemdez, d'ar vugale. Ne vankan, morse, da zeski va c'hentel.

Ar belek fall a jenchas liou : moustra 'reaz var he vuzellou. Santout a rea oa ar belek koz-ze, persoun Lababan. Hag hen, raktal, d'ar Pount, evit diskuil he gavaden.

Archerien a r Pont a deuaz ganthan, dioc'h-tu. Di-guezet e Kerbabu, e furchont an ti. Mez kaer ho devoa klask, ne gavchond belek ebet.

Ar persoun intru oa chomet e kichen an or. Egari a rea pa lavaras d'hezan an archerien ho devoa great tro venn. Mond a reaz he unan, en ti, en eur c'hourdrous hag en eur harlui ar mestr hag ar vestrez. Trei a reaz kemant a oa var'an tu a eneb. Abarz pell, e quask eun arbel, e kavaz an aotrou Riou. « Ginoueien, a lavaras d'an archerien, pa na ve d'in-me ho piye lezet al lapouz da nijjal kuit. »

An aotrou Riou oa kaset da Gemper.

Ar mestr, e Lezvarn Kemper, oa d'ar mare-ze hanvet Kerincuf : anaout ha karet a rea aotrou persoun Lababan. Diez bras e kavaz klevet lavaret e rank-je he varn.

Esa a reaz savetei d'hezan he vuez.

Al lezen ne lavare kondaoni, d'ar maro, nemet ar veleien n'ho doa ket triugent vloaz.

Ha Kerincuf a gemennas d'an aotrou Riou, araog he c'hervel da Lez-varn, diskleria dirazhan hen doa ouspen an oad-ze.

An aotrou Riou a ziguezaz, dirak ar varnerien.

— Sitoyan, eme Kerincuf, te 'peuz, sur, triugent vloaz.

— Ne meuz ket, eme ar belek santel.

— En em fazia a rez, rag an ear ho peuz da gaout ouspen an dra-ze.

— Ar virionez a lavaras, eme an den kalonnek. Ma n'am c'hrredit ket, roit d'in amzer da gerc'had euz Dineault paper va badiziant. Beza e meuz nao biaoaz hag hanter kant ha seiz mis. Ne fell ket d'in savetei va buez, var bris an distera gaou.

— Mez ne guiez ket, marteze, e tifenne ar Republik ober katekis. Ne anavezet ket, sur oun, al lezen a c'hour-

c'hemen da veleien Bro-C'hall en em zistaga deuz ar Pab ?
— Eo zur. Anaout a rean kement-ze. Anaout a ran
ive, e rankit va barn, d'ar maro. N'euz forz a ze. Epad
va buez e meuz labouret, atao, evit gounit an Envou.
Poan awalc'h e meuz bet var an douar. Ar c'henta mond
brema 'vo ar guella.

Kerincuf a zante an daelou o virvi, en he zaoulagad.
Mez barn a rankaz he vignoun da veza dibennet, araog
ar peder heur var-n-ugent. Ne c'helle ober a hent all.

— Doue ra vo meulet ! a lavaras an aotrou Riou, o
klevet ar varnedigez-ze. Pell 'zo oan o c'haloupad ama
hag ahont. Ne guien, aliez, e pe du harpa va fenn : ne
'm oa na ti nag os. Esper e meuz e roio Doue d'in lo-
jeiz, en he varadoz.

Da c'hdal heur ar maro, persoun saptel Lababan oa
kaset en dro d'he brizoun. Evid he lein' diveza e pedaz
an aotrou Coz, persoun Kastellin hag an aotrou Bourbriac,
persoun Mesgloaguenn, da zond da breja ganthan. An daou
velek-se ho doa touet sentidigez da lezenou fall ar Republik.
Hag an aotrou Riou hen'doa esperans da lakaat anebliak.
Zho da zond var ho ger. Mez hini na deuaz beteg ennhan.
— « Oh ! beleien malheurus a lavaras, neuze, piou oar,
ma n'eo ket ar c'hras diveza a ginnige d'hezo an Aotrou
Doue ! »

* * *

Gant an aotrou Riou, edo, e prizoun Kemper an demezel de Saint-Luc, eur plac'h iaouank deuz goad huella Breiz-Izel. O klevet e zea ar belek santel da veza dibennet ne rea mui nemet guela hag hirvoudi. — « Bah ! a lavaras d'hezi an an aotrou Riou, bolonlez Doue ! da genta. Pa vo troc'het va fenn, va ene a nijo d'ar baradoz. E guirionez, ne meuz bet em buez nemet tri devez eurusded : an deiz ma 'm oa great va fask kenta, an deiz ma oan beleget hag an deiz hirio. »

Kalz tud all, c'hoaz, oa dalc'het, er memez prizoun. Oll ho doa keuz d'an aotrou Riou. Goulen a rajent kovez, ganthan, araog ma zaje d'ar baradoz.

Ar belek santel a en em lakeaz en eur c'horn deuz ar prizoun. An demezel de Saint-Luc ha meur a hini all a deuaz d'en em lakaat var ho daoulin dirazhan, an eil goude egile, da amzao ho fec'héjou. Biskoaz, sur oun, hini n'hen doa great guelloc'h kovesion.

Da ziv heur hanter, e chome c'hoaz kalz tud da goves. « Va bugale, eme an aotrou Riou, da deir heur a vezin dibennet. Ne meuz mui nemet eun hanter heur da veva. N'eo ket re evit en em lakaat e stad da verval. Abalamour da ze ne ellan kovez mui. Goulennit digant Doue, evidon, eun digemer madelezus. Deuz neac'h ar baradoz me ne ankounac'hain nikun, ac'hanoec'h.

Hag ec'h en em lakeaz var he zaoulin da bedi.
Eur pennadik, goude, ar vourrevien a ziguezaz evit he gas d'ar c'hillotin.

— Lakeat e vo deoc'h, emezho, ar gordenn en dro d'ho kouzoug ?

— Mar kirit, eme an aotrou Riou.

— Liammet a vo ho taouarn, adrenv ho kein ?

— Ne raan forz : grit ar pez a garfoc'h.

Ne oa great nag an eil nag egile. Kerzel a reaz laouen d'ar maro. En eur vont e kane unan deuz hymiou an iliz : hini ar verzerien.

Diguezet gant ar chafot e velaz ar barner o krena.
— Mignoun, a lavaras d'hezan, na grenit ket. Ar boan boan a rafoc'h d'in ne bado ket pell. Me 'bardon deoc'h va maro.

Neuze ec'h en em lakeaz he unan, var ar c'hillotin. He benn oa distaget, raktal. Kement-se a zigueze d'ar c'huezek a vis meurs.

E Kastellin, epad ar Revolucion, oa soudardet ha ne c'houllennet ket guell eget lakaat, bemdez, eur beleg be-nag, er prizoun. Mall e vije ganthro atao ober al labourze. (1).

Eun devez, e teujer da lavaret d'hezo, oa kure Landudek, an aotrou Raguenenez, kuzet e ti Fanch Kerinec e Goandour, e parrez Crozon.

(1) Téphany, 384.

Raktal, e zajent, en eur redaden, beteg eno. Mez, goude beza klasket, en ti hag er c'hereier, n'ho doa kavet belek ebet. Hag e tizroent d'ar gear, drouk enno, da vez a great tro venn.

Var-n-hed eur c'chart-heur bale, deuz Goandour, e tiguezaz ganthro eun den, eur bal ganthan var he skoaz, evel pa vije o tond deuz he bark. Nebeud varlerch, e kafjond eul lastez bourc'his, deuz bourg Crozon.

— Deiz mad, deoc'h, sitoyanet, eme hen-ma. Klaous-tre, emaoch o klask preiz ?

— Ia, da, emezho. Ni 'zo bet e Goandour o klask eur belek. Mez n'hon deuz ket kavet anezhan.

— Banden tud sot ! eme al lakepot, ne ouzoc'h ket ho micher. Ar belek a glaskit eo an den a zo o paouez varit d'hezan diskuez deoc'h he zaouarn. C'hui velo n'int ket na du na kalet, evel daouarn eun troc'her buzug.

An aotrou Raguenez oa tapet, raktal, ha digaset d'ar prizoun, da Gastellin. He vamm oa o chom e bourg Crozon. Goulen a reaz mond da lavaret kenavo d'hezi. — Allô ! allô ! stranerez, eme ar zoudardet. Eun devez benag, sitoyanet, ni 'dapo da vamm ive, hag a gaso anezhi d'az kaout d'ar prizoun.

Deuz Kastellin, an aotrou Raguenez oa kaset da Gemper evit beza barnet.

Kerincuf, ar barner, oa bet he vugale er skol ganthan. Kemen a reaz d'hezan diskleria, dirazhan, pa veze galvet, lavaret ne oa bet kure e neb leac'h. Rag lezen ar maro ne oa great nemet evit ar veleien bet er parrezioù.

Mez pa ziguezas dirag al Lesvarn e lavaraz : « Ne dal ket ar boan nach. Beza barnet d'ar maro, hirio, pe dive-zatoch, a vo gozik ar memez tra. Ha neuze, ne fell ket d'in lavaret geier. Bet oun kure e Landudec epad meur a vloavez.

Barnet oa da veza dibennet.

Araog he varo, Kerincuf a deuaz da c'houlen pardoun outha. Hag e lammais da bokat d'hezan : « Oh ! emezhan, me 'bardoun d'id, a greiz kaloun, ha pedi a raan Doue, ma pardouno d'id, ive. »

Mamm an aotrou Raguenez a deuaz, var he zroad, deuz Crozon da Gemper. He lein diveza a reaz ganthi.

Goude lein e pokas d'hezi : — It, mam, a lavaras, it brema en avantur Doue. Pedit evit ho mab ha kenavo er baradoz !

— Oh ! mab, emezhi, me jomo c'hoaz. Me fell d'in beza en da gichen pa vezi o verval.

— Nan, mam, an dra-ze ne ell ket beza.

— Perak, o mab ? Pa oa Jesus o verval, ar Verc'hez, he vam oa e tal ar groaz.

— Oh ! mam, petra livir ? Ne zeuz henvaledigez ebet, etre ar Verc'hez ha Jesus ha ni pec'herien baour. Nan, mam, emezhan, en eur bokat dezhi c'hoaz, it d'ar gear. En eur ziguezout, e Crozon, e klefot an Angelus o són. Mouez ar c'hloc'h a zigaso sonj deoc'h deuz ho mab. Maro e vo a benn neuze. Mez c'hui a ielo d'an iliz, rag eûn, da lavaret bennoz da Zoue.

— Ia, mab, emezhi, en eur voustra var he daelou, ia mond a rin a galoun vad, rag eûrus e vezin da gaout eur mab merzer.

Da nav heur, en deiz varlerch, oat deuet da gerc'had an aotrou Raguenez, d'ar prizoun, evit he gas d'ar maro. Bale 'reaz seder ha laouen. An oll oa mantrat oc'h he velet ken seven.

Diguezet var ar chafot, ec'h en em laka var he zaoulin, evit ober eur bedennik. Goude, e sav en he zav hag he za he unan, d'en em led a var planken ar c'hillotin. Ar gountel oa lezet da gueza. Mez ne droc'haz nemet an hanter deuz he c'houzoug. Buhan oa savet ha lezet da gueza, adarre. Ne reaz nemet eun draill all.

An dud, tro var dro, a skrije. Ar belek ne lezaz ket eur glemmaden.

Neuze, ar jeneral Canclaux, a oa eno, a deuaz gant he zabren. En taol kenta, e tistagas penn an aotrou Raguenez. — Ah ! a lavare goude, ma vije bet an dra-ze a du ganeomp ! Ne meuz Morse guelet startoc'h den. (13 ebrel 1794).

* * *

An aotrou Habasque, kure Plourin, oa bet kroget en-nhan e fin ar bloaz 1793. Kavet oa bet, e Kerlouan, e ti Fanch ar Gac. (1).

D'ar memez mareou, oa bet kaset, d'ar prizoun, an aotrou Peton, belek deuz Kerlouan, hag a en em guze, e ti Guillaume Abautret, labourer douar.

D'an drizek a vis ebrel 1794, oant bet kondaonet d'ar maro. Hag ar re ho doa roet lojeiz d'hezo a ôa bet harluet.

D'ar mare-ze, kearik vihan Lesneven hag ar pareziou var dro, oa brudet da guzat forzik beleien. Donzetre Verteuil a c'houennaz ma vije digaset da zibenna d'i, an daou velek kondaonet. An dra-ze, a lavare, a zigoro ho daoulagad d'an dud re droet gant ar superstisionou.

D'an deveze merket, oa kaset soudardet da gement parrez, oa tro var dro, da gemen dont da Lesneven. N'oa ket brao enebi, ha kalz tud en em gavaz, var ar blasen.

Hag oa guelet o tond, dre hent ar Folgoat, e mare div heur, goude kreiz-deiz, eur c'harr daou velek ebarz, garrotet d'hezo ho zreid hag ho daouarn.

En dro d'ar c'har oa tud diskramail ha difesoun : ar vourrevien o tiwall ar re a zeant da laza.

An dud oa spountet oll hag a lenve. Mez nikun ne gredas tec'het. Nikun ne lavaraz grik. Rag mad e guie, gemitibunan, eñen hini hen dije tintet eun dra benag, a vije ive, lakeat he benn a zindan ar gountel vrás. Ha dirag an oll, spourounet, pennou ar veleien a guezaz. Kement-an se oa d'ar 14 a vis ebrel 1794. (2)

An demezel de Saint-Luc, oa nizez da Eskob Kemper. Epad ma oa iaouank, oa hedro. Mez eun deskadurez kris-tent a lakeaz ploum en he fenn. Mond a reaz da seurez da gouent ar Retred e Kemper.

(1) Téphany, 358.
(2) Tradition.

Pa deuaz ar Revolucion e zeaz da jom da di he zad, da vaner an Nivod e parrez Quimerc'h.

Mez tapet oa er prizoun assamez gant he zad, e mis here 1793, ha kaset da gouent Keraez. Eno e oa lakeat etouez merc'hed fall. He buez oa tenn ha kalet. Avezhou, e vije roet bazadou d'hezi. Mez hi a jome bepred laouen.

Deuz Keraez oa kaset da Baris. Eno, oa barnet da vez dibennet asamez gant he zad hag he mamm. Goulen a reaz mervel araog he c'herent. En eur bokat d'hezo, kent eget pignat var ar chaft, e lavare : « C'hui peuz desket d'in beva. Me zo e vond da zeski deoc'h mervel. » Hag e oa dibennet. (17 gouere 1794).

Er memez devez oa lakeat d'ar maro an aotrou de Tremaria hag he verc'h iaouank, deuz Kemper.

Ar verc'h-ze he doa kemerec leac'h he c'hoar, seurez deuz urz ar C'halvar.

Pa oa deuet an archerien d'he c'herc'hat ar seurez oa klanv. N'oa lavaret ger d'hezi na d'an archerien. Ar plac'h iaouank a ieaz d'ar prizoun dre garantez evit he c'hoar, dre garante, ive, e varvaz evithi.

* *

An aotrou Branellec oa ganet e Guissenay hag oa kure er Minih, eur barrez deuz Kastel. Tapet oa bet e ti intavez ar Guen. Ho daou oant taolet er prizoun. Intanzev ar Guen oa bet harluet hag ar belek paour oa bet dibennet e Montroulez da Wener ar Groaz 1794 (17 ebrel). Da c'he-dal he varo an aotrou Branellec hen doa, en he brizoun, great eur verz var he amzeriou diveza.

* *

An aotrou Le Gall, persoun Plouenan hag an aotrou Coarigou, belek an Ursulinezet e Kastel, oa tapet ho daou e ti intavez ar Zant e Plouenan.

An aotrou Le Gall hen doa ezom da gaout eur boutouler. Mond a reaz da gaout eur c'here deuz Pount-Eon.

— Sell, a lavaras ar c'here, an aotrou persoun ! Petra, aotrou, c'hui peuz gellet chom er vro ? Oh ! pebeuz chans !

Ne maomp ket var var da verval eb belek ebet, e keit ha ma viot ganeomp. E peleac'h e maoch' o chom ?

Touellet dre ar c'homzou flour-ze, an aotrou Le Gall a lavaraz d'hezan e vedo o chom e Pennaneac'h e ti Anna ar Zant.

Ar c'here oa eul lardouzen. Var eün, en deveze, e zeaz da Vontroulez da ziskuil ar belek mad.

Da noz, soudarded Montroulez a deuaz da Bennaneac'h. Hag eno, neuze, e tiguezas eun dra ha na eller da gounta eb na deufe bihan ar galoun.

Intavez ar Zant he devoa eur c'hoar hag a oa nevez diguezet en he zi. Beteg neuze, oa bet seurez. Ar seurez Anna a reat anezhi.

— C'hoar, eme Anna, kerkent ha ma velaz ar zoudardet o tond, me eo ar vestrez en ti-ma : Me a meuze lojet ar veleien vad.

— C'houi, c'hoar baour ? Mez emaoc'h o nevez diguezout : Ha me a zo ama abaque ma oun dimezet.

— Evelse eo. An hanter deuz an tiegez a deu din deuz lod va zad. Te peuz kommandet epad pell awalc'h evit lezel an dro ganhen, hirio. Ha neuze, sell, me iel kounlezel d'ar maro. Te n'eo ket echu da labour c'hoaz : te peuz da vugale da zevel.

Hag e zeaz da gaout ar zoudardet da lavaret d'hezo n'he doa keuz ebet da veza repuet beleien vad.

Dibennet e oa er memez devez gant an aotronez Le Gall ha Corrigou. 16 guengolo 1794. (1).

XXV

Ar veleien e Landerne. — Beleien prizoun Landerne kaset da Rochefort. — Stad ar veleien e Rochefort, er Guyane, e Cayenne. — Beleien maro e Rochefort pe var dro.

Pa oa bet lakeat er prizoun gouarnourien ar Finistère, ar re a deuaz en ho leach' ho doa, evel hon deuz lavaret, urz da vond da jom da Landerne. Kemper oa bet dizherz.

(1) Documents II. p. 437.

noret, a lavare ar Gonnexion, gant Expilly hag he vanden. Landerne a deuaz da veza, evel-se, kear benn an Departamant.

Hogen al lezen a verke, e ranke ar veleien beza dalc'h et er prizoun e kear benn an Departamant. Abalamour da ze, ar veleien dalc'h et Kerlot, oa kaset da Landerne.

Diou vanden oa great anezho. Da genta n'oa kaset nemet ar re ionank.

Mez, diouallerien Kemper a c'houlennaz kas, ive, ar re all. Ha d'an unek a vis du, ar re goz oa taolet bern var vern, e kirri, hag en hent varzu Landerne. Tri ha triugent oa deuz ar re-ma.

E Kastellin ho doa lojet, da genta. Eno oant lezet da vond e kear, gant ofiser ar zoudardet a gase anezho. Lojet ho doz, en tiez a garient. Oll oant bet digemeret, madik awalc'h. Mez, da noz varlerc'h, oant er Faou hag, eno, procureur ar barrez a reaz ho dastum oll, er memez hostaliri.

Diguezet, e Landerne, oant kaset, da genta, da gount ar Gapusined.

Er prizoun-ze, oant bevet paour ha guisket fall. Mez, da viana, ho doa pourmenadennou bras hag ear vad. N'oant ket, evit doare, re ziouallet ken nebeud. Ha d'ar c'huec'h var-n-ugent a vis du 1793, an aotrou Heliez, belek deuz Sizun, oa tec'het kuit, dre eur vezen fiez, oa e kichen ar voger a ro var hent Lesneven. (1).

Mez eun devez, unan, hanvet Perrin, o tremen dre an hent-ze, a skoaz var an nor. Eun tu all eur vouez a lavaras : — Petra 'glaskit' — Kovez, eme Perrin. — Deuit da c'huec'h heur hag e c'helloch dont er porz. — Diez e vo ? — Oh ! ne vo ket. Meur a hini a zo bet deuet, dija.

Raktal, Perrin a ieaz d'an ti kear da gounta kementse. Ha divar neuze, oa difennet pourmen, er c'hoat hag er jardin.

Mez ar veleien n'ho doa ket a dringent vloaz na ellent ket chom e Landerne. Ar ministr he unan a skrivas, d'ar 14 a vis c'huevrer, da lavaret ho c'has da Vourdel pe

(1) Documents 47, 147.

da Rochefort evit beza, goudeze, taolet var douar an Afrik.
Rochefort oa an tosta. Ha d'an nao a vis gouere 1794,
Gouarnourien ar Finistere a lakeaz eur vanden, en hent,
evit mond di. Setu ama ho hanoiou :
Guillaume Le Bis, persoun ar Fouillez, 58 bloaz ;
François-Marie Balanec, persoun Lennon, 58 bloaz ;
Germain Plassart deuz Kloastr-Pleyben, 51 bloaz ;
François-Joseph Lallouet, Loctudy, 42 bloaz ;
Yves Andro, kure Combrit, 40 bloaz ;
Jean Joncour, belek er G'hloastr, 36 bloaz ;
Le Gall, deuz Kemper, 34 bloaz ;
Clet Kerloc'h, deuz Plogof, 30 bloaz ;
Clet Kerizit, deuz Cleden-Cap-Sizun, 34 bloaz ;
Alain Floc'h, 29 bloaz ;
Antoine Moreau, kure e Kloastr-Pleyben, 37 bloaz ;
Henri Mevel, kure e Plouneour-Lanvern, 36 bloaz ;
Armand Carof, deuz Plouziry, 45 bloaz ;
Mathias Mevel, aumônier e karmel Montroulez, 56 bloaz ;
Louis Graveran, persoun Roscanvel, 49 bloaz ;
Jean Merdy, kure e Plomeur, 48 bloaz ;
Yves Kerniliz, aumônier an aot. Pleuc e Landudec,
57 bloaz ;
Yves Houardon, kure Primelin, 56 bloaz ;
Jean-Louis Traonouez, persoun Pleyben, 54 bloaz ;
Jean Gloaguen, belek e Goaien, 39 bloaz ;
Simon Le Masson, belek deuz Brest, 56 bloaz ;
Jean Michel, belek deuz Guimaec ;
Joachim Alexandre, frer konvers, e Kapusined Mon-
troulez, 41 bloaz ;
Gilles-Baptiste Le Hars, chaloni e Daoulaz ;
Charles-Cesar Clec'h, persoun Ploare ;
Rene Biliac, kure Plouhinec ;
Ignace Garrec, kure Kerlaz ;
Jean-Marie Calvez, persoun Treguennec ;
Gatien Le Lièvre, manac'h deuz kouent Pount-n'Abad ;
Philippe Jacob, persoun Laz ;
Joseph-Marie Corvaisier, persoun Irwillac ;
Urbain Le Clec'h, belek deuz Laz ;
Jean Le Roux, manac'h kapusin.
Da bep hini oa roet eur skouet, dre zek leo, evit ober

he veach. Ouspen, an arc'hant a c'helle pep hini anezha
da gaout, oa lezet gantho.

Setu ama, penaos, unan anezo, an aotrou Mevel, kure
Plouneour, a gount divar ar veach a reaz ar brizounerien,
deuz Landerne da Rochefort : « Kaset oamp da Roche-
fort, diouallet mad gant soudardet. Eur miz a oamp oc'h
ober hor beach. Ne gomzin ket deoc'h deuz ar blasphem-
mou hag al luc'hachou hon doa da c'houzanv hed an hent.
E Varade, eskopti Naonet, oa lamet diganeomp hon leo-
riou, chapeliou ha kement tra devot a sougemp. Evel-
kent prest, oant roet d'eomp, adarre. E Loudun, c'huec'h
diouzomp, oa laeret d'hezo ho montchou hag ho arc'hant.
E Poitiers oa kemere hon arc'hant, divar hor c'houst, oll
nemet tregont lur. Hon dillad oa kemeret, ive, en eur la-
varet d'eomp e kafjemp e Rochefort ar pez hon dije
ezom. Fouillet oamp, en eur fesoun an dialvoa. Hag ar pez
a rea dreist oll, hor poan, oa ma zoa, etouez ar re hon
laere, eun nebeud beleien fall. E Rochefort oamp fouillet,
adarre, hag er vech-ze, oa eat divar hor c'houst, oll ar
pez a jome. » (1).

E Rochefort oant lakeat var daou lestr ar « Wasing-
ton » hag an « Deux Associés ». Var hou-ma, dreist oll,
oa kaset ar Vretoned.

An « Deux Associés », oa rannet e diou loden, eul
lodan evit ar vortolodet, eul loden all evit ar veleien. Eur
speuren goat oa etrezho. Var ar speuren-ze, oa diou zor.
En ho c'hichen e vije, atao, mortolodet, digor ho daou-
lagad var ar veleien. A zindan ho dorm oa daou bez ka-
nol. Evit an distera trous e vije bet, sur, tennet varnho. (2).

Var ar vatiman-se oa pevar c'hant ha nao b'elek.
Epad an deiz e vijent var ar pount. Ranket oa d'hezo,
chom en ho zav. Rak n'ho doa ket plas da azeza. Mez
guelloc'h oant, eno, c'hoaz eget en diabarz. Nemet dra-
ziegi, ne deant, mors, da gousket.

Oll e lojent er memez sal. En dro d'ar zal, bep daou
droatat, oa staliou great gant planch. Var ar staliou-ze,

(1) Documents II. 447.

(2) Tresvaux II. 70-71.

epad an noz, ar veleien a ranke gourvez. Mez ken sarret oant, ma ranke an eil lakaat he dreid ouz penn egile. Bransellou oa istribil ouz an neach d'ar gambr. E pep bransell, oa daou velek. Hag evel ma oa ber ar vrasnel ho zreid ive a ioa an eil deuz penn egile. Var leuren ar sal, edo ar re all ker stang, ma na oat ket evit bale, eb lammet varnho. Ouspen-ze, eur bail a oa e kreiz ar zal. Er bail-ze vije great an ezomou. Eur flear oa ganthan ma zoa mantruz. Ha lod a gouske harp deuz ar bail.

Abarz pell, na petra ta, ar c'hleñved a en em lakeaz en ho zouez. Ha pebeuz klenvet ! Drebet oant ez veo, gant ar skorbut. Bemdez, nao, deg a gueze klany. Eur medisin a ieaz, eur vech, er zal, ha raktal, e teuaz er meaz en eur lavaret : « Ma ve lakeat, aze, eur c'hi, ne badfe ket pedeur heur var-n-ugent, eb beza arrajet. »

E kreiz ar poaniou-ze ne oa lezet gantho na leor na chapeled. Hag epad an deiz pa vijent var ar pount, e vijent guelet o'choalc'hi ho zammou truillou, pe oc'h en em zilaoua.

Eiz kant sez var-n-ugent belek vad taolet el listri-ze. Daou c'hangt pemp ha pevar ugant, ebken, a ellaz dont kuit. Ar Gonvention, dre ar prizoniou a laze, koulz, ar veleien eget dre ar c'hillotin.

* * *

Deuz Rochefort, lod beleien oa bet kaset d'ar Guyan. A douar-ze a oa, neuze, eul leac'h gouez. Eur belek a strive ac'hano : « Da loja n'hou deuz nemet tammou lochennou izel-izel. Beva 'reomp etouez morianed hag a zo laeron. Devet omp gant an eol epad an deiz. An noz a zigas eun-tammik freskadurez. Mez ganthi e teu, ive, eun dra deuz ar re boanusa hag a zo anavezed mad gant an dud a zo bet o chom, ama. Deuz ar guerniou lous a zo, dre ama, e sao eur bern c'huibu hag a beg, hag a zeo. Hon lochen a vez leun a dousigi bras. Hag etouez hon leoriou e zo anevalet hag a flemm bilimus : hanvet int skorpioned. Merrien a zreb hor bevans hag a grog aliez enhomp hon unan. Hon treid a zo kemerec gant eur c'huiben all hag a rear anezhi, ar chik. Bemdez e ran-

komp hen tenna deuz ho c'hrac'henn gant spillou. Da eva n'hou deuz nemet dour fall, da zibri eun tamm pesket sal hag aliez breinet ha da ober souben n'hou deuz nemet ris. » (1).

Da Gaienne oa kaset ive, meur a hini deuz Rochefort. Caienne a zo eun enezen e kreiz ar mor ha d'ar mare-ze, oa goasoc'h c'hoaz, eget ar Guyane.

Setu ama hanoiou ar veleien a zo maro e kostezioù Rochefort :

Alexandre, Louis, frer kapusin, ganet e Montroulez, maro e mis here 1794, enterret en enezen Madame ;

Cojan, Guillaume-Marie, ganet e Kemper 1767, kapusin e Montroulez, seiz vloaz var-n-ugent, enterret en enez Aix, maro var al letr « Les Deux Associés » :

Calvez, Jean, ganet e Plozvet 1734, persoun Treguenec, maro e guengolo 1794, enterret en enezen Madame ;

Corvaisier, Joseph-Marie, persoun Irvillac, ganet e Kemper 1735, maro e guengolo 1794. He gorf oa taolet er mor, da genta. Mez distaolet oa bet hag oa, goude, lakeat en douar ;

Collobert, Julien, ganet en Arzano, maro e mis eost 1794, enterret en enez Aix. (maro var an « Deux Associés. »)

Fercoq, Charles-Marie, ganet e Plougourvest 1755, persoun Plufur, maro e mis du, enterret en enezen Madame ;

Julien, Jean, kure Glomel ;

Kirlen, Pierre-Joseph, ganet e Kemper 1764, persoun-priol Daoulaz, enterret en enezen Madame ;

Le Clerc, persoun Ploare, maro var ar « Washington », 1794 .

Le Bris, Guillaume, ganet e Beuzek-Cap-Sizun 1746, persoun ar Fouillez, enterret e Fort Vaseur ;

Le Coent, Jean, ganet e Spezet 1750, kure Burtulec, maro e gouere 1794, enterret en enezen Aix ;

Le Masson, Simon, ganet e Brest 1738, maro d'an nao a vis c'huevrer 1795, enterret e Saintes ;

Plassard, Germain, ganet e Kloastr-Pleyben, maro e mis gouere 1794, hanter-kant vloaz, enterret en enezen Madame ;

(1) Tresvau, 11.

Lelièvre, Gratien, manac'h deuz kouent Pount-n-Abad, ganet e Raizon, maro var ar « Wasington » en here 1794.

XXVI

Religion ebet mui. — Ar veleien intru kinniget e prof d'ar gouarnamant. — Difen da verka ar zul dre zon ar c'hléier. — Leac'h ar veleien vad roet d'ar vistri skol, en ilizou.

C'hoant ar revulsionerien oa lakaat Bro-C'hall da veva eb Doue. E derou ar bloaz 1794 oant deuet, koulz lavaret, a benn deuz ho zaol. Ar veleien hō doa lañeat, da genta, e leac'h ar vel eien vad, ho doa a nebeut da nebeud, taolet disprijans varnho. Ha pelloc'h, e leac'h forsi an dud da vond d'ho zelou e vijent poulzet da bellaat dioutho. District Montroulez a en em glemme d'an hini oa e Brest e telc'her leac'h ar Gonvention, abalamour konseil municipal Plouezoc'h, hini Garlan hag hini Guerlesquin, a rea, c'hoaz, d'an dud, mond da oferen an intruzed : « Mall eo, a lavare, troc'ha, pelloc'h, da c'hi-ziou sot, evel-se. »

Ha kalz parreziou, o velet, emechans, n'ho doa mui netra da ober gant beleien fall, a ginnige anezho d'ar c'houarnamant. Er giz-se, 'reaz Guinevez, Plouider, Keraez ha Plabennec. Konseil municipal Plouider a lavare : « Dalc'het hon deuz, en hor parrez, ar sitoyan Cariou, belek intru ; dre respect evit al lezennou oa, avad, kentoc'h eget dre garantez evithan. »

Mez brema, sklerijennet dre liziri ar re 'zo deuz hor gouarn, e velomp omp bet dall, beteghen. Hag o veza n'hor deuz ket c'hoant e chomfe, en hon touez, neira deuz ar pez a zo bet abek d'an darvoudou a zo kuezet var ar vro, e reomp donezoun d'ar Republik, deuz ar sitoyan Cariou, deuz he bae ha deuz kement a zerviche d'hezan evel belek. »

Ha pa gave d'hezo ne oa mui belek ebet ken, na mad na fall, setu ama penaos oa renket an traou er parreziou. — Ar pez a verkomp 'zo skrivet var gaierou ti kear Mi-

lizac. Mez dre a'n oll parreziou e tremene gozik ar memez tra. — « O sounjal, an dekad eo an devez da ehana hag an devez ma tie an dud en em voda evit klevet al lezennou displeget gant ar mestr skol ; o sounjal, beteghen, ar c'hloc'h o c'hervel an dud d'an iliz d'ar zul, he deuz miret na ve kement a dud en dekadi ; o sounjal an oll relijionou a zo kavatal dirag al lezen. »

Abalamour da ze, ar c'honseil a zoug : 1° Ar c'hloc'h lezet en tour, goude al lezen great d'ar 23 even even 1793, na vo mui sonet da zul ; 2° Oll dud ar barrez a deuo d'an iliz, da eun heur goude kreiz deiz, bep dekad ; 3° Deuz ar c'hoaziou a zo er c'hoazhentchou, ne vo dalc'het nemet an troad, ha var gorre, e vo lakeat eun daolen gant ar c'homzou-ma : Liberté ! Égalité ! Fraternité ! ; 4° Var an tour ar groas houarn a vo tennet kuit hag en he leac'h e vo lakeat eur peul gant an drapeau tricolore. »

E Lanneanou, oa lakeat d'an oll chefou famil ha pen-nou tiegez dont d'an iliz da glevet lenn al lezennou bep dekad. « Ar re na deuint ket a vo lakeat e renk an dud a vo da ziwall outho. »

Ar metr skol a zispleg al lezennou. Er giz-ze e teuaz, da zerc'hel er gadour-brezag, leac'h ar belek. Beteg fin 1793, ar belek a lenne hag a zispleg al lezennou, bep sul, dirag an dud a vije en oferen. Mez neuze, ar veleien oa kaset kuit hag an ilizou oa konsakret d'ar Rezoun. Eul lezen great e fin 1793, a lakea oa d'ar mear lenn ha displega iviziken, lezennou ar c'houarnamant da dud ar parreziou. Mez c'hoavezet oa, d'ar mare-ze, evel ma eo c'hoavezet, hirio, — hag evel ma c'hoavez etao pa vez revolution en eur vro, — an dud ar muia dizesk oa e penn ar parreziou. Ar vistri skol — hag a dro etao gant ar c'houarnamant a bae anezho, — a rankas ober labourou ar vearet. Hag evel-se, oa deuet ar mestr skol da gemer he c'halloùd.

E kalz leac'hiou, oa roet d'ar vistri skol ar presbitaliou ha, zoken, an ilizou.

D'an dregont a vis guengolo, district Montroulez hen doa douget al lezen-ma : « O sounjal an ilizou hag ar chapieliou na ellont mui beza miret da religion ebet, ar

c'honseil a zoug : 1° Presbitaliou an district a vezou gouounderet hag ar veleien a vezou kaset kuit anezho, dindan daou zekad, goude ma vo embannet al lezen-ma ; 2° An ilizou hag ar chapeliou, ne vezint mui d'ar veleien ; 3° Ar presbitaliou a vezou roet d'ar vistri skol ; 4° An iliz, e pep parrez a vo roet d'ar mestr skol d'ober ti skol ; 5° Koat ar c'heuriou ha re an aoteriou, na vo e zom anezho mui, a vo lakeat da ober skigner ha taoliou evit bugale ar skoliou.

« Ouspen, o sounjal pegement e talv rei eur pleg all da speret an dud e pep parrez ; o sounjal eo red lakaat an d.d da gaout an deskadurez a zo red evit kement-se ; o sounjal eo red kas da netra ar pez a vase, beteghen, ar sorc'hennou er spered ; an district a zoug : an dekadi a vezou vreat, e pep parrez deuz an district ; karga a ra ar mecar e peb parrez, da lakaat, en deveze-ze, an dud da zond d'an iliz evit klevet lenn al lezennou ha klevet, ive, ar gelennadurez a dlie beza great ; ar re 'zo e konsail ar barrez, a roio skuer vad evit kement-se. »

E keit-se, e vije goasoc'h eget biskoaz, tregaset ar vevelien vad. — « Ar gouarnamant evel a lavare Coroller, intru Landudec, ne 'ma ket evit relijon ebet mui. Mez, atao, e ma, avad, evit denc'hel da gas eneb ar veleien n'ho deuz ket touet. »

Hag ar c'hlask, varnho, a gendalc'he.

District Montroulez a skrive da gomite Taole, d'an unek a vis c'huevrer 1794 : « Lavaret e zo ama, e zo e hoaz dre Daole, beleien ha n'ho deuz ket touet. Sitoyanet, deoc'hui, eo da deuler evez... Ar Prigent hag ar Pen-guilly a dlefe beza en ho parrez. Hastit buhan, dastum an dud-ze hag a zo mez ar vro. Ma kav deoc'h ne elloc'h ket dont a benn, lavarit d'eomp-ni, e peleac'h emaint o chom. A pa vijent a ouen an diaoul, e vezint, abarz pell. lakeat d'ar maro. »

E Plouvian, Ian Mezou, a flatas da zistrict Brest, oa bet beleien o lavaret an oferen, e Sant-Ian-Balanant. Ha d'an daou, tri, pevar var-n-ugent a veurz, Jean-Marie Nedelec a deuaz, gant archerien Loukournan, d'ober eun enklask d'ar barrez-ze. « Klasket hon deuz, a lavare, e ti Guillaume Le Roux, Epad ma oamp o furcha, en traon,

e kav d'eomp e zo tec'het unan benag, dre brenest ar zo-lier... Sounjal a reomp poulza pelloc'h hon enklask. Mez an dud a duez da c'houzout oamp er barrez : hon troiou a vije bet troiou goullo. Beza e zo, e Plouvian meur a velek ha n'hen deuz ket touet. Mez evit gelloud lakaat an darn varnho, e ve red kaout kalz soudardet, rag ar barrez a zo kollet ganthro.

Plouvian, en eneb, m'ar d'eo guir ar pez a lavare Cudennec ha Steun, renourien ar barrez, oa troet oll gant ar c'houarnamant. « Mignouned, d'al lezennou ha d'ar gouarnamant a deu, bemdez, d'hon lemmel deuz a dre skilfou an noblans, ni labourerien douar ha tud komite Plouvian, atao skedus da deuler evez deuz kostez ar Roue dija lakeat er bez ; ni, ervez al lezen, a deuz da gemen deoc'h ar pez a dremen en hor parrez. An noblansou, kaset kuit divar dro ama, ne ellond mui teuler ho bilim var ar meazou aonik. Pa c'houlen ar c'houarnamant eun dra e ve roet d'hezan, dioc'h-tu. Mez, ar beorien a zo kement anezho, ma hon deuz aon, na varfe tud gant an naon da c'chedal an eost. »

* *

E Landivisiau hag e Bodiliz, ne oat ket ker tom e kever lezennou ar gouvansion. Rag e Bodiliz en despet da c'hourdrouzou ar gouarnamant, oa lezet en dro d'an iliz eur ruban koat hag oa varnhan, merkou an noblans ha re ar Roue.

E bro Montroulez, mezaon, oa ar memez tra.

D'an dek a vis eost komite Montroulez a skrive d'an oll parreziou deuz an district : « Klevet hon deuz, en despet d'an oll gourc'hennou great evit pilat ar c'hoaziou a zo var an hentchou, en ho parrez, n'ho peuz c'hoaz great netra. Lavaret a raan deoc'h, ma ve ar re-ze, c'hoaz, en ho zav, er veach kenta ma zin d'ho kuelet, e rankin hen diskleria d'ar gouarnamant hag e vezoch' lakeat e renk an dud a zo da ziwall outho. » Emechans, ar gourdous-ze, a zougas fruez, dre oll. En Enez-Vaz, da vihana, oa bruzunet, dioc'h-tu, an oll kroaziou.

Revolusionerien Lesneven a skrive, d'ar bevarzek a vis here d'an « agent national » : « E Sant-Fregant e

zo beleien ha n'ho deuz ket touet. Beza e vezont peurliesa e Penacreac'h, Kerzezen, Kerc'horo, Kerlobret, Kervolant ha Kerameal. (1).

XXVII

Gouel an Hini 'zo dreist pep tra. — Maro Robespierre.

Ar re a oa e penn ar c'houarnamant a lavare, pa vije diskaret, e peb leac'h, ar greden e Doue, an dud a vije oll eurus.

Doue a oa diskaret, an ilizou, gozik oll, oa konsakret d'ar Rezoun vad hag ar goueliou devot oa taolet d'an traon. Mez siouas ! e leac'h dont da heul kement-se, an curusded a oa pelleat.

Ar brasa dizurchou, avad, oa dilammet etouez an dud. Ar Rezoun vad, hag a gounte ar Revolucionerien varnhi, na elle denc'hel leac'h guirioneziou an aviel. Kerkoulz, pa na c'hortozet mui na baradoz nag ifern, pep hini en em lezaz da vond da heul he ioulou fall. An tadou hag ar mammou na ellent mui dont a benn deuz ho bugale. Ar breudeur hag ar c'hoarez a rea brezel an eil d'egile. An dud a en em laze. Var ar meaz, mar ho poa eun enebour, e zea gant eur fusuil d'ho kortoz adrenv eur c'bleuz benag hag e roe deoch ar maro.

Kalz tud a ieaz, eleac'h labourat douar da veva evel laeroun. Dre an tiegeziou e vevet, atao, en anken.

E koat an Nivot, e Loperek, e oa bandennajou tud fall, abaoe 1793. Euz ac'hano, e saillent var an dud pinvidik, tro var dro, E Kastellin oa eur miliner e traon ar ru a gas da Veil-ar-Vern. Eun novez e teuaz al laeroun en ti. Ar mestr oa krouget, ar vestrez taolet var he fenn er ster hag an ti oa c'huillet. (Archives de Châteaulin).

(1) Documents, II. 386.

E Lanneanou, e ti Maledant, oa taolet an dud, en eun arc'h. Eur bern keuneut oa lakeat da viret na zigorje an arc'h. Ha goude oa great skrab var ar pez oa kavet.

Dre oll, oa ar menez tra.

Doue, emechans, hen lavaret a vije, a leze ober an torfejou-ze, evit diskuez ne c'hell an den, chom var an hent mad, eb kaout relijon.

An oll en em glemme.

Neuze, eun den, oll galloudek d'ar mere-ze, a gredas, adarre, kozeal euz a Zoue. An den-ze oa ar falla lam-poun, an den krisa a zo bet, morse, var an douar-ma. He hano oa Robespierre. Lakeat hen doa dibenna ar Roue, hag abalamour ma felle d'hezan, abaoe bloaz dija, ar goad a rede deuz an eil tu d'egile d'ar vro. An dud oa eneb d'hezan er Gonvention hen doa kaset d'ar c'hillotin. Meur a hini, zoken, deuz he gamaraded hen doa lakeat da laza. Mad, an den-ze, hag a venne beza Roue e Bro-C'hall, a c'hoanteaz sevel eur relijon. Ober a reaz, er Gonvention, eur brezegen evit lavaret e rank an oll anaout e zo eur Mestr, dreist pep tra, hag hen deuz pepini eun ene ha ne varv ket.

Ar re he zelaoue, a ziskueze beza koustant bras. Penn-da-benn d'he brezegen, e strakent ho daouarn. Hag eun nebeud deveziou goude, deuz kement departamant a oa e Bro-C'hall, e teue liziri evit he drugarekaat.

Ar Gonvention a lakeaz e vije great, dre oll barreziou Bro-C'hall, e mis even, gouel an Hini a zo dreist pep tra. Ha var an ilizou dismantret, oa lakeat merka : Tud Bro-C'hall a anavez e zo Unan hag a zo dreist pep tra : anaout a reont, ive, hen deuz an den eun ene ha ne varv ket.

Setu ama peger sot oa great, e Plouescat, gouel an Hini 'zo dreist pep tra. Pebeuz kemm etre ar goueliou-ze ha goueliou an iliz !

Mez an oll a ranke, koulskoude, kemper pers eunho. N'oa ket brao diskuez ne vije ket a du gant ar c'houarnmant.

« Ni konsaillerien jeneral Plouescat a zo en em votet, da nav heur deuz ar mintin, en ti kear. A'chano omp est, hor chelpou en ho c'herc'hen, djan iliz. Eno hon

deuz kavet difennourien ar vro, gant ho fusuillou. An dud oll, oa eno, ive. Ar mear a zo, neuze, eat er gadorzarmoum, hag hen deuz great eur brezegen var guiriou an dud. Roet hen deuz, ive, eur gentel benag var al labour douar. Goudeze, hen deuz pedet an oll da zond dirag guezen al liberte, an tadou gant ho faotret vihan hag ar mammou gant ho merc'het bihan, krog en ho dorn. Ar re oa o vaga a zouge ho magadennou var ho breac'h.

» Eat omp 'ta var al leur gear, en dro da vezent al liberte. (1). O veza n'hon doa ket gellet ober eun doare menez, evel a verke al lezen, hon deuz, er giz-ze, rentet enor d'an Hini a zo, dreist pep tra.

» Goudeze hon deuz oll en em lakeat e kelc'h, en dro d'ar mear. Hen-ma hen deuz, neuze, lavaret d'ar zoudardet : Difennourien ar vro, diskuezit d'eomp, brema, penaos e guezoc'h difenn Bro-C'hall, he zud hag ar pez ho deuz. Raktal, ar zoudardet a lez bep a denn.

» Neuze, ar mear hen deuz lavaret d'ar baotred-vihan : Paotred-vihan, lezit dorn ho tad ha deuit er c'helech'. » Hag ar re vihan a zo eat en eur grial : bevet ar Republik ! bevet al liberte ! bevet ar Menez !

» Goudeze, hon deuz kanet ar « Marseillaise » ha kanaouennou all, dem-evel. Da echui, omp c'hoaz, eat d'an iliz, hag, eno, eur serjent a ieaz, er gador, da gana eur zon evel ouz ar « Marseillaise ». (2).

Dre ar parreziou all, koulz lavaret, an traou a dre-mene, eun tammik evel-se. Avezhou, zoken, beleien toueren ho unan a vije e penn an abaden. Er c'his-ze, ec'h erruaaz e Gouleben. Belek intru Treflez, Modir, hag hini Plouider, François Cariou, oa bet, ive, e penn ar gouel. Mez, er brosesion, ho doa lakeat dougen panielou an iliz hag oant, abalamour da ze, taolet, er prizoun. (3)

E Paris evit gouel an Hini 'zo dreist pep tra, Robespierre a en em lakeas, gant lorc'h, da ober ar belek-bras.

(1) Et derou ar Revolucion, oa gou'rehemennet d'an oll parreziou planta, var al leur gear, er bourg, eur vezent hanvet guezen al Liberte.

(2) Documents, 319.

(3) Documents, 321.

He gamaradet a reaz goab diouthan. Meur a hini, zoken, a lavaras d'hezan traou diez da glevet.

En eur zond d'an ti ma loje ennhan, deuz an noz en deveze, e lavaras : ne meuz mui pell da veva.

Hag e guirionez, beza oa er gontvention, kalzik tud ha gant aon da veza dibennet, a laboure eneb d'hezan.

En devez varlerc'h, e pignas e kador-bresek ar Gonvention. Ne oa ket lezet da gozeal. Ar gannadet a reaz eun trous spoutus evit mouga he gomzou. Kroget oa ennhan. Taolet e oa er prizoun hanvet prizoun al Luxembourg. Mignonet d'hezan hen tennaz ac'hano a daoliou kanol. Neuze, e zeaz d'an ti kear. Eur c'bannah, hanvet Barras a lamas gant kalz tud all en ti, var he lerc'h. Eun archer, gant eun tenn pistolen a dor d'hezan he jayed. Lakaat a rear eur mouchouer en dro d'he Benn, hag e chomaz er stad-ze, harpet deuz eun daol, da dremen an noz. Pa deuaz an deiz oa taolet, hen hag unan var-n-ugent deuz he gamaradet, en eur c'har. Hag a dreuz ruiou Paris, leun a dud o krial gant laouenedig, oa kaset da zibenna. (27 gouere 1794). (1).

* * *

XVIII

Lezen al Liberte o kommans c'hoeza. — An ilizou, ar presbitaliou, fermet pe gwerzet d'ar re a lakea ar pris hira. — Ar prizoniou digoret. — An ilizou fermet gant kristenien, roet d'ar veleien vad. — Ar vistri skol drouk kountant. — Diou tesoun merket d'ar veleien evit toui.

Goude maro Robespierre, an dud oa bet kaset dre ar vro da zerc'hel leach' ar c'houarnamant, a gendalc'has da lakaat da blega d'al lezennou kris. Beleien oa c'hoaz lakeat d'ar maro. Evel-se, e tiguezaz gant an aotronez Le Gall ha Goarigou, hervez hon deuz lavaret dija.

(1) Art. de la revue *Je sais tout*, janvier 1912.

Ar c'hlask, ive, varfa r veleien a gendalc'has beteg fin ar blosas. Mez meur a vech e vije atao c'hoari o klask lakaat anezho er prizoniou. An dud fidel ho difenne ker kalounek ha biskoaz.

D'ar 4 a vis du, Guillaume Barvet ha Charles Cras, archerien deuz ar Chastel-Nevez, a ieaz da Blonevez-ar-Faou. Unan benag hen doa lavaret d'hezo, e kafent er barrez-ze, e kear Langouilly, eur belek kuzet e ti ar Gramec.

Hag, e guirionez, en eur ziguezout er c'chartier e velont eun den iaouank o vond d'ar c'haloup varzu an ti m'oа lavaret d'hezo.

Mond a rajent d'he heul.

Edond dija e toul an nor ha sada ma velont, eun den guisket e gis Pleyben, o tec'hett dre al leur. Ne deaz ket pell. Er verjes, e kichen e lakont an dorn varnhan.

— Piou outh, a lavarjond d'hezan.

— Me, emezhan, a zo deuz Pleyben hag a zo deuet, ama, d'ober eur guel d'am zonton.

Hag inti en ti. — Te a c'hourc'hemenjond d'ar Grannec, a rank dont ganeomp d'an ti kear da Blonevez.

— Oh ! ia, avad, eme ar Grannec, me iel. Mez kement ha ma oc'h deuet, evit da genta peb a vanne sidr.

An archerien a azezas. Dribi a rajent hag eva, ive, beteg beza mezo, emezhan.

Pa oa leun ho c'hof ar Grannec a lavaras: Emechans, aotronez, ne vez ket ret d'in mond d'ar bourg.

— Eo 'vad, oa respountet d'hezan. Hag an daou archer en em lakeaz daf' urcha an hini ho doa tapet er verjez. Ganhar eo kavel eur west leun a hostiou. Staga 'reout d'hezan he zaouarn etre he gein. Ho daou e savond var ho c'hezel hag e treinond anezhan d'ho heul.

Mez epad an amzer-ze, ar Grannec hen doa he unan pignet var eur marc'h. Mond a reaz d'an daou lam-rus beteg Kernevez-Kergoulouarn. Eno e chomas.

Pa ziguezas an archerien e lavaras d'hezo : — Mar d'e ho polontez, me 'jomo assamez ganeoc'h.

Mez, var an hent, en he gichen, oa eur bern bouteier. Ar Grannec hen doa lavaret oa eur belek en danjer ha

perc'hennou ar bouteier oa redet d'he c'hemen d'an dud divar dro.

An archerien kerkoulz, n'oant ket pell a zindan zivin. Eun tammik larkoc'h, en eur vali a gase da Bont-an-Aour e veljond eur bern tud. — Oh ! eme ar Barvet, en eur grena, ama, e lezimp hor buez !

He gamarad, ar C'hras a guie ar brezonek, hag a lavaras da Blonevezis : — Lezit ac'hanomp da dremen, ni na reomp drouk da zen.

— Ni kennebeud, oa respontet d'hezan, ne reomp drouk da zen nemet d'ar re a ra drouk d'comp. » Hag e kuezond varnho a daolioñ forc'h, a daoliou pal hag a bep seurt. Ar Barvet na ellaz en em zavetei nemet en eur grial : bevet ar Roue. Egile goude beza kollet he vantel ha kuiller he varc'h a bakas araog mond kuit eun taol forc'h en gostez hag eun taol mean var he chod.

Epad an abaden, a ellit kredi, ar belek, an aotrou Sevère deuz Pleyben oa tec'hett kuit.

Goulskoude, a nebeud da nebeud, an traou a gemere eun tu guelloc'h. Dre ar vro, a bez, an oll oa skuiz gant ar reusioù fall. Eun tammik aczen a liberte hag a relijion a gommansas c'hueza.

D'an unan var-n-ugent a vis c'huevrer, ar Gonvension a reaz eul lezen evit lavaret ne bae relijon ebet mui. Mez, difen a rea ober brezel da hini ebet. Hag an ilizou, ar presbitaliou, a vije guerzel pe fermet, d'an hini a lakkaje hira. Ar gouarnamant n'hen doa mui netra da ober gantho.

Prest goude, d'ar bevar var-n-ugent a vis c'huevrer, Guesno ha Guermeur, hag a loa e Kemper o terc'hel leac'h ar c'houarnamant, a reaz eul lezen evit ma vije lezet da vond euz ar prizoun : 1° ar re oa bet taolet ebarz abalamour oa da ziwall outho ; 2° al labourien hag an artizanet ; 3° ar veleien ho doa touet hag oa bet taolet, er prizoun, abalamour n'oa ket falvezet gantho na dimezi nag en em zivelegi ; 4° ar seurezet ; 5° an noblans.

Evelkent, oa dalc'het eur pennad, c'hoaz, ar veleien n'ho doa ket touet. Mez, miz goude, d'ar c'huec'h var-nugent a vis meurz, oant lezet da vond kuit gant ma teujent, da doui chom didrous ha poania da lakaat ar peoc'h etouez an dud. Ouspen-ze, e rankent, lavaret e peleac'h e zeant da jom.

E Landerne, d'ar mare-ze, ne oa mui, er prizoun, e kouent ar Gapusined nemet beleien eskobti Leon. Ar re all, oa bet var ho goulen, kaset da Gemper d'ar 27 a vis genver 1795.

Setu ama, ar roi great deuz prizounerien Landerne, pa oa roet frankis d'hezo, d'an daou a vis ebrel 1795.

François Bahezre de Lanlay a ia da jom da Blouian ;
Lannurien, Montroulez ;
Latour, Montroulez ;
Mathieu Le Court-Kergrist, Sant-Ian-ar-Bis ;
Mathias Mevel, Montroulez ;
Jean Michel, Guimaec ;
Jean Le Roux, Montroulez ;
Kermarrec, Sant-Nouga ;
François Picart, Plouider ;
Tual, Lesneven ;
Jean Breton, Sant-Thegonnec ;
Carré, Lesneven ;
Jacques La Rue, Brest ;
Le Senechal, Gouesnou ;
Quemeneur, Sant-Marc ;
Joseph Lescalier, na ell ket kozeal ;
Urbain Le Cleac'h, Laz ;
Troniou, Camelet ;
Yves Guillard, Loperec ;
Joseph La Rue, Landerne ;
Bodenez, Landerne ;
Levenez, Rosnoen ;
Gilles-Baptiste Le Harz, Daoulaz ;
Jacques Le Roux, seizet, Plouziry ;
Le Gac-Quistillic, Dirinon ;
Penhoat, Brest.

Ar veleien a ioa, e Kemper, ho doa ranket gedal pelloc'h evit kaout ar frankis. Abaoue mis eost, edond er c'helendi. N'oa ket kalz anezho. Setu ama an hanoiou hon deuz kavet en eur paper sinet ganthro p'oant lezet da vond kuit, d'an nao a vis mae 1795 :

* Diskleria a reomp, a lavarent, neuze, chom e Kemper, evit beva e peoc'h a zindan lezennou ar Republik. Anzav a reomp kement-se, gant seul-vui muioch a blijadur, ma lezer ac'hanomp da unani gant hon aked evit mad ar vro, ar frankis da heuil relijion hon tadou koz.

Grégoire Le Guillou de Kerincuf, 71 blosas ;
Normand du Pharadon, 71 blosas ;
Grégoire Le Guillou de Kerincuf, 72 blosas ;
Yves Lanrivinec, kapusin, 68 blosas ;
Augustin Piclet, persoun Guipavas, 56 blosas ;
Louis-François Cornu, kapusin ;
Raoulin, persoun Poullan, 85 blosas ;
Frogeray, deuz Kemperle, 83 blosas ;
Le Harz, chalouni Daoulas, 68 blosas ;
Bulot, abostol.

Goulskoude, an dud a brene pe a ferme an ilizou. D'ar bevarzek a vis ebrel, parrisionis Plouzane, a c'houenne digant ar c'honeil munisipal, fermi ho iliz evit he rei d'ar veleien vad oa bet chomet kuzet, beteg neuze, hag oa deuet en dro.

E Douarnenez, an itron Le Traon, intanvez La Planche, a c'houenne fermi iliz Santez-Helena pe hini Ploare.

An aotrou Le Predour, d'ar c'henta a vis mae, a brene iliz Santez-Anna, e Fouesnant.

E ma ive, an aotrou Regnier a c'houenne lavaret an oferen hag ober an ofisou, e chapel Sant-Thegonnec, e Plogonnec.

E Briec, an aotrou Suignard a glaske kaout chapel ar Vadalen ; — Yves Le Grand, hini Treflez ha Santez-Venec ; — Darcillon, Sant-Adrien ; — Pierre Timen, Sant-Egarec ha de Pennayeun, Quilinen.

Ian Le Boudin a c'houenne chapel Santez-Berc'h et Guengat ; Guillaume Calvez, Sant-Quido, Sant-Ouar hag Itron-Varia-ar-Porz-Bihan, e Loctudy.

An aotrou de Trédern a ginnige da zistrict Kastellin, c'huec'h lus ha tregont ar bloaz, evit iliz Sant-Coulitz, Merc'hed Brest, eun niver bras anezho, a c'houenne fermi iliz Sant-Louis.

Evel a veler, aliez awalc'h, dre ar parreziou, e veze gouennen da fermi ar chapeliou kentoc'h eget an ilizou parrez. Rag an ilizou-ze oa, adarre etre daouarn ar veleien intru hag ar vistri skol. E meur a leac'h e savas freuz, e berr amzer.

D'an tri a vis ebrel 1795, an aotrou Quemeneur hen doa fermet iliz Rekovrants evit ar veleien vad. Ar c'honec'h municipal a falvezas ganthan ho dije, ive, ar veleien fall lod enni. Mez an aotrou Quemeneur a lavaras e ranke kaout oll pe netra.

E Sizun ar mear hen doa roet an iliz parrez d'an aotronez Touboullic ha Le Roux. Ar prokureur-syndic a c'houennaz digantha, rei chapel Sant-Vaudez d'an aotrou Floc'h ar belek mad. Mez ne bakas nemet komzou fall.

E Guengat, an aotrou Louboutin, a nac'h e lavaret an oferen, en iliz parrez, eleac'h ma 'ch oferenne ar belek intru, nemet savet e vije eur speuren da ranna an iliz e diou loden. Da c'chedal e lavare an oferen, en eur c'hranj.

E Keraez n'oa permettel lavaret an oferen en ilizou nemet diveget e vije an touriou ! emechans, evit diskuez n'oant ket ilizou, mui.

* * *

Mez ar vistri skol a gavas fall kement-se : en ilizou e oant : ne felle tam d'hezo mond er meaz. Diskuil a reant ar parreziou d'an District.

Mestr-skol Plounaour-Menez a skrive da Vontroulez : « D'an eiz a vis meurz, da deir heur goude kreiz-deiz, e oa er bourg, eun niver bras a dud deuet var digarez ober digemer d'ar belek koz, Charles. Ar Charles-ze a gavas digor dor templ ar Rezoun vad. Mezaoun, zoken, oa

bet digoret, aratos. Rag an aoter oa bet lakeat, varnhi, bleuniou. Mond a reaz er gador hag e lakeaz sini ar c'hloc'h. Mab ar c'hloc'her a oa eno hag a viras sini beteg ma vijet bet o kaout ar mear. Neuze, ar belek a lavaraz : Deoc'hui, tud iaouank, eo lakaat sini. An dud iaouank, a stroll, a zo eat da gaout ar mear hag hen-ma spountet oll, a lavaras sini ar pez a garjet.

E Garlan, an iliz oa bet roet d'ar belek mad, en despet d'ar mestr skol. Hen-ma oa Taillen he hano. Diskuil a reaz ar c'honec'h municipal, da zistrict Montroulez. Hag ar mear a bakas, d'an dek a vis mae, al lizer-ma : « Klevet hon deuz, eo, e Garlan, nac'h ouz ar mestr-skol, an iliz evit lenn ha displega al lezennou. Mantret omp n'ho pefe ket lakeat urz en traou-ze. Ar relijon a eller da heuil e pep frankis. Poulza a dileer, zoken, an dud varzu ar Relijon. Mez, arabat, evit an dra-ze, miret ouz ar mestr-skol da rei he gelennadurez. Pa e guir n'ho peuz ti bras awalc'h ebet nemet an iliz, grit enni an ofisou, mez ive, lezit lenn, enni, al lezennou. Lakin ober an eil goude egile. Rag ouspen ma rank lenn al lezennou, deiz an dekadi, ar mestr-skol a dile ive ho lenn, pa vezet en em votet evit an ofisou, d'ar zul. Bezit var evez, avad, ma vo echu ganthan, bep tro, aroog an ofisou. »

Mez kristenien Garlan ne entenjond ket an traou evel-se. Miret a reant euz ar mestr-skol da voad er gador, aroog an oferen-bred. Ha Louis Le Bras, an hini hen doa fermet an iliz a lavare hen doa he c'hemeret, nann evit klevet lenn lezennou ar c'houarnamant, mez evit deski gourc'hennou Doue.

Koulskoude, ar veleien a deue niverus d'ho fareziou koz. Ar re oa kuzet er vro, a zifouche deuz af leac'hio kuz, hag ar re oa bet eat d'ar broiou all a gommanse dont en dro.

Neuze, Lanjuinais, eur c'hannad deuz ar Gonvention a c'houennaz lakaat ar veleien dia doui unan pe unan deuz an daou-le ma.

I. — Ar sitoyan X..., a zo deuet dirazomp. Lavaret hen deuz eo bet, er prizoun, pe e zeo bet kuzet, abalamour ma oa belek. Dond a ra da lavaret e vevo, iviziken, didrouz ha leun a zoujans evit al lezennou hag ar Repu-

blik, evel ma ho deuz goulennet Germeur ha Guezno, kannadet ar Bobl. Lavaret a ra ouspenn hen deuz sounj mond da jomm da barrez X... Hag hen deuz lakeat he hano.

II. — Ar sitoyan X... a zo deuet dirazhomp. Lavaret hen deuz eo bet er prizoun, pe eo bet kuzet abalamour ma oa belek. Dond a ra ervez al lezen douget gant Guezno ha Guermeur, d'ar c'huec'h-var-n-ugent a vis meurz, hag a lavar e vevo didrouz hag e raio muia ma ello, dre he gomzou, dre he fesoun da veva, evit lakaat da vond var gresk ar peoc'h etouez an dud. He zounj a zo en em denna e parrez X... Hag hen deuz lakeat he hano.

Setu ama evit district Montroulez ar veleien ho deuz sinet an eil pe egile, deuz an daou le-ze :

Ho deuz sinet douja d'ar Republik ha d'he lezennou :
Guillaume Briant ;
Jean Le Roux ;
Mathieu Mével ;
Michel Guillerm ;
Joseph-Marie Pen ;
Jean Guerlesquin ;
Ollivier Le Lez ;
François-Marie Laviec ;
Y. Nigeou ;
François-Efflam Bourel ;
Jean Pelleter ;
T.-Y. Costiou ;
Le Veyer ;
François Penguilly ;
Jean-Louis Kerien ;
Hervé Martel ;
René Kerherve ;
Jean-Baptiste Henri.

N'ho deuz kef touet na beza fidel d'ar Republik na d'he lezennou :

Etienne-Sébastien Latour ;
Jean-Baptiste-Xavier Noirot ;
Jean-Pierre Ballay ;
Yves Savidan ;

Pierre Larhantec ;
Pierre-Ignace Suillard ;
Yves Morvan ;
Louis-Marie Gourmelon ;
François Le Corre ;
Jean-Marie Le Pape ;
Jean-Louis Le Moine ;
Guillaume Guerrec ;
Etienne Le Bihan ;
Jean-Baptiste Le Jean ;
Louis-Guillaume Sannier ;
François Le Corvez ;
Jean-Gilles Le Cam ;
François Abgrall ;
Hervé Le Lann ;
Jean Le Lez ;
Pierre-Louis Briant ;
Jean Le Royou ;
Alain Le Roux ;
Hervé Le Guen ;
Antoine Dafniet ;
Jean Combot ;
Jean-Marie Etien ;
Jacques-Marie-Joseph Mathezou ;
Elie-Joseph Le Corre ;
Nicolas-Marie Le Moal ;
Hervé Grall ;
Jean-Marie-Jérôme Bourgonnière ;
Alain Kerautret ;
P. Mathieu Le Forestier ;
François Périou ;
Paul Le Saint ;
Paul Mingant ;
François Prigent ;
Joseph Le Roux ;
Guillaume Cadiou ;
Jean-François Le Dantec ;
Alain Guénégan ;
Yves Guilgars ;
Jean-François Camus.

Evel a veler, e district Montroulez, al loden vrasa deuz ar veleien n'ho doa ket sinet plega da lezennou ar republik. Aon ho doa na vije bet kement-se, ober eul le dem-evel deuz an hini ho doa gouzanvet kement abalamour d'hezan. (1).

Unanou benag, zoken, goude beza touet a deuaz var ho ger. Mez an departament o c'hase dirag an dribunal. Evel-ze a ziguezas gant an aotrou Cosquer, persoun Bo-Jazec. Taolet oa, er prizoun, abalamour oa deuet, var he cher, hag abalamour hen doa lavaret n'oa ket c'hoaz diazezet mad ar Republik.

Mez, e guirionez, kalz beleien a reaz unan deuz an daou le-ze. Beleien tourerien, a reaz, ive, unan pe unan anezho evit en em lakaat, adarre, e renk ar veleien vad. Evel-se a reaz René Grascoeur, Jacques Riou, Michel Quillivic deuz Eskibien ; evel-se, c'hoaz, ar Gellec deuz Plovan. (2).

D'an daou var-n-ugent, a vis mae, an aotronez Moal ha Daëron a ieaz dirag munisipalite Pount-n-Abad hag a lavaras : « N'hon deuz, morse, nac'het toui da blega da lezennou » politik » ar c'houarnamant. Hag e 1791, ma na vije bet goulenet diganeomp nemet an dra-ze, n'hon dije ket nac'het toui. Chom a reomp e Pount-n-Abad, me, Visant Le Moal, oajet a dri bloaz hag hanter kant ha Christophe Daeron, oajet a seiz bloaz ha tregont. Plega 'reomp da lezennou ar Republik gant ma na dint ket eneb ar relijon. Brema e reomp an ofisou er Vadalen. Mez hor zounj a zo mond da Garmez, hag eno, e reomp hon ofisou deuz a chuec'h heur deuz ar mintin beteg kreiz-deiz. Ha goude kreiz-deiz, deuz a ziv heur beteg pemp heur. (3).

(1) Documents II, 352, 353.

(2) Documents II, 355.

(3) Documents II, 356.

* * *

XXIX

Klemmou, a bep tu, o tond d'ar c'houarnamant a eneb ar veleien vad. — Lezen ar c'huec'h var-n-ugent a vis even great gant Guezno, Guermeur ha Bruc. — Ar Gonvansion araog mond kuit a deu da renevezi an holl lezennou fall eneb ar veleien vad.

En eur vro, hag a zo ennni dispac'h, an dud a zo re gounnaret, an traou re amjest, evit ma teufe, en eun taol kount, eur peoc'h padus.

Rag-se, daoust d'hor bro da veza skuis o velet la-c'herez, ar peoc'h na deuaz ket, dioc'h-tu. Tud ar gouarnamant hag ar veleien intru, ive, ne gavent tam mad, an tu nevez a gemere an traou.

Saillour, prokureur-syndic district Montroulez, a skrive d'ar re oa e penn ar c'houarnamant : « Guesno ha Guermeur, kannadet ar bobl, ho deuz lakeat rei frankis d'an oll veleien bet en em guzet pe dalc'het er prizoun evit beza chomet eb toui d'al lezen great e 1791. Mez, e guirionez divar ar mare, ma eo deuet ar re-ze en dro, e zo er famillou neac'h ha troublien ha n'oa muif abaoue ma oant bet kaset kuit. Kalz a ra, a nevez, an eureujou hag ar badiziantou great gant ar veleien intru. Ar re oa troet gant beleien ar c'houarnamant a gav diez, kement-se. Kalz tud a zo lakeat nec'het. Ar veleien n'ho doa ket touet, n'int ket kaoz, marteze. Mez evelkent, n'int na frank na leal. Rag nac'het ho deuz, gozik oll, senti ouz al lezennou ha plega d'ar Republik. » (1).

Prokureur-syndik Lesneven, ar Gall, ha goude beza bet persoun e Plouguerne hag e Plouescat hen doa, pelloc'h, taolet he zoudanen, a skrive, d'ar c'henta a vis even, da brokureur-syndik an departament : « An ilizou

(1) Documents II p. 351.

a zo oll fermet hag ar re a ferm anezho ho ro d'ar veleien ha n'ho deuz ket touet. Evel-se, e Plouider, Guiseny, Sant-Fregant, beleien ar gouarnamant a lavar an oferen eleac'h ma keront nemet en ilizou parrez. An ilizou parrez a zo lakeat etre daouarn ar veleien ha n'ho doa ket touet, deuet en dro. »

Eussa a rea, ive, eur c'hlemm dem-evel : An ti kear a skrive da zistrict Brest : « An Tual, deuet deuz he doul kuz, a laka freuz, dre ama. Kommanset hen deuz da zorna traou divar benn ar gouarnamant. Oferenna hen deuz great, da genta, en he di. Mez, goude, hen deuz savet eun telt, eleac'h ma vod oll ar re a zo eneb ar c'houarnamant. »

Kemperle a en em glemme, c'hoaz. Ouspen-ze ar chouantet a dage, e pep tu, mignounet ar gouarnamant ha tud a Roue a ziskenne e Quiberon d'ar c'huec'h var-nugent a vis even.

Kerkent, — d'an deveze-ze, zoken, kannadet ar bobl e kever arme moriou Breiz, a reaz al lezen-ma : « Ra vo lakeat, er prizoun, dioc'h-tu, tadou, mammou, breudeur, c'hoarezet, groagez ha bugale an dud a zo tec'het d'ar broiou all : ra vezint kaset d'ar c'heariou a vrezel evit beza dalc'het, e guestl. — Ar veleien n'ho deuz ket bet touet, guechall, hag a zo brema e frankis, — hag a vo da ziskredi, varnho, n'ho defe ket great a galoun ar bro-messa da blega da lezennou ar Republik, a vo a nevez, kroget ennho, ha taolet er prizoun. » (1).

Koulskoude, d'ar mare-ze, lod parreziou a gendalc'he da c'houlen rei ho ilizou d'ar veleien vad. « Diou iliz hon deuz, a lavare konsaillierien Milizac da zistrict Brest, 16 even 1795) an iliz parrez hag iliz Santez-Anna. Houn-ma a zo bihan : Mez bras awalc'h eo evit ar veleien touerien hag ar re 'zo a du ganthro. Abalamour da ze, oump avis da rei an iliz-ze, d'hezo ha d'ar re a ia d'ho heul. Mez an iliz parrez, daoust ma zeo bras, a vezoz a veac'h bras awalc'h evit ar gristenien a zo a du gant ar veleien n'ho deuz ket touet. Ha p'e guir, al lezen a laka rei leac'h

(1) Documents II, 363.

d'ober ar relijon, evel ma karer, e lakeomp rei an iliz parrez d'ar veleien n'ho deuz ket touet. » D'ar goulen-ze, district Brest a respountas nan.

Tud parrez Guipavas oa bet eurusoc'h. Skriva 'reant, ive, da Vrest, 25 even 1795. « Ma zo bet skuillet goad a lavarent, eo abalamour n'oa mui a relijon. Ar gouarnamant, goude beza kaset eneb guirioneziou ar Feiz, a zo deuet, pelloc'h, da rei liberte var gement-se. Ni c'houlen, abalamour da ze, diganeoc'h, rei frankis d'an aotrou Louis Sibiril, bet guechall, kure en Trehou hag a zo brema er prizoun, e Kastel Brest. Daou velek all a zo er barrez : ar sitoyanet Mouden ha Segalen. Mez Segalen a zo koz kabac'h : n'euz ket awalc'h anezho ho daou. »

Mez epad ma teue tud ar parreziou da c'houlen beleien hag ilizou an intrused a en em daole da glemm goasoc'h goas. Coroller intru Landudec a skriye d'an drivac'h p'vis eost 1795 da zistrict ar Pount : « Mall bras eo lakaat eun termen da zotoniach ar veleien n'ho deuz ket touet. Ne gavond netra mad deuz ar pez a zo bef great gant ar veleien a zo eat e tu ar c'houarnamant. Bennigen a reond an ilizou hag ar guerejou var digare ma zo bet, ennho, beleien all, Hirio, e zo bet reunion e Guilers. Pedet oan gant ar mear da vond da oferen. Pa éfruis, mignounet ar re n'ho deuz ket touet, a en em zavas hag a lavaraz na vije oferen bed. Ar mear a bedaz hag a aspedaz. Netra na reaz. Mond a rajen va unan beteg an iliz. Mez taolet oan bet kuit gant Guillaume Le Gall ha Jean Brun deuz Kersperou, Jean Le Goff ha Co-rentin Talidec deuz Kermerben, Alain Periou deuz Tipicolot. Ar reuz-ze oa bet preparet, a leverer, gant ar Gellec, beleik deuz Mac'halon, hag oà bet o'e ober eun anterramant e Guilers. »

Morvan, beleik intru Plouzane ha Morel, beleik intru Ploumoguer, o chom e Lannildut, a skriye d'an dri a vengolo, eneb mignounet ar veleien vad, deuz Plouarzel ha Trezien : « Hint-hi, emezo, a gase ganthro, ar c'haliriou hag a zerre an iliz evit miret deuz beleien ar gouarnamant da vond da lavaret an oferen. »

E Kastel, eur belek intru a vije oc'h oferenna en eur japel vihan. Braz awalc'h oa ar japel, avad, rag n'oa ket kement-se a dud euz he heul. Daoust da ze e falvezaz gantha kaout an iliz-veur. Mez kristenien Kastel a en em zavas. Ha district Mountroulez a c'houenne serra an ili-zou pe ho guerza, oll, evit kaout peoc'h.

E bro Huelgoat, ar veleien vad oa c'hoaz hardisoc'h. N'oa ket eaz mond er vro-ze. N'oa nag hent na guenojen hag ar veleien, eb aon, a grie dre oll, en iliouz, zoken, bevet ar Roue ! (Docum. II. 377).

Ar c'hlemmou-ze hag ar re evel outho, a deue deuz peb korn e Bro-C'hall a lakeaz ar Gonvention da waska var ar veleien, adarre. Hag eul lezen, great ganthi d'ar bemp var-n-ugent a vengolo a c'hourc'hennne lakaat, a nevez, er prizoun, ha zoken, kondaoni d'ar maro, ar veleien na deujent ket da ober al le-ma : Anaout a raan evit mestr, an oll sitoyanet deuz Bro-C'hall, ha prometi a raan plega da oll lezennou ar Republik.

Mez lezennou ar gouarnamant oa gozik oll fall. An aotrou Thiberge, vikel vras deuz Kemper, a roaz ali da jom eb plega d'hezo. Hag ar veleien a rankas, a nevez, mond a zindan guz. (Doc. II. 207, 208).

* * *

XXX

Ar Chorf « legislatif ». — An « Directoire ». — Ar veleien vad lakeat d'ar maro dre eur c'hillotin seac'h hag oa ker sur deuz he zaol, eget oa an hini all.

Ar Gonvansion a zante ar gasoni he doa lakeat da zevel en dro d'hezi. Gouzout a rea ma vije lezet frankis da voti, e vije digaset da c'houarn ar vro, tud hag oa eneb ar bersekusion. Abalamour da ze, araog mond kuit, e tivizas, e vije an daou pharz deuz ar gambr koz, er gambr nevez.

Ar gouarnamant a deuaz, neuze, a gommansas d'ar 26 a vis here 1795. En he benn oa eun directoire. Lareveillère-Lépaux, Rewbel, Carnot, Letourneur, Barras oa e penn an directoire-ze. Ho femp, guechall, ho doa votet evit lakaat laza ar Roue.

Evel a eller kredi, an directoire a gendalc'has da ober brezel d'ar feiz kristen.

Mez ar veleien, mezaon, a en em guzas mad : ne oa paket koulz lavaret hini.

Hag e Plobannalec, an agent munisipal — ar pez a vije hanvet, hirio, garde-champêtre pe diwaller — ar Moign a reat anezhan, a roe an ali kris-ma d'ar re a zo e penn an departament :

• Karget deuz an urz vad er barrez, e teuan da ziskuil deoc'h ar re a zo, ama, e penn hon enebourien : Herve Floc'h, ar mear koz, hen deuz goulennet ma ve sarret iliouz Sant-Alor bihan ha Plonivel. Mez Jean Lar-nicol deuz Keresper ha Christoph Gouzien deuz Kerguen-Plonivel a zalc'h anezho digor, en despet d'al lezen, hag a leze, enniho, ar veleien-chouantet da ober ho ofisou beteg ma hint eat kuit, anezho ho unan. Ouspen-ze, e lezont Jacques Le Pauber, kloc'her koz Plonivel, da zon ar c'hloc'h, bep sul, var digare ober an ofisou. Hennez ar Pauber-ze, a zo eur guall den. Kounnaret eneb ar sitoyaned mad. Bet eo dare d'hezan, ne ouzoun ket pet guech, laza hor persoun.

• An oll sitoyanet a garfe guelet ar re zo deuz hor gouarn o tond da ober eun dra benag evit dichouanti ar chefou-ze.

• Ar veleien ama, eo Besnier, Carval ha Querno. Besnier a zo en em lakeat persoun e Plonivel, daoust ha ma oa taolet ar barrez-ze d'an traon. Besnier a zo eat, brema, da Gemper. An daou all a zo kuzet er barrez, pe var dro.

• Eun nebeud sitoyanet all ha me, hon deuz en em glevet da ginnig d'ar c'houarnourien eun dra hag a reio dizelei, abarz pell, ar veleien-ze.

• N'euz nemet kemen d'hezo, ma na deuont ket d'en em lakaat er prizoun e vezо kemeret en ho leach' : c'haar Besnier ; Anna Vigourous, kiniter Carval deuz ar bourg ;

Jean Nedelec, lez-tad Querno, deuz Kelern, ha Renan Struillou, an hini a ro lojeiz d'ar belek-ze, e Kerfeunteunic. Fall awalc'h, kerkoulz, int : ne vezint tam dishenoret evit mond d'ar prizoun. »

N'ouzoun ket hag an Departamant a zalc'has koumpt euz ar pez a lavare d'hezan diwaller Plobannalec. Mez e derou mis ebrel 1796 e fardaz al lezen-ma : « 1° Oll archerien an Departamant a ielo dre ar parreziou evit klask ha gouzout e peleac'h e chom beleien n'ho deuz ket touet ha kregi ennho ; — 2° Peder heur var-n-ugent goude ma vo diguezet al lezen-ma, konsaillerien an ti kear e pep parrez, a dle en em voda. Ar C'honsaillou a dle diskleria ha beza e zo, er c'charter beleien hag ho deuz nac'het toui evel m'oа gourc'hennet gant al lezen deuz ar 26 a vis kerdu 1790, pe goude beza touet a zo deuet var ho ger ; — 3° Ha beza e zeuz beleien hag a ra eun dra benag deuz karg eur belek, eb beza touet, ervez al lezen deuz mis guengolo diveza ; — 4° Kregi a raint er veleien a zo eneb al lezen ha kas a raint anezho d'ar pri-zoun da Gempere ; — 5° Ar c'honsail munisipal a vo kaset dirag al Lez-varn ma nac'h respount pe ma lavar geier ha ma ve kavet, er c'charter, eur belek ha n'hen deuz ket touet. (1).

An diskullerioen a gemeras a nevez ho fluen. Ar vis tri skol, dreist oll, a gase var ar veleien goasoc'h egez biskoas. Mestr skol Plabennec a skrive da Vrest, d'ar seiz a vis ebrel 1796 : « Labourad a ran evit kaout neizou ar veleien a govez hag a ro ho Aotrou Doue, er barrez-ma. Kaout a ra d'in ne gollin na va amzer na va foan. » (2).

E Guisseny, ar mear oa tamallet da veza roet an iliz d'ar gristenien vad ho doa kempennet anezhi.

D'an nao a vis mae 1797, deuz Plouzane oa lavaret da zistrict Brest : « Goachet a ra bemdez, an traou deuz he urz abaoe ma zo permettet d'hezan dont da Blouzane en dro. O chom e ma e ti Tarsec, presidant ar gommun.

(1) Documents II, 403.

(2) Documents II, 404.

En ti-ze, deiz ar zul fask ha d'ar zuliu ha goueliou, ive, var dro teir heur deuz ar mintin, e zo bet hag a vez atao kalz tud, betek daou, tri c'chant, merc'het ha goazet o vond d'an oferen. Ar Goachet hen deuz galvet var he zi-kour ar Prevost deuz Guilers ha Trébaol deuz Lambert. Kofez a reont eur bern tud, en ti forn hag er c'hranj....»

* * *

An dud, koulskoude oa peurvuia skuis gant ar berse-kusion.

Da vis mae 1797, oa bet great eleksionou evit dibab kannadet nevez. Dre Vro-C'hall oll, koulz lavaret, e oa kaset d'ar Gambr tud a beoc'h hag a urz vad.

Gantho, an directoire a deuaz a nebeud da nebul da habaskaat. An ilizou oa a nevez, digoret d'ar veleien vad. Hag e Breiz-Izel koulz hag e leac'h all, eun niver bras a veleien fall a deuaz da en em gconvertisa.

An Eskibien intru a gemeras aon. Mar kendalc'hfe an traou da vond var an tu-ze, prest awalc'h n'ho dije belek ebet mui. Ober a reont, e Paris, ar pez a hanver eur c'honsil. Tregont eskob a ieaz d'ar c'honsil-ze.

Er Finistère n'oa eskob ebet mui. Eur belek touer, hanvet Serandour, a ieaz da zerc'hel leac'h beleien fall eskobti Kemper ha Leon. (1).

Mez kaer ho doa, an dud a deue da eugi dioutho.

Gant kannadet ar vro, e tigueze, bemdez, eur bern liziri, evit goulen ar peoc'h. Unan anezho, an depute Du-bruel a c'houlennaz, neuze, ma vije roet frankis d'ar veleien vad eb ober le ebet. Dond a reaz a benn deuz he daol. (24 eost). (2).

Mez, en Directoire, oa chomet tri den hag a oa revolutionerien aheurtet : Lareveillière-Lepeaux, Rewbel ha Barras, Eneb pep guir, e c'halvont da Baris ar jeneral Augereau hag he zoudardet. Harpet gant ar zoudardet-ze, e lakeont terri deuz ho c'harg kannadet eiz ha daou ugant

(1) Tresvaux II, 276-281.

(2) ibid. 284.

Departamant. Daou gannad, difennourien ar veleien vad, oa taolet er prizoun hag hanter-kant all a oa kaset d'ar broiou pell. (4 a vis du 1797). Al lezen great evit gervel er vro ar veleien vad a oa torret. Lakeat e oa en he leac'h, eul lezen ha na leze belek ebet da jom e Bro-C'hall nemet toui a raje : « plega da oll lezennou ar Republik ha kaout kasouni deuz ar roued. » Pemzek devez oa lezet ganthro da ober ho zounj. Ha goude ar pemzek devez-ze, ar re n'ho dije ket touet a vije lakeat d'ar maro.

Koulskoude, ne oa ket kredet seveni d'al lezen, penn da benn. Eleac'h lakaat d'ar maro ar re oa paket, oant taolet, er prizoun, e Rochefort.

Eno oa glac'harus ho stad.

Evit kousket n'ho doa, nemet eur baillasen etre tri. Ar c'hamprou oa bihan. Deuz ar mogeriou an dour a zi vere. Ar baillou evit ober an ezomou oa e pevar c'horn ar gambr hag a ampoezone anezhi.

Da zribi n'ho doa nemet bara du ha kalet, ha c'hoaz, nebeud anezhan. N'ho doa nemet eur pred bemdez, da genta. Mez pelloc'h oa lezet an dud vad ha trugarezus, deuz kear, da zigas d'hezo ho c'hoan.

Ne ouzomp ket hag e ve bet kaset belek ebet deuz ar Finistere da brizoniou Rochefort, er bfoavez 1797.

Mez er Bloavez 1798 oa tennot'h var ar veleien eget n'oa bet Morse. N'eo ket ma vije lakeat ho goaf da redet, evel diagent. Ar prizoniou, avad, hag e vijent taolet enni, en enezen Re, er Guyane hag e Caienne, a dueu a benn anezho, kerkoulz ha ken sur eget ar c'hillotin.

E guirionez, da c'hdal beza harluet er broiou pell, ar veleien vije taolet da genta e prizoniou Rochefort. Mez an niver anezho a deuaz da vez a ken bras ma na eillet digemer mui. Sounjet oa, neuze, kas da Enez Re ar veleien goz, klany pe mac'hagnet.

Muioc'h a frankis ho devoa eno. Ho stad, evelkent, oa truezus meurbet. Da vis guengolo, an hini oa karget d'ho diwall a lavare : « Ama, e zo nao c'chant belek. Kalz a varv. Mez bemdez e tiguez re all ha leac'h ar re a zo kemeneret ganta r maro, ne jom ket pett goullo. »

Hag evit guir, beza oant oant en dienez a bep tra. Da zribi n'ho doa nemet fa hag hariko. Banne guin ebet, morse. Kig a vije roet d'hezo eur vech bep sizun. Mez evit ho egasi, na vije roet ar c'chig nemet d'ar guener. (1).

Setu ama ar roll deuz ar re oa bet kaset deuz ar Finistere da enezen Re, e 1798 ha 1799. Unanou benag anezho a zo maro, eno.

Yves-Marie Berthou, belek e Tremoezan, 45 bloaz ; Rolland Bizien deuz Plougoulm, persoun Kernouez ; Sebastien Brusq deuz Poullan, kure Treboul, 46 bloaz ; Bernard Carof, kure Plouziry ha ganet eno er bloaz 1748, maro da 29 a vis du 1796.

Pierre Corgat, persoun Landrevarzec ; Jacques Talabardon deuz Kastel, persoun Landeda ; Jean-François Danielou deuz ar Faouet, persoun Er-gue-Armel ;

François Derrien deuz Sant-Thurien, kure e katedral Kemper ;

Hippolyte-Alexandre du Laurent de la Barre, vikel vrás, maro e Rochefort, 1798 en eur vond da Enez Re ; Pierre Goasduf deuz an Drenec, belek e Bodiliz ; De Villers, belek ;

Rolland-Michel-Marie Le Bescond de Coatpont, persoun Poullan ; François Lazou, ganet e Garlan ha kure eno, maro en enez Re 27 eost 1800 ;

Louis-Guillaume Sannier, kure Montroulez ha ganet eno, maro, 29 here 1799 ;

François-Efflam Bourel, ganet e Garlan ha kure e Lanmeur, maro d'an dri a vengolo 1801 ;

Michel Guillerm, ganet e Plounour-Menez, kavel e parrez an Dre-Nevez, e mae 1798 ; kaset oa da Enez Re d'an 29 a vis even 1798 hag eo maro eno d'au 19 a vis kerdu 1800 ;

Gabriel Jacob deuz Plouzeniel, manac'h ; Jean Keruzore, kure Plouziry ; Toussaint-Yves Le Floc'h, persoun Sizun ;

(1) Tresvaux II, 343.

Jean Le Joncour deuz Poudergat, belek e Cloastr-Pleyben ;
Jean Le Moal deuz Spezet, kure Pount-n'Abat ;
Yves Le Saout deuz Plouider, aumônier seurezet ar Retret e Kastel, persoun Treflaouenan, kaset da Enez Re d'ar 26 a vis eost 1798 eo maro eno, d'ar c'huec'h a vis mae 1799 ;
Alain Levenez, kure Spezet ;
Yves Nigeou deuz Plouigneau ;
Jean Piclet, ganet e Sant-Nicolas-ar-Pelem e 1741, persoun e Locronan ha maro d'an a vis c'huevrer 1801.
Michel Thalamot deuz Eskibien ;
Jerom Yvenat, ganet e Braspartz er bloaz 1750, re-jent e kloerdi Kemper, maro d'an 21 a vis meurs 1801.

Ar veleien oa chomet e Rochefort a vije, bep ar mare, a vagadou, kaset d'ar broiou all.

Ar re genta oa c'hoanteat da gas kuit, oa bet lakeat, d'an daouzek a vis meurs var eul lestr hanvet *Charente*. Daou c'chant e oant. Mez ar Zaozoun a dagas al lestr-hag he doa ranket ober pense var an treaz. Ar vortolodet a laeras, neuze, ar veleien baour. Ne oa lezel gantho na guennek na tam dillad ebet. E mis ebrel, goude, oant embarket, adarre, ha douget d'ar Guyane.

D'an daou a vis eost, beleien all, oa lakeat var an daou lestr a hanvet *ar Vaillante* hag *ar Bayonnaise*. Ar *Vaillante* a guezas etre daouarn ar Zaozon.. Ar *Bayonnaise* a gasas d'ar Guyane an dud a oa varnhi.

Pa ziguechont er vro-ze, kalz deuz ho c'henvreudeur bet douget d'i, en ho raog, a ioa dija maro. Var ho lerc'h oant kaset da Sinamaray ha Conamana, leac'hioù hag oa spoutus beva enno. Hanvet oant bet *Dienez ha N'euz-Netra*. Ne gavet da zribi nemet pesket hanter vrein ha da eva dour leun a lec'hid.

Goude kement-se, n'eo ket diez entent, pegement a glenvejou a zilamme var ar brizounerien geiz. Buhan e vijent diskaret er bez.

Setu ama, hanoiou ar veleien oa bet deuz hor bro kaset d'ar Guyane. Tri anezho a zo maro eno.

Jean Carval, ganet e Plogof, kure Plobannalek ;
Jean-Louis Collenot, ganet e Gwened, belek e Kemper ;
Jean Combot, ganet e Kastel, er bloaz 1754, kure e Sant-Martin Montroulez, maro e Kononama d'an nao a vis here 1798 ;

Yves Pavec, kure Plogonnec ;
Jean-Guillaume Prigent, kure Glomel ;
Guy-Marie Kericuf, ganet e Sant-Martin Montroulez 1751, maro er Guyane d'an 21 a vis meurs 1799.

* * *

Epad ma roe ar veleien ho buez er broiou pell evit ho feiz, e Bro-C'hall an traou a dremene goasoc'h-goasa, eneb ar re a grede e Doue.

Ar re a guze beleien a vele ho ziez kemeret gant ar c'houarnamant. Ma n'oa ket d'hezo an tiez ma kuzent, enno beleien, e vijent kondaonet da rei arc'hant.

Poulzet oa var an oll evit ober d'hezo dilezel muioc'h-mui ar zul. Malloz d'an hini a Tavare drouk deuz an dekadi. Ar ministr Letourneur, e fin ar bfoaz, a gemen d'ar re a zo e karg dindan ar c'houarnamant, eo eun dever evinno flag evit ho zul, ober goueliou an dekadi. Ouspen-ze, oa roet d'hezo da entent, e tient ober brezel d'ar re a vire ar zul.

Ar veleien intru a rankas ober ar zul deiz an dekadi, a zindan boan da veza harluest. Difin oa d'an oll, ober taol labour ebet, deiz an dekadi. E meur a leac'h e vije tennet var ar re a laboure, deiz an dekadi ha var ar re a ehane da zul.

Difennet oa, ive, guerza pesket da vener.

Hag evit miret na vije great eured ebet ken gant ar veleien vad, an oll eureujou deuz parrezioù ar c'hamton a vije great er gear benn, deiz an dekadi. (1).

(1) Tresvauz II, 332.

• •

XXXI

Ruillou ar Chouanted er Finistere

Abaone ar bloaz 1793, soudarded ar C'houarnamant o devoa da stourm eneb eun arme nevez : arme ar Chouanted.

Divar benn ar Chouanted, e ve aliez eseat teuler pri ouz an dud vad, en hor bro.

Setu ama, hed ha hed, ar wirionez divar ho fenn.

Ar c'henta anezho oa Ian Cottereau. He dad koz hen doa eur fri kam hagfa tao e vije du he dal. Abalamour da ze oa bet lezhavet ar c'has-nos, pe gentoc'h, ar Chouant, e gis ma lavarer e bro Angers. He vugale hag he vugale vihan o doa heritet deuz he lezhano ha Ian Cottereau oa bet lezhavet er gis-se Chouant. (1).

Ian Cottereau pe Ian Chouant a ioa he vicher ker-c'het olen deuz Breiz-Izel da verza en he vro. Rag e Breiz-Izel n'oa tail ebet var an olen hag her c'havet, marc'had mad.

D'ar mare-ze, ar Roue oa paour evel ma ze, brema hor gouarnamant. Fellout a reaz d'hezan lakaat deveriou var an oll draou. Var an olen oa lakeat daouzek guennek, dre lur. Mez Breizis en em zavas eneb an dever-ze. Ar Roue a gemeras aoun. Hag e Breiz-Izel an holen oa lezet evit eur guennek al lur epad ma verzet anezhan trizek guennek, el leac'h all.

Ian Chouant a ioa o chom e kichen bordou Breiz. Eur vech, diou ar zizun, e teue da gerc'hat olen da C'hemene pe da Raozon, evit he verza stok-varc'had en he vro.

Ar vicher oa gual amjest. Rak eteid bordou Breiz-Izel, oa matouterien digor ho daoulagad. Ouspen-ze, al

(1) Les guerres de Bretagne et de Vendée. E. Veuillet, 334.

lezen oa stris : ar re 'vije tapet o kerc'had olen deuz Breiz d'la Vro-C'hall, a vije lakeat d'ar maro.

Ian Chouant oa bet tapet eun nozvez. Kondaonet oa da veza krouget.

Mez he vamm a redaz da Versailles da gaout ar Roue evit goulen ma vije lezet he mab beo. — « Lakit anezhan er prizoun, mar kirit, emezhi ; mez en han' Doue, ne lammit ket he vuez diganthan ! » — « It d'ar gear, eme ar Roue, ho mab ne vezet ket lazet. Mez laverit d'hezan beza fur, iviziken. »

Ian Chouant ne oa ket evit he dech : kendelc'hier a reaz d'ober he droiou kam.

Mez pa glevas oa dibennet Louis XVI, e teuaz soumj d'hezan deuz ar vadelez hen doa bet evithan hag evit he vamm. — « Assa, goazed, a lavaras da dud iaouank he garter, pred eo d'eomp en em zavel a eneb an dud fall a lam diganeomp hon Doue hag hor Roue. Tud iaouank Breiz-Izel a roio d'eomp sikour, me 'zo sur. Doue hon sikourive. Ha mars e ve ma na zigasomp ar veleien vad en dro hag an traou var ho zu. »

Kalz mignouned en em vodaz en dro da Ian Chouant. En em denna 'reaz ganthro en eur c'hoat hanvet Koat ar Mezdon hag a zo e bro ar Maine, sko deuz eun tu, var douarou Breiz-Izel.

Ar brud deuz kement-se a redaz buhan dre bevar c'horn Breiz, hag a benn neubeud goude, kement koat oa en hor bro, koulz lavaret, oa en em guzet enno, goazet hag oa eneb ar c'houarnamant. Ha dre ma oa Ian Chouant hen doa roet tro d'hezo d'en em unani, evel-se, ho doa kemered an hanou a Chouant. (1).

Evit guir, Breiziz ho doa ouspenn eun abek d'en em zavel eneb gouarnamant ar Republik. Evel hon deuz guelet, deuz peb parrez oa kaset kuit ar veleien. Da heul oa eat, ive, an urz guirion. Ar falla tud a gase, gozik dre oll, ar parreziou en dro. Soudardet ar c'houarnamant a dremene, dre peb leac'h. Mond a reant en tiez a gavent var ho hent. An oll draou a vije mad evitho :

(1) La guerre de Bretagne et de Vendée. E. Veuillet, 341.

an anevedal, ar fourraj, an arc'hant ; an arbelloù a vije torret a daoliou bouc'hal, ar merc'het a vije gwallet. Malloz d'an hini a ziskueze beza drouk kountant. Raktal e vije lakeat d'ar maro.

Eur ganaouen hag oa savet d'ar mareou-ze, a lavare : Daoust hag hen potred Kerne e c'houzanvimp da viken E c'houzanvimp ar vac'herien a wask hon labourerien ? Gwallet ganthro hor merc'het koant ; lazet mam ha mab [ha den

Lazet zoken an dud klanv paour, balamour d'ho daouarn [guen.

Tanet ganthe ti ar beorien, diskaret ar maneriou Devet an het, devet ar foen, er parkou hag er prajou. Laeret hor zaout, hon ounnered hag hon ejenned, siouas ! Ha kaset, mesk gant ho ferc'hen, d'ar c'higer d'ar c'heariou [braz. (1).

Ar chouanted a reaz d'an traou chench eun tammik. Kerkent ha ma vije klevet hano deuz soudardet ar Republik o vond da ziguezout en eun tu benag, ar Chouanted, kant, daou c'chant anezho, a rede d'ho diarbenn. En em guzat a reant adrenv ar c'bleuziou. Pa vije deuet an enebourien var-n'hed tenn, ar fusuillou a strake. Pep tenn a bile he zen. Hag araog ma vije deuet ar zoudardet fall deuz ho spoutaden, ar Chouanted a vije eat pell d'en em guzat, adarre, adrenv eur c'hlouz all.

Ar Chouanted ho doa dalc'het da zillad ho bro. Ar cheffou oa guisket evel ar re all : kem ebet etrezho. Var ho fenn, oa eun tok ledan evel a zouget neuze ; ho bleo hir a fulle var ho diskaoz. Ho bragou a ziskenne beteg penn ar c'hlouz. Var ho c'hof gar, oa bodreou lian, hag a c'hellet ganthro tremen dre al lann hag an drez. Var ho c'hein oa eur chupen, great peurliesa, gant kroc'hen gaor.

Soudarded ar c'houarnamant a vije oll guisket gant mezer glas. Abalamour da ze e reat anezho ar Re C'hlaiz pe ar Glazarded.

Ar Chouanted evit kousket e peoc'h a rea, er c'hoajou, toullou a zindan an douar ; ar re c'hlas dre ma zeant a gouske, peuryvia, en ilizou.

D'an daouzek a vis mae 1795, ar jeneral Canclaux, en hano ar c'houarnamant a reaz ar peoc'h gant ar Chouanted. Prometi a reaz d'hezo e vije, a nevez, digaset ar Roue en dro, ha roet frankis da bep den da heuil he relijon.

Mez, Canclaux a rea goab, emechans. Evit sur ar c'houarnamant ne zevenas tamm, d'ar promesaou hen doa great. Pell deuz eno. Kendelc'her a reaz d'ober brezel d'ar feiz hag he zoudardet a ia hag a due, dre ar parreziou en eur ober skrab var pep tra hag en eur deuler spouroun e pep leac'h.

E mis gouere 1795, eur sitoyanez deuz Fouesnant, Guillemette Deleissègues, groeg Laurent Mazé, o chom e Logamant, a en em glemme d'an departamant hag a lavare oa laeret d'hezi gant ar zoudardet dillad quele. Ouspen-ze, emezhi, c'hoaz, oa ravajet he c'hoat, he avalou hag he foen. (1).

Er memez mareou, deuz Keraez, er penn all d'ar Finistère, Le Correc, prokureur-syndic a skrive da Gemper : « Ama hag er parreziou tro var dro, an traou a i a fall-fall : ravaaji, laererez a rear ennho en noz hag en deiz. Soudardet Keraez a ra skrab var ar verjezou. Abaoue pemp devez, ar c'heariou a zo bet kemeret, ennho, kement a oa kavet. Merour Kergorveau, hini ar Stanger ha Miliner ar Veil-Veur a zo rivinet. Ervez ar pez a zo lavaret d'emp, soudardet Keraez eo a ra oll ar reussion fall-ze... Ar zoudardet a ve meizo atao. Den na ell dond a benn anezho... Mez, etrezhomp, e lavarin deoc'h, an ofiserien a zo ker guas hag ar zoudardet ! (23 sept. 1815).

Dre oll oa ar memez tra.

O velet kement-se, ar Chouanted en em zave, adarre. Dre gement korn oant digemeret deuz ar guella gant al labourerien douar. « Var ar meaziou, a lavare Cambry, prokureur Kemperle, d'an departamant, e troer gant ar

(1) Bulletin diocésain d'archéologie, Peyron, Janvier 1911, 28.

brigantet. Ne zear ket c'hoaz da en em lakaat en ho zouez. Mez dre oll e vager hag e lojer anezho. Scaer, Arzano, Gilligomarc'h a zo kollet gantho.

Ha d'ar memez mareou, ar re a c'houarde Kastellin a lavare, ive, oa red ma vije al labourerien douar a du gant ar Chouantet pe guir ho doa kuzet ker mad varnho pa oant bet o'ch ober ho zro e Pont-ar-Veuzen. (1).

E penn ar Chouantet er Finistere d'ar mare-ze edo, dc Lantivy, de Poulpiquet, lezhanvet ive *Sans-Quartier*, D'Amphernet, deuz Kernevel, Durand ha Sanson hanvet c'hoaz, *Sans-Souci*.

Deuz gozik oll parreziou Kerne, e zoa unan benag Chouanted. Tudli gauank an tenn, dreist oll, a en em lakea, bep blosas, stank, en ho zouez. Ha d'ho heul, oa meur a vaouez hag a guie koulz ha peb den, diskarga ho fusuil var an enebourien.

Maner an aotrou de Treouret, e Trohanet, e Brie, ha maner Trevarez e Sant-Goazek, d'an aotrou de Kersalaün, oa an tiez el leac'h mac'h en em vodent ar muia. E kreiz koajou parrez Laz ho doa displeget ho zeltou. Mez eno, soudardet ar c'houarnamant a ziguezas, eun devez, varnho, hag ho doa ranket en em denna en eul leac'h all. (2). (mae 1796).

Imor ar Chouantet a gueze, dreist oll, var tri rum dud : ar veleini intru ; ar re ho doa prenet madou an ilizou hag oll an dud oa troet gant ar c'houarnamant pe ho doa eun tam karg benag.

Eur Chouantez bet taolet e prizoniou Kastellin, da ^{vis} even 1795, a gounfe d'an aotrou Duboisshardy, karget ober outhi goulennou, lod deuz troiou ar Chouantet er Finistere. He hano oa Louisa Garrek ; deuz Landevennek. He hano oa ginidik, emezhi. Hag e lavare : « — Eun devez ar Chouantet a ieaz da Edern. Pa ziguechond er bourg, ar mestr-skol, he hano Le Prédour, a deuaz var eun d'hezo hag a c'houlemnaz ho faper-tremen. (passe-port).

Gortoz, a lavarond d'hezan, bremaik e vez roet d'id. * Ha de Kersalaün a zistagas ganthan eun taoi

sabren var he voc'h. De Kerstrad, goudeze, hen ledaz maro mik, gant eun tenn fusuil.

» Ar Chouantet en em dennaz, neuze varzu Brie. En hent e kavont ar persoun intru, ar Gorager. — « Ni a zo 'vond du-ze, a lavaront d'hezan. »

» Kerzet a reont d'he heul d'ar presbital ha diguet en ti e pignont da gambr ar belek intru. Goulen a reont outhan an alc'houeziou. — Ro anezho, a lavaras d'he vatez : kemer va oll dillad evit da labour, rag me v'l na meuz mui pell da veva.

» Guir a lavare. Disken a reaz er porz. Eno, unan a roaz d'hezan eun tenn fusuil hag eun all a fourraz he zabren en he gof.

» D'an devez varlerc'h, ar Chouantet a gemeras hent Gouezec. En eur ziguezout, pemzek pe c'huezek anezho a ieaz e pors ar presbital. Ar persoun a ioa o vond da oferenna. O velet tud o tond, e kavaz d'hezan oa evit klask traou da eva, rag en devez araog hen doa lakeat eur varriennad guim, en he gao.

» Ar Chouantet a lavaras d'hezan sevel d'he gambr, Eno e lezont w'arnhan eun tenn fusuil. Tapout a reaz eur grusifix hag e ruillas er skalierou o c'hervel he vatez var he sikour.

» Goude an taol-ze, ar Chouantet a ieaz varzu Pont-ar-Veuzen. En eur dremen e Sant-Segal, e kavont mestr-skol Cast hag ar persoun o kozeal : « Var ho taoulin, a lavaront d'hezo, e ma deuet hoc'h heur diveza. » Mez eur Chouant a c'houlemnaz buez evit ar mestr-skol. Lezet oa da vond kuit. Ar persoun, avad, a dapas eun tenn fusuil en he benn.

» Diguezet e Pont-ar-Veuzen, ar Chouantet a en em guz, da genta, en eur c'hoat, var bord ar ster. Pa oa deuet ar mare e lammont var ar bouldrieren. Kemer a reont poultr ar pez a felle d'hezo : ar rest a daolont en dcur. Forsi a reont daou zen, Louis Vigouroux deuz an Drenit hag Yves Milin deuz Penc'haden, da vond gant ho c'hirri da gas d'hezo ar poultr beteg Plevin.

» En eur vond e tremenjond dre Blounevez-ar-Faou. Er barrez-se, ho doa kalz mignonned. Ac'hano, e tapjond

(1) Bulletin d'archéologie, Peyron et Abgrall, février 1911, 10.
(2) ibid. — — — — Juin 1911, 486.

Landeau. Eno e kemerjond ar persoun intru hag he vatez.

» Ar persoun oa he hano Le Bris. Pa oant eat en he di, e c'houlenjond digantha ha touet hen doa ? hag eur mountr hen doa ? Goude oa lavaret d'hezan sevel var ar marc'h oa bet da bersoun Guezec. — « Nan, a lavaras, lazit ac'hounou ama, dioc'h-tu. » Mond a reaz ganthro ; e Plevin koulskoude, oa lezet da vond kuit. » (29 janvier 1796).

Ar Chouanted ho doa lazet c'hoaz Cabon, kure Arzano ; Gourlaouen, belek intru Kerrien ; Cavellat, persoun intru Kernevel ha Bernard, justep (juge de paix) er barrez-se.

D'ar memez mareou, François Carrof, belek intru Sant-Yvi ha Jacques Lavallot, persoun intru Sant-Evarzec oa bet ive diskaret ganthro. (1).

Ne oa koulz lavaret, belek fall ebet, e parreziou Kerne, eb na vije, eur vech pe eun all, ar Chouanted euz he glask.

Mez beleien ar c'houarnamant ne joment ket, peur liesa d'ho gortoz. Ne oant tam deuz an danvez a ve great ar verzerien ganthro hag ar c'halz anezho a en em denne er c'heariou. (2).

Ar Chouanted a garie, ive, evel hon deuz lavaret, is-kinat ar re ho doa prenet madou an ilizou pe madou an noblansou. Laza 'reant anezho, peurvuia. Araog skei, e kasent, avechou, kemennadurez. Setu, ama, koulskoude, e talc'hent da zevi treid an den keaz beteg al Logan e peuz prenet digant ar Gouarnamant.

» Setu te lakeat var evez. Brema, gra evel a gari. Oll ar re ho deuz prenet madou laeret n'ho devezho ket ar memez heur vad ganez, da glevet ali araog beza skoet.

Ma c'hen en gunduont evel tud honest e vezò ankouna-c'head ar pez a zo tremenet. » (1).

Néme, jeneral Quimper, Comte de Montfort, chef ar c'hanton.

« Arme ar Chouanted na elle beva gant ear an amzer. Mond a rea da gerc'het arc'hant da di ar « percepteur », ha da diez an dud divar ar meaz troet gant ar C'houarnamant.

Pa roe ar « percepteur » he arc'hant eb marc'hata re, e vije lezet ganthan, avechou, diskargou hag oa skrijet evelhen :

« 12 mae 1796. Ni ofiserien deuz arme ar Relijion hag ar Roue, e Breiz-Izel, a anzav hon deuz bet digant « reseour » an tailou var dro pevar c'chant mil lur en arc'hant paper ha daou c'chant lur e pesiou. Red eo bet d'hezan ho rei d'heomp pe hon dije hen lazet a dennou fusuil.

» Hag hon deuz lezet ganthan ar paper-ma, evit en em zizama dirag ar re ho defe c'hoant d'he damal.

« En Eliant, d'an 12 a vis mae, an eilved bloaz abaoe e ma Roue Louis XVII. Buez hir d'ar Roue. » (2).

An dud divar ar meaz a c'hine peurliesa, evit rei ho arc'hant. Mez ar Chouanted a rea, neuze, eun dra ha ne vanke, morse d'ho lakaat da zond a benn deuz ho zaol. Staga a reant ar mestr pe ar vestrez deuz an ti, var eur bank. Goude, a neubeudou, e tostaent ar bank-se deuz an fan hag e talc'hent da zevi treid an den keaz beteg ma lavare e pelc'h edo he ialc'h. (3)

Oll mignouet ar c'houarnamant oa ho zro da grena. Goulen a reant sikour eneb ar Chouanted. Pelloc'h, e penn ar jeneral Rossignol e teuaz eur zounj ifern. Lezel a reaz da vond var barreziou Breiz-Izel soudardet hag a iaia a vandennou bihan, guisket evel Chouanted deuz an eil kostez d'egile. Kement-se a oa evit lakaat da drenka eneb

(1) Bulletin archéologique, Peyron, Avril 1911, p. 119.
(2) — — — Janvier et Juin 1911, p. 26.

(1) Bulletin archéologique, Peyron, Juin 1911, p. 184.
(2) — — — — — Juillet-Août 1911, p. 185.
(3) — — — — — Juillet-Août 1911, p. 218.

ar Chouantet, kalonou an dud divar ar meaz. Laza a reant netra nemet evit kaout ar blijadur da laza. Oll e ravajent dre ma zeant. Eur spount oa beva en hor bro. Ne guiet petra da ober nag e pe du trei evit pellat deuz ar maro.

Ne eller ket a dra zur kaout mad oll ar pez a rea ar Chouantet. Mez ma zint bet ker kris eo dre abek ar gouarnamant. Perak ne roe ket d'hezo ho goulenn, eur goulenn just : Doue hag ar Roue ; perak beza great goab anezho e Mabilais ?

Ar pez a zo sur, kement den mad ha leal ha guir Vreizad oa, en ho amzer, a du gant ar Chouanted. Hirio, c'hoas, e kaver ho hanoiou. Beza int an hanoiou kaera hag enorapla deuz hor bro.

Ar Chouantez diveza deuz Breiz-Izel a zo bet an de-mezel de Mascle deuz Kastellin. Napoleon a gargas prefet ar Finistere, an aotrou de Miollis d'he zeuler er prizoun, er bloavez 1805. Eur vaouez oa leun a feiz hag a galoun. E penn he zoudarded he doa gwall gaset tud ar Revolucion.... Ne oa dalc'het er prizoun nemet eur mis benag, hebken.

• • •
XXXII

Eun eskob nevez hanvet e Kemper. — Petra oa Audrein. — Ar Ch'onsulat. — Ar peoc'h o tond a nebeudou. — Maro Audrein.

Abaoue ma oa troc'het he benn da Expilly, n'oa eskob ebet, e Kemper. Eur rummad beleien oa dibabet evit kas an traou, en dro. Ar veleien-ze oa Gommaire, Serandour, Le Coz bet personn e Kastellin, Guino, Ollitraut re-jent e kelendi Kemper, Le Gac aumônier an Ursulinezet.

Mez Claude Le Coz, hag oa, neuze, eskob intru Razon, ne garie tam guelet an traou o vond evel-se, en he

vro. Skriva 'reas lizer var lizer d'he vignouned, guechall, en eskopti Kemper, evit lavaret d'hezo oa tremen mall, kaout eun eskob nevez.

Pelloch, e pep parrez, oa lavaret ober votadek evit dibab ar re 'deuje da Gemper da lakaat eun eskob all. Mez en taol-ma, ne oa ket kalz a brez. Meur a barrez ne ne votaz ket. Persoun intru Saint-Louis Brest, ne gozeaz ket, zoken, d'he barrisonis divar benn kement-se.

Ar votadek, e Kemper, oa great d'an eiz var-n-ugent a vis gouere 1798. An traou a dremenaz evel m'oant tremen pa oa bet hanvet Expilly : eau-de-vie oa roet, n'euz forz pegement hag a hent all, oa bet dizurchoù eleiz. Audrein, vikel jeneral, eskob intru Gwened, hen doa bet ar muia mouzeziou.

* * *

Yves-Marie Audrein a ioa ganet e Goarec, eur gerriaden hag a ioa, neuze, stag deuz Plouguernevel, en es-kobi Kemper.

He gerent n'oant ket pinvidik. Mez e Plouguernevel oa eur skol vras. Bemdez e zea var he droad d'ar skol-ze, hag e reaz, evel-se, digoust he studi. (1).

P'oa beleget oa kaset da rejenti da skol vras Kemper. An aotrou Bérardier oa, neuze, e penn ar skol-ze. Mez, abarz pell, oa galvet da vond da Baris da skol-veur Louis Le Grand. Audrein a ieaz d'he heul. Divezatoc'h, oa bet e unan lakeat e penn skolaj Grasin. Eno, edo pa deuaz ar Revolucion. Dioc'h-tu, e troaz ganfhi.

Hanvet da vikel-vras gant Le Masle, eskob intru Gwened, oa bet kaset gant tud ar Morbihan evel kannad d'al Legislativ ha d'ar Gouvention.

Hen, a ginnigas, da genta, en Assemblee Legislativ lammatac ar skolioù digant ar seurezet hag ar venach'. Hen ive, a c'houlemañ, unan deuz ar re genta, tenna ho fae digant ar veleien vad abalamour, emezhan, e lakeant freuz da zevel.

(1) Yves-Marie Audrein, Hémon, 1.

Beza oa bet, divezatoc'h, kaset da brizoniou Paris e leac'h ma lazet he genvreudeur, d'an eiz a vis guen-golo 1792. Ne zigoraz ket he c'hinou, da lavaret an dis-tara tra evit ho difen. Ha divezatoc'h, c'hoaz, p'oa great proses da Louis XVI, e c'houlennaz he varo.

Setu, aze, an den oa hanvet da eskob e Kemper.

Skriva 'reaz d'ar Pab : « Beleien ha katoliked ar Finistere ho deuz va dibabet evit beza eskob e leac'h ar belek vertuzus Expilly, bet lazet gant an tirantet... »

Ar paour keaz eskob a gommansas fall. A veac'h m'oа sakret, oa bet dare d'hezan mond d'ar prizoun.

En amzer-ze, oa difennet ober prosesionou. Mez pa oa eat da Bleyben da rei ar Gonfirmacion, tud ar barrez-e a c'houlennas digantha, ober prosesion gant ar vu-gale. Hag ar brosesion oa great, dioc'h-tu.

Kerkent oa flatet hag oa bet galvet dirag al Lez-varn, e Kemper. Evit en em zifenn e lavaras : « Ar pez a meuz great a zo bet evit gounid tud parrez Pleyben d'ar Republik. Mantrat oun, da veza galvet da zond ama, evit seurt tra, sur awalc'h, eo chouanted jalous, eo ho deuz va diskuiillet. »

An affer oa klozet, kerkent. (1).

Koulskoude, an dud a deue da veza skuis gant ar Republik hag he dizurziou. Goab a reat deuz ar gouarnamant, deuz he lezennou, deuz ar goueliou he doa la-keat ober ha deuz ar guiskamanchou divodest he doa great dougen. Urz vad : setu pelloc'h ~~ar~~ pez a glasket.

Dres, d'ar mare-ze, eun den a zeue da Vro-C'hall deuz an Egypt. Brudet, dreist, e oa. Viktoriou hen doa gounezet eleiz. Digemeret oa dre oll, evit eun Doue. Ar c'hlieir a vije sonet dre ma tremene, tantajou tan a joa a vije great : oll e teuet d'he zaludi. Hennez oa Napoleon Bonaparte. Bro-C'hall a en em ginnige d'hezan.

Evelkent, epad eur pennad, e chomas da argila. Mez pelloc'h, Sieyez, ~~nan~~ deuz an Directoire, a en em la-keaz a du ganthan. Ho daou e chouenezond kalz kama-

(1) Tresvauz II, 342.

radet. Hag eun devez, Napoleon gant he zoudardet, a lammas e kambr ar gannadet hag ho zaolaz er meaz. Eur goarnamant nevez oa great. Ar gouarnamant-ze a zouge an hano a Gonsulat. Tri den, hanvet konsul, a gemere ar garg da gas ar Frans en dro. An tri den-ze oa Bonaparte Sieyes ha Roger-Ducos. (18 brumaire 9 du 1779).

Prest gouide ar mareou-ze, oa bet great, e kostez Kemper, eun torfed spoutus : Audrein, an eskob intru, a oa bet lakeat d'ar maro.

Mezaon, oat o klask tro, varnhan, pell a ioa. Eun devez, oa klevet lavaret e zea da Vontroulez. Lakeat hen doa, en he spered, mond d'i, da brezek an Asvent ha da gennarzi ar person koz, an intru Derrien, eneb ar veleien vad oa diguezet e kear. « Meur a hini a gred, a lavare, e chellin pa vezin eno, rei kouraj da dud ha da bersoun ar barrez : ne meuz ket kalz a esperans, mez mond a rin, atao, en avantur Doue. » (1)

Mond a reaz, d'an nao var-n-ugent a vis kerdu. 1800. Etre nao ha deg heur deuz an noz, e reaz kas d'ar guetur vras, hanvet Dilijans, he zillad eskob hag ar pez hen doa ezom evit he veach. Goude e pignas he unan ebarz.

E mare hanter noz, ar guetur a zigueze dija diou leo deuz Kemper, e traonien Sant-Herve, e parrez Brie. Ten-val sac'h oa. Hag oa klevet eun tenn fusuil hag ar gomz-ma : A zav, kokin !

Ar postillon, Jean Chartier deuz Kastellin, a zalc'haz var he gezek. En eun taol, e teu en dro d'ar guetur, eur bern tud, fusuillou ganthro. Lod oa guisket e bourc'his, lod all e labourerien douar.

Ar proses oa bet great, varlerc'h, a ziskuezas oant, an darn-vuia, bet chouantet. Mez abaoe bloas ho devoa dilezet ar vicher. Ar penn anezho oa Le Cat.

Eun nebeut deveziou, araog an torfel, oa bet quelet, e Brie hag e Landudal, o klask kamaradet. Arc'hant oa

(1) Yves Audrein, Hémon, 91.

ganthan leiz he c'hodellou. Mez piou hen doa roet ar arc'hant ? piou hen doa bet ar zounj da laza an eskob ? Morse, ne deuz gellet hen gouzout.

Charles-François Le Cat n'hen doa ken, nemet pevar bioas var-n-ugent. Assamez, ganthan, edo Louis Michel ; Hervé Benden, mab da eur boutaouer deuz Landudal ; Jean-Baptiste Lignaroux deuz Crozon, ha Le Gof, portez deuz ar Pount.

Dre bromesau kaer ha dre c'hourdrouzou, oant deuet a benn da lakaat da vond d'ho heul, labourerien douar deuz ar charter : Daniel Goulien, François Le Grand, Jean Le Guilly, Charles Le Moine, Yves Jaouen ha Jean Ropars. (1).

Lakeat oa d'hezo, en em gaout oll, e ti Laurent Coatalem, o chom e maner Treflez, e Briec. Eno oa roet d'hezo fusuillou, pistolennou, sabrinier.

Da deir heur, deuz ar pardaez, e zajond da Gerhô. Daouzek oant, hag eno, e zeaz c'huec'h en eun tu c'huec'h en tu all. Ar re genta a ieaz, da di Pierre Tymen, hag ar re all da di Hervé Louboutin, da c'houlen hō c'hoan. En tiez-ze oa drebet, fumet hag evet kalz. Pelloc'h, e mareou eiz heur, e zajond da gaout an **hent** bras, e kichen sao chapel Sant-Herve, e parrez Briec. Eno, ec'h en em lakeont, adarre, e diou vanden hag e zeond var an **hent**, eur pevar chant pas benag, an eil deuz heben.

E mare an hanter noz, Le Cat o velet letern ar wetur a ziabell, a lavaras : « Setu aze, o tond, ar re a c'hortozan : ma zeuz archerien en dro d'ar wetur, tenit varnho ; ma zo soudardet arabat tenna. »

Evel bon deuz lavaret, eun tem a oa lezet.

A veac'h ma oa ar wetur chomet a zav, oa kroget er postillon. — Arc'hant a zo ganhez, oa lavaret d'hezan : ro d'eomp da arc'hant. »

Ar postillon a lavaras n'hen doa guenneg ebet. — Mad, eme Le Cat, ni a zo o vond da glask. Ma kavomp arc'hant, en da wetur, e vezi lakeat d'ar maro.

Neuze, e lavarjond d'an dud oa er wetur diskenn. C'huec'h oant. Oll e tiskenjond nemet Audrein, Le Cat

a zavas, var ar bladen houarn, a oa da bignad er wetur.

— Ro d'in da baper-tremen, a lavaras d'hezan.

— Er c'hasel, aze, e ma.

— Disken.

— Ne ellan ket, klavy oun.

— Disken ; ni da bareo.

Neuze, Le Cat a bignas, er wetur, hag en eur lakaat he zorn var an eskob e lavaras : Me a anavez ac'hant Audrein luch ! Pell 'zo oan, ouz da glask. Teir guech e peuz votet lakaat ar roue d'ar maro : brema, d'az tro, e rankez mervel.

En despet d'hezan, Audrein a zo tennet var an hent. Le Cat a ro d'hezan eun taol gant kanol he fusuil hag a glask lakaat anezhan da vond var he zaoulin, evit en em erbedi deuz Doué. — Lezit ganhen 'va buez en han, Doué ! a grie an eskob. Hag ec'h en em zifrete.

Le Cat a lavaras da Lemoine lakaat he zorn var he skoaz. D'ar mare-ze, an eskob a grogas gant he zent, en ho daouarn, d'hezo ho daou. Ar paour keaz malheurus a reaz eur pas benag, evit tec'het.

— Tenn varnezhan, a lavaras Le Cat, da Le Moine.

Le Moine a vizas diou veach, mez diou veach he fusuil a reaz chat.

— Tenn te, a lavaras Le Cat da eun all, hanvet Michel. Michel a dennas hag an eskob a guezas stok-hegorf, e kichen ar penn aroag deuz ar wetur. Le Goff a roaz d'hezan eun tenn all hag hen pearachuaz : an daou denn hen doa paket e kreiz he stomok.

Great an torfet, Le Cat a lavaras d'ar veachourien mond er wetur. — Kiit en hent, adarre, emezhan, ne vo great drouk ebet deoc'h. Kontantoc'h oun da veza lazet Audrein eget da veza kavet eur million. » (1).

Korf Audrein a oa douget da Gemper. E gueret Saint-Mark, eno, e veler c'hoaz he vez. Var ar mean a c'holo anezhan, e zo kizellet eur c'halir, eur mintr hag eur vaz eskob, gant ar c'homzou-ma : Ama e ma Audrein, eskob ar Finistere, maro d'an naontek a vis du 1800. Pedit evihan ! » (2).

(1) Yves-Marie Audrein, Hémon, 91-92.

(2) Yves-Marie Audrein, Hémon, 93-94.

(2) — 467.

Epad pell amzer, ar mintr a zo bet livet e tri liou rus, guen ha glaz. Hag epad pell amzer, ive, a leverer, e vije digaset bugale vihan var ar bez. Mez, hirio, e ma dilezet gant an oll.

Deuz muntrieren Audrein pemp a oa lakeat d'ar maro. Ar re-ze oa : Le Cat, Le Moine, Roparz, François Le Grand ha Benden. Guilly a varvas en hospital ha Le Goff, kavet pemp blos, goude, en eun ti e Coray, a daspas he varo deuz ar goulion en doa paket oč'h en em zifenn. Ar re all ne zo bet gellet, morse, lakaat an dorn varnho.

• • *

XXXIII

*Ar veleien er broiou estren. — Bro-C'hall digor pelloc'h.
— Ar parrezioù o tigemer ho beleien.*

Evel hon deuz lavaret, diaraog, pa zavaz beach' var ar veleien kalz a dec'has : lod a ieaz d'ar Spagn, lod all d'an Allemagn. Mez an darn vuia deuz beleien Breiz-Izel, a ieaz da Enezen Jersey ha da Vro-Zaos.

Enezen Jersey, deuz doarou Roue Bro-Zaos, mez eun enezien hag a zo sko e Bro-C'hall, oa da genta o tigemer ar veleien a ranke mond kuit deuz ho bro. E mis here 1792, oa eno, dija, ouspen mil belek. Var ar mil-ze, daouzek oa deuz eskobti Kemper ha dek ha triugent deuz eskobti Leon.

Deuz ar veleien-ze, oa pemp var-n-ugent da dregont hag a en em lakeaz da labourat douar. An aotrou de Saint-Ouen a forjaz tiegez d'hezo. Dond a reant, braoik awale'h, da c'hounid arc'hant hag a ingalent etre ho c'henvreudeur malheurus.

An aotrou Le Mintier, eskob Landreguer a ieaz, ive, da Jersey. Pelloc'h en enezien-ze, oa ouspenn pevar mil belek. An aotrou Le Mintier, a fea du-ma, du-ze, da glask sikour evit ho. Hen oa eun tad evit ar veleien geiz. An aotrou Chantrel, bet araog ar Revolucion, rejent e semi-

ner Kastel, a laboure ganthan kevret. Sevel a reaz, e Jersey, eur vreuriez itrounez Gall, da ober dillad oferenna. Gouarnamant Bro-Zaoz a roaz d'hezo, evit an draze, pep hini he femp lur var-n-ugent. Eskob Leon, an aotrou Lamarche, a ieaz da Londrez. Eno, eun dijentil, hanvet Burke, hen digemeras deuz ar guella hag a reaz eur vreuriez evit rei skor d'ar veleien. Eskob Londrez, he unan, a deuaz da en em lakaat e penn an dud-ze. Kenta gueach ma oant en em volet oa savet, dioc'h-tu, eur million. Goudeze, dre gear, oa great eur gest hag a roaz eur million all.

N'oa ket jell, ar c'houarnamant a roaz d'hezo kastel Winchester. Seiz kant oant, eno. Beva reant evel en eur gouent. An Tad Martin, manac'h ha vikel vrás Li-zieux, oa ar mestr gan-ho.

Divezatoc'h, Roue Bro-Zaoz a c'houennaz digant ar re a gase ar vro, en dro, rei bep mis, eur zom arc'hant da bep belek. Ar vinistred a zelaouaz anezhan ha beteg ar bloavez 1802, beleien Bro-C'hall, oa paet gant gouarnamant Bro-Zaos.

An aotrou de la Marche oa touchet he galoun. Ober a reaz eul lizer evit dougen he veleien da gaout anaoudegez vad evit ho madoberourien.

Goulskoude, Winchester a deuaz da vez re vihan. Lod deuz ar veleien, ar Vretonet dreist oll, oa kaset da Thames, eur c'hastel koz, d'ar Roue. En ho fenn, eno, edo an aotrou Desponts, bet e penn eur c'helendi deuz Sant-Brieg, beteg lezen ar *serment*. (al le).

Ar veleien oa tost d'ho c'houstians. Lod anezho, pe o rei kenteliou, pe oč'h ober eur vicher benag all, a elle dastum, guenneien, avechou. Mez bep tro, e kasent da eskob Leon pe da eskob Landreguer, an arc'hant a roe d'hezo gouarnamant Bro-Zaoz. Ar re o divije arc'hant digant ho c'herent a rea ar memez tra. An arc'hant bet kaset, en dro, evel-se, a rea pa edo ar veleien o tond kuit, goude ar Revolucion, ouspen tri c'chant mil lur.

E fin ar bloaz 1796, ar jeneral Hoch o vez a bet, var ar mare, da vond da Jersey, gant he zoudardet, gouarnamant Bro-Zaoz a reaz d'an oll veleien dond da Londrez.

Lun digemer deuz ar guella oa great d'hezo, dre oll. (1).

Beleien kastel Brest, oa bet kaset d'ar Spagn evel hon deuz lavaret. Meur a velek all, ive, a dec'has d'ar vro-ze. E peb leac'h oant digemeret evel breudeur. Ar c'hardinal Lorenz, eskob Tolède, eskipien Siguenza, Oviedo, Coroue ha Prene a oa en ho c'henver, karantezus meurfeut.

Beleien Landreger a skrivas d'ho eskob evit lavaret e pe stad edond er Spagn. An aotrou Le Mintier a ziskriwas d'hezo : « Abaoue ma eo deuet ar revolucion da ma distaga deuz va denved, ne meuz bet dizoan ebet, ken bras ha ken c'hueg, hag ho lizer deuz an dek deuz ar ar mis. Ho poaniou, ho stourmajou, ho nerz-kaloun hag ho feiz ho deuz kresket ar guir ho poa da veza karet ganen, ma vije bet gellet kreski ar garantez a meuz eviod'h : Rag, atao, oc'h bet va gloar, va c'hurunen, va joa e Jesus-Christ... »

Gouedeze, an aotrou 'n eskob a lavar d'he veleien teuler, atao, en dro d'hezo, var an douar estren, c'huez mad ar vertuziou.

Meur a velek, ive, a ieaz d'ar Beljik, d'an Allemagn, d'ar Suiss. Unan, zoken, a gerzaz beteg ar Russi. Hennez o! an aotrou L'haridon, a oa d'ar mare-ze, persoun e Castel-Nevez-ar-Faou.

Daou pe dri bloaz araog ma saillaz ar Revolucion, oa persoun e Kastellin. Eno en doa bet an enor da zigemer, en he di. Impalaer ar Russi, deuet da ober eun dro da Vro-C'hall. Kastellin oa bihan, d'ar mare-ze. N'oa « hotel » ebet. Hag an Impalaer a c'houleunas loja er presbital. En eur vond kuit e lavaras : « Aotrou persoun, e Frans an traou a zo var var. Ma sail, mors, ar revolucion deuit d'am falez : ho tigemeret a rafen gant anaoudegez vad ha karantez. »

An aotrou L'haridon hen doa dalc'het sonj deuz ar c'homzou-ze. Digemeret oa gant an Impalaer evit ar guella.

(1) Tresvaux, I, p. 419.

Bet oa da genta mestr-skol bugale an Impalaer. Gouedeze oa kinniget d'hezan beza eskob el Lithuanie. Mez kaout a reaz guelloc'h dont, en dro, da Vro Breiz. (1).

* * *

Koulskoude, goude maro Audrein, n'oa hanvet intru et et evit kas en dro, eskobti Kemper.

Ar peoc'h a zeue. Ar C'honsulat a zigoras ar prizioniu hag a roaz d'an oll, autre, da heuil ar relijon a gariant. « Mez, a lavare, ar veleien katolik dreist oll, a ell lakaat buhan ar peoc'h da zond en dro. N'ho deuz ezom, evit an dra-ze, nemet da gozeal evel ma tesk d'hezo Jesus, ho mestr. E ma digor d'hezo an oll ilizou. Ra deudent, buhan, da ginnig sakrifisou da Zoue evit ma na zalc'ho ket koun deuz an torfejou a zo bet great, beghezen, na deuz ar goad a zo bet skuliet. »

Mez ar veleien vad n'en an hastent ket da zond en ho bro. An ilizou, oa, an darn-vuia anezho, etre daouarn ar veleien ho doa pleget d'ar revolucion, ouspen-ze, ar c'honsulat ne zigore ket dor d'an Eskibien oa bet tec'het d'ar broiou all ha mize, c'hoaz, ne gredent ket tou ec'h anavezant gouarnamant ar Republik evit gouarnament ar vro.

Napoleon, koulskoude, a guie n'oa par d'ar veleien vad evit kompeza an traou. Mez aon hen doa o vond re vuhan ganthi. Deuz pevar c'hor Bro-C'hall e teue pape rou d'ar gouarnamant da c'houlen sevel ar relijon var he zroad. Ar gouarnamant a c'hortoz, c'hoaz.

Pelloc'h, d'ar bevar var-n-ugent a vis kerdu 1800, e kasaz eul lestr bras, hanvet « Dédaigneuse » da gerc'had ar veleien vad oa bet douget da Gaienne.

N'oa mui kayet nemet trivac'h anezho.

En eur zond ac'hano, al lestr oa bet kemered gant ar Zaozon hag an trivac'h belek oa kaset da Londrez. Mez prest, goude, gouarnamant Bro-Zaoz a lakeaz ho dougen da Vontroulez.

(1) Un prêtre breton émigré en Russie. — Pilven.

Ar Sous-Prefet, an aotrou Duquesne, a deuaz d'ho digemer var ar porz-mor. Montrouleziz a ieaz oll, d'he heul. An dud a lenve gant ar joa hag al laouenedigez.

Digouezout a rea, evel-se, eur belek mad benag, bep ar mare. Dre gement leach'h, e vije great d'hezo an digemer ar guella. Rak skuis oa an oll gant ar veleien intru. Hag an dud fall ho unan en em zistage dioutho evit mond varzu ar veleien n'ho doa ket touet.

Ar veleien vad, goulskoudé, dre ma teuenn en dro, ne c'houennent ket oll, mond d'ar parreziou. Ne ellent beza persoun na kure nemet en eur ober le da anaout ar Republik evit gouarnamant ar vro. Aon ho doa oc'h ober al le-ze.

Mez e fin ar bloaz 1800, n'oa ken brud e Bro-C'hall, nemet deuz eun emgleo etre an Tad Santel ar Pab hag ar C'houarnamant, divar benn ar relijon.

D'an oll oa anat, neuze, n'edo ket Napoleon o klask trompla an dud. E bro Leon, tregont belek a reaz le, dioc'h-tu. E bro Kerne, n'oa ket bet, da genta, nemet an aotrou Thiberge ha pevar all o toui. Mez a benn eun nebeud, goude, e teuaz c'hoas trizek belek da ober evel'd'ho.

• • •

Pelloc'h, d'an eiz a vis ebrel 1801, oa roet da anaout an emgleo oa bet great etre an Tad Santel ar Pab hag gouarnamant Bro-C'hall.

Setu ama e berr gomzou, petra oa en emgleo-ze.

Ar relijon gatolik ha Romen a zo relijon an darn-vuia deuz tud Bro-C'hall. Abalamour da-ze ar c'houarnamant a zalc'ho frankis, da bep hini, da vez Kristen evel ma karo.

E Bro-C'hall ne vo, hiviziken, nemet dek arc'heskob bag hanter kant eskob. Ar Pab ha Napoleon, a zivizo kevret, ar parreziou da staga deuz pep eskobti.

An oll eskipien koz a roio ho dilez. Ar Pab ha Napoleon kevret, a hanvo an eskipien nevez.

Ar c'houarnamant a baoe, bep bloaz, d'ar veleien arc'hant awale'h evit beva. Mez, en dizro, matlou an iliz,

ar re a zo bet guerzet, a vo lezet, evit ato, gant ar re ho deuz ho frenet. » (1).

An Tad Santel ar Pab hen devoa da genta, mil ha mil boan da c'houzav, abalamour d'an emgleo hen devoa great. Pa skrivas evit goulenn ho dilez digant an Eskibien ko', nao ha triungent, anezho, a enebas outhan. Lod, zo-k'n, a skrivas d'hezan liziri trenk ha c'huero. Unan deuz a liziri-ze, hag a reaz d'hezan ar muia poan, oa an hini hen doa bet digant eskob Kastel, an aotrou de la Marche. (2).

Mez en despet da ze, ar Pab ha Napoleon a hanyas eskipien nevez. Kemper a rajent, etouez an eskipien koz, seitek deuz ar re vad ha daouzek bet troet fall, hag a ioa en em gonvertiset, var ho menou. Etouez ar re-ze edo an aotrou Le Coz. Kaset oa da arc'heskob da Vesanson.

Evit an eskipiou all oa dibabet ar re vella deuz ar veleien vad. Kemper oa roet d'hezan evit eskob, an aotrou Andre, chaloni deuz eskobti Troyes. Pevar eskob all, c'hoaz, oa hanvet e Breiz. Mez Kastel, Sant-Malo, Landreger ha Dol, n'ho doa eskob ebet mui.

* * *

XXXIV

Ar parreziou ho doa bet ho beleien da genta. —
Trubuilou an Eskob nevez.

Parrez Riek oa bet ar genta, en Eskopti Kemper, o velet he beleien o tond en dro. Epad oll amzer ar Revolution an aotronez Gurudec, Le Beux ha Talabardon oa chomet kuzet, e tiez kristenien ar barrez-se. Pa oa, pelloc'h, deuet ar peoc'h, ar barrisionis oll, ho c'hasas gant joa ha laouenedigez, d'an iliz. Er veach kenta, ma oant guelet o tond deuz ar sakrateri, dillad oferenna en ho

(1) *Tresvaux du Fraval*, II, 454.

(2) *Téphany*, 555.

c'herc'hen, an oll a ieaz var ho daoulin, an dour a bike en daoulagad, hag a dreuz ho daelou, an dud a lavare : Bennoz da Zoue ! e ma deuet, pelloc'h, al lezen vad en dro ! (1).

E derou ar bloaz 1802, beleien Nevez a deuaz deuz ar Spagn. An aotrou Le Meur, kure Nevez oa diskennet deuz ar vag, e Portemanek, e parrez Riec. Assamez ganthan, oa pemzek belek all. En ho zouez oa an aotrou Kerlôc'h, kure Tregunc hag a deuaz da veza persoun en he barrez koz.

An aotrou Guillou, persoun Mellac, a deuaz ive, en dro deuz ar Spagn, er memez marcou. Mond a reaz gant hast da velet he barrizionis koz. Mez ne c'hellaz chom mui, ganthro, da bersoun. Re vac'hagnet en em gave. Hag e zeaz da jom da di he dud e kichen Lothea.

D'an daou a vis even 1802, an aotrou Duc hag e gure, an aotrou Bergot, a zigueze er vro, o tond deuz Cateriek, e Bro-Zaoz. Mond a rajond, kerkent varzu Lanniliz. Deiz ar marc'had e oa. Mez p'oa klevet lavaret edond erru, n'oa prenet na guerzet netra ebet mui. An oll a ieaz d'ho diambroug, var hent Lesneven. An dud a en em vode, dre ma c'herruent ganthro, en dro d'hezo, a boke d'ho daouarn, a c'houenne ho bennoz, a grie hag a lenve.

An aotrou Duc a jomas da bersoun e Lanniliz. An aotrou Bergot oa kinniget d'hezan Guesnou ha Plouzeniel. Mez chom a reaz e Lanniliz hag oa lakeat da bersoun goude an aotrou Le Duc. (2)

An aotrou Laurent, persoun Cleder a ziguezas, er memez marcou, deuz Bro-Zaos. Deuet en dro, ec'h echnuas an iliz hen doa kommanset araog mond kuit.

Mez, e meur a barrez all, oa bet diesoc'h lakaat ar peoc'h. Ennho oa chomet an intruzed, hag oa konvertiset var ho menou. Diwar ho fenn hag abalamour d'hezo, an aotrou Andre a bakas meur a dam trubuil.

An aotrou Andre oa eun den deuz ar re vella. Ne oa ket gual hardis.

(1) Téphany, Persécution religieuse, p. 237.

(2) — — — 454.

D'an nao a vis mae 1802, oa sakret eskob en iliz Sant-Roch, e Paris, gant an aotrou Cambaserès, eskob Rouen.

D'an daou var-n-ugent a vis eost, e teuaz da Gemper. En eur ziguezout e zeaz da di Rudler, ar Prefet. Ar pen-nou bras deuz Kemper, a ioa oll, eno, pa ziguezas hag a reas d'hezan an digemer ar guella. Guiska 'reaz dirazho, he zillad a eskob evit mond e prosesion d'an Iliz Katedral. Ar ru oa leun a dud. Kalz a lenve gant ar joa.

Ar Prefet a ieaz, araog ar brosesion, da c'hortoz an aotrou Andre, var dreujou an iliz.

Pa ziguezas an aotrou 'n eskob, ar Prefet a roaz d'hezan alc'hueziou an iliz Katedral en eur lavaret : « Rei a raan deoc'h, aotrou, alc'hueziou an iliz-ma. Ra 'dese, atao, an heur vad da gaout, evit he gouarn, eskibien devot ha kalounek eveldoc'h. Kristenien an eskobti a ve eurus deuz kement-se. »

Ebarz en iliz, goude, an aotrou Larchantel, a c'houarde an eskobti, abaoe maro an aotrou de Saint-Iuc, a bignas er gador : « Brema, a lavaras en eur lenva, Doue 'm galvo pa garo da 'vithan. Mervel a rin laouen, p'eo guir e velan, hirio, troni, ama, eun eskob ervez D-ue. Lakaat a reio ar peoc'h da ren ha kas a reio kuit ar vougen a ioa var ar feiz.... » (1).

Mez pelloc'h, an aotrou Andre a gozeaz d'he dro. Ober a reaz, dreist oll, meuleudi Bonaparte hen doa savet e Bro-C'hall, ar relijion en he zav, ha meuleudi ar Prefet. Konta, emezhan, a rea var he sikour evit kas mad, da benn, he labour en eskobti Kemper.

Kenta oa da ober oa quelet, en he eskobti, ar veleien hag an dud fidel evit lavaret d'hezo oa echu ar barrad avel fall a c'hueze, abaoe daouzek vloaz, var ar vro.

Hag an aotrou Andre, ive, a entente ober er giz-so. Mez n'en em gemeras ket mad ganthi, hag en dro genta, dioc'h-tu, e savaz brouilleiz.

Eat oa da Vrest. Pedet hen doa an oll veleien a ioa, eno, da zond d'an oferen a lavarje en eur ziguezout.

(1) Travaux, II.

Iliz Sant-Louis, oa, an iliz-veur e kear. Evit ober mad e tlie mond d'an iliz-ze, da zigemer he veleien. Mez persoun Sant-Louis, d'ar mare-ze, oa unan deuz ar re oa bet deuz ar veleien intru. An eskob na gredaz ket abalamour da ze, ober d'hezan an enor da vond d'he barrez. Kemen a reaz d'an oll veleien, euz Brest, en emgaout e chapel hospital ar Vortolodet.

E Brest oa, neuze, kalz beleien hag ho doa bet touet. Ar pez a dlie erruout a ziguezas. Belek ebet na ieaz, var he dro.

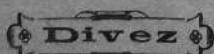
Persoun Sant-Louis a skrivas, en he eneb, evit en em glemm. En eur redaden edo ar Prefet e Brest. Ober a reaz d'an eskob, lavaret an oferen en iliz Sant-Louis, en deiz varlerch'h, ha gervel da vont d'i oll beleien kear.

Deuz Brest e zeaz da Landerne ha da Lesneven. Dre ar parreziou-ze, ar veleien hag an dud fidel a reaz d'hez, an digemer ar guella.

Goude, e kemeras hent Montroulez. En eur erruout er gear-ze, e velaz o tond d'he gaout eun tad Jesuit, hag oa bet harluet abalamour d'he feiz. « Aotrou 'n Eskob, a lavaras d'hezan, ar manac'h-ze, bezit var evez, pe ne dafot ket kuit deuz ar gear-ma. Beza 'zo aze, tud ko nnaret hag a zounj ho laza evit venji, varnoc'h, maro A idrein, an eskob touer. »

An aotrou Andre a dec'has kuit, dioc'h-tu.

E Montroulez, evel e Brest, oa kalz beleien hag o doa bet tout sentidigez da lezennou fall ar Republik. Mond a rajond en egar ouz an eskob, abalamour e kave d'hezo hen doa great fae varnho. Tamal a rajond d'hezan hen doa c'hoant da lammat madou an iliz deuz d'ouarn ar re ho doa prenet anezho. Flata rejond anezhan d'ar Prefet. Rudler a en em lakeaz ive, divar neuze, da stourm diouthan. Hag an eskob keaz, skuizet buhan gant he veach', a ieaz da Baris da gaout Napoleon hag a roaz d'hezan an dilez euz he garg. (1804). (1).

(1) Tresvaux II p. 474-475 476.

TAOLEN

I. — Ar stad ma oa Bro-C'hall araog ar Revolucion. — Argan-	naded galvet da Baris. — Freuz ha dispac'h en « assemblée nationale. »	7
II. — Labourou an Assemblée nationale. — Guiriou an noblans kaset da netra. — Madou an iliz laëret, al lezen	eneb ar c'houentchou.	10
III. — Rannadur nevez ar vro. — Penaoz oa gouarnet pep loden. — Al lezen evit distaga iliz Bro-C'hall deuz ar Pab. — Goueliou lakeat e Paris hag er parreziou en enor d'al lezennou nevez.	15	
IV. — Eskob Kemper ha goueliou ar bevarzek a viz gouere. — Eur baniel digaset deuz Paris da Gemper. — Al lezennou eneb an iliz kaset d'an aotrou de Saint-Luc. — Lizer an eskob eneb al Lezen. — Maro an aotrou de Saint Luc. — He lizer sinet gant ar veleien deuet d'an anterramant.	24	
V. — Ar chaloniet a zibab dék chaloni evit gouarn eskobti Kemper eleac'h an eskob maro. — Ar votadek deiziadet evit choaz eun eskob da eskobti Kemper. — Lizer ar re oa kartet da chouarn an eskobti, d'an elektourien. — Lizer beleien eskobti Leon. — Lizer eskob Leon da zistrict Montroulez divar benn al lezennou nevez.	27	
VI. — Ar votadek e kaderal Kemper. — Dizurz ha roulerez en iliz. — Expilly a zo hanvet da Eskok da ziv heur goude hanter noz. — He lizer d'an Departamant. — « Te Deum » e Brest hag e Kemperle. — Petra oa Expilly.	31	
VII. — Ar veleien gwali-gaset. — An Assemblée nationale a laka e ranko ar veleien plega d'al lezennou. — Ar veleien hag al lezen nevez.	37	
VIII. — Lezen ar selz var-n-ugent a viz du hag ar griste-nien.	53	
IX. — Al lezen evit lemmel ho farrez digant ar veleien ha n'ho doa ket touet. — Ar c'henta eleksion evit choaz beleien intru. — Eskob Kestel o tec'het da Vro-Zaoz.	57	
X. — Expilly o'ch esa ksout beleien da lakaat e peb parrez. — Penaoz ea digemeret ar veleien ho doa touet gant'an dud fidel. — Ho zrubioullou er parreziou	65	

- XI. — Expilly eskomuniget. — En em venji a ra en eur lakaat dougen gwall lezennou eneb ar veleien. — District Brest hag hini Montroulez eneb al lezennou-ze. — Al lezen evit sarra ar chapellou. — Al lezen evit kas ar veleien da Vrest 85
XII. — Klask var ar veleien. — E pe c'hiz en em guzont. — Ho anken hag o foan. — E pe c'his e tioualled anezho. — Ar veleien genta taolet er prizoun. — Ho stad truezus. — Ar frankis roet d'hezo. — Penaos oant digollet deus ho foan. 89
XIII. — An « Assemblée Législative ». — Freuz ha dispac'h er parreziou goasoc'h eget biskoaz. — Ar veleien touerien o flata ho c'hamaraded. — Ar veleien vad taolet, en dro, et prizoun. — Ho stad e Kastell Brest. — Lezen an harlu 101
XIV. — Ar veleien e prizoun Goaien (Audierne). — Ar veleien kaset da Gouent ar Retret e Kemper 118
XV. — Labourou diveza al « Legislatif » eneb ar Relijion. — Ar chouentchou lakeat e guerz : ar Roue taolet er prizoun : ar veleien lazet e Paris : ar Gonvansion. 121
XVI. — Kouentchou ar Finistère da vare ar Revolucion. — Penaoz oant het diskaret 123
XVII. — Ar veleien e Kouent Kerlot 140
XVIII. — Roue Bro-C'hall lakeat d'ar maro. — Brest e kaon. 143
XIX. — Paotred ar Menez hag ar Girondined. — Gouarnourien ar Finistère en em zav a eneb ar Gonvansion. — Oll int taolet er prizoun. — Landerne kear benn an Departamant 147
XX. — Freuz er Finistère. — Lannilis, Plouguerne ha Kastell var zao. — Emgann Kergidu 150
XXI. — Pennou ar veleien lakeat e gwerz. — Al lezen eneb ar re a guz beleien. — Freuz dre ar parreziou. — Al lezen evit diskull mignouned ar veleien hag an noblansou. — Ar veleien e Kastell an Taro. 158
XXII. — Lezennou divarn. — Ar veleien vad kondaonet d'ar maro. — Ar veleien fall dizenoret. — Hanoiou nevez roet d'ar mizioù, d'ar c'heariou. — Goueliou an Dekad. — Gouel ar Rezoun vad. — Daou gristen kalounek 168
XXIII. — An « tribunal révolutionnaire » e Brest. — Ar veleien hag an dud all barnet d'ar maro. — Maro gouarnourien ar Finistère 176

- XXIV. — Beleien guillotinet e Kemper hag e Lesneven. — Maro an demezel de Saint-Luc 186
XXV. — Ar veleien e Landerne. — Beleien prizoun Landerne kaset da Rochefort. — Stad ar veleien e Rochefort, er Guyane, e Cayenne. — Beleien maro e Rochefort pe var dro 194
XXVI. — Relijion ebet mui. — Ar veleien intru kinniget e prof d'ar gouarnamant. — Difenn da verka ar zul dre zon ar c'hleier. — Leach ar veleien vad roet d'ar vistri-skol, en ilizou 200
XXVII. — Gouel an Hini 'zo dreist pep tra. — Maro Robespierre 204
XXVIII. — Lezen al Liberte o kommans c'hoeza. — Au ilizou, ar presbitaliou, fermet pe gwerzet d'ar re a lakea ar priz hira. — Ar prizoniou digoret. — An ilizou fermet gant krishtien, roet d'ar veleien vad. — Ar vistri skol drouk kountant. — Diou fesoun merket d'ar veleien evit toui 207
XXIX. — Klemmou, a bep tu, o tont d'ar c'houarnamant a eneb ar veleien vad. — Lezen ar c'huec'h var-n-ugent a vis even great gant Guezno, Guermeur ha Bruc. — Ar Gonvansion araog mond kuit a deu da renevezl an holl lezennou fall eneb ar veleien vad. 217
XXX. — Ar c'horf « legislatif ». — An « Directoire ». — Ar veleien vad lakeat d'ar maro dre sur c'hillotin seach'h hag a oa ker sur deuz he zaol, eget oa an hini all. 220
XXXI. — Ruillou ar Chouanted er Finistere 228
XXXII. — Eun eskob nevez hanvet e Kemper. — Petra oa Audrein. — Ar C'housulat. — Ar peoch o tond a nebeudou. — Maro Audrein 236
XXXIII. — Ar veleien er broiou estren. — Bro-C'hall d'gor pelloch'h. — Ar parreziou o tigemer ho belcien. 242
XXXIV. — Ar parreziou ho doa bet ho beleien da genta. — Trubuilou an Eskob nevez 247

*Peurvoullet
e ti Moullerez ar Bobl,
(An Troadec, perc'hen)
en Keraez (Kerne),
an 4 a viz Even 1918.*